

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Center za slovenščino
kot drugi in tuji jezik

55. seminar slovenskega jezika, literature in kulture

1919
v slovenskem jeziku,
literaturi in kulturi

1.–13. 7. 2019

55. seminar slovenskega jezika, literature in kulture

1919 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

Zbirka: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (ISSN 2386-0561)

Urednica: Mojca Smolej

Recenzenti: Saška Štumberger, Alenka Žbogar, Simona Kranjc, Mojca Nidorfer Šiškovič, Nataša Pirih Svetina, Alojzija Zupan Sosič

Programski odbor: Agnieszka Będkowska-Kopczyk (Univerza Karla Franca v Gradcu), Mojca Nidorfer Šiškovič (Univerza v Ljubljani), Timothy Pogačar (Državna univerza Bowling Green), Mojca Smolej (Univerza v Ljubljani), Alenka Žbogar (Univerza v Ljubljani)

Prevajalec in lektor izvlečkov v angleščini: David Limon

Lektorica in tehnična urednica: Mateja Lutar

Korekture: avtorji

Oblikovanje in prelom: Metka Žerovnik

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019. Vse pravice pridržane.

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Naklada: 470 izvodov

Tisk: Birografika Bori d. o. o.

Prvi natis

Ljubljana, 2019

Cena: 13 EUR

Izdajo monografije so omogočili Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS, Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, Rektorat Univerze v Ljubljani ter Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6(082)

821.163.6.09(082)

930.85(497.4)(082)

SEMINAR slovenskega jezika, literature in kulture (55 ; 2019 ; Ljubljana)

[Tisoč devetsto devetnajst]

1919 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi / 55. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1.-13. 7. 2019 ; [urednica Mojca Smolej ; prevajalec David Limon] ; [izdala] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. - 1. natis. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019. - (Zbirka Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, ISSN 2386-0561)

ISBN 978-961-06-0212-5

1. Gl. stv. nasl. 2. Smolej, Mojca, 1973-

COBISS.SI-ID 300369664

Vsebina

Mojca SMOLEJ	1919	7
--------------	----------------	---

Predavanja

Jezik

Irena OREL	Fran Ramovš do ustanovitve Univerze v Ljubljani leta 1919	11
Vera SMOLE	Slovenska narečja v spletnih aplikacijah	20
Marko STABEJ	Slovenščina: zorenje jezikovne skupnosti 1919–2019	31
Alenka ŠIVIC-DULAR	Rajko Nahtigal in snovanje znanstvenih ustanov na Slovenskem . . .	39

Literatura

Mateja PEZDIRC BARTOL	Sto let uprizarjanja Cankarjevih <i>Hlapcev</i>	46
Janez VREČKO	Prostor, čas in gibanje pri Srečku Kosovelu	55
Alojzija ZUPAN SOSIČ	Prekmurje v sodobnem slovenskem romanu	63

Kultura

Matjaž BARBO	Josip Mantuani in začetki glasbenozgodovinskega študija na Slovenskem	71
Jernej KOSI	Srečanje dveh svetov: Prebivalstvo Prekmurja in nova »jugoslovanska« oblast po zasedbi in priključitvi pokrajine	79
Tone SMOLEJ	Ustanovitev Filozofske fakultete in kratek oris njene stoletne zgodovine	87

Izbirna tečaja

Alen ŠIRCA	Nastanek slovenskega pesniškega ekspresionizma	95
Hotimir TIVADAR, Suzana PANKER	Prekmurščina v slovenskem šolstvu	104

Parada mladih

Katarina FERK	Primerjalna analiza klasičnega in digitalnega branja: Digitalna (d)evolucija	112
Felix KOHL	Generacijski romani revisited. Slovenski študenti v generacijskih romanih v času okoli prve svetovne vojne in danes	116

Konferenca Slovenščina na tujih univerzah – ob 100-letnici Univerze v Ljubljani

Katarzyna BEDNARSKA	Poučevanje poslovnega komuniciranja v okviru slovenistične specializacije programa Poslovna lingvistika	123
Marta CMIEL-BAŽANT	Interdisciplinarnost kulturološko zasnovanega študija slovenistike na Univerzi v Varšavi	129
Maja ĐUKANOVIĆ	Stoletje slovensko-srbskih jezikoslovnih stikov	135
Alina IRIMIA	Raznolikost prevodov slovenske literature v romunščini	142
Elizabeta JENKO	Slovenistika na Univerzi na Dunaju v zrcalu obletnic: 20 let gostujočih profesor	150
Alenka JENSTERLE-DOLEŽAL	Med znanostjo in politiko: slovenistika na Karlovi univerzi v Pragi	157
Tina JUGOVIĆ	Izobraževanje učiteljev slovenščine kot tujega jezika na univerzah v tujini – danes in jutri	163
Svetlana KMECOVÁ	Diplomska, magistrska in doktorska dela, ki so nastala v okviru slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi	170
Jelena KONICKAJA	Slovenistika v Litvi (1995–2019)	177
Octavia NEDELICU	Slovenski jezik na Univerzi v Bukarešti	183
Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ	Razvoj slovenistik na univerzah po svetu	188
Anita PETI-STANTIĆ	Tako blizu in tako daleč: od Celestina do sodobnosti	196
Nadežda STARIKOVA	Slovenska literarna zgodovina na Moskovski državni univerzi M. V. Lomonosova – nove ruske izdaje za potrebe visokošolskega izobraževanja	202
Anna STEFAN	O težavah pri sklanjanju v slovenščini (na primeru poljskih govorcev slovenščine)	208
Jasmina ŠULER GALOS	Pripovedna dela kot učno gradivo pri pouku slovenščine kot tujega jezika	218
Miloslav VOJTECH	Slovaška slovenistika in recepcija slovenske kulture na Slovaškem v letih od 1919 do 1942	225
Predstavitev avtoric in avtorjev		233

1919

Študenti z današnjega slovenskega ozemlja so morali dolga stoletja učenost iskati širom po Evropi. Že leta 1294 najdemo Rodolphusa de Laybach na Univerzi v Bologni, dobrih sto let pozneje pa se je njegov someščan Leonhard vpisal na Sorbono. Čeprav so naši študenti študirali še v Padovi, Wittenbergu in v Sieni, pa je bilo naše najpomembnejše oporišče na Dunaju. Dobro desetletje po nastanku univerze je bil tam vpisan Pangracius de Nasenfuz – Pankracij Mokronoški in leta 1392 Martinus de Lawbaco – prvi Ljubljčan na artistski fakulteti. Na Dunaju in kasneje v Gradcu je študirala narodna elita, na teh dveh univerzah so se izobrazili znanstveniki, soustvarjalci Univerze v Ljubljani, ki letos praznuje svojo stoletnico: matematik Josip Plemelj, slavista Rajko Nahtigal in Fran Ramovš. Od leta 1919 lahko naši študenti in študentke – ne pozabimo, da pomeni ustanovitev univerze tudi začetek ženskega študija v naših krajih – študirajo v domovini. Na začetku jih je bilo 230, danes jih je 20-krat več. V letu 1919 je bilo še malo študentov iz Prekmurja, ki je bilo tudi pred 100 leti priključeno k novi jugoslovanski državi. S tem je Slovenija dobila poetično krajino, ki je navdihnila številne literarne in filmske umetnine. Martin in Leonhard iz Ljubljane spet študirata v Evropi, a zdaj v okviru Erasmosa, k nam pa prihajajo Maximilian iz Avstrije, Edina iz Bosne in Hercegovine, Vittoria iz Italije, Agnieszka iz Poljske, Kirill iz Rusije ali José Manuel iz Španije. Naš seminar je bil ustanovljen pred 55 leti, takrat je bilo le 25 udeležencev, danes jih je 4-krat več. Prav ti, tuji slovenisti, prispevajo k mednarodni prepoznavnosti naše fakultete in jim med drugim tudi zato izrekamo dobrodošlico.

dr. Mojca Smolej
predsednica 55. SSJLK

Predavanja

Jezik

Orel

Smole

Stabej

Šivic-Dular

Literatura

Pezdirč Bartol

Vrečko

Zupan Sosič

Kultura

Barbo

Kosi

Smolej

Irena Orel
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.11-19

Fran Ramovš do ustanovitve Univerze v Ljubljani leta 1919

Prispevek prikazuje znanstveno in strokovno dejavnost genialnega (primerjalnega) jezikoslovca, slavista, slovenista, akademika prof. dr. Frana Ramovša (1890–1952) v prvi polovici njegovega intenzivnega ustvarjalnega življenja do ustanovitve slovenske univerze leta 1919 in ju umešča v tedanje družbene in znanstvene okvire. Ovrednoti ju zlasti s stališča poznavalcev njegovega izjemnega jezikoslovnega opusa in dopisovalcev ter skozi njegove lastne misli in samospoznavo. V uvodu je poudarjena tudi njegova organizacijska vloga pri ustanovitvi slovenske univerze.

slovenistika, slovenska zgodovinska slovnica, Univerza v Ljubljani leta 1919, Fran Ramovš

The article presents the academic and professional work of the brilliant (comparative) linguist, Slavist and Slovene Studies specialist, Academician Professor Dr Fran Ramovš (1890-1952) in the first half of his productive creative life until the foundation of the Slovene university in 1919, placing it in the social and academic framework of the time. It is evaluated especially from the point of view of the experts on his outstanding linguistic oeuvre, of his correspondents and through his own thoughts and reflections. Initially, his organisational role in establishing the Slovene university is also emphasised.

Slovene Studies, historical grammar of Slovene, University of Ljubljana in 1919, Fran Ramovš

1 Uvod

Na kratko predstaviti jezikoslovju, zgodovini slovenskega jezika in slovenski znanosti posvečeno razgibano in nemilo, »trdo« življenje ter izjemno, predano, neutrudno delo univerzitetnega profesorja in akademika Frana (Franca, Franceta) Ramovša, slavista, slovenista, (primerjalnega) jezikoslovca, germanista, romanista, zgodovinarja (Bezljaj 1940: 455), zgodovinarja in dialektologa slovenskega jezika (Logar 1991: 13–14), s katerim »se je začela v proučevanju slovenskega jezika nova doba« (Logar 1996: 78), »ki se je vsaj pri 45 letih v svetu uvrščal med največje slaviste« (Bezljaj 1950: 225), največje slovenske znanstvenike – jezikoslovce (Logar 1961: 65), »najpomembnejše slov. jezikoslovce«, leta 1918 je bil »[n]ajmlajši med temi pionirji, toda tudi najpomembnejši« (Bezljaj 1940: 454), »nadpovprečnih znanstvenih kvalit in velikega človeka« (prav tam: 458), »človeka izrednih kvalit, osebnost, v kateri so se harmonično združile lastnosti velikega in široko razgledanega znanstvenika – jezikoslovca, izvrstnega predavatelja in pedagoga, neutrudnega organizatorja znanstvenega dela ter toplega in nesebičnega prijatelja in tovariša« (Logar 1961: 65), »utemeljitelj[a] moderne slovenistike zaradi pionirskega prispevka k razlagi razvoja slovenskega jezika« (Šivic Dular: SAZU) itn., je zahtevna in nehvaležna naloga. Ob vseh tehtnih pohvalnih besedah in ocenah lahko le površinsko povzamemo posamezne ključne razsežnosti z globokim spoštovanjem do njegovega neprecenljivega prispevka k razvoju in prepoznavnosti slovenistike, slovenskega jezika, kulture in znanosti.¹

1 Za znanstvene zasluge je prejel pomembna mednarodna priznanja znanstvenih ustanov in akademij (prim. Kolarič: SBL; Geržinič 1954: 91; Šolar 1950: 445), za *Slovenski pravopis* leta 1950 Prešernovo nagrado (Logar 1996: 78). Leta 1929 je bil nagrajen s Karadordevo zvezdo in redom Svetega Save 3. stopnje (SAZU, R 46).

Predstavljenih bo le prvih 30 let, tj. manj kot polovica njegovega dejavnega in kreativnega življenja, od čudežno zgodnjega izoblikovanja v jezikoslovca, ko je kot dijak začrtal svojo znanstveno pot, v 2. letniku študija končal doktorsko, v 4. letniku (1914) pa habilitacijsko delo kot promovirani doktor ter hkrati zasnoval in uresničeval zgodovinsko slovnico slovenskega jezika, do njegove pionirske vloge pri ustanavljanju Univerze v Ljubljani, ki ji je kljub ponudbam za poučevanje v tujini (na Dunaju, v Beogradu, Pragi) z vsemi ustvarjalnimi močmi ostal zvest (Jakopin 1972: 351) do prezgodnjega slovesa 16. 9. 1952.

2 Vloga Frana Ramovša pri ustanovitvi prve slovenske univerze

Ramovš je od leta 1918 zaslužno vpet v organizacijsko delo za ustanovitev dveh znanstvenih ustanov: bil je »gibalna moč – slovenske univerze« (Slodnjak 1952: 2), ki letos praznuje stoletnico in je 1919/20 ob prvotni nameri priključitve zagrebški univerzi zaživela v Ljubljani brez svoje stavbe s petimi fakultetami (Filozofsko, Pravno, Tehniško, Teološko in nepopolno dveletno Medicinsko fakulteto), »in duša Slovenske akademije« (prav tam), ki je 2018 praznovala 80-letnico po njegovem neutrudnem prizadevanju za njeno ustanovitev od 1918. leta, bil je njen ustanovni in redni član, načelnik prvega razreda (1939–1940), glavni tajnik (1942–1950), od 1950 predsednik (Kolarič: SBL; Šivic Dular: SAZU).

Ramovš, 28-letni habilitirani doktor, imenovan za privatnega docenta v Gradcu, predlagan za izrednega profesorja v Černovicah (Kolarič: SBL; 43. in 48. pismo (14. 9. in 28. 11. 1918), Nahtigal 1955: 99, 234), je bil ob nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev kot tajnik Vseučiliške komisije (na prvi seji 5. 12. 1918) med prvimi štirimi ustanovitelji² in profesorji matičarji, ki so od 18. 9. 1919 tvorili Univerzitetni svet. 31. 8. 1919 je bil v Beogradu med prvimi in najmlajši (Jakopin 1972: 351) imenovan za rednega profesorja na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze.³ V Seminarju za slovansko filologijo je vodil katedro za slovenski jezik (Logar 1961: 65) in bil nastavljen za fonetiko in zgodovino slovenskega jezika (Šivic Dular: SAZU), prva leta do prihoda Oštirja tudi za indoevropsko jezikoslovje. Njegove zasluge za ustanovitev dopolnjuje izkazana čast, da je v zbornici Deželnega dvorca 3. 12. 1919 od 9. do 10. ure izvedel prvo predavanje v slovenskem jeziku iz zgodovinske slovnice slovenskega jezika. V Prilogi *Slovenskega naroda* (25. 12. 1919, 52/252, 4)⁴ je v prispevku *Prvi dih slovenske univerze* Ivan Ko– (študent Kolar?) vzneseno opisal tudi Ramovšev lik in nastop na »zgodovinski dan za vse Slovence, za vso Jugoslavijo«, ko je »velika doba našemu malemu narodu [...] ustvarila v naši svobodi tudi naše ognjišče znanosti, vede in kulture«:

2 Grdina (1992: 245, op. 33) omenja Ramovševo zasnovo oblikovanja 33 stolic na Filozofski fakulteti, med njimi štirih za slavistiko. O tem prim. 50. pismo (21. 12. 1918) Nahtigalu (Nahtigal 1955: 241–242).

3 Novico o ukazu regenta Aleksandra o veljavi Zakona o Univerzi Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani je s seznamom rednih profesorjev vseh fakultet objavil *Slovenski narod* (*Slovensko vseučilišče v Ljubljani*, 2. 9. 1919, 52/204, 1).

4 Za bibliografski podatek o predavanju se zahvaljujem Veri Smole in knjižničarju SAZU D. Samcu, ki je našel članek v *Prilogi Slovenskega naroda* z dne 25. 12. 1919. V periodiki zaradi tiskarske stavke med 11. 10. in 11. 12. 1919 ni bilo poročil o predavanju, le npr. v *Jugoslaviji* (9. 12. 1919, 2/248, 4) je zapis o imenovanju »univerzitetnih funkcionarjev«, tudi Ramovša kot poslovođe.

Z obrazov nam je sijala svečanost, ko smo drhtajočim srcem pričakovali prve besede svojega predavatelja na svoji univerzi. Tišina je vladala v dvorani, oznanjujoč veliki praznik, ko je vstopil vseuč. prof. dr. Fr. Ramovš.

Prijazen mladeniški obraz, živih oči, v katerega so včrtale izrazite poteze pravo podobo učenjaka-slavista Slovence, nam je zasijal nasproti. Stopil je za kateder in izpregovoril: »Z današnjim dnem, ko pričakujemo novo dobo, novo življenje, ko ustvarjamo slovensko univerzo, naj vas iskreno pozdravim kot prve slušatelje naše almae matris. S tem svetim trenutkom stopa naš narod v zgodovino, ki je ne izbriše nihče nikoli več. Naš glavni predmet bo historična gramatika slovenskega jezika. Obširno je to polje in ni še obdelano!

Nato je Ramovš izrazil čast svojim predhodnikom Kopitarju, Miklošiču, Štreklju, Škrabcu in Oblaku, poudaril zamudništvo in »nacionaln[o] dolžnost« Slovencev sestaviti historično gramatiko, ker pa je posameznik ne zmore sestaviti, je pozval vse k sodelovanju. 3. 12., tudi Prešernov rojstni dan, se šteje za (rojstni) dan Univerze v Ljubljani.⁵

Po ustanovitvi je bil dve leti poslovodja univerze in je požrtvovalno skrbel za organizacijo dela in sprejem kadrov. 1926/27 je bil osmi dekan Filozofske fakultete in 1934/35 štirinajsti rektor, a je zaradi zavrnjene vloge za ustanovitev akademije predčasno odstopil.

3 Življenje in jezikoslovno delo do leta 1919

3.1 Otroštvo in šolanje pred študijem (1890–1910)

Rojen je bil 14. 9. 1890 v Ljubljani kot tretji od sedmih otrok očetu Francu, strojevodji južne železnice, po rodu iz Šimnovčeve hiše iz Suhadol pri Komendi, in materi Mariji, rojeni Tomšič, Bitenčevi iz Tacna (Šolar 1950: 441). Od četrtega leta je preživel otroštvo v Borovnici, tam obiskoval štiri razrede osnovne šole (1897–1901), vsrkaval dolenske narečne posebnosti ob domačih gorenjskih, nadaljeval v Ljubljani peti razred in obiskoval II. državno gimnazijo (1902–1910). V tem času se je že poglobljal v primerjalno jezikoslovje in študiral sanskrt po Fickovi praktični slovnici (Bezljaj 1940: 45; Šolar 1950: 442), »sam predelal in primerjalno-kritično sprejemal Brugmanovo *Kratko gramatiko indoevropskih jezikov*«, ki mu je »odprla vrata v študij primerjalnega jezikoslovja« (Logar 1991: 13), in si pridobil »ob koncu gimnazije več jezikoslovnega znanja kakor marsikak absolvent filologije« (Šolar 1950: 442). Leta 1906 (Geržinič 1954: 88) je začrtal svojo akademsko pot in uresničeval zamisel o sistematičnem in sintetičnem raziskovanju, potrebnem za zasnovo slovenske zgodovinske slovnice (Kolarič: SBL; Logar 1961: 65). V dijaških letih ga je prijatelj Ivan Cankar spodbudil k pisanju in je pod psevdonimom Julij Dub objavil noveli z ljubezensko in zgodovinsko tematiko *Božanstvena ljubezen* (japonska tragedija) (LZ 1910) in *Pripovedka o Mehiti* (LZ 1912) (Kolarič: SBL; Šolar 1950: 442) ter v njej izkazal smisel za pretanjeno umetnostno izražanje.

3.2 Študijsko in vojno obdobje (1910–1918)

1910/11 je vpisal študij jezikoslovja (filologije) na filozofski fakulteti dunajske univerze, tj. »predavanja romanske, germanske, primerjalne indoevropske in splošne lingvistike, šele kasneje dodatno tudi slavistiko« (Šolar 1950: 442), individualno študiral litovščino, arheologijo in etnologijo (Nahtigal 1954: 28), si pridobil temeljito jezikoslovno izobrazbo pri romanistih W. Mayer-Lübkeju,

⁵ Govor rektorja prof. dr. Igorja Papiča na spletni strani www.ff.uni-lj.si/100letFF.

E. Richter, anglistu K. Luicku splošno fonetiko, germanistih P. Kretschmerju indoevropsko primerjalno slovnico, J. Seemullerju gotsko slovnico, Jellineku srednjevisokonemško slovnico, Junku staronordijske runske napise, slavistiko pri Čehu V. Vondráku, nasledniku hrvaškega slavista V. Jagića, s katerim je bil v stikih idr. Profesorji »so bili presenečeni ob znanju in zrelosti novega slušatelja« (Šolar 1950: 442–443). V dunajski knjižnici je izpisoval Trubarjeva dela za vsa poglavja historične slovnice (prav tam: 443). V letih 1911–1914 je študij iz zdravstvenih ozirov nadaljeval na filozofski fakulteti Univerze Karla in Franca v Gradcu in poslušal pri R. Meringerju, ki ga je seznanil z upokojenim romanistom H. Schuchardtom, primerjalno slovnico ide. jezikov, pri germanistu K. Zwierzini srednjevisoko nemščino, A. Zaunerju romansko slovnico, W. Schmidtu prazgodovino, slavistika mu ni nudila novih tem (Kolarič: SBL; Bezljaj 1940: 454–455; Šolar 1950: 442–443). Študij je samostojno vseskozi večdisciplinarno razširjal in poglobljal tudi s spoznavanjem neindoevropskih jezikov, indonezijskih, oceanskih (Rotar 1989: 168/40, pismo 29. 12. 1937). Že leta 1911 je postal Meringerjev pomožni asistent in v 2. letniku (1912) dokončal doktorsko disertacijo o razvoju praslovanskih polglasnikov *ʋ* in *ʋ̥* v slovenščini (*Die gemeinslavischen reduzierten Vokale im Slovenischen*), a jo je lahko zagovarjal šele v 8. semestru in bil 11. 7. 1914 promoviran za doktorja filozofije. Že v letu doktorata je končal habilitacijsko delo kot nadaljevanje disertacije (Nahtigal 1954: 11), v katerem je opisal in klasificiral pojave slovenske moderne vokalne redukcije (Bezljaj 1940: 455), ki je zaradi vojne namesto v Murkovi zbirki Slavica pri Winterju v Heidelbergu izšlo z Jagićevo pomočjo kot *Slovenische Studien (Die moderne Vokalreduktion)*⁶ v *Archiv für slavische Philologie* (1918, 1920, 37, 123–174, 289–330). »Habilitation je bila izvršena 8. januarja 1918 s kolokvijem in poskusnim predavanjem (v glavnem razlago slovenskih imen Beneške Slovenije)« (Nahtigal 1954: 10 in 34, pismo 25, Kamnik, 17. 12. 1917). 21. 3. 1918 je bil imenovan za docenta in 11. 9. 1918 prejel docenturo v Gradcu, zaradi političnih sprememb po vojni pa je ni nastopil in je »postal tajnik vseučiliške komisije pri pokrajinski vladi v Ljubljani« (prav tam: 10).

V habilitacijskem delu je zajel celotno zasnovo zgodovinske slovnice in izčrpal 30 protestantskih virov, primerjalno s slovniciami slovenskih in tujih slavistov. Narečno gradivo je zbrano iz monografij in člankov (iz Rezijske, Rožanske, Prekmurjske idr.), seminarskih del (Brezniške, Tominjske, Kotniške, Ilešičske idr.), lastnega raziskovanja (Bela krajina, Dolenjska, Gorenjska) in s pomočjo drugih zapisovalcev. Uvodoma je »drzno« poudaril: »Te *Slovenske študije* naj bodo pripravljeno delo za prihodnjo historično gramatiko slovenskega jezika, ki sem jo namenil pisati.« (Ramovš 1971: 278; prim. Kolarič: SBL; Šolar 1950: 443; Logar 1991: 13–14) Med drugim je v uvodu pri Trubarju ugotovil glasovne vplive gorenjskega narečja in jih pri variantnih refleksih (*ei*, *e*) za psl. *ě* že pred Riglerjem razložil kot vpliv »ljublanskega narečja« (Ramovš 1971: 279).

Ramovš v prvem izdanem delu historične gramatike, II. Konzonantizem (1924), navaja Vondrákovo misel iz primerjalne slovanske slovnice o potrebi po slovenski zgodovinski slovnici kot narodni nalogi, ki ga je spodbudila, da je zanjo predvidel sedem oddelkov v samostojnih knjigah: I. Uvodna in splošna poglavja: nastanek individualnosti SJ; zgodovina slovenske slovnice, grafike (oboje v rokopisu), jezikovni viri, predmetna literatura, opis glasov; II. Konzonantizem (izid 1924);

6 Besedilo s prevodom v slovenščino je bilo ob drugih razpravah, ocenah in rokopisih tega obdobja objavljeno v Ramovševem *Zbranem delu*, *Prva knjiga* (1971).

III. Vokalizem; IV. Akcent; V. Oblikoslovje; VI. Sintaksa; VII. Dialektologija (izid 1935), z dodatkom: zgodovina slovenskega knjižnega jezika (Ramovš 1924: II). V predgovoru razloži: »Historična gramatika ima podati in pojasniti celoten razvoj jezikovih glasov, oblik in njihovih zvez v govorne enote.« (Ramovš 1924: [II]) Predstavi tudi postopek večletnega zbiranja gradiva iz vseh jezikovnih spomenikov in »vseh živečih narečij« »za vsa gramatična poglavja obenem, s čimer mi je podan celoten razvojni pregled, ki je tudi za presojanje posameznih pojavov neobhodno potreben« (Ramovš 1924: II). V ta namen je že med počitnicami leta 1913 na študijskem potovanju po Nemčiji in na Danskem v knjižnicah izpisoval jezikovne podatke iz le tam dostopnih slovenskih protestantskih tiskov, po slovenskih krajih je zbiral narečno gradivo, sprva objavljaj številne daljše in krajše razprave (Bezljaj 1940: 455; Dolinar 2001: 11) in načrt uresničeval v nadaljnjem obdobju.

Izhajal je iz mladogramatične šole, ki jezik pojmuje kot »živ organizem, ki se neprestano giblje in razvija« (Bezljaj 1940: 455), »kot izoblikovana osebnost, izhajajoč iz teoretično-metodoloških okvirov graške šole, indoeuropeistov Meringerja in Schuchardta, našel samostojno raziskovalno pot v slovenistiko« (Orožen 1994: 315), po vsebinskem obsegu in zgodovinskorazvojni razlagi posamičnih jezikovnih dejstev je ostajal mladogramatik (prav tam: 316), z razširitvijo na substitucijsko metodo pri obravnavi konzonantizma, slovanskih krajevnih imen, prevzetih v bavarščino (Orožen 1994: 317), za določanje razvojnih stopenj v glasoslovju (Ahačič 2015). Ni se omejeval na določeno teorijo, »v priznanju njegove znanstvene odprtosti, zvestobi jezikovnim dejstvom in razvojni dinamiki znanosti« (Lenček 1994: 201); »ni oblikoval bistveno novih metod [...] Pri vseh različnih panogah in metodah v jezikoslovju je iskal sredstev, ki bi mu pomagala uresničiti njegov načrt.« (Bezljaj 1950: 231) Gvozdanović (1994: 140) ugotavlja, da »[p]odrobna analiza Ramovševih del kaže aspekte strukturalistične metodologije že prej kot v delih Trubetzkaja in Jakobsona«, v relativni kronologiji sprememb, v narečni variaciji iz habilitacijskega dela (1914, natis 1918, 1920), le da je razlago glasovnih sprememb omejeval na fonetične dejavnike in ni izhajal iz predstave o razločevalnih lastnostih.

Med študijem in nato med vojno, ko je bil od 21. 6. 1915 (Nahtigal 1954: 10) »politično osu-mljen« (Bezljaj 1950: 455) in kljub slabemu zdravju mobiliziran (Šolar 1950: 443) ter si po bridkih vojaških izkušnjah na soški fronti pri Krnu in celoletnem zdravljenju na Dunaju in v zdraviliščih deloma opomogel, a moral do 11. 9. 1918 opravljati vojaško pisarniško delo v Kamniku in Ljubljani, je ves svoj prosti čas namenil svojemu znanstvenemu cilju. V letih 1913–1918 je v različnih slovenskih (*Časopis za zgodovino in narodopisje* (ČZN), *Slovan*, *Ljubljanski zvon* (LZ), *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (ČJKZ), avstrijskih (*Archiv für slavische Philologie* (AslPh)), hrvaških (*Nastavni vjesnik*) in čeških publikacijah (*Slavia*, *Časopis pro moderní filologii* (Čmf)) objavil 16 del (Bizjak 1990: 283),⁷ med njimi je šest razprav, najpomembnejše je habilitacijsko delo (*Slovenische Studien*, AslPh 1918, 1920, 123–174, 289–330) in *Delo revizije za Dalmatinsko biblijo* (ČJKZ I 1918), napisano že 1914. Pomenljivo je leta 1913 njegov prvi prispevek *Slovarski doneski iz Trubarjevih del* (ČZN X, 1913) namenjen razlagi 44 leksikalnih posebnosti prvaka slovenskega knjižnega jezika in enako tudi zadnji (*Iz Trubarjevega leksikona*, Drugi Trubarjev zbornik, 1952) – dva leksema (*avštrija* in *plumbart*) je v njem na novo razložil, drugega še drugače v *Sprachliche Miszellen aus*

⁷ Če upoštevamo še dve leti do 1920, je bibliografskih enot še enkrat toliko, tj. 32. Prim. še poglavje 3.4.1.

dem *Slovenischen* (Jezikovni drobci iz slovenščine; AslPh XXXVI, 1916) in ponazoril nenehno izpopolnjevanje prejšnjih spoznanj. Med objavami je tudi nekaj pripravljalnih del za zgodovinsko slovnico, ki obravnavajo etimologijo (poleg omenjene še razlaga imena *Neuroi* pri Herodotu (Čmf IV, 1914/15)), pravorečje: proti elkanju (*Donesek k boju »l« ali »u«* (Slovan 1914)), od začetkov tudi dialektologijo ((Nahtigal 1954: 10) *Zur slovenischen Dialektforschung* (O slovenskem narečjeslovju; AslPh 1914) o nekaterih pojavih gorenjskega konzonantizma). V rokopisu sta ostali besedili *Zgodovina slovenske slovnice*, ki se naslanja na Štrekljevo, in *Slovenska grafika* (ZD I 1971: 213–250, 251–257). Hkrati je spremljal objave drugih domačih in tujih jezikoslovcev in se kritično odzival nanje (osem ocen): dve pravorečni: *Izreka v poeziji* A. Breznika in kritika članka iz LMS za leto 1912 F. Ilešiča *Izgovor slovenskega knjižnega jezika v zvezi z izgovorom -l* (*Nastavni vjesnik*, Zagreb, 1913, XXI, 227–229, 766–771), imenoslovna: nemška krajevna imena v Furlaniji R. Merkha (LZ 1917), za nekatera dokaže slovanski izvor. S knjižnimi novostmi je seznanjal širšo javnost: obravnaval je Breznikova *Začetna poglavja iz srednješolske slovnice* (Slovan 1915), Škrabčeve *Jezikoslovne spise I.*, tudi kritično glede na Tominškovo kritiko (LZ 1917), Nahtigalovo *Vprašanje o enotnem albanskem knjižnem jeziku* (LZ 1918), prispevke 1. in 2. snopiča prve številke ČJKZ iz leta 1918 (LZ 1918), v ČJKZ 1918 pa je predstavil slovenistiko v Jagičevem *Archivu für slavische Philologie* in z Rešetarjem sestavil bibliografski pregled Jagičevega dela v zadnjem desetletju.

3.3 Znanstveni stiki, osebnost in delo skozi dopisovanje s sodobniki

Iz korespondence odsevajo njegovo razmišljanje o strokovnih temah, dogajanje in občutenje v družbeno-politično nemirnem času, ki so krojila tudi njegovo življenjsko in poklicno usodo, ter njegove aktivnosti in raziskovanje. S svojim graškim profesorjem Nahtigalom se je dopisoval in stkal priste stike učenca do učitelja in prijatelja od leta 1913, ko se je spoznal z njim, do 1919, ko je le-ta prišel v Ljubljano (56 Ramovševih dopisov (Nahtigal 1954, 1955)). V Gradcu je prevzel vodenje zadev o Ramovševi habilitaciji, ki je bila sprva osrednja tema in vzporedno oprostitev vojaške službe,⁸ nato sodelovanje pri ustanavljanju in izdajanju prvega znanstvenega časopisa (ČJKZ, 1918–1928), za katerega je Ramovš iskal naročnike in podpornike, po vojni pa priprave na univerzo in organizacijo znanstveno-kulturnega dela: knjižnica, univerza, akademija, kulturna avtonomija (Nahtigal 1955: 104).

V zapuščini, ki jo je sin predal SAZU ob 20-letnici očetove smrti, je »1170 pisemskih enot 259 dopisnikov« v 14 jezikih (Koblar-Horetzky 1985: III). Iz leta 1919 je ohranjenih 50 pisem. Začel se je dopisovati s F. Kidričem (od 7. 1., a so ohranjena le Kidričeva pisma, v zvezi s svojo kandidaturo za profesorja na Univerzi v Ljubljani, z izročitvijo jubilantu Jagičeve številke ČJKZ) in A. Belićem (le nedatirano pismo 1919 v zvezi z nastavitvijo P. Bizillija na prosto mesto za zgodovino na ljubljanski univerzi), ki je v znanstvenih stvareh zelo cenil prav Ramovševo mnenje (Rotar 1990: [7]).⁹

Pisma odsevajo tudi osebnostne poteze, ki jih je zaznamoval vojni čas. Le ena samorefleksija kot zgled: samoopis mladostnega obdobja je pri 40 letih prežet z zanj tipičnima samoironijo in

8 Nemške priloge k 20. pismu (Kamnik, 10. 11. 1917) so Ramovševi poročili o vojaščini in habilitacijskem delu in Nahtigalov *Koncept predloga dr. F. Ramovša za docenta filozofski fakulteti v Gradcu*.

9 Med imeni dopisnikov v tem letu so še F. Drašler, L. Hauptman, K. Hinterlechner, F. Ilešič, V. Jagić, A. Kaspret, I. Kasumović, V. Kušar, R. Meringer, M. Murko, K. Oštir, N. Preobraženski, I. Prijatelj, O. Schiessel, P. Skok, F. Veber, B. Zarnik idr. (Koblar-Horetzky 1985).

cinizmom, ki ga tudi sam večkrat omenja v pismih Želmíri Gašparíkovi (Ljubljana, 26. 12. 1930, Rotar 1989: 142/14):

Ali vrag vedi, kakšen temperament je v meni: eno mi je jasno, da sem prebrzo živel, v vsakem pogledu, s 15 leti sem bil že pravi fant, s 27 docent (če prav sem 4 leta služil na fronti in v armadi, z 29. ordinarij in zato ni čudno, če sem pri 40 že Metuzalem. Jaz mislim, da je najbolje, da grem že v penzijo in da postanem »ein alter Bierbruder« recimo pri Fleku v Pragi.

3.4 Leti 1919 in 1920

3.4.1 Znanstveno delo

Že pred vojno je pripravil mnoge razprave, ki jih je dokončal med njo in objavil po njej. Poleg objave habilitacijskega dela je še 16 prispevkov, ki so izšli tudi v *Zbranem delu*, *Druga knjiga* (1997): polovica v *Ljubljanskem zvonu* leta 1919 z različno tematiko (dva imenoslovna članka, ocene domačih (Glonarja, Kidriča) in tujih (F. Stroha) knjig, člankov (Nahtigala), graške spomenice, nekrolog S. Škrabca (Bizjak 1990: 283–284, 17.–24.)); v ČJKZ leta 1920 pa 6 člankov z glasoslovno, oblikoslovno, narečnozgodovinsko (koroški rokopis) in etimološko vsebino (Bizjak 1990: 284, 26.–31.).

3.4.2 Univerzitetni profesor

V leto 1920 spada tudi rokopisna opalografsko razmnožena izdaja *Historična gramatika slovenskega jezika* I–III, *Vokalizem*, razen obravnava *a*, *ĭ* in *ĭ*, ki so izšle v posebnih publikacijah. Podaja vsebino začetnih predavanj na podlagi študentskih zapisov, ki obravnavajo razvoj slovenskega vokalizma in sistemizacijo razvoja glasoslovnih pojavov samoglasnikov *e* in *o*, *o*, *e*, *ě*, *y*, *i*, *u*, kasneje zajetega v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* I (1936), z ujemalnimi viri kot v *Slovenskih študijah* in še z *Brižinskimi spomeniki* idr.

Vsebinsko predavanj so opisali: Ramovš, ki za graško profesuro (1918) predlaga predavanji *Uvod v zgodovino slovenskega jezika* (pismo 44, Ljubljana 10. 10. 1918; Nahtigal 1955: 100) in *Študije na področju slovenske dialektologije* (47, 19. 11. 1918; prav tam: 104), Grdina (1992: 246) po arhivskih zapisih opredeli teme iz historične slovnice slovenskega jezika: glasoslovje, oblikoslovje, vokalizem, konzonantizem, akcent, splošna fonetika in posebno dialektologija. Za 1929/30 V. Novak (1991: 207) za *Uvod v slovensko historično gramatiko* omenja seznam obvezne literature na seminarskih vratih (Leskienova stosl. slovnica, Brochova *Slawische Phonetik*, Jespersenova *Lehrbuch der Phonetik*). Jakopin (1991: 51) za študij po 2. svetovni vojni navaja ciklična predavanja iz slovenske zgodovinske slovnice in fonetike, naglasoslovja. Vsi trije poudarjajo njegova živa, zgoščena in prosta predavanja skoraj brez pomoči listkov (Grdina 1992: 246), Novak (1991: 207) njegovo »glasovno, oblikovno in vsebinsko osvajajoče, dovršeno govorjenje [...] je iz njegovega pogleda in glasu izžarevala napeta povezava z nami«, Jakopin (1991: 14–15) omenja »živ[o] eleganco[o]«, »v hoji in kretnjah sploh je bil v žlahtnem pomenu gosposki, ves čar njegove osebnosti pa se je izražal v besedi«, ki jo označuje »jezikovna naturnost«, »izrazn[a] popolnost«. Na predavanjih je zvel nel knjižni jezik s patino ljubljansčine, v seminarju pa se ji je še bolj približal.

4 Sklep

Ramovš je kljub uničujočim posledicam prve svetovne vojne na njegovo krhko zdravje ustvaril jezikoslovni opus, mimo katerega ne more noben raziskovalec zgodovine slovanskih jezikov,¹⁰ ki hkrati z neprecenljivim organizacijskim prispevkom k slovenski znanosti, visokemu šolstvu in kulturi ostaja zapisan v zgodovini slovenistike na najvišjem mestu.

Viri in literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2015: Fran Ramovš. *Historična gramatika slovenskega jezika: II. Konzontizem, V. Morfologija, VII. Dialekti, VII/dodatek: Kratka zgodovina slovenskega jezika I. 1924–1952*. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/38/1924-1952-ramovs> (dostop 10. 3. 2019)
- BENEDETIČ, Ana, 1999: *Poti do Univerze: 1848–1898–1909–1919*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- BEZLAJ, Francè, 1940: Franc Ramovš (Ob petdesetletnici). *Ljubljanski zvon* LX. 454–459.
- BEZLAJ, Francè, 1950: FRAN RAMOVŠ. Pogled na njegovo delo. *Slavistična revija, Franu Ramovšu za šestdesetletnico* 3/3–4. 225–236.
- BIZJAK, Zvonko, 1990: Bibliografija Fr. Ramovša (Ponatis iz SR II 1950) z dodatkom objavljenih njegovih razprav od 1951 do 1971. Tine Logar (ur.): *Razprave SAZU II. razreda, XIII, posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša*. Ljubljana: SAZU. 283–291.
- CIPERLE, Jože, 2002: Štirinajsti rektor UL: Dr. Fran Ramovš, 1934–1935. *Vestnik, UL* 33/7–8. 27.
- CIPERLE, Jože, 2009 (ur.): *Ustanovitev Univerze v Ljubljani v letu 1919* (Občasna razstava od decembra 2009 do februarja 2010). Ljubljana: Univerza (Zgodovinski arhiv in muzej Univerze).
- DOLINAR, Darko, 2001: *Pisma Franceta Kidriča Franu Ramovšu*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (Korespondenca pomembnih Slovencev 12).
- GERŽINIČ, Lojze, 1954: Fran Ramovš († 1953[!]). *Zbornik Svobodne Slovenije*. Buenos Aires: Svobodna Slovenija. 88–89.
- GRDINA, Igor, 1992: Prispevek k zgodovini slavistike. *Zgodovinski časopis* 46/2. 233–248.
- GVOZDANOVIČ, Jadranka, 1994: Ramovš in jezikoslovne vede 20. stoletja. *Slavistična revija* 42/2–3. [139]–146.
- JAKOPIN, Franc, 1972: Ramovševo Zbrano delo I. *Slavistična revija* 20/3. 349–353.
- JAKOPIN, Franc, 1991: Iz spominov na Rajka Nahtigala in Frana Ramovša. *Jezikoslovni zapiski* 1. [9]–18.
- KOBLAR-HORETZKY, Ana, 1985: *Korespondenca Frana Ramovša 1. Izpisi pisem dopisnikov*. Ljubljana: Biblioteka SAZU.
- KOLARIČ, Rudolf, 1960–1971: Ramovš, Fran, akademik (1890–1952). *Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi484440/> (dostop 20. 11. 2018)
- LENČEK, Rado L., 1994: Po stopinjah fonološke problematike slovenskega jezika v jezikoslovju Ramovševega časa. *Slavistična revija* 42/2–3. [199]–213.
- LOGAR, Tine, 1961: Dr. Fran Ramovš in njegovo delo. *Jezik in slovstvo* 7/3. 65–69.
- LOGAR, Tine, 1990: Fran Ramovš – zgodovinar in dialektolog slovenskega jezika. Tine Logar (ur.): *Razprave SAZU II. razreda, XIII, posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša*. Ljubljana: SAZU. 5–12.
- LOGAR, Tine, 1991: Pomen Frana Ramovša za slovenistiko. *Sedemdeset let slovenske slovenistike. Zborovanje slavistov ob stoletnici Frana Ramovša*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 13–17.
- LOGAR, Tine, 1996: Ramovš, Fran. *Enciklopedija Slovenije* 10. 77–79.
- NAHTIGAL, Rajko, 1954: Prof. Ramovš o sebi od doktorata do docenture v Gradcu. *Slavistična revija* V–VII. 9–40.
- NAHTIGAL, Rajko, 1955: Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure. *Slavistična revija* VIII/1–2, 3–4. 90–104, 232–246.
- NOVAK, Vilko, 1991/92: Spomini na naše prve slaviste: Fran Ramovš. *Jezik in slovstvo* 37/7. 206–208.
- OROŽEN, Martina, 1994: Ramovševa oblikoslovnorazvojna zasnova Morfologije slovenskega jezika. *Slavistična revija* 42/2–3. 313–329.
- RAMOVŠ, Fran (DUB, Julij), 1910: Božanstvena ljubezen. *Ljubljanski zvon* 30/12. 741–744.
- RAMOVŠ, Fran (DUB, Julij), 1912: Pripovedka o Mehiti. *Ljubljanski zvon* 32/2. 83–86.
- RAMOVŠ, Fran, 1920: *Historična gramatika slovenskega jezika* (z litografijo razmnožen rokopis študentov). Ljubljana: Društvo slušateljev Filozofske fakultete.

¹⁰ Aktualnost potrjuje tudi V. Cvetko Orešnik ob ponatisu njegove *Kratke zgodovine slovenskega jezika I* (1995: vii–viii).

- RAMOVŠ, Fran, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika* II. *Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- RAMOVŠ, Fran, 1971: *Zbrano delo, Prva knjiga* (Dela SAZU 23/I). Uredila Tine Logar in Jakob Rigler. Ljubljana: SAZU.
- RAMOVŠ, Fran, 1995 (ponatis izvirne izdaje iz 1936): *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I. Ljubljana: ZRC SAZU.
- RAMOVŠ, Fran, 1997: *Zbrano delo, Druga knjiga* (Dela SAZU 23/II). Uredil Jože Toporišič. Ljubljana: SAZU.
- ROTAR, Janez, 1989: Pisma profesorja Frana Ramovša dr. Želmiri Gašparikovi. *Razprave* XII. Razred za filološke in literarne vede. Ljubljana: SAZU.
- ROTAR, Janez, 1990: *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*. Ljubljana: SAZU (Korespondence pomembnih Slovencev 10).
- ROTAR, Janez, 1991: Iz korespondence Frana Ramovša z Vatroslavom Jagićem in Aleksandrom Beličem. *Komparativno proučevanje jugoslavenskih književnosti* IV. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti. 215–233.
- SMOLE, Vera, 2016: Ramovš, Fran. Katja Sturm-Schnabl, Bojan-Ilija Schnabl (ur.): *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: von den Anfängen bis 1942*. Bd. 3. 1102–1103.
- STRAŽIŠAR, Simona: DR. FRAN RAMOVŠ. *Znani Borovničani*. <https://www.borovnica.si/o-borovnici/znani-borovnicani/dr-fran-ramovs/> (dostop 28. 1. 2019)
- ŠIVIC DULAR, Alenka: Fran Ramovš. <http://www.sazu.si/clani/fran-ramovs> (dostop 28. 1. 2019)
- ŠOLAR, Jakob, 1950: Fran Ramovš. I. Življenje. *Slavistična revija, Franu Ramovšu za šestdesetletnico* 3/3–4. 441–445.

Vera Smole

Filozofska fakulteta, Ljubljana

DOI: 10.4312/SSJLK.55.20-30

Slovenska narečja v spletnih aplikacijah

V prispevku bodo predstavljene tri spletne aplikacije, nastale s sodelovanjem Filozofske fakultete in Fakultete za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani: Slovenski narečni atlas (SNA), Slovar starega orodja v govoru Loškega Potoka (SSOLP), poudarek pa bo na Interaktivni karti slovenskih narečnih besedil (IKBN), v kateri že obstajajo besedila z opisom stare slovenske kmečke hiše, pripravljala se tudi nova stran z besedili dveh basni, namenjena mlajšim uporabnikom. Obravnavali bomo nekaj teh besedil in njihove narečne posebnosti na različnih jezikovnih ravneh.

slovenska narečja, narečna besedila, interaktivna karta slovenskih narečnih besedil (IKBN), spletna aplikacija

Three online applications jointly developed by the Faculty of Arts and the Faculty of Computing and Information Science at the University of Ljubljana will be presented: the Slovene Dialect Atlas, the Dictionary of Old Tools in Loški Potok Dialect and, in particular, the Interactive Map of Slovene Dialect Texts. The latter already contains texts with descriptions of Slovene rural houses and a new page is being prepared with the texts of two fables, aimed at young users. The dialect specifics of some of these texts at different levels will be discussed.

Slovene dialects, dialect texts, Interactive Map of Slovene Dialect Texts, online application

1 Uvod

1.1 Nastanek narečij

Narečja so tista zvrst jezika, ki imajo na določenem prostoru svoj kontinuiran razvoj skozi dolgo časovno obdobje; so torej avtohtona in zemljepisna zvrst, geolekti. Notranje razvojne tendence in zunajjezikovni dejavniki so sčasoma povzročali jezikovne inovacije le na delih ozemlja, kar je povzročalo nove in nove narečne cepitve na začetku relativno enotnega jezika; v primeru slovenščine je bila to »do ok. 800 n. š.« (Šekli 2018: 26) praslavianščina. Zaradi dvojne poselitve slovenskega jezikovnega ozemlja od sredine 6. stoletja dalje – od SV in od JV – je v procesu oblikovanja samostojnih jezikov slovenščina že takoj, tj. proti koncu 11. stoletja, razpadla na dve narečji: na bolj arhaično SZ in bolj inovativno JV.¹ Inovacije proti koncu 13. stoletja so zajele J in Z, tako sta se obe ploskvi razdelili in dobili smo štiri narečja: južno in zahodno ter severno in vzhodno. Največ sprememb se je dogajalo v južnem, ki je razpadlo na tri narečja: gorenjsko, dolensko in južnoštajersko, inovacije pa so se nato širile na eni strani v zahodno, ki je razpadlo na dve narečji: obsoško-idrijsko in beneško-kraško, na drugi strani v vzhodno narečje, ki je razpadlo na severnoštajersko in panonsko narečje, medtem ko so severno, odslej imenovano koroško, inovacije zajele v celoti in tako smo v 14. stoletju dobili že osem narečnih ploskev s svojimi posebnimi vokalnimi

¹ Izhodišče kratkega povzetka je Riglerjeva razprava (Rigler 1963), ki jo upošteva, dopolnjuje z rezultati in kritičnimi presoji novih raziskav ter primerjalnim gradivom Šekli 2018.

sistemi, nastalimi zaradi glasovnih sprememb v soodvisnosti od kvantitetnih naglasnih sprememb.² Do nastanka slovenskega knjižnega jezika sredi 16. stoletja je bila torej slovenščina narečno že zelo razcepljena. Primož Trubar, utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika, je prepoznal vsaj toliko narečnih skupin, kot jih poznamo danes: navedel jih je v delu *Ta evangeli svetiga Matevža 1555*. Z nastankom knjižnega jezika je dokazan obstoj različnih socialnih zvrsti (sociolektov),³ čeprav so morale obstajati že prej, saj so vsaj ljudske in cerkvene pesmi zagotovo živele v nadnarečnih različicah slovenščine. Enotna ni bila niti knjižna slovenščina, saj se je tudi preko slovníc in rabe oblikovalo več pokrajinskih knjižnih jezikov, med katerimi je zaradi zgodovinskih okoliščin najdlje obstajal prekmurski knjižni jezik.

Po 16. stoletju so se narečja pospešeno delila dalje in po sedanji klasifikaciji (Logar, Rigler 1983) ima slovenski jezik v 7 narečnih skupinah 37 narečij, znotraj njih pa še 12 podnarečij, ki združujejo veliko množico krajevnih govorov kot najmanjših sistemskih enot narečij ali podnarečij. Lahko rečemo, da je slovenščina narečno zelo razcepljen jezik.

Na narečno cepitev slovenščine so poleg notrajjezikovnih vplivali številni zunajjezikovni dejavniki, ki jih delimo na zemljepisne, zgodovinske in cerkveno-upravne (Logar 1975: 5–8), a so v medsebojni odvisnosti. Med pomembnejše zunajjezikovne dejavnike spadajo: že prva naselitev z dveh različnih smeri, zemljepisno raznolike pokrajine, turški vpadi, tujejezične kolonizacije znotraj slovenskega prostora, stik s štirimi različnimi jezikovnimi skupinami ter stare cerkvenoupravne razdelitve, na katere so se naslanjale tudi upravopolitične.

1.2 Raba narečij

Od industrializacije dalje je prisotna teza o izginevanju narečnih govorov, ki pa jo lahko le delno potrdimo. Nova vaška in mestna naselja z izvorom prebivalcev iz različnih narečij in mladimi, ki v otroštvu niso (s)prejeli narečnega govora kot primarnega, soobstajajo kot jezikovni otoki brez narečne zvrsti⁴ z območji, večinoma res bolj podeželskimi, kjer narečja živijo vsaj pri delu prebivalstva in se razvijajo dalje. Glede na veliko narečno raznolikost nosilcev slovenskega jezika je razumljivo, da posamezne narečne prvine iz različnih narečnih skupin preko osrednjeslovenskega in pokrajinskih pogovornih jezikov vplivajo tudi na knjižnopogovorni in knjižni jezik (npr. samoglasniške redukcije, naglaševanje, narečna leksika ipd.). Kakor narečni govori po eni strani izgubljajo zemljepisni prostor rabe, ga po drugi pridobivajo v svoji funkciji oziroma položajih rabe in celo glede na prenosnik, ko iz pretežno govorjenega jezika postajajo tudi pisni jezik (narečna, tudi »visoka« literatura vseh žanrov) in se širijo v govorne medije. S tem ko zanimanje za to slovensko nesnovno kulturno dediščino, ki ravno zaradi domnevnega umiranja, pa tudi zaradi demokratizacije družbe pri ljudeh vse bolj narašča, zahteva od nas, da na splet postavimo tudi strokovne in ciljno naravnane vsebine, namenjene raziskovalcem, študentom, učencem in učiteljem, ter predstavljene tako, da bodo zanimive tudi za druge uporabnike.

2 Osnovo za delitev slovenskega jezika na narečja od Ramovša dalje (Ramovš 1931) predstavljajo samoglasniški sistemi oz. skupne in različne inovacije predvsem pri dolgih naglašanih samoglasnikih in le deloma pri kratkih samoglasnikih.

3 O nastajanju sociolektov z genetskojezikoslovnega vidika prim. Šekli (2018: 27–31).

4 Podobno kot iz zgodovinskih razlogov obstaja nenarečni kočevski jezikovni otok, t. i. kočevski mešani govori.

2 Spletne aplikacije

Predstavljene bodo tiste rastoče interaktivne spletne aplikacije za prikaz različnih narečnih gradiv, tj. besedilnih, geolingvističnih in slovarskih, ki smo jih v sodelovanju s sodelavci Fakultete za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju FRI) ter Fakultete za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju FNT) začeli pripravljati na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju FF).

Vse aplikacije oziroma programi zanje so odprtokodni. Prva je bila *Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil* (IKBN), sledil je *Slovenski narečni atlas* (SNA) in *Slovar starega orodja v govoru Loškega Potoka* (SSOLP). Ker se bomo nekoliko več pomudili pri prvi aplikaciji (IKNB) in novih gradivih zanje, bomo najprej na kratko predstavili drugi dve.

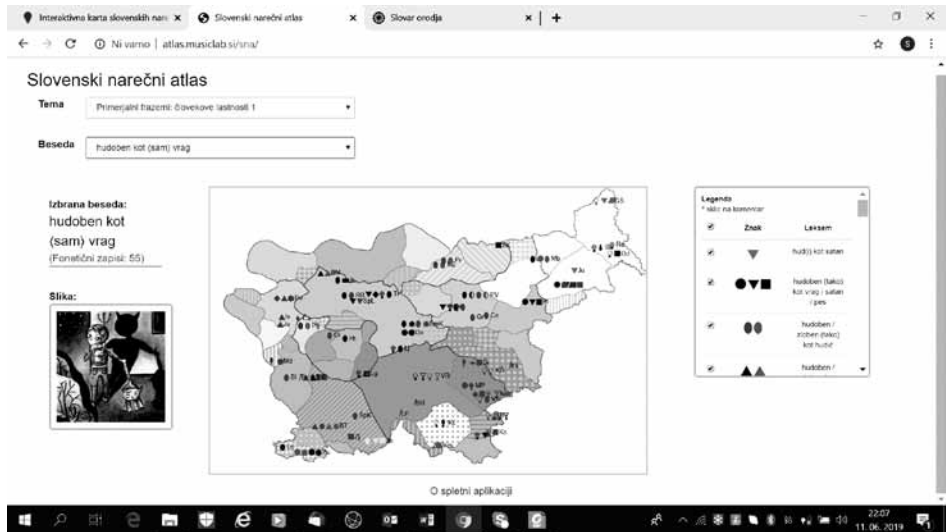
2.1 Slovenski narečni atlas (SNA)

Dosegljiv je na naslovu <http://atlas.musiclab.si/sna/>. Avtor spletne aplikacije je Gregor Šajn (Šajn 2017), nadgradil jo je Nermin Jukan (2018), oba študenta FRI, mentorica pa viš. pred. dr. Alenka Kavčič (FRI).⁵ Jezikovne karte so narejene na osnovi zemljevida slovenskih narečij, ki ga je možno povečevati ali pomanjševati, vendar je le slikovni brez vidnih napisov krajev. Vse aplikacije vsebujejo uporabniški in administratorski del. Uporabniški del je na voljo vsem, saj je prosto dostopen. Možno je izbirati med vnesenimi temami; trenutno so na voljo *stara kmečka hiša* (mreža točk s 34 kraji, 5 kart s slikami in posnetki), *sadje* (mreža točk s 44 kraji, 1 karto in 10 slikami in 10 posnetki za Mengeš) in *primerjalni frazemi: človekove lastnosti 1* (mreža točk s 55 kraji, 60 kart s transkribiranim ali glasovno poknjžnim narečnim gradivom ter mestoma s komentarji, posnetki in ilustracijami). Teme in njim pripadajoče besede lahko kadarkoli dopolnimo. Do narečnega gradiva in morebitnega posnetka se dostopa s klikom na znak (geometrijski lik) na karti. Ob karti je legenda, ki v glasovno poknjženi obliki prikaže pomen znaka na karti. Znak / pomeni, da leksema ni ali pa gradivo še ni bilo vneseno; izpisuje se samodejno. Administratorski del je namenjen vnašanju novih tem, mrež krajev in narečnega gradiva. Za dostop potrebujemo uporabniško ime in geslo. Aplikacija je zelo enostavna za uporabo, vendar je vnašanje precej zamudno, saj mora biti izvedeno natančno po korakih oz. navodilih. Vsi simboli so v pisavi SIMBola, fonetična transkripcija pa v pisavi ZRCola.

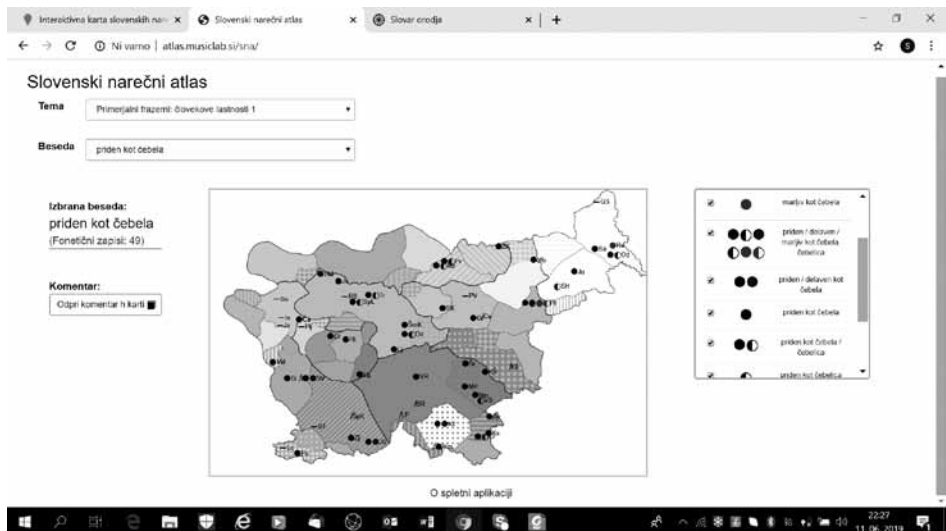
Vsebinsko *Slovenskega narečnega atlasa* (narečne besede, zvočni posnetki, analize) za prvih pet kart na temo *stare kmečke hiše* so zbrali in pripravili študenti FF pri predmetu Slovenska narečja leta 2016 pod mentorstvom prof. dr. Vere Smole in asist. dr. Mojce Kumin Horvat. Leksemi so bili vzeti iz besedil, vključenih v aplikacijo IKNB. Vse drugo gradivo so po vnaprej pripravljenih vprašalnicah zbirali študenti slovenščine starega programa pod mentorstvom Vere Smole, ki je bila tudi mentorica vsem spodnjim bolonjskim diplomam. Leta 2017 je v okviru diplomske naloge aplikacijo preskusila Maja Keržič (Keržič 2017) z vnosom nove teme *sadje* in nove mreže raziskovalnih točk s 45 kraji ter s pomočjo aplikacije in iz fonetično zapisanega gradiva, ki ga je za Mengeš zbrala sama, ter izdelala oblikoslovno jezikovno karto za spol samostalnika *jabolko*. Leta 2018 je aplikacijo s temo *primerjalni frazemi: človekove lastnosti 1* najprej občutno napolnila Mija Bon v okviru magistrskega dela (Bon 2018), delo pa leta 2019 nadaljevala še Snežna Poljanšek (Poljanšek 2019). Za te in še

⁵ Več o aplikaciji glej v zavihku navedenega spletnega naslova.

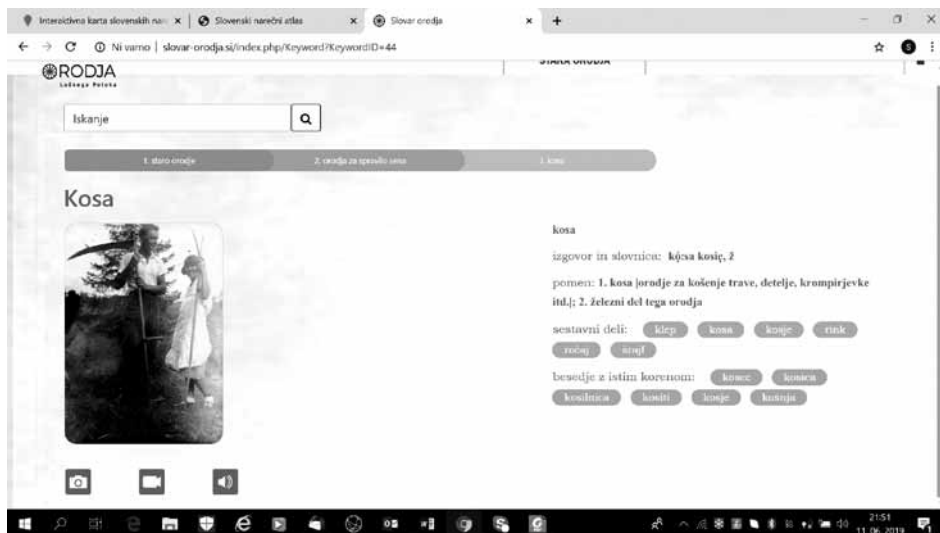
nekatero druge teme obstaja še veliko zbranega gradiva, ki čaka na geolingvistično analizo in vnos v aplikacijo.

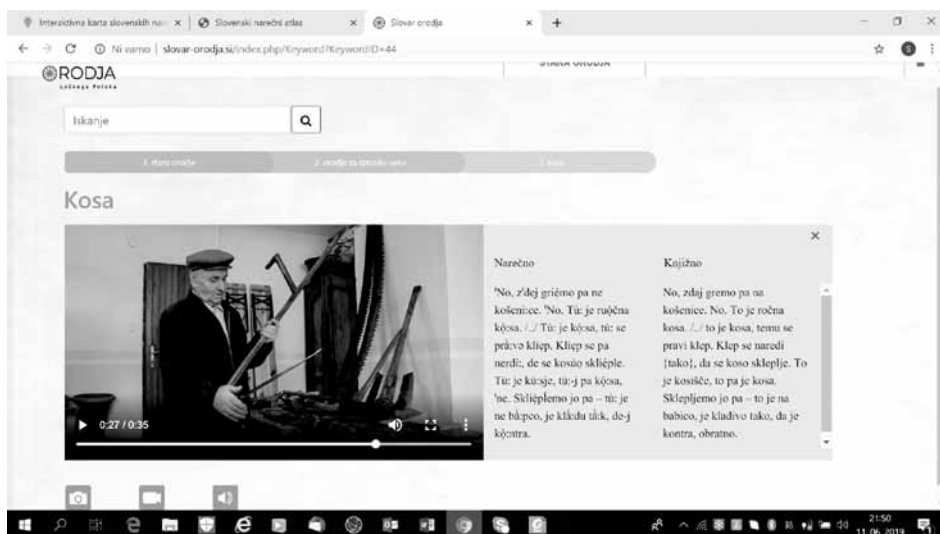
Slika 1: Primer karte iz SNA za primerjalni frazem, ki je zelo varianten. Barva označuje A-del, oblika znaka pa C-del frazema; primerjalni veznik pri kartiranju ni upoštevan in je prikazan na samostojni karti. Nekaj frazemov je ilustrirala Pera Maro (Bon 2018)

Slika 2: Primer karte iz SNA za manj varianten primerjalni frazem, karti je dodan komentar (Poljanšek 2019)

Slika 3: Primer slovarskega sestavka iz SSOLP z odprtimi medleksemskimi povezavami. S klikom na leksem na barvnem polju se odpre njegov slovarski sestavek, kot slikovno gradivo so bile uporabljene stare fotografije, ki jih hranijo domačini (na sliki) in tudi nove

Slika 4: Primer slovarskega sestavka iz SSOLP z odprtim video posnetkom, transkribiranim in v knjižni jezik prevedenim besedilom s posnetka, pod sliko so gumbi za ogled fotografij in videa ter poslušanje audio posnetka

2.2 Slovar starega orodja v govoru Loškega Potoka (SSOLP)

SSOLP⁶ se nahaja na naslovu <http://slovar-rodja.si> in je rezultat štirimesečnega Študentskega inovativnega projekta za družbeno korist (ŠIPK) 2016–2018.⁷ Vsebuje podtemi *Orodja za sekača in tesača* ter *Orodja za spravilo sena*; obe temi se bosta dopolnjevali, dodajale se bodo tudi nove. Aplikacija je poskus in preskus interaktivne zasnove tematskega narečnega slovarja z dodanimi medleksemskimi povezavami.

2.3 Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil (IKBN)

IKBN je dosegljiva na naslovu <http://narecja.si/>.⁸ Avtor spletne aplikacije je Ivan Lovrič, študent FRI (Lovrič 2018), mentorica Alenka Kavčič (FRI) in somentorica Vera Smole (FF), nadgradil jo je Nermin Jukan. Vsebino IKNB za temo *Stare kmečke hiše* so zbrali in pripravili študenti Oddelka za slovenistiko FF pod mentorstvom Vere Smole in deloma asist. dr. Mojce Kumin Horvat. Izhodiščno besedilo o starih kmečkih hišah, ki sledi vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, je napisala Vera Smole, študenti pa so poiskali zanesljive starejše narečne govorce (informatorje), ki so besedilo prevedli v svoj krajevni govor in ga povedali za avdio posnetek, čemur je sledil transkribiran zapis in analiza. Za vnos v aplikacijo je od leta 2016 nastalo še okrog šestdeset posnetkov s transkripcijami in nekaj manj analiz; letos, ob stoletnici Univerze v Ljubljani, bi radi dosegli število sto.

Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil (IKNB) temelji na *Karti slovenskih narečij* (klasifikacija ter zamejitev (pod)narečij in narečnih skupin) (Logar, Rigler 1983 in drugi), ki je kot prosojnica postavljena na Googlov zemljevid in se skupaj z njim povečuje ali pomanjšuje.⁹

IKNB je zasnovana tudi kot študijski pripomoček, saj postavitve miške na določeno polje narečno enoto obkroži z rdečo barvo, spodaj pa se izpiše njeno poimenovanje. Tako se označi tudi polje, ko se z miško postavimo na določeno narečno skupino ali (pod)narečje v legendi. Klik na ikono kraja prikliče možnost poslušanja posnetka, ogled transkribiranega¹⁰ in glasovno poknjžene besedila,¹¹ pri nekaterih besedilih diahrona analize, pri drugih pa možnost samostojne analize na vseh jezikovnih ravneh.

Ker so besedila o stari kmečki hiši za mladega uporabnika prezahtevna ali premalo zanimiva, pripravljamo krajša in manj zahtevna besedila – prevod dveh basni, in sicer *Čebela in čmrlj* ter *Mravlji*¹² prav tako z avdio posnetkom, transkribiranim in glasovno poknjženim besedilom; analiza

6 Več o tem Smole, Gabrijelčič Tomc, Kavčič 2019 (v pripravi spletna objava).

7 Več o tovrstnih projektih glej na naslovu <http://www.sklad-kadri.si/si/razvoj-kadrov/studentski-inovativni-projekti-za-druzbeno-korist-sipk/>. Več o avtorstvu aplikacije in vsebin ter sodelavcih pri projektu SSOLP glej v zavihku O projektu, več o slovarju pa v zavihku O slovarju v sami aplikaciji.

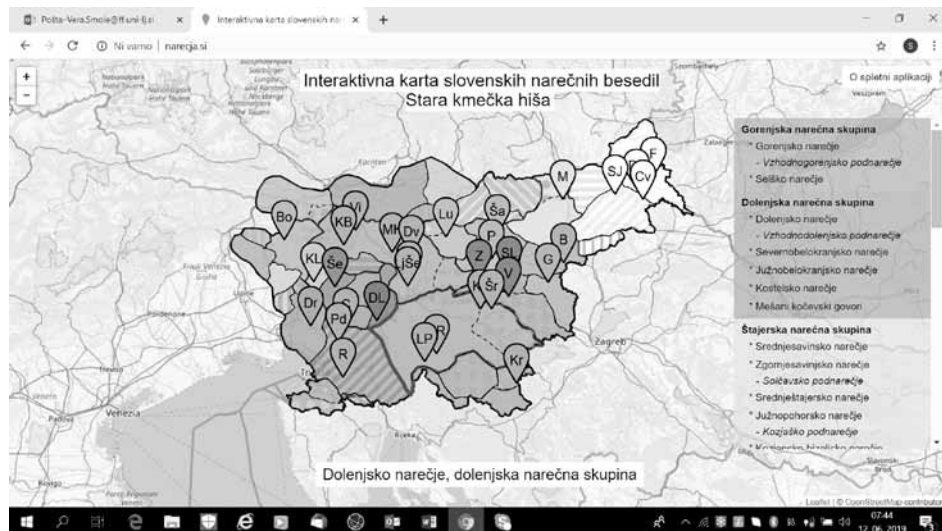
8 Za več podatkov glej zavihek O spletni aplikaciji.

9 Več o aplikaciji v Kavčič, Lovrič, Smole 2018.

10 Pod pojmom transkribirano besedilo ali zapis je mišljen zapis v slovenski nacionalni transkripciji. Besedila so bila pripravljena z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

11 Pod pojmom glasovno poknjženo besedilo ali glasovna poknjžitev je mišljen prenos glasovnega sistema narečnega govora v knjižnega, na vseh drugih jezikovnih ravneh pa je ohranjen narečni sistem. Oblike, drugačne tvorjenke in leksemi imajo v pomenskih oklepajih knjižne ustreznice.

12 Basni sta vzeti iz knjige *Slovenske basni in živalske pravljice* (ur. Alojz Bolhar, ilustr. Marjan Manček). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.

Slika 5: Naslovna stran IKBN z miško na polju dolenjskega narečja

Slika 6: Primer strani za posamični krajevni govor

pa je sinhrona primerjava s knjižnim jezikom. Ob narečnih besedilih basni *Mravlji* bomo na predavanju spoznavali slušni vtis, posebne narečne foneme, leksiko in druge posebnosti krajevnih govorov iz različnih narečnih skupin. Začeli bomo z govori, ki so bolj podobni knjižnemu jeziku, in zaključili z obrobniimi. V pisanem prispevku podajamo tri vzorčna besedila s kratkimi komentarji o najbolj tipičnih narečnih pojavih. V knjižnem jeziku se besedilo glasi:

Mravlji

Zvečer sta se sešli mravlji, sosedi v mravljišču.

»Joj, kako sem zdelana,« reče prva, »ves božji dan sem vlačila košček sladkorja, pa ga nisem mogla spraviti do doma; na sredi poti sem ga morala pustiti.«

»A tako, ti misliš drobtinice od sladkorja, ki ga je bila razsula neka deklica tam na cesti? Pa kako je to, saj je bilo polno majhnih koščkov tam ...«

»Da, ali jaz sem se lotila največjega.«

»Brezumnica,« reče druga, »vidiš, jaz pa sem nosila le bolj majhne koščke; le pojdi pogledat, kakšen kup jih je! Seveda, ti hočeš vse naenkrat. Nu, pa imaš. Boš vsaj vedela za drugikrat!«

2.3.1 Narečna besedila basni *Mravlji* z jezikovnim komentarjem

2.3.1.1

Kraj: Cerknica, p. in ob. Cerknica, dolensko narečje, dolenska narečna skupina.
Informatorka: Neimenovana, roj. 1966. Študentka: Ana Knez. Leto zapisa: 2019.

Transkribiran zapis: O dvé:ix mrà:ulax

Zvəçtər sta se sriəçale dvé:i sosè:ide mrà:ule.

»Ò:x, kokù: səm zdè:ilana! Cè:u byó:žji dà:n səm se mà:trala s kuòsam cú:kra, pa ga 'še né:isəm sprà:ula domù:. Səm ga muogla 'tam, na 'sərt cé:iste pəs'tət.«

»Ktiəə kuòs? A mi:sləš ti:ste dropti:ne, k-so pá:le enə mà:jxnə mú:lə ne t'la? 'Sej j-blu okù:l pò:uxnu mà:jxnə.«

»Žiə, žiə, à:mpək 'jəs səm t'la najviəčga!«

»Kok s-ti: neù:mna! 'Jəst səm wziəla pa mà:jxnə, 'kər pogliət, kú:lšən 'kəp səm ix nəbrá:la. Səguò:rna, ti 'čəs zmiərej u'se naenk'rat. 'Pa maš, boš vè:jdla za drú:gáč.«

Poknjižitev: O dveh mravljah

Zvečer sta se srečale 'sta se srečali' dve sosede mravlje 'dve sosedi mravlji'.

»Oh, kako sem zdelana 'utrujena'! Cel 'ves' božji dan sem se matrala 'mučila' s kosom cukra 'sladkorja', pa ga še nisem spravila domov. Sem ga mogla 'morala' tam na sredi ceste pustit.«

»Kateri kos? A misliš tiste drobtine, ki so padle eni majhni muli 'punčki' na tla? Saj je bilo okoli 'okrog' polhno 'polno, veliko' majhnih.«

»Že, že, ampak jaz sem tla 'hotela' največjega!«

»Kok 'kako' si ti neumna! Jaz sem vzela pa majhne, kar pogledaj 'poglej', 'kolikšen' kup sem jih nabrala. Sigurno, ti češ 'hočeš' zmeraj vse naenkrat. Pa imaš, boš vedela za drugič!«

Komentar: Govor je tonemski. Ima enoglasniško-dvoglasniški sistem dolgih samoglasnikov. Za knjižni *ozki e* ima dvoglasnika *iɛ* (iz **e* in **ɛ*) in *e:i* (< **ě*), za *o* pa dvoglasnik *uo* (< *-*o* in **o*) in enoglasnik *u*: (< **ô*). Za široki *o* ima dvoglasnik *uo*: (< umično naglašenega *o*). V ženskih oblikah je namesto dvojine rabljena množina.

2.3.1.2

Kraj: Leše, Prevalje, p. in ob. Prevalje, mežiško narečje, koroška narečna skupina
Informator: Vid Mirkac, roj. 1966. Študentka: Lucija Mirkac. Leto zapisa: 2017.

Transkribiran zapis: M'râulj̥

Sta p'ræšle z'wæčær w'kɔp ðuɪɐ̯ m'râulj̥, kɔ sta dær'gač so'si:ɛd̥j̥ ɯ mraɯ'li:šɔ.

»O:, 'kæk sɳ jəz z'di:ɛwana,« re:če ta 'pærwa. »'Cəɯ lubi 'da:n sɳ ɯ'la:čwa en 'konc 'cukra, pa ga 'nisɳ 'mu:ɔgwa sp'rajt 'du:ɔmɔ. S'ri:ɛt 'pu:ɔtj̥ sɳ ga 'mɔgwa 'pɔstj̥t̥.«

»A ti 'misliš 'tj̥st dɔɣ'bi:š ɔt 'cukra, kɔ ga je ena 'dæčwa ra'suwa tam na 'ci:ɛstj̥? Pa 'kæk š'tu:ɔ, pa sej j-biɯ 'sa:m dɔɣ'bi:š?«

»'Ja:, 'sa:m 'jəs sɳ se pa 'lu:ɔtwa 'najta'wɛ:čega.«

»'Kæk-s 'tumasta,« re:če ta d'ru:ga. »'Wj̥š, 'jəs sɳ pa 'noswa 'tæste 'mi:xne 'ku:ɔse, 'pɔjt pɔg'le:dat, kak 'kup jix 'je. 'Wæda, ti bi pa 'ra:da ɯ'se na'embart. 'No, pa 'ma:š. Boš 'sej 'wi:ɛdwa za d'ru:go'bart.«

Poknjižitev: Mravlji

Sta prišle 'sta prišli' zvečer vkup dve mravlji, ko 'ki' sta drugače sosedi v mravljišču.

»O, kako sem jaz izdelana 'utrujena',« reče (ta) prva. »Cel 'ves' ljubi dan sem vlačila (en) konec 'kos, del' cukra 'sladkorja', pa ga nisem mogla spraviti domov. Sredi poti sem ga 'mogla' morala pustiti.«

»A ti misliš tisti drobiž od cukra 'sladkorja', ko 'ki' ga je ena dečva 'eno dekle' razsula tam na cesti? Pa kako to, pa saj je bil sam drobiž?«

»Ja, samo jaz sem se pa lotila najtavečjega 'največjega'.«

»Kako si tumasta 'neumna',« reče (ta) druga. »Vidiš, jaz sem pa nosila tiste majhne kose, pojdi pogledat, kak kup jih je. Seveda, ti bi pa rada vse naenbart 'naenkrat'. No, pa imaš. Boš vsaj vedela za drugobart 'drugič'.«

Komentar: Govor je netonemski. Ima enoglasniško-dvoglasniški sistem dolgih in kratkih samoglasnikov, razvrstitev dolžin in kračin se od knjižne zelo razlikuje zaradi krajšanja nekaterih dolgih samoglasnikov in sprememb naglasnega mesta. *v* se pred samoglasniki izgovarja kot *w* (redko *u*), pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju kot *u*, *w*. Skupina *vi* se zlije v *j* (*sp'rajt*). *l* se pred zadnjimi samoglasniki večinoma izgovarja kot *w*. Skupina *šč* se zlije v *š*. Pri ženski dvojini je pretekli deležnik v množini. V sestavljenkah se pojavi tipični koroški prislov *bart* 'krat', prevzet iz srvnem. *Vart* (nem. *Fahrt* 'pot').

2.3.1.3

Kraj: Idrija pri Bači, p. Most na Soči, ob. Tolmin, tolminsko n., rovtarska narečna skupina.
Informatorka: Anica Kragelj, roj. 1941. Študent: Benjamin Žbogar. Leto zapisa: 2019.

Transkribiran zapis: D'bię m'ra:ule

Zbe'čier sta se s're:jčale d'bię m'ra:ule, sa'sięde z mrau'li:šča.

»A'ja:u, ka'kuo sŋ z'ma:trana,« reče ta 'pərwa, »'cięu 'baži 'da:n sŋ u'liękla 'kančk 'cukra, 'ma ɣa 'nisŋ 'upala sp'ra:pt da 'duoma; na s'rięt pa'ti sŋ ɣa 'maɣla pa pus'ti:t.«

»A 'kæste, ti 'misleš drap'tince at 'cukra, ka ɣa je 's:ula 'a:dna 'čeča 'tam na 'cięst? Pa ka'kuo je 'tuo 'ra:tala? Saj [zarek: sej] je b'luo 'puxna 'mixnix 'kuoščku 'tam.«

»Ja:, ma 'jəst sŋ 'tięla naj've:jčɣa.«

»Ti 'šięma, 'ti,« reče ta d'ruya. »A 'vidš, 'jęst sŋ pa na'sila le bęl 'mixne 'kuoščke. Le 'be:jš pagliędat, 'kęšən 'kəp ix 'je. 'Be:jn, 'kępi, 'ti 'čəš u'se na'e:jnkrat. 'Na:, z'dej pa 'jəmaš, boš u'sa:j 'viędla za d'ruyič.«

Poknjižitev: Dve mravlji

Zvečer sta se srečale 'srečali' dve mravlje 'mravlji', sosede 'sosedi' z mravljišča.

»Ojo, kako sem zmatrana 'izmučena, zelo utrujena,« reče ta prva, »cel 'ves' božji dan sem vlekla konček 'majhen konec, košček' cukra 'sladkorja', ma 'vendar, ampak' ga nisem upala 'mogla' spraviti do doma; na sredi poti sem ga mogla 'morala' pa pustiti.«

»A kaj ste 'tako', ti misliš drobtinice od cukra 'sladkorja', ki ga je sesula edna 'ena' čecha 'dekle' tam na cesti? Pa kako je to ratalo 'nastalo, uspelo'? Saj je bilo polhno 'veliko' majhnih koščkov tam.«

»Ja, ma 'ampak, toda' jaz sem tela 'hotela' največjega?.«

»Ti šema, ti,« reče ta druga. »A vidiš, jaz sem pa nosila le bolj majhne koščke. Le beži 'pojdi' pogledat, kakšen kup jih je. Ben 'dobro, no', kajpa, ti češ 'hočeš' vse naenkrat. Na, zdaj pa imaš. Boš vsaj vedela za drugič.«

Komentar: Govor je netonemski. Ima enoglasniško-dvoglasniški sistem dolgih samoglasnikov. Za knjižni ozki *e* ima dvoglasnika *ię* (iz *č, *e in *ę), za *o* pa dvoglasnik *uo* (< *o in *o). Za knjižna široka *e* in *o* ima kratka enoglasnika *e* in *a* (< umično naglašeni *e* in *o*). Kratki naglašeni samoglasniki se zaradi skrajšanja predvsem dolgih visokih samoglasnikov *i* in *u* in nepodaljšanja umično naglašeni samoglasnikov pojavljajo tudi v nezadnjih besednih zlogih. *v* se izgovarja pred sprednjimi samoglasniki kot *ḃ* (*b*) ali (*že*) *v*, pred zadnjimi samoglasniki kot *w*, pred soglasniki v vzglasju kot *u*, pred ostalimi soglasniki in v izglasju pa kot *ȳ*. Za knjižni zveneči mehkonebni zapornik *g* ima govor enak pripornik *ȳ*. Dvojina se je v ženskem spolu ohranila le v pomožniku glagola *biti*, vse druge oblike so v množini. Pri leksiki najdemo značilne primorske členke *kajpa* 'kajpa, seveda', *kajste* 'tako', med njimi romanizme *ben* 'dobro', *ma* 'ampak, toda', germanizem *šema*, prevzet iz srvnem. *schēme* 'maska, privid', iz česar se je razvilo današnje nem. *Schemen* 'privid', bav. nem. *Schem*, *Scheme* 'maska' in domnevno iz otroške govorice posplošeni leksem *čeča* 'dekle'.

3 Sklep

Predstavljene spletne aplikacije z zbranim narečnim gradivom v zadnjih dveh desetletjih dokazujejo vitalnost slovenskih narečnih govorov in kličejo po uporabi. So tudi rezultat uspelega interdisciplinarnega povezovanja.

Literatura

- BON, Mija, 2018: *Geolingvistična interpretacija primerjalnih frazemov v slovenskih narečjih na interaktivni jezikovni karti: primerjalni frazemi s pomenom človeške lastnosti. Magistrsko delo*. Ljubljana.
- KAVČIČ, Alenka, LOVRIČ, Ivan, SMOLE, Vera, 2018: Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil. Darja Fišer, Andrej Pančur (ur.): *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 20.–21. september 2018, Ljubljana, Slovenija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 121–125. http://www.sdjt.si/wp/wp-content/uploads/2018/09/JTDH-2018_Kavcic-et-al_Interaktivna-karta-slovenskih-narecnih-besedil.pdf
- KERŽIČ, Maja, 2016: *Poimenovanje za sadje v mengeškem govoru. Diplomsko delo*. Ljubljana.
- LOGAR, Tine, 1975: *Slovenska narečja. Besedila*. Zbral in uredil Tine Logar. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LOGAR, Tine, RIGLER, Jakob idr., 1983 in drugi: *Karta slovenskih narečij*. Priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, svetovalec za narodno mejo: V. Klemenčič. Izdelal Geodetski zavod SRS, kartografski oddelek. Merilo 1 : 350.000. Ljubljana: DDU Univerzum. (stenski zemljevid). Karto sta dopolnili Vera Smole in Jožica Škofic (2011) in nato še sodelavci Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (2016).
- LOVRIČ, Ivan, 2018: *Interaktivna spletna aplikacija za slovenska narečna besedila. Diplomsko delo: visokošolski strokovni študijski program prve stopnje Računalništvo in informatika*. Ljubljana.
- POLJANŠEK, Snežna, 2019: *Geolingvistična predstavitev nekaterih primerjalnih frazemov za semantično polje človekove lastnosti in stanja v slovenskih narečjih. Magistrsko delo*. Ljubljana. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=107380>
- RAMOVŠ, Fran, 1931: *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Ljubljana: Univerzitetna tiskarna Ljubljana.
- RIGLER, Jakob, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14/1–4. 25–78.
- SMOLE, Vera, KUMIN HORVAT, Mojca (ur.), 2016: *Stara kmečka hiša, Narečna besedila z analizo. 1: gradivo za SDP 3*. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- SMOLE, Vera, GABRIJELČIČ TOMC, Helena, KAVČIČ Alenka, 2019: Interaktivni tematski narečni slovar – poskus uporabe novih medijev. *E-ječnici i e-leksikografija*. Zagreb. Poster (v pripravi spletna objava).
- ŠAJN, Gregor, 2017: *Interaktivni atlas slovenskih narečnih besed. Diplomsko delo: visokošolski strokovni študijski program prve stopnje Računalništvo in informatika*. Ljubljana. <http://eprints.fri.uni-lj.si/3883/>
- ŠEKLI, Matej, 2018: *Tipologija lingvogeneze slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC.

Marko Stabej
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.31-38

Slovenščina: zorenje jezikovne skupnosti 1919–2019

Kako se je spremenila slovenska jezikovna skupnost v zadnjih sto letih, odkar je zaživela v prvi obliki suverene državnosti slovenskega naroda pa do svoje sedanje podobe po skoraj tridesetletnem obstoju samostojne Slovenije in petnajstletnici njene vključenosti v Evropsko unijo? Lahko rečemo, da je slovensko govoreča skupnost v stotih letih dozorela? Razpravljamo o možnih merilih za zrelost neke jezikovne skupnosti; med resnimi kandidati za merila so prava mera jezikovne samozavesti, jezikovne odgovornosti in jezikovne previdnosti.

slovenska jezikovna skupnost, jezikovna samozavest, jezikovna odgovornost, jezikovna politika, jezikovno načrtovanje

How has the Slovene language community changed in the last hundred years, since the first outlines of a sovereign state for the Slovene people began to take shape, until the current situation where the independent Slovenia is almost thirty years old and has been in the European Union for fifteen years? Can we say that over these hundred years the Slovene-speaking community has matured? I shall discuss possible criteria for measuring the maturity of a language community, including linguistic self-confidence, linguistic responsibility and linguistic caution.

Slovene language community, linguistic self-confidence, linguistic responsibility, language policy, language planning

V lanskem seminarskem prispevku (Stabej 2018) sem skiciral nekaj potez razvoja slovenske jezikovne skupnosti po koncu prve svetovne vojne; osrednja teza je bila, da je slovenska skupnost v novih okvirih po letu 1918 začela dozorevati, po eni strani zaradi nove državotvorne vloge slovenskega naroda in jezika, po drugi strani pa tudi zaradi razdeljenosti na več držav, asimilacijskih pritiskov na slovensko manjšinsko skupnost v sosednjih državah, zunanjih in notranjih migracij in podobnega. Teza je seveda precej banalna, povezana z običajno biološko metaforo rasti in razvoja. Lani smo pri metafori »jezik je živ organizem«¹ pripomnili, da ponavadi njeni uporabniki izpostavljajo samo njene svetle perspektive, pozabljajo pa, da (skoraj) vsak živi organizem slej ko prej čaka smrt.¹ Nekaj podobnega se nam (seveda, saj je vse skupaj del istega metaforičnega polja) zgodi, če razpravljamo o zorenju in dozorevanju jezikovne skupnosti. Kaj pomeni postati zrel – in ostati zrel? Od širokogrudnih in radodarnih 6 pomenov slovarske definicije pridevnika *zrel* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*² nam pri asociacijah v zvezi z jezikovno skupnostjo pride prav skoraj vse:

1. ki v rasti, razvoju doseže stopnjo, primerno za spravilo, razmnoževanje//pri katerem so končani procesi, potrebni za doseg ustreznosti kakovosti //pri katerem so značilni elementi razviti v polni meri
2. telesno in duševno polno razvit//v določenem pogledu polno razvit sploh

1 Pri tem se ob prebiranju poljudnoznanstvenih besedil o dolgoživosti živih bitij (več deset tisoč let starih črvih, ki so oživi po odmrznitvi iz permafrosta, o drevesih, ki so pogrnala iz več tisoč let starih semen) ponujajo zanimive dodatne metaforične vzporednice.

2 SSKJ na portalu fran.si (dostop 6. 6. 2019).

3. ki je v srednjem obdobju življenja//značilen za ljudi v srednjem obdobju,
4. ki je v obdobju največje izurjenosti, najboljših dosežkov//ki izraža, kaže veliko dovršenost, izurjenost
5. življenjsko razgledan in čustveno uravnovešen//ki izraža, kaže veliko modrost, premišljenost
6. glede na telesno, duševno razvitost sposoben za kaj// glede na doraslost, razvitost primeren za kaj// ki ima ustrezne pozitivne ali negativne lastnosti za kaj

Še najmanj nam za naše potrebe najbrž diši 3. in 4. pomen, vsaj na dolgi rok – da bi torej bila slovenska jezikovna skupnost v srednjem obdobju, in sicer v obdobju najboljših dosežkov. Ta predstava nas namreč v naslednjem koraku pripelje do spoznanja, da po srednjem pride končno obdobje, po najboljših dosežkih pridejo vse slabši in prej ali slej se konča pri smrti in razkroju ... zato za naše potrebe aktualizirajmo raje razsežnosti prvega pomena iz SSKJ: a) zrela jezikovna skupnost je torej tista, ki v rasti in razvoju doseže stopnjo, primerno za razmnoževanje. No, vitalna jezikovna skupnost je tradicionalno gledano itak tista, ki svoj jezik medgeneracijsko ohranja. Ali moramo razmnoževanje razumeti v tem kontekstu ne le kot ohranjanje, temveč tudi širjenje? b) Zrela jezikovna skupnost je tista, pri kateri so končani procesi, potrebni za dosego ustrezne kakovosti. Kakšna je torej ustrezna kakovost zrele jezikovne skupnosti? Taka, da ji ni treba biti v skrbah za svoj jezik in za svojo vitalnost, in taka, da lahko živi v blaginji in v sožitju z drugimi jeziki in jezikovnimi skupnostmi? In c) zrela jezikovna skupnost je ta, pri kateri so značilni elementi razviti v polni meri. Kateri so torej ti značilni elementi?

* * *

Če smo se lani spraševali, kaj je leta 1918 slovenska jezikovna skupnost začela postajati, se tokrat sprašujemo, kaj in kakšna je od leta 1919 do danes postala.

Seveda je govoriti o jezikovni skupnosti kot o nečem homogenem, čemur je mogoče verodostojno pripisovati enotne lastnosti, prepričanja in dejanja, zavajajoče. Iz razpoložljivih podatkov sicer lahko izračunamo razne povprečne vrednosti, ki veljajo za celotno skupnost (čeprav je takih podatkov pri slovenski jezikovni skupnosti razmeroma malo). Pri merjenju stališč in opazovanju dejanskih jezikovnih praks pa se temeljito zaplete (Logar idr. 2017; Bitenc 2016). Vsaka skupnost je sestavljena iz posameznikov in posameznic in je družbeno skonstruirana pojavnost, ki večino časa obstaja v latentnem stanju in se kot miselni in akcijski povezovalni element posameznikov in posameznic sproža oziroma vključuje samo občasno, s takimi ali drugačnimi zunanjimi in notranjimi sprožilci. Eden najmočnejših sprožilcev obstoja skupnosti (ki je neločljivo povezan z občutkom pripadnosti) je srečanje z zelo opazno drugačnostjo. Občutek pripadnosti jezikovni skupnosti se tako pri govornih in govorkah nekega jezikovnega kontinuuma na videz protislovno ne aktivira takrat, ko med seboj nemoteno in neovirano komunicirajo v svojem jeziku, temveč takrat, ko tega zaradi takih ali drugačnih razlogov ne zmorejo, ne morejo ali celo ne smejo. Če se to dogaja pogosteje ali celo redno, je v posameznikih in posameznicah občutek pripadnosti skupnosti pogostejši in zato močnejši. Hkrati je ta občutek očitno tesno povezan s frustracijo nemoči. Nemoč je lahko trenutna in deluje kot motivacijski faktor za doseganje sprememb (čemur tehnično rečemo jezikovno načrtovanje); če se neka sprememba zgodi in je uspešna, vsaj začasno zmanjša frustracijo, nek etapni cilj skupnosti je dosežen. Če pa je nemoč trajnejša in do sprememb ne pride, lahko

postane frustracija neuresničene skupnosti pri nekaterih posameznikih in posameznicah premočna, zaradi česar začenjajo opuščati (v stališčih in dejanjih) pripadnost tej skupnosti. Tu ima naša teza na prvi pogled šibko točko: ali s tem, ko ljudje opuščajo preveč frustrirajočo identiteto, res prevzemajo drugo, manj ali sploh ne frustrirajočo identiteto? Odgovor je: najbrž gre bolj za miselnost zatočišče, za neke vrste varno hišo identitete, ki pomaga prebroditi pretekle prehude frustracije, kako trajna in zanesljiva ta rešitev je, pa je zelo odvisno od posameznih usod.

* * *

Zrelost je: odsotnost nepotrebnega strahu, smiselna odgovornost in potrebna previdnost. Kaj je jezikovni strah? To je strah, da bi lahko z neustrezno, nepravilno rabo jezika jeziku in skupnosti škodovali, ju slabili, slabšali in uničevali. Ta strah – in tu imamo slovensko govoreči bogate izkušnje – ima za posledico pojav, ki je vsaj na prvi pogled za jezik in jezikovno skupnost mnogo nevarnejši – da se govorci in govorke vsaj v nekaterih govornih položajih raje odločajo za izbiro kakega drugega jezika.³ Ali poleg nepotrebnega strahu obstaja tudi potreben strah? Strah je v vsakem primeru obremenjujoče čustvo, ki hromi človekovo konstruktivno usmerjenost in dejavnost; tudi zaskrbljenost je le malo boljša. Previdnost in odgovornost pa sta pozitivneje usmerjeni kategoriji. Kdaj v jezikovni rabi je previdnost potrebna in občutek za odgovornost smiseln? Po eni strani je odgovorov toliko, kot je govork in govorcev. Po drugi strani pa se v tem spoznanju razkrije tudi temeljni skupni imenovalac: previdnost in odgovornost sta različno odmerjena pri vsaki posamezni govorni dejavnosti vsakega posameznika in posameznice. Pri tem imamo ljudje do predmeta in namere jezikovne previdnosti in odgovornosti zelo različne odnose, pa tudi zelo različne pragove občutljivosti.

Teza na hitro: sprva – v motivacijskem in zgodnjem obdobju *pojavnjenosti* (torej procesa preboja slovenščine v (uradno) javnost), torej konec 18., zlasti pa v drugi polovici 19. stoletja – sta bili tako izbira samega jezika kot izbira posameznih sredstev znotraj jezikovnega kontinuuma stvar odgovornosti do *jezika* samega. Enačbo lahko shematiziramo takole: (izbira slovenščine = odgovornost do kontinuuma slovenščine) + (izbira pravih, dobrih, čistih ... standardnih jezikovnih sredstev znotraj slovenščine) = (odgovornost do knjižne slovenščine kot jamstva za visoko vrednost in funkcionalnost jezikovnega kontinuuma slovenščine). Taka dvojna odgovornost do *jezika* je bila hkrati odgovornost do ideje o *skupnosti* – ki se je po splošnem prepričanju nosilcev in nosilk takega odgovornega odnosa šele oblikovala prav s tem jezikom. Šlo je za neke vrste vojno stanje

3 Te teze ni težko dokazovati za jezikovnopolitično tranzicijske čase 19. stoletja, ko se je slovenščina kot javni in uradni jezik šele postopoma uveljavljala in je v oblikujoči se dvojezični ureditvi javnega prostora imela še precej časa vsaj *de facto* podrejeni status. Vprašanje je, ali je (bil) jezikovni strah, kot smo ga pravkar definirali, samo neke vrste izgovor pred drugim, globljim in realnejšim strahom: pred lastno, osebno nesuverenostjo v prestižni, knjižni varianti lastnega jezika in posledično ustvarjanjem vtisa socialne neverodostojnosti. Z uveljavitvijo slovenščine kot dominantnega (in v marsičem edinega) javnega jezika vsaj na ozemlju različnih oblik slovenske suverenosti v 20. stoletju pa se je slika precej spremenila. V katerih govornih položajih lahko danes govorec ali govorka slovenščine opustita rabo slovenščine in izbereta kak drug jezik? Prav gotovo v strogo zasebnih; od (delno) javnih govornih položajev gotovo v družabnih omrežjih, pa deloma v širokem spektru ljubiteljskih in poklicnih umetniških dejavnosti (npr. pri izbiri jezika besedil pri ustvarjanju popularne glasbe ali pri literarnem ustvarjanju). A vsaj pri tem drugem so na delu močni preprečevalni mehanizmi (povezani s financiranjem, distribucijo in nagrajevanjem), ki tako izbiro zelo omejujejo, saj dajejo jasno prednost, če že ne izključno pravico, tistemu, kar je v slovenščini. Drugače je seveda pri receptivni jezikovni dejavnosti; pri tej je z vzponom interneta in z vključitvijo Slovenije v Evropsko unijo omejitev vse manj in dostopnih vsebin v tujih jezikih vse več.

v jezikovni krajini – in v vojnem stanju občutljivost do posameznosti in posameznikov, do človekovih pravic, človeškega dostojanstva in podobnega zmeraj potegne kratko. Na račun dominantnosti jezikovne odgovornosti je bila teža drugih odgovornosti zmanjšana, tako v skupnosti kot pri posameznikih in posameznicah. To je marsikdaj vodilo do osebnih stisk in konfliktov ali celo izstopa iz slovenske skupnosti, kot lahko opazujemo pri usodi sprva navdušenega slovenskega narodnega delavca, nato pa nasprotnika slovenskega narodnega gibanja Karla Dežmana (1821–1889). Ta je – poenostavljeno rečeno – primarnost odgovornosti do slovenskega jezika po svojem štiridesetem letu zamenjal s primarnostjo odgovornosti do svojega znanstvenega dela in političnega prepričanja. Seveda je na nek način Dežmanova zgodba lahko prav argument za slovensko javno enojezičnost: le v situaciji, kjer je jezikovna izbira samoumevna, posameznikom in posameznicam ni treba oklevati med različnimi odgovornostmi – če le jezik obvladajo, kar pa itak ga, saj so se v njem izraževali.

Jezikovni prastrah je najbrž strah človeka, da bi izgubil a) govorico kot tako b) svojo govorico in da torej ne bi imel a) ne svoje ožje skupnosti b) ne možnosti skupnosti nasploh. A strah pred konkretno izgubo svojega prvega jezika je relativno nova stvar v zgodovini človeštva. Sklepamo lahko, da se v celoti (vsaj v novoveški Evropi) pojavi šele takrat, ko se večjezične govorne skupnosti preobražajo v nacionalne enojezične skupnosti. Na eni strani tega strahu so nove enojezične elite,⁴ ki svoj privilegirani družbeni položaj utemeljujejo s tem, da so voditelji enojezičnega naroda. Če ta narod svoj jezik res izgubi, tudi ni razloga za tako utemeljeno elito, saj je izguba jezika pravzaprav najtrdnější dokaz njene neuspešnosti. Na drugi strani tega strahu pa je nekdanje ljudstvo, ki z javno enojezičnostjo zraste v narod; s tem ne mislimo ničesar visokoletečega, ampak predvsem dejstvo, da se z naraščajočo enojezičnostjo postopoma povečuje stopnja izobraženosti ljudstva (glede deleža vključenih in dosežene končne stopnje v formalnem izobraževanju, z vse večjo ponudbo izobraževalne in priročniške literature pa je tudi neformalna izobraženost vse večja) ter vključenosti v javno in uradno življenje, s čimer se posledično povečuje tudi družbena blaginja. Takim pridobitvam se nihče ne želi odreči. Izguba jezika bi torej prizadela tako narodno elito kot narodne množice. A ta zgodba v slovenski jezikovni skupnosti se dodatno zaplete: z vse večjo izobraženostjo se je postopoma povečeval tudi delež tistih govorcev in govork slovenščine, ki so poleg slovenščine obvladovali vsaj še en »svetovni« jeziki, v obdobju jugoslovanskih držav pa je bila v njihovem jezikovnem repertoarju na tak ali drugačen način prisotna tudi srbohrvaščina. Enojezičnost množic torej ni (bila) več zanesljivo, tako rekoč samodejno jamstvo obstoja enojezične slovenske skupnosti, saj so govorniki in govorki (vsaj navidezno) imeli možnost za izstop iz te skupnosti. Zato so elite delovale odtlej samozaščitniško in javno (morda pa celo zasebno) enojezičnost iz pretežno praktičnega argumenta vse močnejše preobražale v izrazito simbolni, identitetni element. V tem (če to drži) pa lahko zaslutimo neko staljščno razpoko, ki je v zadnjih sto letih kar dobro načela temelj slovenske jezikovne skupnosti: identitetno povezanost s svojim prvim, maternim jezikom. Ta trenutek pustimo ob strani vprašanje, ali sodobne jezikovne skupnosti res definirajo samo govorniki in govorki prvega jezika, k njemu se še vrnemo. Kako torej lahko visoka simbolna vrednost javne enojezičnosti načne

4 Natančneje rečeno, enojezičnostne elite, torej te, ki so si *prizadevale* za enojezičnost; pripadniki družbene elite pa sami (skoraj) nikoli niso bili enojezični, ampak so obvladali vsaj še kak jezik, ki jim je omogočal širši komunikacijski in informacijski domet.

identitetno povezanost govorcev in govork s svojim prvim, maternim jezikom? Ali ni ravno obratno: da javna enojezičnost identitetno povezanost predvsem vzpodbuja in varuje? Odgovor: zgodovinsko gledano je to zelo verjetno. V sodobnih razmerah slovenske državnosti in vključenosti Republike Slovenije v najrazličnejše mednarodne povezave od Združenih narodov do Evropske unije in Nata pa ne nujno. Zakaj? Ker se vprašanje identitetne povezanosti z jezikom postavlja takrat, ko obstaja možnost izbire in ne takrat, ko je izbira samoumevna.⁵ Vsiljuje se mi metafora skrbne matere – ali skrbnih staršev, da predstavo malce posodobimo. Do kdaj naj starši hčeram in sinovom (poleg starševske ljubezni) omogočajo tudi popoln bivanjski servis?⁶ Do njihove zrelosti – in kakor sicer ni nobenega zanesljivega kazalca, kdaj ta res nastopi, pa je vendarle razmeroma jasno, kdaj postane nesamostojnost potomca nesprejemljiva ali kar patološka. Če torej govorci in govorce slovenščine sploh nimajo izbire, ampak za javno in uradno rabo (vsaj v Sloveniji) samodejno uporabljajo slovenščino, izbira jezika (razen znotrajjezikovne izbire, ampak pri tem gre za druge vrste socialno identiteto) identitetno sploh ni občutljiva. Govorci in govorce ne uporabljajo svojega jezika, ker tako hočejo – ampak zato, ker ne morejo nobenega drugega. To je v očeh narodne elite edino možno jamstvo, da slovenska jezikovna skupnost ostane res popolnoma slovenska (in da elita ostane elita). Zakaj? Ker elita v resnici dvomi o jezikovni zvestobi večine govork in govorcev. Josip Vidmar leta 1932 takole zapiše o slovenskem »srednjem sloju, polinteligenci in meščanstvu«:

To živi navadno odtrgano od prirode, prav tako pa ni dovolj notranje prebujeno, da bi moglo živeti pomembno in samostojno notranje življenje. Odtujeno je naravi, a prav tako duhu. Zato ne prejema njegova narodna zavest in vest podkrepitve ne od enega ne od drugega. To je sloj, ki se najlaže potuji. Njegov najvišji pojem je korist; kjer jo sluti, tam je voljan zatajiti svojo narodnost, za katero ga je prav tako lahko navdušiti, kakor jo lahko tudi izda. (Vidmar 1932: 46)

Ali elita iskreno dvomi v jezikovno zvestobo ljudstva ali dvom samo izraža, je pravzaprav vseeno. Dejstvo je, da ljudstvu ne zaupa – saj naj ljudje večinoma ne bi bili dovolj zreli in odgovorni (nena zadnje pa tudi močni in kompetentni) za nenadzorovano, svobodno jezikovno izbiro. Morda ta skrb res ni bila iz trte izvita v jugoslovanskih časih, ko je – tako v medvojnem kot v povojnem času – v širšem državnem prostoru obstajalo neposredno ideološko omejevanje suverenosti slovenstva tako v jezikovnih kot tudi drugih vidikih, bodisi v imenu unitarističnega jugoslovanskega nacionalnega programa v prvi Jugoslaviji bodisi v imenu socialistične ideologije v drugi Jugoslaviji. Toda vsaj na Slovenskem lahko spremljamo različne poskuse koherentnega povezovanja socialistične in nacionalne ideologije, od Kardeljevega Razvoja slovenskega narodnega vprašanja (1939) do jezikovnopolitične akcije Slovenščine v javnosti (1979 posvetovanje, zbornik Pogorelec 1983) –

⁵ Več o tem v Stabej 2012.

⁶ Iz tega lahko izpeljemo še eno metaforo: okolje, v katerem je slovenščina prevladujoča javna jezikovna izbira, je za govorce in govorce slovenščine podobno kot starševsko zavetje za hčere in sinove: če se komu kaj zares zalomi, lahko tam zmeraj najde varen prostor (le da z omejeno lastno suverenostjo). Seveda ima metafora omejitve. Prva je časovna: starši slej ko prej umrejo; toda potem se veriga ponujanja zavetja nadaljuje s preobrazbo generacij. Druga omejitev metafore pa je vsebinska: večina govorcev in govork slovenščine svoje življenje preživi pretežno v prostoru, kjer ima slovenščina prevladujočo vlogo javnega jezika, torej itak »doma«. Toda po drugi strani je vsaj začasne mobilnosti med govorci in govorkami slovenščine (ob že tradicionalnem izseljenstvu in zdomstvu) vse več; če pa dodamo še razsežnosti slovenščine kot drugega in tujega jezika, se slika jezikovne skupnosti res precej spremeni.

in še naprej, do spremembe političnega sistema in slovenske državne osamosvojitve leta 1991. Tudi Edvard Kocbek je – kot mislec premoščanja ideoloških bregov in personalistični filozof – na razmerje med jezikom, narodom in posameznikom gledal kot nekaj nedeljivo celovitega, a tudi takega, kar je pri slovenskem narodu šele na poti proti končnemu cilju. Leta 1963 v eseju *Misli o jeziku* zapiše:

Narod ni močan takrat, ko ne more skočiti iz svoje kože, ker ima svoj izvirni jezik za varno obrambno obliko, pač pa je močan takrat, ko mu postane jezik suveren in tako rekoč osvajalen izraz, ki z njim popolnoma sproščeno občuje s svetom. Vsak narod se mora prej ali slej tako poistiti s svojim jezikom, da mu postane nezamenljiv in kongenialen izraz, njegova najintimnejša resnica, njegova narava. (Kocbek 1985: 238)

Narod postane torej močan (najbrž to pomeni tak, da živi in preživi) šele takrat, ko se res popolnoma poisti s svojim jezikom. Kakšna zahteva – gledano iz današnjih časov! A po Kocbekovem mnenju je bilo tedaj to še daleč od izpolnjenega, kar lahko vidimo iz njegove apologije slovenščine – in kritike njenega nosilca, Slovencea. O slovenščini pravi, da

se more ponašati z odlikami, ki jih marsikak drug narod nima: čista je, naravno izvirna, jasno pomenska, glagolsko močna, elegantna in melodiozna, nagnjena v rahlo vzornost in vendar odprta za oblikovanje resnice v vseh stvarnih položajih. (Kocbek 1985: 239)

O Slovencu (in najbrž tudi Slovenki) pa drugače:

Pač pa je videti, da je Slovenec kot izraževalec jezika precej zaostal za svojo besedo in govorico. [...] Slovenec ni kongenialen svojemu jeziku. Slovenski človek se ne izraža tako, kakor ga k temu vabi njegov razviti, razčlenjeni in prožni jezik. Ugotovitev je še globlja: slovenski človek se svojega razvitega jezika ne poslužuje tako, kakor ga k temu vabi njegova zahtevna in razčlenjena stvarnost, družbena in moralna. (Kocbek 1985: 239)

Čeprav moramo Kocbeka najbrž razumeti v filozofskem kontekstu, je po drugi strani res, da je bil njegov esej namenjen širši publiki. In navedena odstavka težko razumemo drugače, kot da sta po Kocbekovo tedanja govorec in govorka slovenščine nezrela v uporabi sicer zrele slovenščine v zreli družbeni in moralni stvarnosti; Slovenec in Slovenka nista kongenialna svojemu jeziku. Seveda Kocbek ne navede oprijemljivih in nedvoumnih meril te kongenialnosti govorcev in jezika, in tudi poti, po kateri bi se zgodila, ne; slutimo pa lahko, da bi šele ob nastopu te kongenialnosti lahko spregovorili o zreli jezikovni skupnosti, ki pa ni konec koncev nič drugega kot močni narod.

Nadaljevanje zgodbe o slovenski jezikovni skupnosti po 60-ih letih 20. stoletja gre na videz natanko v to smer in, če močno posplošimo, dozori v plebiscitarni odločitvi Slovencev in Slovenk za samostojno državo leta 1990. In čeprav je sprva kazalo, da je s samostojno državo zgodba o dozorevanju slovenske jezikovne skupnosti uspešno zaključena (tudi če ne ravno s Kocbekovo kongenialnostjo, temveč s formalno suverenostjo), se je kmalu izkazalo, da je šlo samo za etapni cilj. Država s sabo prinese drugačne odgovornosti tudi na področju jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike. (Stabej 2015)

* * *

Na začetku smo ponudili naslednje sestavine zrelosti slovenske jezikovne skupnosti: odsotnost nepotrebnega strahu, smiselno odgovornost in potrebno previdnost. Doslej smo govorili bolj ali manj samo o strahu, za drugi dve sestavini pa bo, kot kaže, zmanjkalo prostora – čeprav bi jima morali dodati vsaj še eno: zdravo jezikovno samozavest. A poskusimo vsaj na kratko. Smiselna jezikovna odgovornost je govorčevo razumevanje ter zavedanje družbenega in jezikovnega učinka posameznega sporazumevalnega dejanja – in ozaveščena jezikovna praksa v skladu s tem razumevanjem ter zavedanjem. Potrebna jezikovna previdnost je pravzaprav samo zrcalna podoba odgovornosti: biti dovolj previden, da z jezikom ne raniš sočloveka in da usodno ne raniš jezika; in ne biti preveč previden, da ne onemiš. In zdrava jezikovna samozavest slovenske jezikovne skupnosti? Najprej naj gre za vsesplošno dojemanje posameznikov in posameznic, da sta slovenščina in slovenska jezikovna skupnost vitalni pojavnosti, vitalni predvsem v svoji polni raznovrstnosti. Tako pojmovanje vitalnosti po eni strani omogoča večjo jezikovno svobodo posameznika in posameznice glede jezikovnih izbir pri različnih vsakdanjih komunikacijskih praksah. Druga plat jezikovne samozavesti pa je – pripravljenost upoštevanja tujih in uveljavljanja lastnih jezikovnih pravic. Predpogoj za to seveda je, da sta posameznik in posameznica seznanjena s tem, kakšne pravice imata in kakšne pravice imajo drugi.

* * *

Za zaključek posezimo po 5. pomenu uvodoma navedene slovarske definicije pridevnika *zrel*: je slovenska jezikovna skupnost danes življenjsko razgledana in čustveno uravnovešena? Ali kaže in izraža veliko modrost, premišljenost? To si lahko samo želimo, nekatere sodobne stvari in dogodki to potrjujejo, drugi zanikajo. Na hitro pa lahko sklenemo takole: slovenska jezikovna skupnost se je v zadnjih sto letih okrepila, globalizirala, denacionalizirala in notranje diverzificirala. Gotovo je zrelejša, kot je bila pred sto leti – čeprav je bila morda takrat polnejša zagona in upanja. A pri premisleku o teh rečeh se poraja načelni teoretični dvom: ali je sploh še smiselno govoriti o jezikovnih skupnostih nasploh in o slovenski jezikovni skupnosti posebej? Državna dimenzija slovenskosti zmanjšuje (ali pa vsaj temeljito spreminja) njeno etnično dimenzijo. Slovenska jezikovna skupnost je vse manj izključno skupnost »narojenih« v slovenski jezik, vse bolj pa vseh tistih, ki se izobražujejo, živijo in delajo v slovenščini (a ne samo in povsod v slovenščini). Slovenski javni prostor pa je vse manj samoumevno enojezičen, kar sproža od nesporazumov in nelagodja do resnih družbenih konfliktov. Temu položaju bo morala slovenska jezikovna skupnost šele postati kos, v njem dozoreti – še posebej politične in izobraževalne ustanove. A kot po eni strani kaže, da bo globalna informacijska povezanost, povezana z naraščajočo večjezičnostjo za zmeraj preobrazila nekdanje enojezične skupnosti, po drugi strani to ni edini možni scenarij prihodnosti.

Če se bodo namreč uresničile sodobne napovedi, bo z močjo jezikovno-informacijskih tehnologij in umetne inteligence mogoče enojezičnost(i) kot jezikovno prakso v bližnji prihodnosti celo ponovno krepiti, in to v globaliziranem mednarodnem sporazumevanju. Vse zmogljivejši avtomatski prevajalniki v različnih oblikah ne omogočajo le vse boljšega prevajanja pisnih besedil, temveč tudi simultano tolmačijo. Pri tem je zaenkrat jasno, da prevajalniki vse te naloge bolje in zanesljiveje

opravljajo pri predvidljivejših besedilih in pri govorjenju v standardnem (ali vsaj v standardu bližjem) jeziku. Toda lahko si predstavljamo, da bo večino uradnega, poslovnega in izobraževalnega sporazumevanja v precej bližnji prihodnosti mogoče opraviti v svojem jeziku in pri tem zajemati (in komunicirati z ljudmi) od vsepovsod na svetu. Ob tem se odpira vrsta novih vprašanj, ki bodo preoblikovala in določala jezikovne skupnosti prihodnosti. Ali bodo te storitve na voljo za vse jezike? Bodo splošno dostopne, si jih bodo lahko privoščili ali smeli privoščiti vsi? Kako bodo podatkovno podprti jeziki z manjšim številom govork in govorcev, se bodo morali govorci v govorici prilagajati tehnologiji ali bo obratno? Problematika pa ima še mnogo širšo razsežnost, ki zadeva spoznavna, družbena in celo varnostna vprašanja: bomo/bodo postali ljudje tako odvisni od tehnološke pomoči pri sporazumevanju, da se bomo sčasoma odvadili ne le učenja drugih jezikov in sporazumevanja v njih, ampak se ne bomo znali brez tehnološke pomoči jezikovno prilagajati celo znotraj tistega, čemur danes rečemo jezikovni kontinuum? Kaj se bo s prevodi semantično in pragmatično izgubljalo, kaj morda dodajalo, hote, nehoče – pa uporabniki in uporabnice tega sploh ne bomo/bodo opazili? Kaj je z varnostnimi vidiki, predvsem z varovanjem osebnih podatkov in zasebnosti? Kakšne bodo te nove virtualne enojezične skupnosti in v kakšni politični in družbeni organiziranosti se bo zrcalila njihova identiteta? Bo čez sto let še Seminar slovenskega jezika, literature in kulture in ali bo v njem kako predavanje z naslovom Zorenje slovenske jezikovne skupnosti od 2019 do 2119?

Počakajmo ...

Literatura

- BITENC, Maja, 2016: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- KARDELJ, Edvard, 1939: *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana.
- KOCBEK, Edvard, 1985: Misli o jeziku. Jože Pogačnik (ur.): *Slovenska misel. Eseji o slovenstvu*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 231–249.
- LOGAR, Nataša, GANTAR, Polona, ARHAR HOLDT, Špela, GORJANC, Vojko, KOSEM, Iztok, KREK, Simon in STABEJ, Marko, 2017: Odziv na »Anketo o slovenščini« projekta Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov. *Slovenščina 2.0 [Elektronski vir]: empirične, aplikativne in interdisciplinarne raziskave* 5/1. 27–36. http://slovenscina2.0.trojina.si/arhiv/2017/1/Slo2.0_2017_1_02.pdf
- POGORELEC, Breda (ur.), 1983: *Slovenščina v javnosti*. Ljubljana: RK SZDL, Slavistično društvo Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika [= SSKJ]. <https://fran.si/> (dostop 6. 6. 2019)
- STABEJ, Marko, 2012: Jeziki, nazori in nadzor. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 48. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 11–20.
- STABEJ, Marko, 2015: L'État, ce n'est pas moi. Hotimir Tivadar (ur.): *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 51. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–36.
- STABEJ, Marko, 2018: Obredi ob prehodu. Mojca Smolej (ur.): *1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 54. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 20–28
- VIDMAR, Josip, 1932: *Kulturni problem slovenstva*. Ljubljana.

Alenka Šivic-Dular
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.39-45

Rajko Nahtigal in snovanje znanstvenih ustanov na Slovenskem

V prispevku je očrtano predstavljeno organizacijsko delo, ki slavista Rajka Nahtigala uvršča med najpomembnejše učenjake in kulturnike svoje dobe. Po prevratu leta 1918 je Nahtigal sodeloval pri ustanovitvi slovenske univerze – dotlej neuresničene točke nacionalnega programa – in spodbudil ustanovitev Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani, ki je pod njegovim predsedništvom kljub pomanjkanju sredstev izdalo pomembna dela in iz katerega je izšel filološko-historični razred prihodnje Akademije znanosti in umetnosti.

Rajko Nahtigal, Univerza v Ljubljani, seminar za slovansko filologijo, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, Znanstveno društvo za humanistične vede

This article outlines the organisational work that ranks the Slavic specialist Rajko Nahtigal among the most important scholars and cultural figures of his time. After the socio-political changes of 1918, Nahtigal helped found the first Slovene university (until then an as yet unrealised element of the national programme) and initiated the establishment of the Ljubljana Scholarly Society for the Humanities, which despite a lack of funds published important works under his chairmanship. This society also created the foundations for the philological-historical class of the later Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Rajko Nahtigal, University of Ljubljana, seminar for Slavonic Philology, *Journal for Slovene Language, Literature and History*, Ljubljana Scholarly Society for the Humanities

Letošnje leto poteka v znamenju visoke obletnice ustanovitve Univerze v Ljubljani. Zahteva po slovenski univerzi je bila sprožena že leta 1848 in je ostala neuresničen del političnega in narodnega programa. Po prevratu leta 1918 in z vstopom v južnoslovansko državo je bilo jasno, da je v novih razmerah treba zarisati okvire novega kulturnega programa. V ta, načrtovanju poti v novodobno slovenstvo odločno naklonjeni zgodovinski trenutek se je z znanjem in odgovorno zavestjo vključil tudi prof. Rajko Nahtigal, prvi dekan Filozofske fakultete.

Biografski oris

Rajko Nahtigal (1877–1958) se je rodil profesorju klasičnih jezikov, po maturi v Ljubljani (1895) je študiral klasično in slovansko filologijo ter indoevropceistiko na Dunaju in tam spoznal slovite profesorje: V. Jagića, K. Jirečka, V. Vondráka, R. Meringerja idr. Po končanem študiju (1899) in promociji za doktorja (1901) se je izpopolnjeval v Rusiji (Moskva, Peterburg), spoznaval utrip znanstvenega življenja in znamenite ruske slaviste, F. F. Fortunatova, F. E. Korša, R. Brandta. Po vrnitvi na Dunaj je kot učitelj in docent poučeval ruščino na Zavodu za orientalne jezike, na eksportni akademiji ter na Univerzi za vzhodnoevropsko zgodovino in za slovansko filologijo (1902–1913). V tem obdobju se je posvečal večinoma ruščini in sodeloval pri nastanku albanske slovnice (prim. Georg Pekmezi 1908).

Njegovo življenjsko, znanstveno in strokovno prelomnico predstavljajo imenovanje za izrednega (1913) in rednega profesorja za slovansko filologijo s posebnim ozirom na slovenski jezik in literaturo (1917) ter selitev v Gradec. Pedagoške obveznosti so ga preusmerjale k slovenistični tematiki, znanstvene razprave je začel objavljati v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* v slovenščini, prevzel je vodenje slavističnega seminarja (1917), poglobil je tudi stike s slovenskim prostorom. Bil je v tesnem strokovnem, organizacijskem in človeškem stiku z A. Kaspretom in še posebej s F. Ramovšem, s katerim ju je vezalo tesno strokovno sodelovanje in prijateljstvo. Slavistiki v Ljubljani je načeloval vse do odhoda v pokoj 1. 2. 1953.

Prevratni časi in načrtovanje znanstvenih ustanov – snovanje univerze v Ljubljani

Pričakovanje, da bo nova država pospeševala razvoj prosvetnega življenja na podlagi kulturne avtonomije svojih narodov, je narekovalo novim razmeram prilagojen nacionalni program; sestavila naj bi ga kulturna in strokovna javnost, za njegovo realizacijo pa naj bi se zavzela slovenska politika. Za sejo Znanstvenega pododseka pri Kulturnem odseku Narodne vlade v Ljubljani 21. 11. 1918, ki ga je vodil A. Breznik, je bil med prvimi napovedan pogovor o ustanovitvi »centralne knjižnice, akademije znanosti in vseučilišča«. ¹ O tem je Nahtigala v pismu 19. 11. 1921 obvestil F. Ramovš in ga prosil za mnenje, ker ima pododsek pravico do predlogov vladi (Nahtigal 1955: 102–104). V odgovoru 26. 11. 1918 je Nahtigal poudaril naslednje postavke: **čimprejšnja** ustanovitev univerze; **znanstvena** knjižnica; **združevanje** znanstvenih knjižnic v univerzitetno; **»strogo znanstveno društvo«** (akademijo) z lastnim glasilom, ki bi postalo **glasilo akademijskega razreda**; **financiranje** glasila; **seminar** kot primerna oblika za slavistiko; razmislek o potrebnih korakih – nekatere teh postavk so se nakazovale že pri Nahtigalovem sourejanju še ne izdanega *Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (v nadaljevanju ČJKZ).

Znanstveni pododsek je vladi že predlagal ustanovitev stolic za slovenski jezik in literaturo v Zagrebu in Beogradu (Nahtigal 1955: 233), medtem ko naj bi se univerza v Ljubljani ustanovila čez nekaj let, tj. po ustanovitvi knjižnice in po habilitaciji učnih moči (poleg že usposobljenih). Nasprotno pa je javni zbor na ljubljanskem magistratu 23. 11. 1918 s spomenico Narodni vladi zahteval takojšnjo ustanovitev Vseučiliške komisije, ki naj vodi »priprave za ustanovitev slovenskega vseučilišča v Ljubljani« in dejavnosti v prehodnem obdobju do ustanovitve. Njena naloga je bila tudi, da preuči možnosti za provizorij v Zagrebu s slovenskimi katedrami in »učnimi močmi«, ki so službovale na avstrijskih univerzah (ZSU 1929: 142–144). Vseučiliško komisijo so na seji 5. 12. 1918 ustanovili predstavniki petih ustanovnih strok in politike; njen predsednik je postal D. Majaron, tajnik pa F. Ramovš. Do konca njenega mandata 18. 9. 1919 je bilo sklicanih 20 sej (Dekleva 2010: 29–30). Na začetnih so obravnavali kadrovska vprašanja (tj. evidentiranje učnega osebja in učne usposobljenosti) in do 23. 12. 1918 je bil že pripravljen predlog za imenovanje prvih profesorjev, čeprav zamisel o provizoriju v Zagrebu ni zaživela ne dotlej in ne kasneje. Nahtigala, ki se je tudi sam prijavil v imenovanje in je še živel v Gradcu, omenjajo zapisniki osmih sej, bil pa je pobuden pri razpravah o kadrovskih, organizacijskih in logističnih vprašanjih. Zelo je odmevala njegova razprava »o nesporodnih signalih iz Zagreba« na seji 14. 1. 1919: odločno se je zavzel za možnost takojšnjega študija,

¹ V 48. pismu »28/11. 1918« se navaja vrstni red ustanovitve: knjižnica – vseučilišče – akademija.

ker da so študenti časa »premnogo izgubili« že v vojni, zdaj pa da jim avstrijske univerze odreka jo pravico do študija, premalo lojalne profesorje pa odpuščajo. Ostre besede so bile namenjene tudi vseučiliški komisiji, češ da izgublja »vsako eksistenčno pravo« z odlaganjem študija, predlagal je še, da naj se začne študij v Zagrebu takoj ali pa da se je treba raziti, »ker čemu bi s komedijo tratili čas« (Arhiv univerze VK, 14. 1. 1919). Takojšnja ustanovitev univerze je postajala nujnost, ideja o provizoriju pa neuresničljiva stranpot. Teologi so že na isti seji predlagali ustanovitev teološke fakultete v Ljubljani, kar je bilo sprejeto pod pogojem, da bodo predavanja javna in v slovenskem jeziku; do začetka februarja je Vseučiliška komisija podprla še enaka predloga za tehniško visoko šolo in medicinsko fakulteto (Dekleva 2010: 31).

Novo organizacijsko fazo pomeni vladno soglasje z začetka marca 1919, da se v Ljubljani ustanovi univerza »realnega tipa« (tj. z vključitvijo tehnike). S pospešenim delom strokovnih podkomisij je Vseučiliška komisija do konca marca 1919 sprejela načrte o organiziranosti fakultet (obvezne stolice, učno osebje, sezname seminarjev in inštitutov, učni redi, urniki, fakultetni proračuni); za filozofsko fakulteto je tabelirani načrt 29. 3. 1919 predstavil Nahtigal. Aprila 1919 se je začel »velikošolski« tečaj tehnike; kljub občasnim finančno-organizacijskim zastojem je bil 23. 7. 1919 sprejet Zakon o univerzi v Ljubljani, 31. 8. 1919 pa imenovani njeni prvi redni profesorji – med njimi tudi Nahtigal. Njihova organizacijska naloga je bila, da poskrbijo za stolice v obsegu, kot ga je zahtevalo usposabljanje za pouk v srednjih šolah, za ustanovitev seminarjev, pritegnitev znanstvenikov in fakultetno upravo (ZSU 1929: 285).

Univerzitetni svet in fakultetni sveti so začeli delovati po razpustitvi Vseučiliške komisije. Prvi semester je potekal v znamenju reševanja finančnih, prostorskih, gospodarskih in logističnih vprašanj ter prilagajanja izpitnega reda in izpopolnitve mreže stolic v skladu s kulturno-zgodovinskimi potrebami. Prvo predavanje na Filozofski fakulteti je imel Fran Ramovš 3. 12. 1919, tj. na tretji dan zimskega semestra (Arhiv univerze US, 8. 10. 1919), sledila so predavanja iz predmetov »splošna slovanska filologija, slovenski jezik, novejša slovanska literature ter matematika«, za druge filologe pa supletorično še primerjalna slovnica indoevropskih jezikov s posebnim ozirom na grščino, latinščino in germanščino (ZSU 1929: 285–287).

Za vpogled v zgodovino personalnega in vsebinskega oblikovanja Filozofske fakultete in slavistike je nadvse informativna korespondenca med Ramovšem in Nahtigalom (Nahtigal 1955: 232–246), saj kaže, da je s svojo strokovno in človeško povezanostjo ključno vlogo odigrala skupina slavistov z jedrom v Ramovšu in Nahtigalu. Prvi obrisi fakultete so se začeli kazati že na sejah prej omenjenega Znanstvenega pododseka novembra 1918, izostrovali pa so se po ustanovitvi Vseučiliške komisije. Izhodišče je bilo ne le evidentiranje že habilitiranih profesorjev, ampak (finančno podprto) načrtovano habilitiranje evidentiranih kandidatov z znanstvenih področij, ki so sestavljala fakulteto (germanistika, romanistika, primerjalno jezikoslovje, grščina, filozofija, zgodovina, geografija, pedagogika, biologija, botanika, umetnost, matematika). Za najprimernejšo organizacijsko obliko je bila sprejeta Nahtigalova sugestija o seminarju (Biblioteka SAZU, 26. 11. 1918) s štirimi glavnimi stolicami: za slovenski jezik, splošno slovansko filologijo in primerjalno slovansko jezikoslovje, novejšo dobo slovanskih literatur, starejšo dobo slovanskih literatur (oboje s posebnim ozirom na slovensko pismenstvo in književnost). Stolice so bile deloma drugače poantirane kot v prvi zasnovi (Nahtigal 1955: 240), dodana pa je bila še peta stolica – za srbohrvatski jezik in književnost

(Nahtigal 1929: 338–353). Seminar, ki deluje od poletnega semestra 1919/20, je nekajkrat spreminjal ime in se vsebinsko ter organizacijsko krepil in dopolnjeval, leta 2001 pa se je razcepil na dva oddelka. Pri tem je treba omeniti, da imata oddelek bogato knjižnico.

Rajko Nahtigal in zorenje ideje o Akademiji znanosti in umetnosti

Slovenska matica (1864–[2019]) je prvo založniško, kulturno in znanstveno društvo (ES 11, 1997: 415–416) na Slovenskem, ki je s pomočjo »dobre, čisto znanstvene in tudi ljudstvu primerne knjige« širila izobrazbo. Občasne (članske) kritike je bil deležen »znanstveni del« društvenega in knjižnega programa, ki je moral pričakovane različno zahtevnega bralstva usklajevati s finančni učinki zanimanja. Prvič je predlog po korenitem posegu v Matico prinašala notica, posredovana na seji začasnega odbora 16. 7. 1917. Rečeno je bilo, »da se dvorni svetnik Šuklje zanima za Slovensko matico« in da »dunajski literarni krogi, med njimi zlasti dr. Prijatelj«, vidijo finančno rešitev za Matico v tem, da bi se »preobrazila v akademijo, ki bi imela primerno trajno državno subvencijo« (Šivic-Dular 2019). Notica je bila takrat vzeta samo na znanje, a se je kmalu spet pojavila.

Od *Časopisa za zgodovino in narodopisje* do *Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino*: Prof. Nahtigal se je odločil za utiranje prostora znanosti, pisani v slovenščini, in za objavljanje razprav v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (v nadaljevanju ČZN), glasilu Zgodovinskega društva v Mariboru, ustanovljenem leta 1904. Pri tej odločitvi ga je najbrž vodilo osebno znanstvo z urednikom Kaspretom, gimnazijskim profesorjem iz Gradca, poleg tega pa najbrž tudi dejstvo, da je bil že zasnovan kot »strogo znanstven« časopis in da je edini namenjal prostor tudi zgodovini slovenskega slovstva in slovenskemu jezikoslovju ter da sta z njim sodelovala že graška profesorja Štrekelj in Murko. Urednik Kaspret je jezikoslovne »strogo znanstvene« razprave, ki so zaradi zahtevnosti kmalu naletele na očitke, odločno branil s sklicevanjem na izvirno zasnovo časopisa in na dejstvo, da zaradi maloštevilnosti slovenskih znanstvenikov stroga specializacija revij še ni smiselna. Menil je še, da bo ta mogoča šele takrat, »ko bo rešeno vprašanje ustanovitve velike slovenske šole« in ko se bo število področnih strokovnjakov povečalo; ker pa je to vprašanje trenutno pomaknjeno v prihodnost, pomeni ČZN tudi pripravo nanjo (ČZN 8, 1911: 119–120). Številne in zelo različne težave znotraj uredništva in do piscev so pripeljale do osipa sodelavcev ter do pisnega odstopa urednika Kaspretja januarja 1917, takoj potem pa do snovanja novega vseslovenskega strogo znanstvenega filološko-zgodovinskega ČJKZ. Nahtigal je v življenjepisu, napisanem ob prijavi na mesto profesorja v Ljubljani decembra 1918, omenil »nov znanstveni slovenski časopis, prvi te vrste, ki ga je po lastni iniciativi osnoval skupno s prof. Kaspretom in kustosom dr. Kidričem« (Arhiv Univerze PM) in o katerem se je razmišljalo že vsaj od pomladi 1916 (Šivic-Dular 2019). Intelktualno jedro časopisa in gonilo sta bila torej oba graška učenjaka, ki sta podobno gledala tudi na širša vprašanja, npr. na pomen znanosti v družbi in dolžnost znanstvenikov, da znanstveni misli utirajo prostor v družbi. Takšna intelektualna drža že napoveduje tudi Nahtigalove znanstveno-organizacijske načrte v Ljubljani, ki jih je utemeljeval z dolžnostjo »do sebe« (tj. osebno in narodno) in do človeštva.

Osnovni motiv za ustanovitev ČJKZ je bil znanstvene narave: objavljati razprave s področja slovenskega jezika, književnosti in zgodovine v slovenskem jeziku in za slovenskega bralca. Organizacijski postopki, npr. sestava začasnega imenika naročnikov, klic (tj. vabilo na naročilo)

in tiskarske določitve, so stekli takoj. Oklic, ki ga je še pred študijskim potovanjem v Albanijo sredi aprila 1917 sestavil Nahtigal, se arhivsko ni ohranil, pač pa je bil fragmentarno vključen v sekundarne vire, npr. v *Izjavo uredništva in Pripomnje uredništva* (ČJKZ I/1–2, 1918: 111–112; ČJKZ II/3–4, 1919: 243). Po Nahtigalovih besedah so bili v (že omenjenem) življenjepisu na osmih straneh podrobno podani razlogi za ustanovitev časopisa (Šivic-Dular 2019), v *Izjavi uredništva* pa beremo, da po zgledu na V. Jagića *Archiv für slavische Philologie* predvideva filološki profil časopisa, vendar pa k temu tudi ustanovitev urejenega društva, v katerem bi prijatelji slovenske znanosti kot deležniki podjetja pospeševali preučevanje slovenskih predmetov in slovenske znanosti. Predvidevalo se je tudi, da bo uredništvo ob zadostnem odzivu deležnikov podjetja in naročnikov ne le skušalo razširiti časopis, temveč po možnosti kmalu začelo tudi izdajati posebne znanstvene knjige (ČJKZ I/1–2, 1918: 112). Iz tega skopega orisa se jasno vidi zamisel o smiselni notranji zvezi med časopisom (kot glasilom) in učenim društvom, ki omogoča dodatno znanstveno-založniško dejavnost. Zamisel se je kasneje uresničila z ustanovitvijo Znanstvenega društva za humanistične vede z glasilom in dodatno znanstveno-založniško dejavnostjo, dojeno kot akademijski razred.

ČJKZ se je že leta 1917 spoprijel z nepremostljivimi naročniškimi in posledično finančnimi težavami; te so onemogočile nastanek predvidenega učenega društva prijateljev slovenske znanosti in odmaknile izhajanje časopisa iz leta 1917 v leto 1918/19. V iskanju možnosti za izhajanje ČJKZ se je spomladi 1918 iskala organizacijska povezava s Slovensko matico, vendar se iz dosegljivih virov podrobnosti ne da rekonstruirati. Nahtigalov poseg se sicer omenja v zapisniku na izredni seji 28. 2. 1918 (Arhiv RS), ko je potekala razprava o načinih za plodovito delovanje Matice, vendar zapisnik razprave ni povzel. Odmev nanjo bi lahko bila zamisel, ki jo Ramovš 25. 3. 1918 sporočil Nahtigalu in ga prosil za mnenje: Matica ima filološki odsek, ki ga vodi Šlebinger in ki bi lahko finančno podprl popolnoma avtonomni ČJKZ. Predlog pa ne izključuje možnosti, da ČJKZ sčasoma preide v Matico, »da bi ga Matica vzdrževala, da bi bil nekak organ filološkega odseka; seveda je s tem združeno, da dosedanji odsek odstopi in tvori novi odsek dosedanje uredništvo časopisa, kar ni nikakršna težavnost izpeljati« (Nahtigal 1955: 39). Zdi se, da vsaj zadnji del tega sporočila vsebuje Ramovševo sugestijo, nimamo pa v zapisnikih opore, da bi Matica že v tistem obdobju finančno (delno?) podprla ČJKZ. Res je prvi izmed štirih snopičev prvega letnika prišel iz tiskarne maja 1918 in res je tudi, da prva dva snopiča skupaj še nosita napis »1918 Ljubljana – Gradec – Dunaj«, vemo pa tudi to, da je glavnico za izid »v imenu skrivnostnega mecena« dal na razpolago prof. Kaspret (ČJKZ 2, 1920: 136–137). Kot kaže Zapisnik Občnega zbora za leti 1918 in 1919 z dne 13. 6. 1920 (Arhiv RS), je ostalo vprašanje o preoblikovanju Matice v zametek Akademije odprto vse do konca leta 1919, prav tako tudi vprašanje financiranja ČJKZ. Spomladi 1919 je Matica založila zadnja dva snopiča prvega letnika z letnico izida 1919, a se je izkazalo, da brez trajnega financiranja ne more nositi založniškega bremena. Ker so se poizkusi za vnos postavke v proračun izjalovili in ji je bila dodeljena samo enkratna podpora za leto 1919/20 (Šivic-Dular 2019), je od založništva 27. 1. 1921 nepreklicno odstopila. Časopis je s presledki izhajal do leta 1931, so pa izid dveh letnikov (1921, 1931) finančno osebno omogočili uredniki, izid štirih letnikov pa Seminar za slovansko filologijo (1924, 1926, 1927, 1928).

Stališče glede preoblikovanja Matice v Akademijo je bilo sprejeto 23. 12. 1919 (Arhiv RS). Prijatelj je preoblikovanje utemeljeval s političnimi in organizacijskimi razlogi ter poudaril, da bi tako

postala samostojen razred s svojimi fondi in obveznostmi v znanstvenem društvu. V razpravi, ki kljub več udeleženi v zapisniku skorajda ni podana, sta pojasnjena bistvena razločka: Matičini člani bi postali naročniki publikacij (Prijetelj), v znanstvenem društvu pa ne bi več odločali (Nahtigal). Odborniki so tako preobrazbo zavrnili s sklepi, da »zveza z znanstveno družbo ni potrebna«, »[d]enar za leposlovje mora ostati leposlovju« in naj znanstvo »ostane poljudno«; to stališče kaže, da ideja o akademiji in njeni vlogi v širši javnosti še ni ustrezno dozorela.

Ustanovitev univerze je še poglobila potrebo po institucionalni organizaciji znanstvenega dela za izvedbo kolektivnih projektov in za izdajanje znanstvenih del. Spodleteli poskus povezave med Slovensko matico in ČJKZ je vodil v ustanovitev Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani (v nadaljevanju ZDHV) 6. 10. 1921.² Pravilnik v devetih razdelkih natančno opredeljuje strokovne, pravne in administrativne vidike, med nalogami pa izdajanje izvornih del in gojenje nacionalnih ved v slovenskem jeziku (Šivic-Dular 2019; Nahtigal 1929: 12–13). Avtor osnutka pravilnika je bil verjetno Nahtigal: nanj kažejo elementi v »proto-pravilniku«, rekonstruiranem iz drobcev oklica za ČJKZ. Društvu je ves čas obstoja predsedoval Nahtigal, društvo pa je bilo zamišljeno kot konstitutivno jedro poznejše akademije, za katero se je predvidela časovno nedoločena možnost postopnega razvoja do akademije s polnim sestavom štirih razredov, kar se je v danih razmerah izkazalo za pametno rešitev.

Znanstvene naloge je društvo uresničevalo z izdajo 18 zvezkov *Razprav Znanstvenega društva* (za humanistične vede). Vsebujejo 34 razprav in dvanajst monografij, ki izkazujejo znanstveno zrelost; monografije so že razvrščene po društvenih odsekih (tj. filološko-lingvističnem, historičnem, filozofskem ali etnografsko-geografskem), kot so akademijine izdaje po razredih.

Največje zasluge si je društvo pridobilo tako z idejo postopnega razvoja kot tudi z jekleno vztrajnostjo ob zastojih in domiselno potrpežljivostjo v vlogi osrednjega animatorja in koordinatorja v skoraj poldrugo desetletje trajajočem prizadevanju za ustanovitev akademije.³ Te zasluge mu je priznalo tudi ministrov poročilo 24. 7. 1937 z zapisom, »da predstavlja ljubljansko Znanstveno društvo prvi začetek ljubljanske Akademije« (Ramovš 1938–1941: 12). Akademija je bila po vseh izpeljanih postopkih ustanovljena 12. 11. 1938.

Prof. Nahtigal je bil za svoj prispevek v organiziranju znanstvenih ustanov na Slovenskem dvakrat imenovan za dekana Filozofske fakultete (1919/20, 1934/35), rektorja Univerze v Ljubljani (1927/28) in prvega predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter za prvega predsednika Slavističnega društva (1935–1937).

Za svoje številne znanstvene zasluge je bil imenovan za dopisnega člana Slovanskega ústava v Pragi (1929), Srbske kraljevske akademije v Beogradu (1930), Jugoslavske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu (1931).

2 Pripravljalnega sestanka 28. 7. 1921 so se udeležili pobudnik in sklicatelj Nahtigal ter predstavniki petih ustanovnih strok, sprejeli so pravilnik na šestih straneh, ki je bil potrjen 1. 9. 1921 (Pravila 1921).

3 Prim. podroben popis organizacijskega dogajanja med 1921–1937, vloge institucij (npr. Narodne galerije, društva Pravnika, Slovenske matice) in osebnega angažmaja rektorjev, še posebej Ramovša (Oset 2013: 48–67).

Sklep

Nahtigal je izšel iz najodličnejše slovanske filološke šole Jagičeve in ji je ostal zvest do konca. Do skrajnosti je izpopolnil njene metode in pokazal v njej ravno tako delavnost kakor njegovi predniki in učitelji. Nahtigal je zadnji iz velike šole slovanske filologije 19. stol., zadnji člen v verigi njenih najvidnejših zastopnikov: Dobrovský – Kopitar – Miklošič – Jagić – Nahtigal. Zdi se, da ta struja danes zamira, da današnja doba blazne naglice nima več časa in potrpljenja za tako nadrobno in vestno delo, kakršno so opravljali ti veliki filologi. (Kolarič 1948: 100)

Mnenju Rudolfa Kolariča lahko pritrdimo in s poudarkom dodamo, da je bil Rajko Nahtigal tudi vizionar, ki se je jasno zavedal daljnosežnega pomena nacionalnih znanstvenih ustanov in znanstvene infrastrukture za narodno skupnost, saj je v znanosti prepoznal najvišjo obliko kulturnega življenja vsake narodne skupnosti.

Viri in literatura

- Arhiv RS: Arhiv Republike Slovenije SI AS 621. Slovenska matica (zapisniki).
 Arhiv univerze PM: Arhiv univerze v Ljubljani 40/628. Personalna mapa: dr. Rajko Nahtigal. Curriculum vitae.
 Arhiv univerze VS: Arhiv univerze v Ljubljani ZAMU IV/40/628. Vseučiliška komisija, 5. 12. 1918 in 18. 12. 1919.
 Arhiv univerze US: Arhiv univerze v Ljubljani ZAMU IV/119, knj. 1. Univerzitetni svet, 20. 9. 1919.
 Biblioteka SAZU: Arhiv Biblioteka SAZU v Ljubljani. Fran Ramovš Korespondenca N–O, mapa R 46/III–124.
Časopis za slovenski jezik, književnost in literaturo [= ČJKZ], 1–8. Ljubljana 1919–1931.
Časopis za zgodovino in narodopisje [= ČZN], 1–15. [Urejuje Anton Kaspret] Maribor 1906–1915 [–2019].
 DEKLEVA, Tatjana, 2010: Ustanovitev Univerze v Ljubljani. *Ustanovitev Univerze v Ljubljani v letu 1919*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Zgodovinski arhiv in muzej Univerze. Občasna razstava od decembra 2009 do februarja 2010. 29–42.
Enciklopedija Slovenije [= ES] 11, 1997: Slovenska matica. Ljubljana: Mladinska knjiga. 415–416.
 NAHTIGAL, Rajko, 1927: Nekaj kratkih pripomb o pomenu, potrebi in nalogah Akademije znanosti v Ljubljani. *Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija*. Ljubljana: Narodna galerija.
 NAHTIGAL, Rajko, 1929: Seminar za slovansko filologijo [Rajko Nahtigal]. *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra Prvega. 338–353.
 NAHTIGAL, Rajko, 1955: Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure. *Slavistična revija* VIII. 90–104.
 OSET, Željko, 2013: *Zgodovina Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
 RAMOVŠ, Fran, 1927: Prof. Rajko Nahtigal. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VI/1–4. 242–245.
 RAMOVŠ, Fran, 1938–1942: K zgodovini ustanovitve Akademije v Ljubljani. Fran Ramovš (ur.): *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani*. Prva knjiga 1938–1942 – XXI. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti [1943]. 11–13.
Slovenski biografski leksikon [= SBL], 1933–1952: *Rajko Nahtigal. Uredila France Kidrič, Franc Ksaver Lukman. Druga knjiga. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka. 188–189.
 ŠIMC-DULAR, Alenka, 2019: Rajko Nahtigal in znanstvene ustanove na Slovenskem (v obdobju 1913–1930). Petra Stankovska, Aleksandra Derganc, Alenka Šivic-Dular (ur.): *Rajko Nahtigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani*. Monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (v tisku).
Pravila Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani [= Pravila 1921]: Arhiv RS, sign. št. 9136. Biblioteka SAZU, fond Znanstveno društvo za humanistične vede.
 SOLLNER PERDIH, Anka, 2019: Bibliografija prof. dr. Rajka Nahtigala (preurejena in dopolnjena spletna postavitev).
Zbornik: 1919–1999, 2000. Uredila Jadranka Šumi. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929 [= ZSU 1929]. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra Prvega.

Mateja Pezdirc Bartol
Filozofska fakulteta, Ljubljana
DOI: 10.4312/SSJLK.55.46-54

Sto let uprizarjanja Cankarjevih *Hlapcev*

V letu 2019 mineva 100 let od prve uprizoritve *Hlapcev*, ki jih je Cankar napisal že leta 1909, vse od takrat pa so doživeli številne interpretacije znotraj literarne vede ter raznolike uprizoritve. Čeprav je Cankar že ob nastanku zapisal, da je drama njegovo največje delo, ob izidu in prvih uprizoritvah ni bila deležna tako visokih ocen, do danes pa je postala temeljno delo slovenske dramatike. V prispevku prikažem nekatere interpretacijske poudarke ter noveše uprizoritvene koncepte.

slovenska dramatika, Ivan Cankar, *Hlapci*, uprizoritveni koncepti, interpretacija

In 2019 we mark the centenary of the first staging of the play *Hlapci* (Serfs), which Cankar wrote in 1909, and which since then has enjoyed different interpretations within literary studies, as well as many different stagings. Although Cankar wrote from the very beginning that this was his greatest work, upon its publication and premiere it did not receive such high ratings, but now it has become a fundamental work of Slovene drama. In this contribution, I present some interpretative emphases and more recent staging concepts.

Slovene drama, Ivan Cankar, *Hlapci*, staging concepts, interpretation

Cankar je dramo *Hlapci* napisal leta 1909, ideja nove drame, šeste po vrsti, pa je v Cankarju dozorela že v času bivanja na Dunaju. Zunanjo snov oziroma pobudo za dramsko dogajanje je Cankar dobil leta 1907, ko so bile na Slovenskem državnozborske volitve (na katerih je na listi socialnih demokratov kandidiral tudi Cankar, a v parlament ni bil izvoljen): po zmagi klerikalne stranke so se v časopisu *Slovenec* v začetku leta 1908 pojavljale grožnje vsem, ki se ne bodo odrekli svoji misli. Cankar je dramo pisal v Sarajevu: v času od 9. 9. 1909 do 10. 11. 1909 je bil namreč gost sarajevskega nadškofa Stadlerja, pri katerem je služboval brat Karl. Natančnim datumom ter poteku nastajanja drame lahko sledimo iz pisem, ki jih je Cankar iz Sarajeva pošiljal svojemu založniku Lavoslavju Schwentnerju. Cankar je dolgo razmišljal o naslovu: »Najprej sem mislil 'Novi časi', ali 'Nova pota' – pa bi bilo oboje nekako filistejsko. Morda bi Ti sam uganil kaj krepkejšega. Konec bo resen, toda ne tragičen.« (Cankar 1971: 227) Ko je končal četrto dejanje, se je odločil za naslov *Hlapci*. 26. 10. 1909 je napisal Schwentnerju: »Ta drama je faktično moje največje delo. Delal sem na nji intenzivno cele tri mesece, zato pa je zgrajena od kamna. V prvih dveh aktih prevladuje satira, v tretjem se pričinja tragika.« (Cankar 1971: 228) Cankarjevi lastni pogleddi na dramo nam bodo v nadaljevanju v pomoč tudi pri njeni interpretaciji.

Sredi novembra 1909 se je Cankar vrnil v Ljubljano in Schwentner je poskrbel, da je drama konec januarja 1910 izšla v knjižni izdaji. Zlasti katoliške revije so dramo razumele kot napad na učiteljski poklic, zato so učitelje pozvale k protestu (Moravec 1969: 159). Deželna vlada je zaradi protesta učiteljev dramo izročila cenzurnemu svetu, ki je uprizoritev prepovedalo z utemeljitvijo, da je v besedilu kar 62 odstavkov, ki so nevarni za javni mir in red. *Hlapci* so tako svojo krstno uprizoritev

doživeli šele po Cankarjevi smrti leta 1919, in sicer maja v Trstu, septembra v Zagrebu in 11. 12., ob prvi obletnici avtorjeve smrti, tudi v Ljubljani. Krstno postavitve v Slovenskem gledališču v Trstu je režiral Milan Skrbinšek, ki je velik del Cankarjevega opusa uvrstil na repertoar tega gledališča, kritike pa so bile naklonjene zlasti igralcem, prav tako so poudarile, da Cankarjev namen ni bil prikazati omahljivosti učiteljskega poklica (Moravec 1969: 182–183). Pobude za hrvaško uprizoritev je dal režiser Branko Gavella, za prevod pa je prosil Zofko Kveder, ki je živel v Zagrebu, uprizoritev v osrednjem hrvaškem gledališču je doživela štiri razprodane predstave ter zelo različne odzive v tisku: od navdušenja do odklanjana, da gre za tendenčno dramo brez umetniške vrednosti in da Cankar sploh ni dramatik. Na kritike se je odzvala Zofka Kveder, ki je v obrambo prijatelju razložila ozadja *Hlapcev* kot tudi vlogo Cankarja v slovenskem javnem življenju (Moravec 1969: 190–195). Uprizoritev v ljubljanski Drami je režiral Osip Šest, doživela pa je za tisti čas neverjetnih devetnajst ponovitev, uprizoritev je bila deležna pohvalnih kritik, še vedno pa se je večkrat pojavila misel, da to ni najboljša Cankarjeva drama, a vse-kakor vredna uprizoritve (Moravec 1969: 199–201). V sto letih se je pokazalo, da je imel Cankar prav, ko je ob nastanku zapisal, da je drama faktično njegovo največje delo.

Hlapci imajo klasično zgradbo v petih dejanjih, Cankar pa se z njimi vrača k realistično-naturalistični dramaturgiji prvih iger, razen konca: ta je mistično iracionalen, dramsko dogajanje nima fabulativne zaokroženosti, saj konec ostaja odprt. Za *Hlapce* je značilna sintetična dramska tehnika, pri kateri se dramsko dogajanje odvija pred očmi bralca/gledalca, v dogajanje tako ne posega-jo dogodki iz preteklosti, prav tako ne izvemo ničesar o preteklosti oseb. Dogajanje je izjemno zgoščeno, dialog ekonomičen, vsaka replika je na svojem mestu, zato je Cankar upravičeno menil, da je »drama zgrajena od kamna« in da se ne sme nobene replike odstraniti. V besedilu nastopa veliko dramskih oseb, in sicer 19 poimensko navedenih, ob tem pa še kmetje, kmetice in delavci, ki pripomorejo k ustvarjanju množičnosti posameznih prizorov. Cankar je izjemno natančno oblikoval stranske osebe, nekatere imajo velik učinek na dogajanje in idejo drame kljub majhni količini replik in pojavljanja na odru, saj so nekakšni generalizirani nosilci različnih življenjskih principov, ki nas vedno znova sprašujejo, kdo ima prav, kdo je junak našega časa (Pezdirč Bartol 2018: 184).

Cankar je v citiranem pismu zapisal, da »v prvih dveh aktih prevladuje satira«, in res je podobno kot v komediji *Za narodov blagor* prisotna družbena kritika, katere zunanji okvir je čakanje na izid volitev. Na vrtu pred županovo krčmo na podeželskem trgu smo najprej priča ljubezenskemu prepirčku Jermana in Anke, nato pa se zbirajo učitelji Minka, Geni, Komar, Hvastja, Lojzka ter zdravnik, župan in nadučitelj, njihove pogosto citirane izjave so že skoraj ponarodele – takšna je

Slika 1: Lepak prve uprizoritve Cankarjevih *Hlapcev* v Ljubljani, Drama Narodnega gledališča (vir: Slovenski gledališki inštitut – Gledališki muzej)

na primer Jermanova: »Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!« ter misel Geni: »Nazadnjaštvo je dobro, naprednjaštvo je dobro, najboljše pa so pečene piške!« (Cankar 1969: 11) Izid volitev sproži zaplet drame, kar Cankar ubesedi izjemno zgoščeno, saj poštar prispe z novico: »Vse! Vse! Vse!« in doda »Črno!« (Prav tam: 18)

Slovenska inteligenca, ki jo v drami predstavljajo učitelji, čez noč spremeni svoje politično pričanje in se prilagodi zahtevam nove oblasti, ki jo predstavljata župnik in nadučitelj, svojim načelom in prepričanju ostane zvest le Jerman. Družbena kritika in prevrednotenje prepričanja se nadaljujeta v šolski knjižnici, kjer učitelji izločajo knjige, ki pohujšujejo, sprememba oblasti tako vodi v idejno prevrednotenje narodovih duhovnih dosežkov. Nova oblast zahteva, naj bo učitelj zvest hlapec in naj opravlja svoje delo, kot mu ukaže gospodar. Ker Jerman nadaljuje s svojimi prizadevanji za ustanovitev izobraževalnega društva, to oblast razume kot nepokorščino.

V tretjem in četrtem dejanju se perspektiva, s katero so prikazani dogodki, spremeni, kot je zapisal Cankar sam, »se pričanja tragika«, v ospredje namreč stopi Jerman in njegova notranja razdvojenost, tragična perspektiva intelektualca, zvestega sebi in svojim pogledom, ki želi ljudstvo dvigniti iz zaostalih razmer ne glede na posledice, svoje poslanstvo oblikuje v geslo »iz hlapcev napraviti ljudi«, kot pove v znamenitem pogovoru z župnikom, ki predstavlja vrh konflikta in soočenje njunih različnih, a legitimnih življenjskih principov:

Hvaležen sem vam od srca. – Ali niste rekli, da sem možki in pošten? Resnično, za hlapca nisem rojen. Morda bi rad bil napojen in nasičen, morda bi rad sladko počival pod gospodarjevo streho, ali moje koleno je tako ustvarjeno, da se ne upogne rado; ne uboga, pa če mu sam ukažem. Ni bilo treba, da ste mi prišli oznanit, sam sem vedel, kakšna sodba mi je govorjena. Za mučenca nimam volje, za junaka ne darú; ali zgodi se, kar se mora zgoditi – oskúbite jastreba, v goloba se le ne bo spremenil; in naj se škranec devetkrat zakolne, lajal ne bo nikoli. – Zares sem vam od srca hvaležen. *Vstane.* Pokazali ste mi, kaj je moj posel – iz hlapcev napraviti ljudi; pa če le enemu odvežem roké in pamet, bo dovolj plačila. (Cankar 1969: 43)

Kljub grožnjam s premestitvijo v hribe na Goličavo ter dobronamernemu župnikovemu prigovarjanju, naj odneha, in materini prošnji, ki tu prvič poseže v dogajanje in ga prosi, naj ne zavrže Boga, Jerman vztraja in organizira zborovanje v krčmi. Pomaga mu somišljenik kovač Kalandar, predstavnik ljudstva, vedno večje razumevanje, tolažbo in podporo pa najde tudi v učiteljici Lojzki. Četrto dejanje je tako v celoti oblikovano okoli izvedbe zborovanja, v središču pa je Jermanov govor, ki se zaključí z besedami: »Hlapci! Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in bo ostal na vekomaj, zato ker je hrbet skrivljen, biča vaje in želján!« (Cankar 1969: 54–55) ter končnega spoznanja, da ljudje ne potrebujejo sprememb, ne želijo znanja ter so zadovoljni v svoji hlapčevski vdanosti. Cankarju uspe ustvariti prepričljivo atmosfero množičnega, glasnega in čustveno napetega dogajanja, kjer se prevračajo mize, razbijajo kozarci, ljudje se upirajo in Jermana kamenjajo, do končnih vzklikov: »Ubijte ga!« Jermana pred linčanjem rešita Kalandar (fizična moč) in župnik (oblast).

Jermanov upor proti novi oblasti in duhovni zaostalosti naroda je tako končan že s četrtrim dejanjem, prav tako je znana nadaljnja usoda, to je premestitev na Goličavo, zato se pojavi vprašanje, zakaj Cankar sploh potrebuje peto dejanje? Odgovor se skriva v liku matere, saj Jerman ni prikazan le skozi njegovo javno delovanje, temveč tudi skozi intimno doživljanje, kjer ima odnos z

materjo večjo težo kot ljubezenski zapleti z Anko in prebujajoča se čustva do Lojzke. Mati povzroči spornost samega dejanja, ko se junak zlomi sam v sebi ob spoznanju, da ima njegov boj tudi negativne posledice in se mora spopasti z vprašanjem odgovornosti za svoja dejanja. »Nikjer ni tako viden pisateljev zasuk iz družbene kritike in satire k esencialnim vprašanjem človekovega vztrajanja v življenju« (Bernik 2006: 375). Ob zavesti, da je možno, kot mu je potrdil zdravnik, da je s svojim ravnanjem skrajšal materino življenje, pa čeprav samo za trenutek, se Jermanov boj z drugim (župnik, oblast, ljudstvo) prevesi v boj znotraj Jermana samega (boj med dolžnostjo in ljubeznijo do matere ter lastnimi vzgibi). V ospredje stopi vprašanje odgovornosti za svoja dejanja ter tragična krivda zaradi bolečine, ki jo je prinesel svojim najbližjim. Jerman ne prenese dejstva, da je grešil zoper mater, zoper njeno ljubezen, kazni, ki si jo naložijo Cankarjeve osebe, je nesorazmerno velika v primerjavi s storjenim grehom. Družbeno kritiko in javno delovanje zamenjajo temeljna razmišljanja o človekovem bivanju.

Cankar je v *Hlapcih* z minimalnimi in ekonomičnimi sredstvi prikazal izjemno zapleten odnos do matere, saj njena vloga obsega tri replike, dva nastopa brez besed in mistični glas ob koncu drame. Mati je ves čas v ozadju, je izrazito stranski lik, a ves čas navzoča kot temeljno ozadje Jermanove notranje razpetosti, njena prisotna odsotnost je še posebej značilna za celotno tretje in peto dejanje. Prvič se kot dramska oseba pojavi v tretjem dejanju, ko postreže Kalandru in Jermanu ter svoje neodobranje obiskovalca pokaže z molkom in tako zavrne Jermana. Kontrasten prizor je prihod župnika: mati mu poljubi roko, počisti mizo, pogrne bel prt ter postreže z vso vdanostjo. Ob koncu tretjega dejanja pa pride prvič do govorne komunikacije med materjo in sinom, ko ga ta kleče prosi, naj ne zavrže Boga, čeprav je Jerman v resnici zavrnil le cerkveno oblast. Jermanova mati ima v literarni zgodovini različne interpretacije, od poveličevanja njene ljubezni do opozarjanja na problematičnost njunega medsebojnega odnosa. V besedilu je opazna materina ljubezen, skrb za sina in njuna medsebojna navezanost (samo ugibamo lahko, ali je ta posledica dejstva, da Cankar v *Hlapcih* nikjer ne omenja očeta, bratov in sester, drugih sorodnikov, imata le drug drugega?). Po drugi strani pa njun odnos opredeljuje tudi nerazumevanje in molk, torej nekomunikacija, ter dejstvo, da ima mati še vedno pretirano čustveno moč nad odraslim sinom, ki ga duši in s tem priklepa nase (Pezdirč Bartol 2016: 124). Tako psihoanalitik Marijan Košiček (2001: 13–14) piše, da dobra mati otroka spodbuja, da bi se osamosvojil, ga ne ovira pri samostojni poti. Negativno podobo matere najdemo npr. v interpretacijskem razmišljanju Mileta Koruna (1997: 348–349), ko je *Hlapce* režiral na odru ljubljanske Drame:

Mati je Jermanova bolezen. Kajti vsa ta pretirana čustvena veriga, na katero ga je mati priklenila, sproža v njem neznosen občutek krivde. Kakor da ji ne bo mogel nikoli povrniti vsega, kar je zanj storila, prestala in pretrpela. Mati je zanj pravzaprav huda nadloga. Ne more svobodno poleteti, prosto zaživeti. Ves čas ga omejuje v njegovem notranjem svetu. Onemogoča njegovo sproščenost, odraslost, zrelost.

S tem je povezano tudi vprašanje, kaj Jermana žene v akcijo, je to res gnev in razočaranje nad brez značajno družbo, ki proda prepričanje za košček kuha, ter skrb za ljudstvo in njegov napredek ali pa je to posledica neke notranje nuje, razreševanja lastnih nezavednih konfliktov in frustracij.

Materina vloga ni vezana zgolj na prikaz spornosti dejanja in s tem razcepljenosti Jermanove osebnosti, temveč je še dodaten in odločen trenutek pri razkrivanju spoznanja, da sama akcija,

torej aktivni princip delovanja, ni nujno zadosten smisel človekovega bivanja. Jerman, nekonformistična dramska oseba, zvesta sebi in svoji resnici, doživi poraz na dveh ravneh:

- a) čeprav Jerman dela v dobro ljudstva in iskreno verjame v spremembe, doživi družbeni poraz – ljudje njegovega napredka ne potrebujejo;
- b) poražen je tudi na zasebni ravni, saj kljub dobrim namenom s svojim dejanjem prizadene najdražjo mu osebo.

Velika dela evropske literature so prav tista, ki prikazujejo temeljne paradokse življenja, od tod njihova nadčasovnost in večna aktualnost. In čeprav je za *Hlapce* značilna klasična, tradicionalna dramska forma, v njej nastopa netradicionalni junak. Cankar ne ponavlja tradicionalne sheme, kjer imamo junaka, ki propade, njegova ideja pa zmaga. Kot opozarja Dušan Pirjevec (1986: 117), tradicionalni junaki končajo v odpovedi, smrti ali samomoru, čeprav so še tako plemeniti, na koncu propadejo, propad pa je le fizični polom, a v resnici moralna zmaga: za tradicionalnega junaka je ideja tako visoko vredna, da je zanjo pripravljen darovati tudi življenje.

Cankarjevi *Hlapci* pa kažejo na razkroj evropskega literarnega junaka, saj je Cankar na strani življenja in ne ideje. V *Hlapcih* imamo dramsko osebo, ki spozna nezadostnost akcije in lastno nezadostnost ter kljub življenjskim porazom in misli na samomor vztraja. Od tod tudi Cankarjeva v uvodu zapisana misel, da bo konec resen, toda ne tragičen. »Cankar je spoznal, da svet brez usmiljenja – milosti – in ljubezni ni mogoč: da ostane le še zmaga nasilnega zla in poraz nemočne etike.« (Kermauner 1979: 193) Vest, delovanje, pokončnost, prepričanje in morala se tako Jermanu ne kažejo več kot zadosten smisel bivanja, v ospredje stopijo odpuščanje, usmiljenje in ljubezen kot najvišja sila življenja. Vendar pa, kot ugotavlja Blaž Lukan, ne gre za propad političnega aktivizma in tudi ne za zlom eksistence, gre za pojav vere, ki vznikne iz množice praznih besed, napolnjenih z metaforo srca, pri čemer metafora srca evocira več kot zgolj ljubezen, v njej je zaobsežen pogum, zvestoba, um. »To ni prepustitev usodi, ki je nad življenjem, temveč prepustitev življenju, ki ima lastno pot.« (Lukan 2009: 27–48) Prav ob koncu se Jermanovi pogledi najbolj zblížajo s stališči Lojzke in učitelja Hvastje, ki svoje življenjske izkušnje in modrosti povzame z besedami: »Prepričanje je kakor smetana – kaj bi z njó, če mleka ni?« ter »Kaj izprašuje drevó v samoti: čemu rasti? Raste, doraste, strohni ... Bog sam vé, čemu ga je bil tja postavil.« (Cankar 1969: 59–60) Ob tem ostaja odprto vprašanje, ali je prepričanje značilnost mladosti, njenih sanj in idealizma, medtem ko je odraslost stvar kompromisa in prilagajanja, saj v središču ni več prepričanje, temveč življenje samo.

Hlapci so večno aktualni prav zato, ker izpostavljajo temeljna vprašanja človekovega bivanja: kaj prinese zvestoba sebi in svojim načelom, kaj nas žene v upor, so sanje zgolj slepilo, kako nadaljevati, če dobra dejanja povzročijo negativne posledice, ali je delovanje dovoljšen smisel človekovega bivanja, sta gospodar in hlapec edina bivanjska principa ... Ob teh in podobnih vprašanjih vsako obdobje znova išče odgovore in razrešuje etične dileme, kar kažejo tudi uprizoritve *Hlapcev* v stotih letih. *Hlapci* sodijo med največkrat uprizorjena Cankarjeva dramska dela, in sicer so bili do danes na institucionalnih slovenskih odrih uprizorjeni 33-krat, kar prikazuje Tabela 1.¹ S *Hlapci* so se

¹ Število uprizoritev se lahko od seznama do seznama malenkostno razlikuje glede na to, ali so upoštewane tudi neinstitucionalne uprizoritve, bralne uprizoritve ter obnovitve določenih uprizoritev iz preteklih sezon. Sama sem upoštevala podatke v knjigi *Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967*, zapise na spletnem portalu www.sigledal.org, novejša uprizoritve sem si ogledala tudi na odru.

Tabela 1: Uprizoritve Cankarjevih *Hlapcev* v slovenskih institucionalnih gledališčih

Režija	Gledališče	Datum premiere
Milan Skrbinšek	Slovensko stalno gledališče Trst	31. 5. 1919
Osip Šest	SNG Drama Ljubljana	11. 12. 1919
Emil Kralj	Slovensko stalno gledališče Trst	8. 2. 1920
Milan Skrbinšek	Slovensko ljudsko gledališče Celje	4. 6. 1920
Valo Bratina	SNG Drama Maribor	18. 9. 1920
Valo Bratina	SNG Drama Maribor	23. 9. 1922
Milan Skrbinšek	SNG Drama Ljubljana	4. 10. 1926
Valo Bratina	Mestno gledališče Ptuj	25. 10. 1926
Valo Bratina	Slovensko ljudsko gledališče Celje	6. 10. 1927
Jože Kovič	SNG Drama Maribor	6. 10. 1928
Jože Kovič	SNG Drama Maribor	4. 10. 1934
Ciril Debevec	SNG Drama Ljubljana	9. 10. 1934
Ciril Debevec	SNG Drama Ljubljana	2. 2. 1939
Fedor Gradišnik	Slovensko ljudsko gledališče Celje	9. 4. 1946
Slavko Jan	SNG Drama Ljubljana	11. 11. 1948
Jože Babič	Slovensko stalno gledališče Trst	17. 12. 1948
Fedor Gradišnik	Slovensko ljudsko gledališče Celje	27. 3. 1952
Slavko Jan	Prešernovo gledališče Kranj	25. 9. 1953
Vladimir Skrbinšek	SNG Drama Maribor	20. 11. 1958
Branko Gombač	Slovensko stalno gledališče Trst	2. 12. 1965
Slavko Jan	SNG Drama Ljubljana	7. 10. 1967
Mile Korun	Slovensko ljudsko gledališče Celje	20. 10. 1967
Igor Pretnar	SNG Drama Maribor	15. 10. 1976
Dušan Jovanović	Mestno gledališče ljubljansko	11. 10. 1980
Mile Korun	SNG Drama Ljubljana	17. 10. 1980
Mile Korun	Slovensko ljudsko gledališče Celje	28. 9. 1990
Boris Kobal	Slovensko stalno gledališče Trst	12. 10. 1990
Mile Korun	SNG Drama Ljubljana	29. 9. 1995
Samo M. Strelec	Drama SNG Maribor	13. 5. 2005
Matjaž Berger	Anton Podbevšek Teater in PG Kranj	15. 3. 2010
Miha Golob	SNG Nova Gorica	6. 10. 2011
Sebastijan Horvat	Slovensko stalno gledališče Trst	20. 3. 2015
Janez Pipan	SNG Drama Ljubljana	23. 9. 2017

največkrat soočili režiserji Milan Skrbinšek (leta 1919, 1920, 1926), Valo Bratina (leta 1920, 1922, 1926, 1927), Slavko Jan (leta 1948, 1953, 1967) in Mile Korun (leta 1967, 1980, 1990, 1995). V novem tisočletju so bili *Hlapci* uprizorjeni petkrat, in sicer v režiji Sama M. Strelca (2005), Matjaža Bergerja (2010), Mihe Goloba (2011), Sebastijana Horvata (2015) in Janeza Pipana (2017).

Skozi zgodovino uprizarjanja so se interpretacije *Hlapcev* spreminjale od poudarjanja družbene revolucije, junakovega upora, mehanizmov oblasti, razmerja med hlapcem in gospodarjem, odnosa med institucijo in posameznikom do interpretacij, ki v ospredje postavljajo notranje konflikte ter osebno dramo posameznika. Razumevanje *Hlapcev* je odvisno tudi od vsakokratne gledališke estetske in ideološke naravnosti posameznega obdobja (Žavbi Milojevič 2012: 378–379). To se najbolj pokaže prav v razumevanju konca, ki je brez fabulativne zaokroženosti in omogoča različne interpretacije. Nekatera obdobja (zlasti socialni realizem, med in po 2. svetovni vojni) so Jermana prikazovala kot junaka, revolucionarja, političnega aktivista, konec pa uprizarjala optimistično, saj bo Kalander nadaljeval Jermanov boj. Od 70. let dalje stopi v ospredje Jerman kot razčustvovani in notranje nalomljeni posameznik, konec pa je uprizarjan kot izrazito problematičen, brez rešitve, kjer propad vseh prizadevanj povzroči Jermanov dokončni zlom in celo samomor.

Interpretacije in režijski koncept v novem tisočletju prinašajo dialog z današnjim trenutkom. Izrazita aktualizacija v sodobnost je značilna za uprizoritev Sama M. Strelca, ki jo izraža že sam naslov: *Hlapci.pdf z mislijo na Ivana Cankarja*, kjer je v današnji čas postavljena tako vizualna podoba uprizoritve, od kostumov nastopajočih, scenografije in rekvizitov, glasbe, uporabe vizualne tehnologije, do karakterizacije oseb, arhaičen ostaja le jezik. Jerman je danes pasivnejš, slabič, praktično stranski lik, medtem ko je mati močnejša, samozavestna, odloča in govori namesto njega, Jerman tako spregovori šele po njeni smrti in na koncu skupaj z Lojzko posadi drevo – simbol novega življenja. Matjaž Berger je uprizoritev postavil pod naslovom *Hlapci/Komentirana izdaja*, ki

Slika 2: *Hlapci/Komentirana izdaja*, Anton Podbevšek Teater in Prešernovo gledališče Kranj, režija Matjaž Berger (foto: Boštjan Pucelj)

izraža že sam uprizoritveni koncept dveh ravni: Cankarjevo dramsko besedilo je ves čas komentirano skozi dodane citate filozofov (B. Pascal, E. de la Boétie, F. Hegel, L. Althusser) ter vizualno gradivo, kot ga predstavljajo fotografije, videi, animacije del iz slovenske in svetovne zgodovine in umetnosti, ki so projicirani na prosojno platno, s čimer dramo postavlja v širši evropski kontekst. Svojevrsten citat je tudi scenografija v treh prekatih, ki je režiserjev hommage performansu Marine Abramović. Uprizoritev učinkuje na gledalca kot izrazito estetizirana in stilizirana celota, katere ideja se ves čas vrti okoli spraševanja o hlapčevstvu in podrejanju, Jerman pa na koncu vzame revolver, z njim igra rusko ruleto, usoda mu nameni novo življenje. Režiser Miha Golob je za razliko od Strelca in Bergerja dobesedno sledil Cankarjevemu izvirniku, a tako v gledališki podobi kot interpretaciji ni ponudil sodobne problemske aktualizacije, uprizoritev je korespondirala predvsem s sočasnim družbenim dogajanjem, to je takratnimi volitvami, Jerman pa je prikazan kot nemočen, neodločen, odnos z materjo je nezdrav, na koncu pa vdano odide na Goličavo. Koncept dveh različnih časov se vrisuje v uprizoritev Sebastijana Horvata, ki se kaže tudi v podvojitvi glavne osebe: ostareli Jerman je kot epilog oziroma nadaljevanje konca Cankarjevih *Hlapcev*, postaran, utrujen, a s pozicije izkušnje in modrosti, soočen s svojimi spomini v podobi mladega Jermana, ki verjame v napredek in spremembe. V dialogu s svojo mladostno podobo v njem spet dozori želja po drugačnem svetu, zagori iskra upora, spet spregovori ljudstvu, a njegove besede izzvenijo v prazno, saj se gledalci vmes iz avditorija preselijo na odrske tribune, Jerman pa nagovarja prazen avditorij. Uprizoritev tako na izviren način razmišlja o današnji poziciji moči in nemoči upora. Zadnja uprizoritev leta 2017 v režiji Janeza Pipana v SNG Drama Ljubljana se začne veselo, v svetlih kostumih in glasbenem ritmu valčka, nadaljuje pa v manj harmoničnih tonih, konzervativnih temnih kostumih in počasnejšem tempu, ki omogoča premišljeno psihologijo dramskih oseb (igralski ansambel šteje kar 27 nastopajočih), te pa s svojimi

Slika 3: *Hlapci*, SSG Trst, režija Sebastijan Horvat (foto: Luca Quaia)

glasovi oblikujejo polifonično strukturo. Pipan v ospredje postavlja individualno tragično zgodbo posameznika, Jerman je razrvan in resigniran intelektuallec, ki ga je življenje porazilo, zato v zaključnem prizoru slišimo strel revolverja. Roka, ki bo kovala svet, pa ni več delavec Kalander, temveč izobraženi mladi. Režiser je uporabil integralno verzijo besedila (z nekaj dodanimi fragmenti iz Cankarjevih esejev in političnih spisov) ter se vrnil h klasični postavitvi, ki znova dokazuje, da je Cankar večen, njegova drama pa vedno znova »naturi takorekoč ogledalo drži« (Cankar 1969: 5), kot je rekel že Hamlet, pri katerem si je Cankar sposodil uvodni moto k drami.

Slika 4: *Hlapci*, SNG Drama Ljubljana, režija Janez Pipan (foto: Peter Uhan)

Viri in literatura

- BERNIK, France, 2006: *Ivan Cankar*. Maribor: Študentska založba Litera.
- CANKAR, Ivan, 1969: *Hlapci*. *Zbrano delo* 5. Ljubljana: DZS. 5–65.
- CANKAR, Ivan, 1971: *Pisma II. Zbrano delo* 27. Ljubljana: DZS.
- GOSTIŠEVA, Nevenka idr. (ur.), 1967: *Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- KERMAUNER, Taras, 1979: *Cankarjeva dramatika*. Ljubljana: Razmnožil Rupert Klampfer.
- KORUN, Mile, 1997: *Režiser in Cankar*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.
- KOŠIČEK, Marjan, 2001: *Ženska in ljubezen v očeh Ivana Cankarja*. Ljubljana: Tangram.
- LUKAN, Blaž, 2009: Cankar, naš sodobnik. Napotki za novo branje. *Dialogi* 5–6. 27–48.
- MORAVEC, Dušan, 1969: Opombe. Ivan Cankar: *Zbrano delo* 5. Ljubljana: DZS. 135–203.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2016: *Navzkrižja svetov: študije o slovenski dramatik*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2018: *Dramatika*. Aljoša Harlamov (ur.): *Ivan Cankar: literarni revolucionar*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 142–199.
- PIRJEVEC, Dušan, 1986: *Hlapci, heroji, ljudje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Portal slovenskega gledališča, repertoar. <http://repertoar.sigledal.org> (dostop 25. 3. 2019)
- ŽAVBI MILOJEVIČ, Nina, 2012: Uprizoritve Hlapcev Ivana Cankarja od začetkov do danes. Mateja Pezdirc Bartol (ur.): *Slovenska dramatika. Obdobja* 31. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 373–380.

Janez Vrečko

Filozofska fakulteta, Ljubljana

DOI: 10.4312/SSJLK.55.55-62

Prostor, čas in gibanje pri Srečku Kosovelu

Prispevek govori o temeljnih pojmih einsteinovske fizike, prostoru, času in gibanju, ki so jih najprej posvojili ruski konstruktivisti, za njimi pa jih je prevzel Kosovel. Hkrati je uporabil sferično zrcalo, da bi poudaril razliko med tradicionalno liriko in prostorskimi konci kot poljem protigravitacijskega branja. Sferična geometrija s križanjem in ukrivljanjem premic namreč preseže evklidsko inženirsko skico v sami pesmi. Zgornji in spodnji del konga, ki sta v sferičnem zrcalu deformirana (kljukast nos, rdeča krizantema), in osrednji avtocitatni del, ki je doživel pomanjšanje in preobrat na glavo, polemizirajo z načelom mimesis, z načelom življenja in inspiracije ter z načelom avtonomije umetnosti.

prostor, čas, gibanje, evklidska geometrija, einsteinovska sferična geometrija, prostorska pesem, protigravitacijsko gibljivo branje

The contribution discusses some basic concepts of Einstein's physics – space, time and movement – which were first adopted by the Russian Constructivists and then by Kosovel. At the same time, Kosovel used a spherical mirror to emphasise the difference between the traditional lyric and the spatial »cons« as a field of post-gravitational reading. Spherical geometry, by crossing and bending lines, transcends the Euclidian engineering sketch in the poem itself. The upper and lower parts of the »cons«, which are deformed in the spherical mirror (hooked nose, red chrysanthemum), and the central self-citational part, which experienced diminution and inversion, polemicalises with the principle of mimesis, with the principle of identification and inspiration, and the principle of artistic autonomy.

space, time, movement, Euclidian geometry, Einstein's spherical geometry, spatial poem, post-gravitational shifting reading

V prispevku se delno opiram na svojo monografijo o Srečku Kosovelu, ki je izšla v zbirki Zbrana dela pri ZRC SAZU, v veliki meri pa predstavljam nova dognanja v zvezi z branjem konsov, do katerih sem prišel po izidu monografije.

Kot je bila pri Grkih mitologija naročje umetnosti, je v dvajsetih letih 20. stoletja podoba sveta prežeta s teorijo relativnosti, mitologijo tedanjega časa. Posebej konstruktivizem sprejema spoznanja moderne fizike. Znano je, kako je Majakovski navdušeno sprejel Jakobsonovo razlago umetnosti z uporabo teorije relativnosti. Tudi Hlebnikov je svoj desetdimenzionalni svet nadgravitacije zasnoval na teoriji relativnosti. Zamjatin je ugotavljal, da »življenje danes ni več ploskovito-realno; ne usmerja se več na prejšnje negibne, ampak na dinamične Einsteinove koordinate« (Zamjatin 1980: 40). Vesnin je iz slikarja postal arhitekt in v razumevanju tega konteksta lahko iščemo razlog, da je – tudi pri Kosovelu – vse postalo arhitektura. Za Kosovela so bili tudi »glasovi kakor stavbe« (Int.: 283). In na drugem mestu v dnevniških zapiskih beremo: »Vse je arhitektura / pesništvo, muzika / slikarstva ni več.« (III: 718) Zato so njegovi konci zunaj likovne poezije, pisanja stihov, ki je zabrisovalo mejo med poezijo in slikarstvom. Kosovel zato sledi konstruktivističnemu načelu gibanja, »gibljivi filozofiji« (III: 650), ki je izhajala iz novega, relativnega razumevanja časa in prostora. To je Kosovel povedal v dveh uvodnih verzih pesmi Kaj se vznemirjate: »Kaj se vznemirjate? Ker se je

pokvarila ura? Sonce zahaja.« (Int.: 160) Ura se namreč ni ustavila, ampak pokvarila, torej na nevaren način kaže drugačen, nov einsteinovski, relativen čas.

Zveza med novim pojmovanjem časa, ki se v Kosovelovi pesmi kaže v pokvarjeni uri in zahajajočem soncu, ne more biti naključna in nakazuje na to, da je Kosovel poznal opero *Zmaga nad soncem* (1913) avtorjev Maleviča, Kručoniha, Hlebnikova in Matjušina, ki govori o podjarmljenju sonca in s tem o novem pojmovanju časa in prostora ter o osvobajanju izpod logike. Je naključje, če je Kosovel na ravni absolutne samorefleksije spregovoril tudi o tem problemu: »Manj bi trpel, da je kavzalnost edini zakon.« (III: 638) Pesnik ne želi biti več logičen in zakon kavzalnosti je zanj preteklost. To dejstvo je zahtevalo zgoščenost in maksimalno obremenjenost teksta, pa tudi aktivnega opazovalca, ki svojega stališča, s katerega opazuje, nima več za absolutno veljavnega, ampak je odvisen od »premikajočih se slik« (Int.: 160).

Kosovelovo relativiziranje pojma perspektive »2000 metrov v zraku« (Int.: 276), razumevanje neba kot prostora, izenačevanje prostora in kozmosa, omenjanje Einsteinove relativnostne teorije: »Boston obsoja Einsteina. / Einstein je prepovedan. / Relativiteta nevarna?« (Int.: 152) itn. kažejo na to, da je moral poznati tudi delo Ela Lisickega *K. und Pangeometrie*, v katerem gre za planimetrični, perspektivični, iracionalni in imaginarni (suprematistični) prostor. Kategorija prostora je tako postala osrednja kategorija, ki sugerira ali uresničuje nove prostorske sisteme. Znamenita, tudi v Kosovelovi definiciji konstruktivizma navzoča enotnost vsebine in oblike (prim. III: 13) postane s tem razumljivejša, saj se spreminja v enotnost semantike in prostora.

Tudi Kosovelova beseda se postavi v »svetlobo besede« in nastane »gibanje med temi svetovi« (Int.: 283). Pomen, ki ga Moholy-Nagy pripisuje svetlobi v umetnosti, je pravzaprav analogen pomenu, ki ga ima svetloba v relativnostni teoriji. V relativnostni teoriji je ključni poskus pokazal, »da Sonce s svojo gravitacijo ukrivi prostor in s tem spremeni pot svetlobe, ki potuje mimo njega. Sonce je v tem primeru modulator, ki vpliva na prostor in na svetlobo« (Ženko 2000: 121). Podobno je Kosovel postavil tezo o prenosu informacij v prostor z besedami, ki rasto v prostor, z glasovi, ki so kakor stavbe (prim. Int.: 283).

Sledeč gibljivemu gledanju Moholy-Nagyja je Kosovel svoje arhitekturno, prostorsko pesništvo večkrat postavljajal pred ogledalo, da bi tako še dodatno poudaril prostorsko razsežnost svojih konsov in problem gravitacije obdelal v razširjenem evklidskem prostoru, v breztežnostnem ogledalnem odsevu. Verjetno se je prav zato zatekel k sferičnemu zrcalu, ki s svojo krogelno obliko doseže, da se žarki na robu močnejše odklonijo kot v sredini, s čimer je dosežen poseben učinek gibanja, ki na ta način »raste v prostor« (Int.: 283). Da je tako, dokazuje Kosovelova izjava v dnevniških zapiskih, da »zrcalo odseva človeško gibanje« (III: 735). Poudarek je torej v gibanju v prostoru, ne pa v statičnem, mehničnem odsevu. Takšne so bile tudi t. i. obojesmerne pesmi pri Hlebnikovu kot model neevklidskega koncepta prostora. V ogledalu besede zares oblebdijo v prostoru, niso več geocentrične, v sebi ne nosijo sile težnosti (prim. Kovtun 1990: 92).

Pokazali bomo, kako je naslov v pesmi *Sferično zrcalo* napotilo za branje pesmi. Tudi za ta kons velja ugotovitev, da je šlo na začetku 20. stoletja za osupljiv preplet znanosti in umetnosti. Naj spomnimo, da sta se Ehrenburg in Lisicki v reviji *Vešč* zavzemala za novega konstruktivističnega umetnika kot sodelavca znanstvenika, inženirja in tehnika.

Slika 1: Rokopis pesmi Sferično zrcalo (vir: Rokopisna zbirka NUK)

Kosovelovo Sferično zrcalo (Int.: 142) je samo na prvi pogled sinteza besednega in ikonično-geometričnega gradiva kot inženirske skice; v resnici gre za sintezo »geometrije in fizike« (III: 657), novega razumevanja prostora in einsteinovskih odkritij o času in gibanju. Zrcalne pesmi kot prostorske pesmi so torej upor logičnim kategorijam in prostoru, ki smo ga podedovali od Grkov, so upor geocentričnosti in zemeljski težnosti.

S tem pesnik ni želel »narisati abstraktne oblike pesmi« (III: 705), ampak uresničiti prostorski princip, tako da pride do gibljivega gledanja, iz katerega je izhajala tudi Kosovelova gibljiva filozofija (III: 650), kar kot gibljivo gledanje Kosovel povzame v geslu: »Ne gledati, ampak sodelovati.« (III: 771)

Pri Kosovelu gre za svojevrstno kombinacijo osebnoizpovednega in montažnega materiala. Po načelu avtocitatnosti je v svojo poezijo uvajal lastne lirske pasaže, sam jih imenuje baržunaste.

Takšna dvojna narava konsov je past, v katero se ujame bralec, a ne zato, da bi v pasti ostal, ampak da bi se iz nje rešil. Zato Kosovel ukazuje dvoje: prvič, da je treba »dvigniti melanholični pajčolan« (Int.: 139), preseči kantovski brezinteresni odnos do umetnosti, in drugič, da je treba zanikati načelo posnemanja kot podvajanja realnosti, ki ga omogoča normalno, ravno zrcalo. Od tod ukaz: »Ne glej se v zrcalo!« (Int.: 138), saj je resnica sveta »konveksna resnica sveta« (II: 625). Tako Kosovel polemizira z obema temeljnima načeloma tradicionalne umetnosti, z načelom identifikacije ali živjetja in z načelom mimesis, negacija obeh načel pa spodnese tudi tretje načelo, načelo avtonomije umetnosti.

Načelo konstruktivnega principa t. i. disociirani subjekt znova vzpostavlja kot etično in ustvarjalno močnega posameznika (prim. Menna 1984: 25) ali kot beremo pri Kosovelu: »Moderna umetnost noče izvežbanih, slabiških glumačev, marveč močnih, elementarnih ljudi« (III: 811). Avantgardistična pesem ni bila več izraz pesnikove duševnosti, ni se več pokrivala z empiričnim jazom, zato se je Kosovel zavzemal za izgon jaza iz poezije, zanj je »konstruktivnost, disciplina, organizacija duha« (III: 657), svoj izdelek imenuje kons, ne pa Kunstwerk, govori o energiji v literaturi, o etičnem človeku, predvsem pa zmeraj znova poudarja sebe kot avtorja konsa, bodisi s prvo črko priimka, bodisi z zapisom imena Kvintilijan, bodisi s podpisom pa tudi s t. i. lirsko pasajo, s katero v svoj sinhrono delujoči kons vrine diahronijo, impresionistično liriko kot podpis, ki postane s potujitvenim postopkom podrejena konstruktivnemu principu kot dominantni (prim. Hansen-Löve 1984: 40).

Ponavljjanje in oblikovanje črke K v Kosovelovi poeziji spominja na Van Eyckovo sliko o Zaroki Giovannija Arnolfinija, kjer se celotna zgodba na sliki ponovi v ogledalnem odsevu, hkrati pa v ogledalu vidimo tudi avtorja, ki je pravkar stopil skozi vrata v prostor. Nad ogledalom pa beremo: Jan van Eyck fuit hic. Tudi Kosovel nam daje vedeti, da je prav on tisti K, ki je avtor konsa, da je tudi on bil tu v trenutku njegovega nastajanja. Kosovel pripoveduje zgodbo o tem, kar se je zgodilo zunaj ogledala, v realnosti, in s tem potrjuje temeljno konstruktivistično dejstvo, da so konsi zgrajeni iz realnih faktov, ki preganjajo umetnost (Int.: 160). Potrjujejo avtorstvo, v katerem je izpovedni subjekt sicer izgnan iz pesmi, a vanjo vstopa kot konstruktor. Pri Kosovelu se črka K kot konstruktor in črka K kot Kosovel idealno pokrivata. Kritika tradicionalnega umetniškega dela je tako radikalna, da je ni mogoče zajeti z enim samim pogledom. Od tod potreba po gibljivem gledanju. »Razstavljanje predmeta na sloje ni samo posledica umetnikovega videnja, ampak je povezano tudi s časovanjem ali dolžino percipiranja slike, z zapovrstnostjo branja teksta. S tem, ko predmet postane stvar, pride do zamenjave dominante prostora z dominantno časa« (Hansen-Löve 1990: 33–34).

V osnovi prostorske konstrukcije je premica kot zbir točk. Sledeč temu je Kosovel v Sferičnem zrcalu desno od besedila z dvema vzporednima navpičnicama in dvakrat s po dvema vzporednima poševnicama z inženirsko skico oblikoval narobe zasukano črko K, torej inicialko svojega priimka. Gre za izrazit primer tega, kako »črke rasto v prostor« (Int.: 283), in s tem za zahtevo po gibljivem, prostorskem gledanju, saj moramo obračati glavo in pogled, da zajemamo pesem v celoti. Tradicionalni poeziji primerno linearno branje od leve proti desni in od zgoraj navzdol tu popolnoma odpove. Kosovel nas prisili, da tekst beremo od spodaj navzgor, saj le na ta način presegamo tradicionalno, z gravitacijo obremenjeno branje. Takšna konstelacija gibanja začenja tudi bralca

razumevati v gibanju. Njegova zavest ubeži času in se preda »časoprostornosti« (Int.: 107), kjer »2000 metrov v zraku / perspektive ni več« (Int.: 276). Kot rečeno, se mora tudi bralec konsov prebijati skozi številne osi pesmi, navzgor in navzdol, naprej in nazaj v prostor in po njem. Začenja sicer brati linearno in se giblje samo po površini pesmi; konstruktivni princip pa ga prisili, da začne krožiti in si pesem ogledovati z vseh strani, pod različnimi koti. Tudi če bi hoteli, te pesmi ni več mogoče strpati v »muzej estetikov« in stare »preskušene umetnosti« (III: 97). Vendar pa v takšnem branju ni futuristične aleatorične negotovosti, ampak prevladujeta smisel in pomenska dominanta.

»Trodimenziionalnost na 2 dim. plosk.«¹ (III: 769) je Kosovel razumel tako, da se črke in besede, iz katerih je konstrukcija zgrajena, ne gibljejo samo glede na bralca ali opazovalca, ampak tudi med seboj v vse možne prostorske smeri. Tako postane kons prostorski sistem v gibanju, kjer ravnotežje zagotavljajo posamezna jedra v pesmi, okrog njih pa krožijo v spiralni vijugi prostorski elementi »glasov, ki so kot stavbe« (Int.: 283), kar celotnemu konsu jemlje težo in ustvarja vtis breztežnostnega lebdenja; gre za to, da se praznina spremeni v prostor. Kosovel je imel v mislih prav to, ko je v *Dnevnik* zapisal: »Med menoj in svetom prostor, prazen prostor« (III: 779). Podobno je Mandelštam ustvarjanje opredelil kot spopad s praznino, kot hipnotiziranje prostora.

Zaradi prostorskega, stopničastega zamika besed so se predmeti spreminjali v stvari in pred bralcem razpotegnili v času. Prehajanje med prostorsko in časovno osjo je bistveno odkritje konstruktivističnega, arhitektonskega branja. »V pesmi rabim banalen izraz, ker mi tvori kontrast z nečim, kar je v pesmi posebnega, vzvišenega ... Ta kontrast vzbuja med slikama gibanje, pesem ni več enolična in oživi« (III: 556).

Kako je vse navedeno uresničil Kosovel? Obrnjena črka K, ki lebdi v ogledalu, je odsev prave črke K. Pred nami je samo polovica pesmi, samo ogledalni odsev, druga polovica se skriva zunaj ogledala, v realnosti. Njegov inženirski izris črke K je končen in ploskovit, hkrati pa z zrcaljenjem ustvarja neskončen prostor. Pesem potemtakem nima konca, saj sega v neskončnost. Slikovni učinek črke K je v resnici učinek konstrukcijskih črt, podrejenih načelom sferične geometrije, s katerim pesnik dosega globino prostora. Je tu in je hkrati del kontinuuma zunaj pesmi.

Naslov te pesmi je v polemičnem odnosu z geometrijsko skico črke K, saj gre za šest vzporednic, ki se po načelih evklidske geometrije nikjer ne sekajo. Ker pa gre za preseganje gravitacije in s tem za novo razumevanja prostora in časa, sferična geometrija predpostavlja, da se bo teh šest vzporednic nekje v kozmosu sekalo in na ta način ustvarilo sferični prostor, torej tudi sferično zrcalo, ki ga v pesmi dejansko ni. Predpostavlja ga neevklidska geometrija, po kateri ni vzporednic, saj se premici, ki ležita v isti ravnini, vedno tudi sekata. Kosovelovo odlično poznavanje evklidske in sferične geometrije dokazuje, da je narisana evklidska skica črke K le izhodišče za ustvaritev sferičnega prostora, z drugo besedo, da geometrija vesolja ni evklidska.

Črka K se je z odslikano vsebino vred osvobodila horizontalne zemeljske privlačne sile oz. močvirja (III: 650) in oblebdela v zraku, v prostoru, v etru. Zdaj je jasno, da ni več poezije, da je vse arhitektura. To potrjuje poezija sama. Kosovel je to vedel in tudi znal ustvariti. Je bila s tem dosežena bauhausovska sinteza umetnosti v okviru arhitekture, kot je to želel Gropius?

1 V Zbranem delu (III: 769) je napačno transkribiran Kosovelov rokopis kot »trodimenzionalni predmet m2 dim. plosk.«. V resnici gre za »trodimenzionalni predmet na 2 dim. plosk.«, torej za trodimenzionalni predmet na dvodimenzionalni ploskvi.

Tako kot je segel Tatlin čez slikarski zaprti prostor, čez statični štafelaj, ven iz starega pasivnega sistema, je tudi Kosovel segel prek roba pesmi v njen ogledalni odsev in s tem v prostor. Tatlin je uvedel aktivni dinamizem, uporabil centrifugalno silo, da bi se material izvelel iz naravnega koncepta inertnosti, Kosovel ogledalni sferični prostor, da bi črke rasle v prostor.

Besedilo, vtisnjeno v zrcalu, je kot vprašanje, naslovljeno avtorju, in se glasi: »Zakaj si izpustil zlati čoln v močvirje?« Še več. Vprašanje je treba brati zelo natančno: »K. Zakaj si izpustil zlati čoln v močvirje?« Močvirje se lahko nanaša tudi na Ljubljano, »sivo, zanikrno« (III: 639), ki je Kosovel nikoli ni sprejel za svojo. V pismu oktobra 1924 prijatelju Pachainerju opiše svoj prihod v Ljubljano takole: »Končno sem prišel včeraj v naše močvirje« (III: 525). Na močvirje se nanaša tudi njegova misel iz *Dnevniških zapiskov* VII z letnico 1925, kjer beremo, da »zastoj umetnosti izvira iz umetnikov samih. Kajti le umetnik, ki je izstopil iz močvirja sodobne družbe in stopil v novo družbo, ki jo je začutil sam, le-ta je novi duhovnik resnice, pravice, človečanstva in dobrote. Ostali bodo umrli s starim svetom vred« (III: 650).

V sferični leči, ki pomanjšuje in razpršuje in tako povzroča občutek gibanja, odseva celotna pesem, ki je zunaj zbirke *Zlati čoln*, tudi nastala je v času, ko je bil *Zlati čoln* že oddan uredniku. Zato je postavljena vis-à-vis neprijetnemu vprašanju, ujetemu v narobe skicirano črko K. V pesmi kot odsevu mora biti ujeta resnica novega sveta, ki jo z baržunasto liriko v *Zlatem čolnu* ni bilo več mogoče ujeti. Zato bo *Zlati čoln* »umrl s starim svetom vred« (III: 650). Sferični prostor je moral zamenjati evklidskega. Z eno besedo: tako je Kosovel poskušal »uničiti papirnato literarno kulturo« in »vzpostaviti življenjsko« (III: 703). Zadostil je lastnemu spoznanju, da »pravi umetnik ne ustvarja svojih umetnin za muzej, za esteta ali za arhive, marveč za človeka in za življenje« (III: 94).

Ima pa omenjena velika črka K tudi pomen, kakršnega je Kosovel srečal v naslovu dela Ela Lisickega *K. und Pangeometrie*, kjer je označevala konstruktivizem, kar bi lahko vodilo tudi k branju: »Konstruktivizem, zakaj si izpustil *Zlati čoln* v močvirje?« Še več: Črko K bi lahko povezali tudi z njegovim nesojenim krstnim imenom in avantgardističnim psevdonimom Kvintilijan in bi se tako vprašanje, »zakaj si izpustil zlati čoln v močvirje«, nanašalo tudi nanj, Kvintilijana. Vsekakor pa je želel Kosovel s sferičnim zrcalom opozoriti na konec evklidskega prostora in gravitacije, kot je to poskušal v vseh pesmih, v katerih se je tako ali drugače dotaknil odseva v ogledalu ali pa pisal o gravitaciji in kozmičnem.

Pesnik potemtakem v sferičnem zrcalu ogleduje svojo poezijo, samega sebe, vanjo pa vpisuje tudi svoj impresionistični samomor, ki se v verzih »Cin, cin, / obesi se na klin« kaže skoz imperativ ne le njemu samemu, ampak tudi tradicionalnemu, nekritičnemu bralcu. V močvirju je potemtakem potonila njegova impresionistična lirika. To je bilo hkrati dobro in slabo. Dobro, ker se je poslovil od svoje preteklosti, od »papirnatih literarne kulture«, slabo, ker zanjo ni dobil obljubljenega honorarja, s katerim bi rešil svoj finančni polom. Vprašanje »Zakaj si izpustil zlati čoln v močvirje?« se prostorsko in časovno nanaša tudi na lastno popustljivost do brata Stana, ki mu je z intrigo pri uredniku Albrehtu onemogočil izdati prvo pesniško zbirko z naslovom *Zlati čoln*.

Ker gre tudi v tem primeru za Kosovelov znameniti prehod »preko mostu nihilizma« (III: 398), je treba k temu vprašanju prišteti tudi njegovo novo odločitev za konstruktivni konstruktivizem in s tem za »konstruktivno pot« (III: 701), saj se noče več, kot starinarji s »trgovinami, polnih starin«, ukvarjati z *Zlatim čolnom*, povezanim »s kostanji, ki za vodo šumijo«, ampak želi tradicionalno lirsko

izpoved »obesiti na klin« (Int.: 142). Položaj v literaturi se je namreč tako radikalno spremenil, da je Cankarjeva »bela krizantema« postala »rdeča«. Ta intertekstualna estetska provokacija takoj opozori na nekompatibilnost rdeče barve in krizanteme ter deluje potujitveno. Cankarjeve *Bele krizanteme* Kosovel ne omenja po naključju, saj se je tudi Cankar v njej postavil pred ogledalo in se pogovarjal s svojo podobo, ki ga je opozarjala na njegove napake pri prikazovanju realnosti. Z dekontekstiranjem Cankarjeve bele krizanteme in z ustvaritvijo nove semantične zveze »rdeča krizantema« je Kosovel izničil privajeno zvezo cankarjanskega binoma in bralca vrgel iz tečajev. Zato je v avantgardistični polemiki komunikacija pogosto težka in neprijetna, saj bralec noče sprejemati rušenja kulturne zakladnice. Kosovelove potujitvene efekte je mogoče opazovati le na ozadju akademskega kanona. Njena minusna funkcija je opozarjala na nevzdržen položaj, ki ga je imela tradicionalna umetnost v družbi.

Belo krizantemo je prekril »jesenski grob / beli grob«. Gre za dokončno ukinitvev od življenja ločene umetnosti. »Točke ničišča, nihilistične negacije so za Kosovela 'duh, srce, duša'« (III: 700), in skozi to »ničišče negativizma bo potrebno iti, da pridemo res na pravo konstruktivno pot«, ko ne bo več »okamenelosti pred življenjem« (III: 700). V ozadju te okamenelosti bi lahko videli tudi razpravo Šklovskega *Vstajenje besede*, na katero je Kosovel opozoril še v nekaterih drugih pesmih, tudi dobesedno (prim. Opuščene, Int.: 200). Kosovel je po vsem povedanem ustvaril novo besedo, ki bo »svet zase« in bo z njo ustvarjeno »gibanje med temi svetovi« (III: 769). Odlomek, objavljen v dnevniških zapiskih septembra 1925, iz Kosovelovega načrtovanega *Predavanja o besedi*: »Golo, direktno izražanje. Novo, sočno, močno. Izrazi hrepenenje, bolest, trpljenje ne primejo več, ker stoje v slovarju sivo plitve površne vsakdanjosti in ne izražajo več bistva teh pojmov« (III: 730), je potemtakem blizu *Vstajenju besede* Šklovskega, pa tudi njegovi razpravi *Umetnost kot postopek*. Zato Kosovel »ne poje več lepote / tihe, ki uspava, moja pesem / drami mrtve, drami speče.« In tudi vrnitve k tradicionalnemu, izpovednemu načinu ni: »Nerazodete sanje, razodele ste se. [...] Žareča znamenja / so pot za meno. / Z njimi ne smem.« (Ponosni mladi človek poje v noč, Int.: 373) Ukaz, podoben tistemu v pesmi Kalejdoskop: »Ne oživljajte mrtveca!« (Int.: 283)

V sredini pesmi je avtocitatni del, ki ga Kosovel strogo zameji tako, da se ne more razprostrti čez pesem v celoti, ne more prevzeti vodilnega mesta kot v tradicionalni poeziji. Sferično zrcalo ta del deformira in obrne na glavo, kar pomeni, da je tudi ta del zunaj območja posnemanja, četudi na prvi pogled deluje kot popoln posnetek realnosti. Verz Cin cin, obesi se na klin njegovo tradicionalno liriko na ravni izpovedi ukinja, na ravni avtocitata pa ohranja, vendar deformirano (stisnjeno in obrnjeno) v sferičnem zrcalu.

Z eno besedo: vsi trije deli pesmi, zgornji in spodnji, ki sta v sferičnem zrcalu deformirana (kljukast nos, rdeča krizantema), in osrednji avtocitatni, ki le na videz ni doživel deformacije, polemizirajo z načelom mimesis, z načelom vživetja in inspiracije, z načelom avtonomije umetnosti in z načelom posnemanja. V ogledalnem odsevu lebdi avtor v obrnjeni črki K.

Tako kot se bo zaradi narave sferične geometrije transformirala črka K iz evklidskega v sferični prostor in se s tem uskladila s samim naslovom, se bo tudi pesem na levi transformirala v poezijo, ki bo izenačena z življenjem – iz bele krizanteme bo postala rdeča, iz bele evklidske ravnine bo prestopila v rdeč sferični prostor – ob pomoči bralčevega gibljivega branja od spodaj navzgor. Zato ni potrebe, da bi bil zrcalno obrnjen tudi tekst pesmi same. Tekst je postavljen pred sferično zrcalo,

da bi zaradi atektonike prišlo do izničenja temeljnih opredelitev tradicionalne umetnosti, ki bodo obešene na klin. Vse navedeno kaže, kako globoko je Kosovel prodril v konstruktivizem, saj je bil za vsem tem resen študij najtežjih problemov o prostoru, času in gibanju, ki si jih je to gibanje postavilo za svoj cilj.

Literatura

- HANSEN-LÖVE, Aage A., 1984: Dominanta. Aleksandar Flaker in Dubarvka Ugrešić (ur.) *Pojmovnik ruske avantgarde 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. 39–48.
- HANSEN-LÖVE, Aage A., 1990: Predmet-stvar-bez-predmetnost-postvarenje. Aleksandar Flaker, Dubarvka Ugrešić (ur.) *Pojmovnik ruske avantgarde 7*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. 9–55.
- KOSOVEL, Srečko, 1946–1977 [=II,² III/III/1³]: *Zbrano delo* I, II, III, III/I. Uredil Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
- KOSOVEL, Srečko, 1967 (21984, 31995) [=Int.⁴]: *Integrali '26*. Uredil Anton Ocvirk. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOVTUN, Jevgenij, 1990: Borba sa silom teže. Flaker, Aleksandar, Dubarvka Ugrešić (ur.) *Pojmovnik ruske avantgarde 7*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. 85–94.
- MENNA, Filiberto, 1984: *Proricanje estetskog društva. Esej o umetničkoj avangardi in modernom arhitektonskom pokretu*. Beograd: Radionica SIC.
- VREČKO, Janez, 2011: *Srečko Kosovel. Monografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ZAMJATIN, Jevgenij, 1980: O sintetizmu. *Književna smotra* 40/12. 38–41.
- ŽENKO, Ernest, 2000: *Prostor in umetnost. Prostor met filozofijo, likovno umetnostjo in znanostjo – Leonadro da Vinci, Lászlo Moholy-Nagy in Andy Warhol*. Ljubljana: ZRC SAZU.

2 Z oznako II je v besedilu označen sklic na drugi zvezek *Zbranih del* Srečka Kosovela, ki je izšel leta 1974.

3 Z oznako III, III/1 je v besedilu označen sklic na tretji zvezek *Zbranih del* Srečka Kosovela, ki je izšel v dveh delih (III in III/1) leta 1977.

4 Z oznako Int. je v besedilu označen sklic na zbirko Kosovelovih pesmi *Integrali '26*, izdanih posthumno leta 1967.

Alojzija Zupan Sosič
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.63-70

Prekmurje v sodobnem slovenskem romanu

Prekmurje je kot tema in dogajalni prostor prisotno v več sodobnih slovenskih romanih. V prispevku sem analizirala štiri romane Miška Kranjca in Ferija Lainščka: *Povest o dobrih ljudeh* in *Mladost v močvirju* ter *Ki jo je megla prinesla* in *Ločil bom peno od valov*. Prvega pisatelja sem izbrala zato, ker je Prekmurje zasidral v številne romane, drugega pa, ker je to pokrajino v najnovejšem slovenskem romanu največkrat tematiziral. Kranjec je v prvem romanu Prekmurje poimenoval *svet ob Muri* in ga prilagodil pravljčni perspektivi, fantastičnosti in idealizirani lirizaciji, v drugem pa *močvirje*, upodobljeno z realističnimi podobami revnega, krutega in neperspektivnega področja. Tej radikalni dvojnosti se približujeta tudi Lainščkova romana: prvi roman se dogaja v močvirju, v katerem vlada boj med dobrim in zlim, drugi pa v svetu ob Muri, ki kljub realističnim podobam predvojne Murske Sobote poudari magično usodnost reke in pokrajine ter »Kranjčevo triado« dobrota-ljubezen-lepota.

Prekmurje, sodobni slovenski roman, Miško Kranjec, Feri Lainšček, svet ob Muri, močvirje

As a theme and a setting, Prekmurje is present in a number of contemporary Slovene novels. This contribution analyses four novels by Miško Kranjec and Feri Lainšček: *Povest o dobrih ljudeh* (A Tale of Good People) and *Mladost v močvirju* (Youth in the Swamp); and *Ki jo je megla prinesla* (The Woman Carried in by the Fog) and *Ločil bom peno od valov* (I Will Divide the Foam from the Waves). I chose the first author because Prekmurje is firmly present in many of his novels and the second because he is the contemporary novelist who has most often thematised this landscape. In his first novel Kranjec referred to Prekmurje as *the world by the Mura* and adapted it to a fairy-tale perspective, the fantastic and idealised lyricism; in his second as a *swamp*, presented through realistic images as a poor and cruel area without future. This radical duality is also approached by the two Lainšček novels: the first is set in a swamp where a battle between good and evil is taking place, the second in the world by the Mura, which in spite of realistic images of pre-war Murska Sobota emphasises the magical fatefulness of the river and landscape, as well as Kranjec's triad of goodness-love-beauty.

Prekmurje, contemporary Slovene novel, Miško Kranjec, Feri Lainšček, the world by the Mura, swamp

Če je na začetku svojega ustvarjanja Miško Kranjec ugotavljal, da Prekmurja v slovenski književnosti še ni, sodobni slovenski roman potrjuje nasprotno; Prekmurje je zdaj prisotno, največkrat kar v romanih prekmurskih pisateljic in pisateljev. V svojem prispevku¹ sem raziskala Prekmurje kot temo in dogajalni prostor sodobnega² slovenskega romana in ker vseh romanov zaradi omejenega obsega članka ne morem predstaviti, sem se poglobljeno posvetila štirim romanom, in sicer *Povest o dobrih ljudeh* in *Mladost v močvirju* Miška Kranjca ter *Ki jo je megla prinesla* in *Ločil bom peno od valov* Ferija Lainščka. Prvega pisatelja sem izbrala zato, ker je Prekmurje zasidral v številne romane, drugega pa, ker je to pokrajino v najnovejšem slovenskem romanu največkrat tema-

1 Študija je nastala v sklopu raziskovalnega programa št. P6-0265, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 Naslov prispevka je *Prekmurje v sodobnem slovenskem romanu*, a bom svojo poglobljeno analizo začela z romanom Miška Kranjca *Povest o dobrih ljudeh* (1940), ki še ne spada v kontekst sodobnega slovenskega romana, saj ta pojav obsega povojne romane, natančneje od petdesetih let 20. stoletja dalje. Ta roman sem izbrala kot uvajalni prav zaradi njegove literarne pomembnosti in splošne prisotnosti v ne/zavednem marsikaterega Slovenca, predvsem Prekmurca.

tiziral. Pred analizo štirih romanov na kratko predstavljam še šest romanov ostalih pomembnih pisateljev Prekmurja: *Vse moje Amerike* (2017) Štefana Kardoša, *Biljard v Dobrayu* (2007) Dušana Šarotarja, *Republika jutranje rose* (2001) Vladimirja Štefaneca, *Tombola ali življenje!* (2017) Suzane Tratnik, *Nebo nad Ženavljami* (1992) Milana Vincetiča in *Volčje noči* (1996) Vlada Žabota.

Prvi roman se ukvarja s temo, ki je tesno povezana s Prekmurjem v prejšnjem stoletju: izseljenstvom, saj sledi prekmurским iskalcem boljšega življenja od prve svetovne vojne do konca druge svetovne vojne in nekaj let pozneje. Njihovo življenje v pripovedi *Vse moje Amerike*, prepletu družinskega, zgodovinskega in avtobiografskega romana, v dvolinijski zgodbi dokumentirajo tudi fotografije. V vojni čas je postavljen tudi roman *Biljard v Dobrayu*, zgoščen na eno noč in eno prizorišče: znani soboški hotel Dobray, križišče usod vseh glavnih likov te pripovedi. Šarotarjev poklon prekmurškemu mestu Murska Sobota vključuje pomembne zgodovinske dogodke, npr. prihod Rdeče armade, vračanje taboriščnikov. Tudi roman *Republika jutranje rose* bi lahko žanrsko označili kot zgodovinski roman, saj je postavljen v čas priključitve Prekmurja k Jugoslaviji (torej od leta 1919 dalje), medtem ko nenavadne in skrivnostne dogodke, ki se vrstijo po avtomobilski nesreči s smrtnim izidom, najlažje povežemo s kriminalnim romanom. Pomemben zgodovinski, a ne vojni dogodek, je osrednje gibalno romana *Nebo nad Ženavljami*. Ta zanimiv dogodek, zasilni pristanek balona z dvema belgijskima članoma posadke v Ženavljah na Goričkem leta 1934, je razgibal zaspano življenje prekmurskega prebivalstva. Zadnja romana, *Tombola ali življenje!* in *Volčje noči*, se ne ukvarjata z zgodovinskimi pretresi, pač pa se usmerita v notranjost lika; prvi v identitetne zadrege odraščajoče najstnice, drugi pa v blodnje, privide in uvide cerkovnika Rafaela. V obeh romanih ni eksplicitno poimenovano prizorišče dogajanja, a si po opisih zlahka predstavljamo, da gre v prvem romanu za prekmursko podeželje, v drugem pa za fantastično mejno pokrajino med Goričkim in Prlekijo.

Prekmurje obsega v omenjenih romanih različne vloge in pomene, med katerimi so nekatere podobne pripovedim **Miška Kranjca** (1908–1983), pisatelja, ki je najpomembneje vplival na tematizacijo Prekmurja. Sam je kot Prekmurec, rojen v Veliki Polani, že zgodaj ugotavljal, da se mora Prekmurje pridružiti ostalim pokrajinam, ki v slovenski književnosti že dolgo obstajajo. Tako je uvedel in tudi zasidral Prekmurje kot dogajalni prostor in temo v svojo kratko in daljšo pripoved že od začetka svojega ustvarjanja, torej od prve povesti *Težaki* (1932) naprej. Čeprav se je kasneje posvečal tudi drugim prizoriščem (npr. Ljubljani, Gorenjski), je vendarle Prekmurje v njegovi bogati literarni zapuščini nedvomni »zmagovalec«. Med njimi ima posebno mesto vrhunec njegovega predvojnega ustvarjanja, roman *Povest o dobrih ljudeh* (1940). Z njim je Kranjec nadaljeval lastno tradicijo predvojnih romanov, v katerih je središče družina, glavni lik pa je vpet v lirizirane opise vasi, mesta ali pokrajine (Zadravec 1999: 279), po drugi strani pa tudi odstopil od svoje poetike socialnega realizma. Čeprav prikaže prekmurskega človeka v značilnem odnosu do zemlje, njun odnos bolj zaznamuje oda kot kritika.

Privrženost idealizirani, ne pa kritični dikciji, je pripovedovalec označil z besedo pravljica, ko je že v prvem stavku opredelil svojo pripoved kot pravljico o malih, a dobrih ljudeh. Svoje spremembe poetike se je pisatelj jasno zavedal, saj je omenil Ferdu Kozaku (Zadravec 1972: 493), da bo napisal dve knjigi za literarne gurmane, »pri katerih se bo navadno občinstvo najbrž dolgočasil, ker ne bo dogodkov v njej in jo bodo lahko razumeli in cenili samo tisti, ki so se že preobjedli velikih dogodkov.« Ena izmed motivacij za spremembo socialnega realizma v lirizirano pravljичnost

je omenjena že v samem romanu, na več mestih pa jo je omenila tudi literarna zgodovina. To je vojna³ in zaradi nje želja ustvariti roman kot literarni otok ali zatočišče pred vojnimi grozotami. Literarni otok je tudi romaneskni prostor: čudoviti kraj ob Muri. Prekmurje namreč ni poimenovano, a je večkrat v liriziranih opisih omenjena Mura, njeni rokavi in tipični močvirni svet, naseljen z različnimi fantastičnimi ali pravljničnimi atributi. To so: neznani klici sredi najlepše poletne pokrajine, pritajen šepet, polglasen pogovor ali jok, čudne postave ob ognju, sprememba umrlih otrok v lokvanje, tavanje zablodelih duš, švigajoči plamen ... Časovno je pripoved razprta v nedoločljivost z različnimi izrazi, npr. pred davnim, morda pred nedavnim časom, tisti lepi časi, nad Koštrčevo hišo je ostalo isto sinje nebo še potem, ko sta Koštrčeva že umrla ... Poleg omenjenih atributov je eden izmed pravljničnih postopkov še idealizacija, saj temelji pripoved na treh klasičnih vrednotah.

Triada vrednot dobrota-ljubezen-lepota⁴ uravnava celotno dogajanje, ovito v tančice pravljnične transformacije. Tako se vsi glavni liki preoblikujejo; slepa Katica se spremeni v pesem oziroma pojoči zrak, Peter Koštrca v mit, njegova dedek in babica, stara Koštrčeva, pa v pravljico. Seveda je Kranjec že v svojih prejšnjih delih naslikal malega človeka kot dobrega, a nikoli prej v tako presežnih in liriziranih oblikah. Stopnjevanje vseh treh vrednot, tj. dobrote, ljubezni in lepote, je v tem romanu uspešno izpeljal z lirizacijo, osrednjo pripovedno digresijo. Z njo se lirizirana pripoved od tradicionalne razlikuje po več lastnostih (Zupan Sosič 2017: 66–68), ki so pravzaprav lastnosti lirike: je bolj zgoščena, hiperbolična, figurativna, metaforična, ritmična, semantično večplastna, asociativno nasičena, konotativna, enigmatična, sugestivna in razpršena. Najlažje prepoznavna lastnost lirizacije v tem romanu je prav zvočnost, saj bralca že po branju prvih strani prevzame ritmičnost povedi, konkretno tudi paralelizem členov. Če je lirizacija praviloma dodatno zvočno-ritmično organiziranje jezika in semantično zapletanje z razvito metaforiko, je v *Povesti o dobrih ljudeh* zvočnost vtakana tudi v samo zgodbeno ravnino.

Vodilni motiv romana je namreč peta pesem, ki vnaša posebno razpoloženje, medtem ko njena zvočnost opozarja na pomembnost zvoka. Da bi lažje razumeli, zakaj je zvok v tem romanu tako pomemben, bom na kratko predstavila začetek romana. Glavni dogajalni prostor je preprosta koča ostarelih zakoncev Koštrca, kamor se čez zimo že sedem let zateka družina Koren, Marta in Ivan ter Martina slepa hči Katica. Marta in Ivan sta namreč siromašna sezonska delavca, ki čez zimo ne dobita dela, zato največ prihranita, če jo prezimita v poceni sobi Koštrčevih. Stara koča je postavljena med murske rokave, na otok, obkrožen z jarki vode. Čeprav je jarek na videz miren, ko izhaja iz Mure in se vanjo vrača, je vendar nevaren, saj ima samo en prehod – zgrešiti ta prehod pomeni utopiti se v močvirju. Koštrčeva hiša mora biti nekaj posebnega, saj je nekoč, v davnih časih, že preživela povodenj, ko je Mura odnesla sedem hiš, prizanesla pa samo Koštrčevemu rodu. Tako živita Ana in Jožef na svojem otoku osamljeno in tiho življenje. Otok, simbol izoliranosti in osamljenosti, je hkrati tudi simbol tišine, saj v njuno domovanje še niso vdrlí glasovi sveta, tistega

3 Kranjec (1975: 9) v romanu takole pojasni svojo odločitev za pravljnično perspektivo: »Zdaj je na svetu velika vojna in pravljice bodo umrle, kolikor niso že prej, kakor bodo umrli vsi dobri ljudje, kolikor jih je še ostalo od prej in kolikor se je novih rodilo; zakaj vsi ti dobri ljudje morajo zapustiti svoje revne domove ter svoje družine in iti daleč v svet. Hiše bodo zapuščene, okna zaprta, in ptice ne bodo vedele, komu naj pojo, rože pa, komu naj cveto.«

4 Pogledi na svet so v tem romanu ukoreninjeni v vrednote antične in krščanske vrednostne metafizike, le da je drugi člen (resnično) klasične triade dobro-resnično-lepo v tej pripovedi zamenjan z ljubeznijo.

grdega in slabega. Mir in tišina sta se jima po eni strani priljubila, po drugi pa priostrila njun sluh za glasove. Tako vsako jesen komaj čakata, da pridejo Korenovi in z njimi zvoki življenja, vsako pomlad pa radostno prisluhneta zvokom narave; a najbolj od vseh uživata ob poslušanju Katičinega petja.

Pesem slepe Katice je presežek zvočnosti celotne Korenove družine, zaradi ponavljanja na pomembnih točkah pripovedi pa tudi osrednji simbol romana. Koštrčeva si zaželita družbe ljudi zaradi zvokov njihovega pogovora, zato sta zadovoljna že, ko poslušata oddaljene glasove za steno najemniške sobe, omamljena od sreče pa takrat, ko Katica zapoje. Njeno petje je sugestivno, sinestetično zlito z vizualno lepoto pokrajine, in s svojo zvočnostjo presega zgolj glasbeno konotacijo. Kranjčeva privrženost glasbi, motivirana z avtorjevo glasbeno nadarjenostjo in literarnim vzorništvom (npr. lirizirana pripoved Ivana Cankarja), je na podoben način izražena v romanu *Strici so mi povedali* (1976), vendar je v pravljičnem romanu privzela še več simbolnih konotacij. Katičina pesem ni samo čustveni izliv slepe deklice, ki vrednoti svet rahlo drugače kot zdravi in odrasli, pač pa tudi estetska vrednota, ki presega banalnost in krivičnost vsakdanjosti. Ne prinaša samo sedativne moči, ko ljudje ob njeni pesmi pozabijo na vse gorje tega sveta, ampak tudi nekaj neoprijemljivo estetskega, pravzaprav že metafizičnega. Njena pesem, največkrat polepotena ljudska pesem, ima popolnoma človeški obraz, saj se izvije iz prsi malega dobrega človeka in poje o njegovih tegobah in radostih, a potem, ko pluje nad močvirnimi ravnicami in presega objektivne okvire lastne pesemskosti, pridobiva nadčloveške oziroma nadrealne konotacije. Ni čudno, da se je Katica potem, ko je skrivnostno izgnila v močvirju, prelila v pesem, njena pesem pa je že pred tem izginitjem pomenila lepoto, izenačeno z ljubeznijo.

Prav pesem je tisti vodilni motiv, ki poveže tri osrednje vrednote v prelivajočo se trojnost dobrota-ljubezen-lepota. Kranjec se je dobro zavedal, da bi pravljičnica o dobroti, lepoti in ljubezni zvenela preveč neoprijemljivo, zato je bralcem ponudil te abstraktne pojme v bolj konkretni obliki, ki jo razume tudi povsem preprost človek: v motivu pete pesmi, mediju in načinu predstavitve te triade, ki je hkrati tudi etični imperativ. Ker Katičina pesem nikoli ne zamre, vlada nad močvirskim otokom poseben moralni red, ki usmerja tudi sovraštvo, nepoštenost in krivičnost. Marti, ki ob zakonolomni ljubezni spozna zadušljivost Koštrčevega otoka in zato zasovraži svojega moža Ivana, je dovoljeno uiti v svet, razbojniku Petru Koštrcu zbežati pred žandarji, saj mu vaščani opravičijo tatvine in ostale zločine, ker krade bogatim in daje revnim. Pripovedovalec opraviči greh tudi pobožni Ani, ki opreza skozi ključavnico, da bi opazovala mlada Korena pri ljubljenju, saj si želi mladosti in erotične ljubezni, ki ju starost ne more več nuditi. Katera so torej merila, ki določajo etično čistost v tem romanu in v imenu katerih se ostali madeži kar sami operejo? To so spet ista merila, ista triada, ki poganja naprej celotno dogajanje: Marti je nezvestoba opravičena, saj je njen smeh tako lep (lepota), v svojem življenju pa si najbolj od vsega želi izpolniti se v ljubezni (ljubezen). Tudi razbojnik Peter Koštrca ima razloge za opravičilo lastnih zločinov: dobrota, na koncu pa tudi spoj lepote in ljubezni, ko se odloči, da se bo vrnil po Katico. Prav tako je očiščena tudi Ana: njena bistvena določnica je ljubezen, saj sta z Jožefom postala simbol za (zvesto) ljubezen, ki si jo še v starih letih izražata in se prav zaradi te ljubezni tudi prelijeta v pravljičico.

Znatno drugačen je družinski, razvojni in avtobiografski roman *Mladost v močvirju* (1962), ustvarjalni presežek Kranjčevega povojnega obdobja. Še vedno je v ospredju družina in njena navezanost na zemljo ter stalna izpostavljenost revščini, le da je tokrat upovedena realistično in

brez idealizirane lirizacije. Odločitev za trezno realistično govorico ni samo posledica umanjkanja pravljíčne perspektive, pač pa tudi izbire avtobiografskega romana, ki narekuje prvoosebnu pripovedovalcu slediti gradivu lastnega otroštva oziroma mladosti. Himnično-lirizirana govorica prejšnjega romana se spremeni v poročevalsko-satirično pripoved, ki beleži pomembne dogodke in stanja od pripovedovalčevega rojstva do vstopa v gimnazijo, kar je zgodovinsko vzporedno z življenjem v Avstro-Ogrski do priključitve Prekmurja Jugoslaviji, natančneje od leta 1908 do 1919. Pripovedovanje resničnosti je v tem romanu bistveno spremenilo podobo Prekmurja. V pravljíčnem romanu je bil to magični svet ob Muri, zdaj pa se eksplicitno imenuje močvirje, nekajkrat celo poimenovan kar z imenom Kranjčevega rojstnega kraja, tj. Velika Polana. Že samo poimenovanje – močvirje – ne prinaša več pozitivne simbolike, ki jo je prej nudil svet ob Muri, reki kot simbolu človeškega življenja in njegove minljivosti. Kranjec v predgovoru z naslovom *Spominska plošča mladosti in osmrtnica za močvirjem* zapiše, da močvirja ni več, prekmurski človek ga je namreč osušil oziroma spremenil v rodovitno zemljo, s tem pa sebi končno omogočil svetlo prihodnost.

Za lažjo interpretacijo večpomenskosti močvirja bom na kratko razložila začetek romana, tj. prvi razdelek, naslovljen z biblično aluzijo ... *in potem je bilo močvirje*, ki ji kot svetopisemska asociacija⁵ sledi naslov poglavja: *Igra v nebesih in na zemlji*, s podnaslovom *Na začetku je bil bog*. Že iz prvih povedi je jasno, da pripovedovalec vzpostavlja do svetopisemske Geneze parodičen odnos, oplemeniten s satiro in humorjem: Bog ni več vsemogóčni stvarnik, temveč počlovečeni ustvarjalec, ki ga pri stvarjenju usmerjata domišljija in slavohlepie, medtem ko je njegov največji motiv za stvarjenje sveta in človeka dolgčas. Ko išče za človeka primeren prostor, se odloči za močvirje, ki mu zagotavlja, da bo revež večno ostal revež in s tem ohranil svoje moralne kvalitete. Enačenje revščine z etiko lahko beremo v romanu tudi ironično, prav tako božjo⁶ postavitev tega reveža na travnike med reki Muro in Ledavo. Vendar se pri tako premišljeni in drastični odločitvi za močvirje Bog ušteje, saj se tudi na tem »varnem prostoru« na Zemlji začne razvijati ljubezen, ki pa je po njegovem mnenju grda, ker vodi v greh. Odgovor Prekmurcev, ki kljub strahu iskreno priznajo Bogu pomembnost ljubezni, se zelo približuje perspektivi pravljíčnega romana in prav v tem sta si v svoji različnosti tudi podobna. Oba romana namreč gradita svojo življenjsko filozofijo iz trditve, da je na tem zamočvirjenem svetu prav zaradi ljubezni lepše živeti.

Kljub očitnim razlikam med obema romanoma pa ju poleg ljubezni kot življenjskega ali estetskega vodila druží še izbira glavnih likov, ki je pravzaprav ista v vseh Kranjčevih romanih. To je mali človek, tudi v tem romanu dobri mali človek, pri katerem povezava etike in revščine ni mišljena ironično (kot v zgornjem primeru stvaritve reveža). Izbira glavnih likov, malih in dobrih ljudi je torej v obeh romanih podobna, le da je revež v drugem romanu stisnjen v eksistencialni primež preživetja na povsem realističen način. Edini, ki izstopa iz karakterne povprečnosti ponižnih in ubogljivih, je starejši brat Lojz, ko že kot otrok razmišlja z lastno glavo o veri, Bogu, revščini in izhodu iz nje. Očitno je, da je mlajšemu bratu Mišku, prvoosebnu pripovedovalcu, velik zgled, obema pa je v otroštvu vzornik pošten razbojnik. Enačenje razbojnika s poštenjakom je v *Povesti o dobrih ljudeh* še pravljíčno, v *Mladosti*

5 Začetek romana se zgleduje po *Prvi Mojzesovi knjigi* (Genezi), katere prvo poglavje se imenuje Začetki sveta in človeštva, medtem ko je prvi naslov takle: Bog ustvari veselje in človeštvo (Sveto pismo 1997: 52).

6 Kranjec (1977: 17) opiše življenjski prostor revežev takole: »Bolj pustega kraja ga ni na svetu. Tu bomo ustvarili močvirje, da bo vse le še bolj pusto, življenje še revnejše ko drugod in še težje.«

v *močvirju* pa že socialistično: ideji o razbojniku kot urejevalcu socialnih krivic se v drugem romanu pridruži agrarna reforma kot del revolucije, ki revežem deli zemljo. Povsem konkretnim (social/istič/nim) dilemam je pridružena tudi poetološka, saj se pripovedovalec v drugem romanu ukvarja z dvojnostjo realističnost-fikijskost, ko razmišlja o pomenu domišljije⁷ za lastni razvoj, čeprav se zaveda, da domišljija ni isto kot umetnost. V odlomkih o domišljiji in umetnosti ugotavlja, da ljudje preveč realistično doživljajo svet, njegova družina na primer nikoli ne riše vil, saj ne pozna koncepta »umišljenosti«: »Umišljenost – resničnost – kaj je silnejše v umetnosti?« (Kranjec 1977: 77)

Osnovna poetološka dilema, prevlada fikijskosti ali realističnosti, je v Kranjčevih romanih vplivala tudi na podobe Prekmurja. Če primerjamo oba romana, lahko ugotovimo, da prevladujejo v prvem pretežno fikijske podobe sveta ob Muri, prilagojene pravljčni perspektivi, tj. fantastičnosti, idealizaciji in lirizaciji, v drugem pa realistične podobe revnega, krutega in neperspektivnega močvirja. Svet ob Muri in močvirje sta tako dve poimenovanji, ki označujeta skrajno pozicijo Prekmurja; veliko pa je tudi vmesnih podob, ki se raztezajo od ene do druge meje, a niso tako odločilno vplivale na recepcijo slovenskega bralca. V bistvu sta obe poimenovanji splošni, le da je prva (svet ob Muri) znatno bolj nevtralna in z izpostavitvijo reke vsaj malo konkretizirana, medtem ko je druga predvsem negativna, saj močvirje s svojo nerodovitnostjo in nevarnostjo prinaša negativno semantiko. Ti mejni določilci sta delno vplivali tudi na podobe Prekmurja prekmurskih pisateljev, ki sem jih že omenila na začetku svojega prispevka, in tudi na romane **Ferija Lainščka** (1959). Ta je v romanu *Ki jo je megla prinesla* (1993) upodobil Prekmurje kot močvirje, ki ga sicer ne poimenuje s tem izrazom. Močvirje je torej magični prostor, v katerem vlada boj med dobrim in zlim, poimenovan pustota, goličava, megličaste ravnice.

Prevlada zla se v Lainščkovem romanu namerno izmakne pravljčni perspektivi in podredi fantastični, saj spada roman v pokrajinsko fantastiko,⁸ v kateri strašljivi učinki nadnaravnih sil sledijo grozljivemu romanu. Duhovnik Jon Urski je v močvirno vasico Mokuš poslan ravno zato, da bi premagal temne sile, a ga že na začetku prevara zapeljiv⁹ videz zla. Prekmurje je (tako kot v Tomšičevih pripovedih Istra) postalo simbolični prostor demonizma, Jonov boj proti njemu pa priložnost razreševanja zapletenih bivanjskih vprašanj o metafizičnem (Bogu), erotiki in usojenosti. Zglednost glavnega junaka – duhovnika – je tu moralno problematizirana in v popolnem nasprotju s Kranjčevo poetiko etičnega malega človeka, ki je v *Povesti o dobrih ljudeh* z lirizacijo že himnizirana. Triada

7 Kranjec (1977: 47) zapiše, da se mu je domišljija razvijala tudi zato, ker kot mlajši otrok še ni smel risati na šolsko tablico, si je pa zelo hitro predstavljal, kaj bi še dodal risbicam ostalih: »Moja domišljija nenehno spreminja, ne le ljudi, tudi stvari, kar naprej melje, ko mlinski kamni zrne v moko. Nič jim ne uide, še eno samo zrno ne.« Prav tako velik pomen kot risanju, pisatelj je v resnici rad risal akvarele, njegova akvarelska tehnika pa je prisotna že v samem romanesknem slikanju pokrajine in ljudi, prisodi za razvijanje domišljije tudi *Bibliji*, edini knjigi, ki so jo redno prebirali, se o njej pogovarjali in si po svoje razlagali njene svetopisemske zgodbe. Za razvoj lastne domišljije se mu zdi pomembna zima, kjer se odvija družabno življenje: oče pripoveduje zgodbe in zapoje, starejši se pogovarjajo in rišejo na šolsko tablico.

8 Pokrajinska fantastika je poimenovanje za pripovedi (Zupan Sosič 2006: 85–89), v katerih se fantastika razvije iz dediščine arhaičnega razumevanja sveta, naravnih pojavov in posameznikove eksistence. Fantastičnost je posledica vzporednosti dveh konfliktnih svetov, verjetnega in nenavadnega/čudežnega, in hkrati sprožilka magičnih dogodkov ali stanj. Poleg Lainščkovih romanov spadata v koncept pokrajinske fantastike še romana *Volčje noči* Vlada Žabota in *Óstrigéca* Marjana Tomšiča.

9 Več o zapeljivem videzu zla in celotnem romanu v *Zavetje zgodbe in Robovi mreže, robovi jaza*, pa tudi v člankih, npr. Fantastika in sodobni slovenski roman ob koncu stoletja.

vrednot iz pravljичnega romana tu umanjka, napetost in negotovost glede etičnega razpleta pa povečuje nezanesljivi pripovedovalec, ki upravlja celoten roman z ugibanji in dramatično nevednostjo. Romana se razlikujeta tudi po vrednotenju ljubezni, saj ta v Lainščkovem romanu ne more premagati zla niti na institucionalni niti na osebni ravni, tj. ne kot Cerkev in ne kot (katoliška) vera glavnega lika. Če je glede fantastičnosti Prekmurja roman *Ki jo je megla prinesla* nedvomno podoben *Povesti o dobrih ljudeh*, se glede na prekletstvo močvirja bolj približuje *Mladosti v močvirju*, čeprav je prav ta roman primer (socialnega) realizma, ne pa pravljичnega ali fantastičnega žanra.

Realističnosti in tradicionalnemu linearnemu pripovednemu toku *Mladosti v močvirju* je najbolj podoben Lainščkov roman *Ločil bom peno od valov* (2003), čeprav se pri magičnosti reke Mure in vrednosti ljubezni približuje *Povesti o dobrih ljudeh*. Lainščkov roman namreč že s samim naslovom poudarja vlogo reke, ki v širšem smislu pomeni tudi pravo odločitev likov. Če bi omajala tezo o Elici kot glavni literarni osebi, bi lahko trdila, da je ta lik pravzaprav Mura, v besedilu dosledno zapisana z narečnim poimenovanjem Mūra. Z Muro se roman v predgovoru začne in v epilogu konča, ob njej se zgodijo vsi temeljni dogodki ali romaneskni premiki. Seveda je tudi res, da se prvo poglavje začne in zadnje poglavje konča z opisom Elice, a ker je tako usodno vezana na Muro, bi lahko dopolnila svojo prejšnjo tezo: glavni literarni osebi sta dve, Elica in Mūra. Ni naključje, da se Elica s svojim bodočim možem Ivanom docela zbliža šele ob Muri, ko se ob njej ljubita, in da ponovno zaživi spet ob Muri, ko se ljubi z Andijem, s katerim na koncu romana zbeži v novo življenje. Zakaj se je tudi drugo romantično srečanje moralo zgoditi ob prekmurski reki? Ko sčasoma Elica spoznava, da mož ni takšen, kakršnega pozna in si zaradi njegovih (etičnih) hib ne želi več živeti z njim, ima občutek, da ji je Ivan ukradel vse, tudi reko Muro. Ob njej namreč opravlja nečedne posle, izkorišča svoje zlatokope, po reki celo priplava truplo njegove bivše žene, čeprav Elica ni vedela niti tega, da je že poročen.

Mura je v tem romanu os življenja: ni samo prostorska, temveč tudi simbolična določitev. Svet ob Muri je za veliko revežev sicer krivičen, a za Elico in Ivana radodaren, prav tako za vse soboške meščane, ki živijo dostojno in umirjeno življenje. Svet ob Muri ima, tako kot v *Povesti o dobrih ljudeh*, poseben čar, zaradi njega je na primer prišel iz Nitre v Prekmurje Ivanov ded in ker ga je ravnica prevzela, je ob Muri kar ostal. Mura daje delo in hrano, a tudi jemlje, ker je reka s svojimi pri-/toki simbol življenja in njegovega preusmerjanja glede na različne želje, občutke in namene. Poleg te običajne simbolike prinaša Mūra še obredno, saj tako kot vsaka voda pomeni izvor življenja, sredstvo očiščenja in sredstvo obnavljanja. V obrednem smislu je pomembna besedna zveza »vstopiti v reko« (Chevalier, Gheerbrant 1987: 562), saj pomeni za dušo vstop v telo, ker lahko »suho dušo« posrka ogenj, vlažna duša pa je shranjena v telesu. Ker telo po tem obrednem prepričanju obstaja samo začasno in odteka tako kot voda, ima vsaka duša svoje telo, ta minljivi del svojega obstoja oziroma svoje reke. In prav to je tudi razlog, da sta se morali obe prvi romantični srečanja zgoditi ob Muri, ker sta na ta način podelili duši telo, poglobili svojo duševno ljubezen še s telesno, kar je običajna poteza harmonične ljubezni. Tudi bistvena odločitev v romanu se je morala zgoditi ob reki: skriti Andy sporoči geslo za Eličin pobeg, to so naslovne besede (*ločil bom peno od valov*), in Elica preko Mure zbeži v novo življenje.

Če je roman *Ki jo je megla prinesla* žanrska zmes fantastičnega, grozljivega in paraboličnega romana, je *Ločil bom peno od valov* zmes zgodovinskega, družinskega in ljubezenskega romana,

v kateri nedvomno prevlada zadnji žanr. Postavljanje ljubezni za osrednje bivanjsko načelo ni samo lastnost Lainščkovih romanov v zadnjem desetletju, ampak tudi stalnica najnovejših sodobnih¹⁰ slovenskih romanov. Ljubezen v tem romanu je pomembna življenjska vrednota, hkrati pa tudi sestavina, ki se stalno preliva v lepoto in dobroto, kar pa je blizu Kranjčevi triadi dobrota-ljubezen-lepota. Bistvena razlika med vsemi štirimi romani je ta, da se razlikujejo na pripovedni ravni. Kranjčeva pravljica liriziranost prvega in ironizirana realističnost drugega romana pri predstavitvi Prekmurja uporabljata znatno manj tradicionalne pripovedne postopke kot kasnejša Lainščkova romana, katerih vodilo je predvsem linearna zgodbenost. Tudi suspenz oba prekmurska pisatelja gradita drugače: Kranjec izhaja iz več izvorov, natančneje pravljice, ljudskega izročila, esteticizma lirizacije, avtobiografije, preoblikovanja svetopisemske dikcije, medtem ko se Lainščkov suspenz v prvem romanu navezuje na grozljivi, v drugem pa na ljubezenski roman. V Lainščkovih romanih nastopa zaradi prevlade tradicionalnosti več ustaljenih predstav, celo stereotipov, v Kranjčevih romanih pa zaradi modernizacije več novosti, predvsem je razveseljiva kompozicijska dodelanost Kranjčevih romanov, ki jo dokazujeta tudi t. i. odprta konca obeh romanov.

Literatura

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1987: *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

KRANJEC, Miško, 1977: *Mladost v močvirju*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba.

KRANJEC, Miško, 1975: *Povest o dobrih ljudeh*. Ljubljana: Prešernova družba, Murska Sobota: Pomurska založba.

LAINŠČEK, Feri, 1993: *Ki jo je megla prinesla*. Ljubljana: Prešernova družba.

LAINŠČEK, Feri, 2010: *Ločil bom peno od valov*: roman v treh novelah. Ljubljana: Študentska založba, Mladinska knjiga.

Sveto pismo Stare in Nove zaveze, 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije (slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov).

ZADRAVEC, Franc, 1999: *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.

ZADRAVEC, Franc, 1972: *Spremna beseda. Povest o dobrih ljudeh*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2006: *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2017: *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera.

¹⁰ Sodobni slovenski roman bolj kot pojav novih ali reafirmacija starih literarnih smeri določa nova emocionalnost, čustvenost postmodernega subjekta, ki se želi, zdolgočasen in izvotljen, pregristi do svoje notranjosti. Ker mu v konstrukciji (spolne) identitete postane temeljno bivanjsko vprašanje zmožnost ljubezni in vzpostavitev literarne razdalje do nje, se je v najnovejšem slovenskem romanu znatno povečal delež ljubezenske/erotične tematike in motivike, žanrsko pa prevladuje ljubezenski roman.

Matjaž Barbo
Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.71-78

Josip Mantuani in začetki glasbenozgodovinskega študija na Slovenskem

Josip Mantuani se je po študiju arheologije, umetnostne zgodovine in glasbe zaposlil v dunajski dvorni knjižnici, kjer je postavil glasbeno zbirko in jo vodil vse do odhoda v Ljubljano, ko je prevzel vodstvo Deželnega muzeja. Že na Dunaju si je z delom v arhivu, poučevanjem in sodelovanjem pri strokovnih projektih pridobil vrsto izkušenj, širok pregled nad gradivom in se uveljavil v krogu vodilnih muzikologov. Po ustanovitvi glasbenega konservatorija (1919) je bil zato Mantuani razumljivo izbran za poučevanje glasbene zgodovine na njem. Ob ustanovitvi slovenske univerze je načrtoval ustanovitev muzikologije kot samostojne univerzitetne stolice, saj pouk glasbene zgodovine na konservatoriju ni ustrežal njegovim predstavam o sodobnem muzikološkem študiju. Njegova prizadevanja se kljub podpori javnosti še dolgo niso uresničila. Šele leta 1942 je bilo omogočeno študentom na univerzi opravljati dodatni izpit iz glasbene zgodovine, do ustanovitve posebnega muzikološkega oddelka pa je prišlo 1962.

Josip Mantuani, muzikologija, univerza, glasbeno šolstvo

After studying archaeology, history of art and music, Josip Mantuani gained employment in the Vienna court library, where he set up the music collection, leading it until his departure for Ljubljana, where he took over the leadership of the Provincial Museum. Even in Vienna, with his work in the archive, teaching and cooperation in specialist projects, he gained a wide range of experience, a broad view of the material and became established in the leading circle of musicologists. Thus, after the establishment of the music conservatory (1919), it was understandable that Mantuani was selected to teach history of music there. Upon the founding of the University of Ljubljana, he planned the establishment of an independent chair of music, as the teaching of the history of music at the conservatory did not satisfy his criteria for the contemporary study of music. In spite of public support, his efforts went unrewarded for many years. It was not until 1942 that students at the university were able to sit an exam in history of music, while the establishment of a department of musicology did not take place until 1962.

Josip Mantuani, musicology, university, music school

Ključni trenutek za razmah glasbenega šolstva pri nas je pomenila ustanovitev javne glasbene šole leta 1816. Instrumentalnemu in pevskemu pouku se je pozneje v okviru *Filharmonične družbe* (Philharmonische Gesellschaft) pridružil pouk teoretskih in zgodovinskih disciplin, ki so nakazovale razvoj muzikološkega interesa. Poudarjena nacionalna zavest je vzpostavila vzporedno vse izrazitejšo potrebo po glasbenem pouku v slovenščini, ki ga je dejansko omogočila ustanovitev Glasbene matice leta 1872. Znotraj slednje, ki si je po prvi svetovni vojni prisvojila tudi dejavnost Filharmonične družbe (Weiss 2010), se je postopoma začelo tudi poučevanje glasbene teorije, harmonije, kontrapunkta, kompozicije in glasbene zgodovine (Cigoj Krstulović 2015: 164).

Enega od pomembnejših Matičinih načrtov je predstavljala ustanovitev novega glasbenega konservatorija, ki naj bi zagotavljal glasbeni pouk na vseh stopnjah poučevanja. Med razpisanimi smermi znotraj konservatorija, ustanovljenega leta 1919, je bila tudi »šola za glasbeno teorijo«, ki je obsegala elementarno teorijo, harmonijo, kontrapunkt in kompozicijo (Cigoj Krstulović 2015: 166). S tem se je konservatorij usmeril tudi na značilna glasbenoteoretska oz. muzikološka področja in tako presegel raven običajne pevsko-instrumentalne »obrtne šole«.

Leta 1926 je bil konservatorij Glasbene matice podržavljen, ključni trenutek za razvoj visokošolskega študija glasbe pa je nato nastopil leta 1939, ko so konservatorij reorganizirali in ustanovili Glasbeno akademijo.

Josip Mantuani in njegovo strokovno delo

Konservatorij je ponujal v svojem predmetniku tudi glasbeno zgodovino. Njen prvi predavatelj je postal Josip Mantuani (1860–1933), ki je zgodovino predaval od leta 1920 do svoje smrti. Mantuani se je rodil v Ljubljani očetu Hrvat in materi Slovenki. Najprej se je po očetu izučil sedlarstva, šele sedemnajstleten pa se je vpisal v gimnazijo. Obrtniško usposobljenost, ki si jo je pridobil v zgodnji mladosti in ki je zaznamovala tudi njegovo praktično spretnost pri strokovnem in znanstvenem delu, so kot eno njegovih posebnosti radi poudarjali njegovi kolegi in prijatelji – France Stelè (1933) ga tako imenuje »izvršujoči rokodelec«.

V zimskem semestru 1889/90 je vpisal študij prava na Dunaju. Pozneje se je preusmeril na filozofsko fakulteto. Posvečal se je študiju arheologije, umetnostne zgodovine in glasbe ter poslušal še predavanja iz paleografije, diplomatike, kronologije, heraldike, sfragistike, arhivistike in bibliotekarstva. Slovansko etnografijo je študiral pri Vatroslavu Jagiću, glasbo pa pri Josefu Böhmju, Antonu Brucknerju in pozneje zasebno pri slovitem Guidu Adlerju (Kuret 1994: 8). Doktoriral je leta 1893 z razpravo o slikarstvu otoske dobe.

Po študiju se je zaposlil v dunajski dvorni knjižnici, kjer je dobil nalogo, da uredi zbirko glasbenih rokopisov. Njegova zapuščina, hranjena v Glasbeni zbirki NUK, priča o izjemno skrbni in obsežni pripravi za oblikovanje učinkovitega sistema pri urejanju raznoliškega in občutljivega gradiva. Po njegovih zamislih je v okviru dvorne knjižnice nastal nov samostojni glasbeni odderek s čitalnico in skladiščem. Mantuani je postal prvi direktor zbirke, ki jo je vodil vse do odhoda z Dunaja (1909). V tem času si je nabral vrsto strokovnih izkušenj in pridobil najširši pregled nad enim najbolj dragocenih glasbenozgodovinskih arhivov, ki je združeval zbirke takega zgodovinskega pomena in slovesa, kot sta bili npr. zbirka Gottfrieda van Swietna, ob kateri sta se navdihovala Haydn in Mozart, pa glasbeni arhiv dvorne kapele grofa Moritza von Dietrichsteina in seveda številne bogate zapuščine avstrijskih skladateljev.

Poleg tega je Mantuani v glasbeni zbirki dnevno prihajal v stik z vodilnimi muzikologi tega časa, tudi z Guidom Adlerjem, enim od utemeljiteljev sodobne muzikologije, s katerim ga je vezalo pristno prijateljstvo, kot ga je zaznati iz njune korespondence še tudi po odhodu Mantuanija v Ljubljano. V arhivu *Denmäler der Tonkunst in Österreich* je ohranjenih kar 66 različnih dopisov Mantuanija Adlerju (Hilscher 1994). V obratni smeri obstaja od leta 1928 naprej v istem arhivu nekaj Adlerjevih konceptov za pisma Mantuaniju ter par krajših pisem, ki jih lahko najdemo v Mantuanijevi zapuščini v Glasbeni zbirki ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice. Žal ni najti drugih Adlerjevih dopisov, ki so se morali – kot bi lahko sklepali glede na obratno veliko Mantuanijevo aktivnost pri pisanju – nekje izgubiti.¹

¹ Mantuani je svojo korespondenco sicer skrbno vodil v posebnih zvezkih, beležil je vsako oddano pismo skupaj s kratko oznako vsebine. Ilustrativna je svojevrstna statistika njegovega pisanja, ki jo je naredil v enem od takih zveščičev in v njej povzel pisanje med 1. 1. 1925 in 31. 12. 1930 = 2327 pisem (torej po 465,4 na leto!). Poleg tega je navedel celo izdatke za pisma v tem obdobju (1925–1930) = 3825,24 Din (prim. Glasbena zbirka NUK, Mantuanijeva zapuščina; inv. št. 6/58, mapa 13).

Prek Adlerja je Mantuani postal eden prvih sodelavcev Družbe za izdajanje *Glasbenih spomenikov Avstrije* (Gesellschaft zur Herausgabe von Denkmälern der Tonkunst in Österreich), ki je izdajala obsežno zbirko glasbenih del pod Adlerjevim uredništvom. Med sodelavce pri projektu je bil imenovan že leta 1890, torej še pred uradnim nastankom družbe (1893; Hilscher 1994: 23). Mantuani se je v tem okviru posvetil preučevanju življenja in dela Jacobusa Handla Gallusa in pozneje skupaj z Emilom Bezecnyjem izdal v okviru omenjene izdaje v obdobju od 1899 do 1919 sedem zvezkov motetov skladateljeve zbirke *Opus musicum*. Z Bezecnyjem, s katerim se umešča med »najbolj uspešne in marljive urednike« zbirke (Hilscher 1994: 25), sta sodelovala pri znanstveni redakciji notnega teksta, medtem ko se je sam Mantuani lotil rekonstrukcije skladateljevega življenja in popisa njegovih del. Za ta namen je opravil vrsto obsežnih raziskav v Avstriji, Nemčiji in na Češkem. Finančno ga je pri tem podpirala sama družba, pa tudi kranjski deželni zbor, mestni magistrat v Ljubljani in Kranjska hranilnica (Hilscher 1994: 23–25).

Leta 1892 je sodeloval z odborom Mednarodne glasbene in gledališke razstave (Internationale Musik- und Theaterausstellung) na Dunaju, katere glasbeni del je vodil Adler, kar znova priča o velikem Adlerjevem zaupanju v Mantuanija.² Iz obdobja pripravljanja razstave (1891) je ohranjeno tudi prvo Mantuanijevo pismo Adlerju (Hilscher 1994: 23).

V domovino ga je že leta 1895 povabil kranjski deželni glavar, baron Schlegl. Znova se je vprašanje odhoda v Ljubljano odprlo leta 1904 in 1908, ko se je nato Mantuani odločil za selitev – morda tudi zato, ker so njegovi ženi svetovali, naj živi v »bolj naravnem okolju« (Kuret 1994: 10). Tako je bil leta 1909 uradno imenovan za direktorja Deželnega muzeja v Ljubljani, ki ga je vodil do upokojitve (1924). Mantuani se je poglobljeno posvečal izjemno širokemu raziskovalnemu področju – poleg muzikologije tudi umetnostni zgodovini, arheologiji in etnologiji, zato je bil upravičeno označen kot »humanistični polihistor« (Stelè 1933). Prav vse svoje življenje je ostajal zvest glasbeno-zgodovinskemu preučevanju in poučevanju.

Nedvomno ima med Mantuanijevimi spisi še iz časa njegovega delovanja na Dunaju posebno mesto zgodovina glasbe na Dunaju (*Geschichte der Musik in Wien I.*, 1904), s katero si je prislužil široko spoštovanje številnih vodilnih muzikologov svojega časa in vse do danes velja za temeljno referenčno literaturo s tega področja. Tudi sam Mantuani je to razpravo cenil kot svoje »največje delo na področju glasbene zgodovine« (Kuret 1994: 9). Objavljen je bil le prvi del zgodovinskega pregleda, v katerem avtor obravnava glasbo na Dunaju od rimskega obdobja do smrti cesarja Maksimilijana I. Za Adlerjev *Handbuch der Musikgeschichte* je Mantuani prispeval članek o glasbi pri Južnih Slovanih. Objavil je tudi zgodovino cerkvene glasbe, prikaz razvoja jugoslovanske glasbe, slovenske opere itn. Nedokončana je ostala njegova *Zgodovina katoliške cerkvene glasbe*. Podrobneje se je posvečal še Juriju Slatkonji, Francu Ksavru Križmanu,³ Juriju Mihevcu, Emilu Adamiču, Davorinu Jenku, Palestrini, Smetani, Petru Wagnerju, Mozartu, Brucknerju, pa vprašanju Schubertove kandidate za mesto učitelja ob ustanovitvi javne glasbene šole v Ljubljani itn. Pripravil je tudi odmevno

2 Mantuani je pripravil in uredil nekaj oddelkov razstave: gregorijaniko, srednjeveško glasbeno teorijo, posvetno glasbo in ples v srednjem veku, nizozemske skladatelje, večglasje 16. stoletja, katoliško in protestantsko cerkveno pesem ter glasbene teoretike 16. in 17. stoletja (Kuret 1994: 9).

3 V Mantuanijevi zapuščini je hranjena cela vrsta različnih dokumentov, življenjepisnih skic, dispozicij njegovih orgel, dopisov itn. (prim. inv. št. 6/58, mapa 12).

razstavo *Razvoj glasbe pri Slovencih* (Stelè 1933). V njegovem arhivu najdemo razprave o slovenskem petju, glasbenih instrumentih, delovanju godbe v ljubljanski nacionalni gardi idr. Velik del njegovega strokovnega prizadevanja je ostal v rokopisni zapuščini. Primož Kuret navaja 357 Mantuanijevih objavljenih enot – samostojnih knjig, razprav in prispevkov v raznih slovenskih, hrvaških, nemških idr. revijah – ter 117 rokopisov, skupaj torej kar 474 del (Kuret 1994: 11).

Mantuani je imel za poučevanje na konservatoriju nedvomno najboljše reference. Na novoustanovljeni ljubljanski univerzi je v letih od 1921 do 1924 že predaval starejšo umetnostno zgodovino, arheologijo in epigrafiko. Poleg tega je imel pomembne izkušnje tudi s poučevanjem glasbene zgodovine. Že na Dunaju je namreč poleg umetnostne zgodovine predaval na različnih šolah tudi zgodovino glasbe, zato so ga leta 1909 odlikovali s častnim nazivom »profesor« (Kuret 1994: 9). Med njegovo zapuščino je najti skrbno urejene priprave za predavanja, ki jih je imel za Glasbeno šolo Dunajskega ambrozijanskega društva (Vereinsmusikschule des Wiener Abrosius-Vereines) leta 1895. Iz njih odseva skrajno discipliniran, urejen, predvsem pa širok pregled nad relevantno literaturo z različnih muzikoloških področij. Podobno skrbno in poglobljeno so zasnovani zapiski za predavanja iz katoliške liturgike, ki jih je Mantuani pripravil na Glasbenozgodovinskem inštitutu dunajske univerze v letnem semestru 1905 (Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 8/2). Kako obsežna je bila njegova priprava na glasbenozgodovinska predavanja, kaže tudi rokopisna skripta z naslovom *Musikgeschichte I (Wien)*, ki vsebujejo kar 619 nadrobno pisanih strani (Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 6). Te dopolnjuje nekoliko bolj zgoščen rokopis na 307 straneh z naslovom *Musikgeschichte* s pregledom glasbene preteklosti od pradavnine do danes (»jetzt«), urejene po načelih slogovne periodizacije (Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 7).

Mantuani je glede na široko razgledanost nad sodobno relevantno literaturo, temeljitost, natančnost, skrbnost in poglobljenost do svojega dela ter glede na razmeroma bogate pedagoške izkušnje, pa tudi stike, ki jih je gojil z najuglednejšimi strokovnjaki svojega časa, lahko postavil v Ljubljani nivo poučevanja glasbene zgodovine na najvišjo raven, primerljivo s podobnimi predavanji na tujih univerzah. Čeprav je svoja predavanja namenjal gojencem konservatorija, ni dvoma, da so se v njih zrcalile tudi Mantuanijeve dunajske univerzitetne izkušnje. Na konservatoriju se je poleg splošnih glasbenozgodovinskih predavanj posvečal posebej slovenski in južnoslovanski glasbi. Tako obstaja rokopis predavanj iz glasbene zgodovine Južnih Slovanov s številnimi skicami in natančno analizo dogajanja (Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 8/1). Posebej zanimivo je tudi zajeto rokopisno gradivo na 720 straneh za predavanja iz Zgodovine glasbe na konservatoriju. Svoja predavanja je znal tudi humorno začiniti, kot kaže zapis: »Glasbena zgodovina je na konservatorijih navadno strašilo za gojence.« Iz tega nato izpeljuje celo analizo pomena in nujnosti glasbenozgodovinskega znanja (prim. *Zgodovina glasbe (V šoli absolvirano gradivo)*, Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 14). Poučeval je tudi glasbeno zgodovino na Orglarski šoli ter za ta namen izdelal pregled razvoja cerkvene glasbe, ki je sprva izhajal v *Cerkvenem glasbeniku*, rokopis pa obstaja ravno tako v Mantuanijevi zapuščini (Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 8/2).

Z znanjem in izkušnjami, ki jih je imel Mantuani na področju glasbenega zgodovinopisja, se tedaj pri nas ni mogel primerjati pravzaprav nihče, zato je dejansko postal eden ključnih mož za

delovanje konservatorija. V tem smislu je zgovorno pismo, ki ga je naslovil Matej Hubad kot vodja konservatorija mestnemu magistratu, ko se je Mantuani potegoval za novo stanovanje. V dopisu, v katerem sicer pričakujemo tovrstne pohvale, je Hubad vendarle še posebej poudarjeno izpostavil Mantuanija kot »glasbenega veščaka mednarodnega slovesa«, ki da je »zavodu nujno in neobhodno potreben, ker ni nikogar, ki bi morda po njem prevzel predavanja svetovne glasbene zgodovine, ki so za zavod bistven in važen del učnega načrta« (prim. Hubadovo pismo Mestnemu magistratu v Ljubljani, 17. 1. 1928; Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 41/47, mapa 2).

Prizadevanja za ustanovitev muzikološke stolice na univerzi

Iz vsega tega je razumljivo, da je Mantuani že ob ustanovitvi slovenske univerze (1919) načrtoval ustanovitev muzikologije kot samostojne univerzitetne stolice. Pouk glasbene zgodovine na konservatoriju vsekakor ni popolnoma ustrežal njegovim predstavam o sodobnem muzikološkem študiju. Žal so bila Mantuanijeva prizadevanja zaman, čeprav je bil del javnosti in univerzitetnega osebja tem idejam naklonjen. Pobude za študij muzikologije so se okrepile leta 1923, ko sta Izidor Cankar in Ivan Prijatelj sestavila predlog, da bi Mantuani postal honorarni predavatelj za zgodovino glasbe na Filozofski fakulteti. Eden od razlogov, da predloga, ki ga je podprl še France Kidrič, niso uresničili, je bilo verjetno dejstvo, da je tudi v univerzitetnih krogih obstajalo prepričanje, da sodi glasbeno zgodovino na konservatorij, ne pa na univerzo. To mnenje, ki se mu je odločno uprl Cankar, je bilo zaznati tudi med razpravljavci na seji sveta Filozofske fakultete 24. 1. 1924 (Cvetko 1969: 279), na kateri so obravnavali ustanovitev muzikološke stolice.

Verjetno so prav na Cankarjevo pobudo znova razpravljali o tej temi na seji sveta Filozofske fakultete 25. 11. 1925. Tokrat sta se Cankar in odsotni Kidrič zavzela za ustanovitev muzikološke stolice, ki po njunem mnenju sodi na univerzo, ne pa na konservatorij. Predlagala sta, da »se ta zadeva resno obravnava, ker naj bi po prof. Cankarjevem mnenju univerza podala teorijo in zgodovino muzike, dočim se konzervatorij peča le s praktičnim poukom« (Cvetko 1969: 279). Njuno gledanje je ustrezalo tedaj sodobnemu pojmovanju muzikologije, kakršno je razvijal tudi Adler na Dunaju in brez dvoma je za njim zaznati Mantuanijeve ideje. Zanimivo je, da je predlogu ugovarjal Fran Ramovš, ki je predlagal, da se »vprašanje muzikologije na univerzi postavi z dnevnega reda« (Cvetko 1969: 279). Vendarle je fakultetni svet sprejel sklep, po katerem je »za honorarno nastavnništvo za muzikologijo ter stavi predlog, da se izbere komisija, ki naj odloča o potrebi honorarnega nastavnništva za muzikologijo; predlog se sprejme, v komisijo se izberejo profesorji Cankar, Jesenko, Kidrič, Prijatelj« (Cvetko 1969: 279). Komisija je sestavila poročilo, sprejeto na seji sveta 3. 2. 1926, po katerem je bilo sklenjeno, »naj se stolica za muzikologijo upošteva pri končni sistematizaciji univerzitetnih predmetov« (Cvetko 1969: 279). Čeprav so bili torej temeljni pogoji za ustanovitev nove stolice izpolnjeni, vendarle do nje ni prišlo. Razlog je bila verjetno vse izrazitejša materialna stiska, ki je v naslednjem obdobju postavljala pod vprašaj obstoj tudi že ustanovljenih stolic (Cvetko 1969: 279). Hkrati se je povečeval pritisk v javnosti. Stanko Vurnik je večkrat poudaril nujnost ustanovitve muzikološke stolice, »zadnji, prav zadnji čas je, da se začne smotreno in organizirano delo za zbiranje gradiva naše glasbene zgodovine« (Vurnik 1926b: 64). Vurnik je pri tem poudaril, da bi »tak institut, ki naj bi poleg ožje glasbene vede gojil tudi moderno-metodično

glasbeno zgodovino in estetiko, bil za naše glasbenike, artiste in za vzgojo strokovne glasbene kritike, katere nam je tako zelo treba, eminentne važnosti« (Vurnik 1926a: 4).

Vurnikovo (1926a) prizadevanje je pripomoglo k nastanku resolucije slovenskih skladateljev in glasbenikov, ki so se novembra 1927 oglasili v reviji *Zbori*:

Slovenski skladatelji in glasbeniki enodušno in najodločneje zahtevajo, da se zloglasni § 44 v predlogu finančnega zakona, ki omogoča okrnitev našega najvišjega znanstvenega zavoda, slovenske univerze, brezpogojno ukine. Ta za kulturo našega naroda prepotrebni zavod naj ne ostane samo v dosedanjem obsegu, ampak naj se še izpolni, ter naj se mu dodeli tudi muzikološka stolica. (Cvetko 1969: 279)

Pozneje se je zahtevi po ustanovitvi visokošolskega glasbenega študija v analizi potreb sodobne univerze pridružil tudi Dragotin Cvetko (Cvetko 1936).

Mantuanija je po njegovi smrti (1933) na konservatoriju nasledil Vilko Ukmar, ki je predaval glasbeno zgodovino vse do ustanovitve glasbene akademije (1934–1939). Kratek vmesni čas je poučeval zgodovino na konservatoriju Slavko Osterc. Iz tega obdobja obstaja njegov tipkopis z naslovom *Glasbena zgodovina* (1933), ki obsega vsebino njegovih predavanj (Barbo 2018: 45), pri tem pa bi veljalo raziskati, koliko se je Osterc opiral na Mantuanija pri koncipiranju svojih predavanj. Osterc je namreč po Mantuanijevi smrti njegovo vdovo prosil, naj mu odstopi zapiske o zgodovini jugoslovanske glasbe. O tem priča vpis v Mantuanijev osebni koledar⁴ na dan 11. 4. 1933, torej manj kot mesec dni po Mantuanijevi smrti (18. 3. 1933): »Prof. Osterc wollte quasi Papas Skripten über Jugosl. Musikgesch. haben« (prim. Glasbena zbirka NUK, Mantuanijev arhiv, inv. št. 6/58, mapa 13). Zanimivo je, da si je tudi Adler po Mantuanijevi smrti prek njegove vdove želel dobiti nekatere rokopise iz njegove zapuščine. Poleg tega ga je Mantuanijeva družina prosila, da bi ocenil rokopisa za svetovno zgodovino glasbe in zgodovino glasbe južnih Slovanov, ki naj bi ju odkupila Glasbena matica (Kuret 1994: 12).

Javno vse glasneje in izraziteje izražena potreba po muzikološkem študiju se še dolgo ni uresničila, zato pa je univerza vendarle iskala poti, da bi študentom vsaj deloma omogočila študij glasbene zgodovine. Eno od takih priložnosti je predstavljala možnost opravljanja posebnega izpita. Tako je bilo mogoče na podlagi odloka sveta Filozofske fakultete iz leta 1942 na fakulteti opravljati dodatni C izpit tudi iz glasbene zgodovine (Sivec 1989: 237). Omenjena priložnost je praktično pomenila prvi korak k oblikovanju muzikološkega študija in čeprav še ni bilo pravih predavanj ali predavatelja, je vendar ta možnost že kmalu naletela na zanimanje študentov. Prvi se je k izpitu še istega leta prijavil Karel Rakovec, naslednje leto pa še Jože Osana⁵ (Podlesnik Tomášiková 2013: 45). Fakulteta se je za sodelovanje pri izpeljavi obeh izpitov obrnila na Stanka Premrla. Premrl je bil tedaj

4 V Glasbeni zbirki NUK je sicer med Mantuanijevo zapuščino ohranjenih kar nekaj koledarjev, v katerih najdemo skrbno zabeležene najrazličnejše zabeležke od službenih zadev do vpisov bolj osebne narave. Nekateri vpisi so povsem kratki, drugi pa prehajajo po obsegu in obsežnejši razmišljujoči vsebini v prave dnevniške zapise. Po Mantuanijevi smrti je zanje še nekaj časa skrbela njegova soproga, a vse manj redno in obsežno.

5 Osana je izpit opravljal ustno 30. 6. 1943 pred komisijo v sestavi: red. prof. dr. Vojeslav Mole kot predsednik komisije, izr. prof. dr. France Stele ter red. prof. Stanko Premrl, ki je bil v komisiji torej edini glasbenik. Pri tem so v univerzitem arhivu zabeležena tudi značilna muzikološka vprašanja, ki jih je verjetno prispeval Premrl: gregorjanski koral (razvoj), doba vokalnega večglasja z razvojem šole (posebej o Palestrini in Gallusu), začetki opere v Italiji, Dunajski klasiki, glavni zastopniki naše in češke glasbe, novinska glasba v 19. stoletju (Podlesnik Tomášiková 2013: 44).

nastavljen tudi kot redni profesor ljubljanske Glasbene akademije, zato po Mantuanijevi smrti verjetno za Franca Šturma kot dekana Filozofske fakultete za ta namen tudi logična izbira. V prošnji za sodelovanje v komisiji pri diplomskem izpitu Osane je Šturm Premrlu odkrito spregovoril tudi o svoji zadregi, saj na fakulteti dejansko ni bilo ustreznega učitelja in posledično izpraševalca za glasbeno zgodovino:

Velespoštovani gospod profesor, kakor se je lansko leto prijavil kandidat Rakovec Karel, tako se je zopet v tem študijskem letu prijavil kandidat Osana Jožef k dodatnemu diplomskemu izpitu iz glasbene zgodovine pod C. Tudi v tem primeru je sklenil fakultetni svet Vas gospod profesor naprositi za eksaminiranje pri tem izpitu, ker fakulteta nima predavatelja ne eksaminatorja za ta predmet, ki ga predvideva 23. predmetna skupina uredbe filozofske fakultete. [...] Poleg vas bi bila še v komisiji gospoda red. prof. dr. Mole Vojeslav in izred. prof. dr. Stele Franc. (Podlesnik Tomášiková 2013: 45)

Premrl je nato Šturmu odgovoril, da je pripravljen na ponovno sodelovanje v komisiji.⁶ Očitno je šlo vendarle še za precej redko prakso, v veliki meri celo odvisno od naklonjenosti izpraševalca in njegove pripravljenosti za sodelovanje. To posredno dokazuje zanimivo zahvalno pismo za sodelovanje v komisiji, ki ga je Premrlu po izpitu napisal kar Osana sam.⁷

Omenjena primera, ki sta sledila neposredno po uvedbi možnosti dodatnega diplomskega predmeta iz glasbene zgodovine, dokazujeta vse izrazitejše zanimanje za študij muzikologije na univerzitetni ravni, kot je ugotavljal že Dragotin Cvetko (Cvetko 1969: 279–280).⁸ Po drugi svetovni vojni je glasbena akademija študentom ponudila tudi znanstveni oddelek, ki je povezoval študij glasbene zgodovine, pedagogike in glasbenega narodopisja (Barbo 2019: 82). Vendarle si je Cvetko prizadeval, da bi ustanovil samostojni Oddelek za muzikologijo v okviru Univerze oziroma Filozofske fakultete. Do uresničitve tega cilja, ki ga je sam imenoval kar »moj življenjski načrt«, pa je prišlo šele v letu 1962 (Barbo 2010).

Literatura

- BARBO, Matjaž, 2010: »Moj življenjski načrt«: Dragotin Cvetko in začetki študija muzikologije na Slovenskem. *Muzikološki zbornik* 46/2. 5–18.
- BARBO, Matjaž, 2018: *Slavko Osterc: klasik modernizma*. Veržej: Kulturno društvo »Slavko Osterc«.
- BARBO, Matjaž, 2019: *Slovenska muzikologija – kratek prelet po zgodovini*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- CIGOJ KRSTULOVIC, Nataša, 2015: *Zgodovina, spomin, dediščina: ljubljanska Glasbena matica do konca druge svetovne vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- CVETKO, Dragotin, 1936: Kulturni pomen sodobne in posebej slovenske univerze. *Sodobnost* 4/10. 470–475.

- 6 Premrl piše: »Na Vaše cenjeno pismo Vam sporočam, da bom Vaši prošnji glede izpraševanja pri izpitu iz glasbene zgodovine tudi tokrat ustregel. Dotični izpit g. Osane naj bi se vršil konec junija ali 28. ali 30. Tudi kandidatu je ta termin pri volji. Z odličnim spoštovanjem, vdani Stanko Premrl« (Podlesnik Tomášiková 2013: 45).
- 7 Osana se Premrlu zahvali z besedami: »Prečastiti gospod monsignor, za ves trud in skrb, ki ste ju sprejeli z mojim izpitom iz glasbene zgodovine se Vam, gospod profesor, iskreno zahvaljujem. Z vsem spoštovanjem vdani Osana Jože. V Ljubljani, 30. junija 1943« (Glasbena zbirka NUK, Korespondenca Stanka Premrla; v: Podlesnik Tomášiková 2013: 45).
- 8 Cvetko meni: »Ta dva primera nista samo zanimiva, ampak sta tudi značilna, ker kažeta, da je bila potreba po muzikološkem študiju na Filozofski fakulteti. Še zlasti se zdi pomembna odločitev, s katero je Filozofska fakulteta priznala upravičenost tega študija v njenem okviru. To upravičenost je sicer priznala že v letih 1925 in 1926, a je vsekakor tehtno dejstvo, da jo je v letu 1942 realizirala v praksi.«

- CVETKO, Dragotin, 1969: Muzikologija. Roman Modic (ur.): *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 279–282.
- HILSCHER, Elisabeth, 1994: Josef Mantuani und Guido Adler. Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, Cerkevni glasbenik. 23–74.
- KURET, Primož, 1994: Mantuanijeva življenjska pot. Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, Cerkevni glasbenik. 7–13.
- SIVEC, Jože, 1989: Oddelek za muzikologijo. Vasilij Meli idr. (ur.): *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919–1989*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STELÉ, Francé, 1933: Mantuani, Josip (1860–1933). Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas – Mrkun*. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka.
- PODLESNIK TOMAŠIKOVÁ, Lidija, 2013: Življenje in delo Jožeta Osane (1919–1996). Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VURNIK, Stanko, 1926a: Potrebe slovenskega glasbenega življenja v letu 1926. *Zbori* 2/1–2. 3–4.
- VURNIK, Stanko, 1926b: Slovensko glasbeno življenje v letu 1925. *Dom in svet* 39/1. 61–64.
- WEISS, Jernej, 2010: *Hans Gerstner (1851–1939): življenje za glasbo*. Maribor: Litera.

Jernej Kosi
Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.79-86

Srečanje dveh svetov: Prebivalstvo Prekmurja in nova »jugoslovanska« oblast po zasedbi in priključitvi pokrajine

12. 8. 1919 so jugoslovanske enote z odobritvijo pariške mirovne konference prekoračile reko Muro in zasedle zahodne predele dveh ogrskih županij, Zale in Železne. Okupacija ozemlja je trajala vsega nekaj mesecev, saj je trianonska mirovna pogodba junija 1920 zasedeno območje dokončno dodelila Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ozemlje, ki je bilo stoletja del Kraljevine Ogrske, se je nenadoma znašlo v novi politični entiteti, lokalno prebivalstvo pa se je bilo prisiljeno soočiti z novo politično, socialno in kulturno stvarnostjo. Prispevek opisuje spremembe, ki jih je v prekmurskem prostoru takoj po zasedbi začela vpeljevati nova oblast, in reakcije lokalnega prebivalstva na tovrstne spremembe.

Prekmurje, trianonska pogodba, lokalno prebivalstvo, 1919, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

On 12 August 1919, with the approval of the Paris Peace Conference, Yugoslav forces crossed the River Mura and occupied the western parts of two Hungarian parishes, Zala and Železna. The occupation of this territory lasted until June 1920, when the Treaty of Trianon finally granted the occupied area to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. This land, which for centuries had been part of the Kingdom of Hungary, suddenly found itself within a new political entity and the local population had to come to terms with a new political, social and cultural reality. This contribution describes the changes which the new authorities implemented in Prekmurje immediately after the occupation and the reaction of the local population to these changes.

Prekmurje, Treaty of Trianon, local population, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

1 Uvod¹

Ko je jeseni 1918 Avstro-Ogrska prenehala obstajati, je na prostoru rajnkega cesarstva izbruhnil spopad za ozemlja, ki so jim dotlej stoletja vladali Habsburžani. V mesecih, ki so sledili ukinitvi habsburškega imperija, so začele države naslednice, pa tudi sosednji Romunija in Italija, količiti meje področij pod lastnim nadzorom. Ker so se ozemeljske pretenzije posameznih držav velikokrat prekrivale, so bile sprva razmejitve največkrat odvisne od spleta okoliščin in naključij, še zlasti pa od vojaške moči in materialnih resursov, s katerimi so v določenem trenutku razpolagale posamezne vlade (Roshwald 2001). A že na začetku leta 1919 se je spopad za ozemlja preselil v Pariz, kjer je začela zasedati mirovna konferenca. Skozi celo leto so nato v salonih in sobanah pariških palač politiki, diplomati in številni eksperti v iskrevem soočanju različnih političnih stališč in etnografskih argumentov ustvarjali novo teritorialno podobo srednjeevropskega prostora (MacMillan 2003; Prott 2016). Za prav vse udeležence v spopadu za ozemlja rajnkega cesarstva je bilo značilno, da so lastne ozemeljske pretenzije vezali na idejo o pravici narodov do samoodločbe. Četudi so predstavnike tekmujočih držav vodili zelo pragmatični interesi in premisleki, so kljub temu prav

¹ Prispevek je rezultat raziskovanja, ki poteka v okviru raziskovalnega programa št. P6-0235, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna, in v okviru projekta »Negotiating post-imperial transitions: from remobilization to nation-state consolidation«, ki ga financira Evropski raziskovalni svet (ERC).

vsi odločno zatrjevali, da poskušajo zgolj uresničiti težnje in pričakovanja nacionalnih skupnosti, ki so poseljevale nekdanja habsburška ozemlja. Meje novih držav naj bi zgolj izražale voljo posameznih narodov, da živijo skupaj in v okviru ene politične entitete.

V tovrstnem geopolitičnem kontekstu so 12. 8. 1919 jugoslovanske enote z odobritvijo pariške mirovne konference prekoračile reko Muro in zasedle zahodne predele dveh ogrskih županij, Zale in Železne. Okupacija ozemlja, ki jo je spodbudila potreba po zatrtju revolucionarnega madžarskega režima, opravičevala pa teza o nujnosti odrešitve slovenskih bratov izpod madžarskega jarma, je trajala vsega nekaj mesecev. Trianonska mirovna pogodba je namreč junija 1920 zasedeno območje dokončno dodelila Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kyovsky 1981; Hornyák 2013). Na ta način se je ozemlje, ki je bilo stoletja del Kraljevine Ogrske, znašlo v novi politični entiteti, lokalno prebivalstvo pa se je bilo prisiljeno soočiti z novo politično, socialno in kulturno stvarnostjo. Takoj po okupaciji so namreč začeli v pokrajino prihajati predstavniki nove oblasti. Ti so s seboj prinesli nove administrativne prakse in pravila, s katerimi so močno zarezali v ustaljene vzorce vsakdanjega življenja in v marsikaterem pogledu postavili na glavo lokalne običaje in dotlej veljavna razmerja. Predvsem pa so na nekdanje ogrsko ozemlje načrtno »uvozili« nove identitetne kategorije, ki so se precej razlikovale od dotlej prevladujočih (Kosi 2018a, Kosi 2019). V Prekmurju, kot se je od avgusta 1919 naprej tudi uradno imenoval najvzhodnejši predel današnjega slovenskega ozemlja, sta se potemtakem po prihodu jugoslovanskih enot srečala dva svetova, ki sta si bila v prvih letih sobivanja v okviru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in zelo različna in do določene mere tudi tuja.

2 Nova »jugoslovanska« oblast: novi zakoni in sprememba administrativnih praks, nov način kategorizacije državljanov, korenit poseg v lastninske odnose

Ker je bila Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev ob nastanku decembra 1918 po svojem notranjem ustroju krpanka različnih ozemelj z različnimi institucionalnimi zgodovinami in upravnimi režimi, ki se v marsičem niso poenotili še leta po združitvi, se je že takoj v prvih tednih po zasedbi Prekmurja odprlo vprašanje upravne podrejenosti na novo pridobljenega ozemlja. Za nadzor nad ozemljem sta se namreč potegovala tako slovenska Deželna vlada kot zagrebška Zemaljska vlada. Slovenski politiki so izhajali iz teze o slovenskem značaju Prekmurja, ki se je med slovenskimi nacionalnimi aktivisti oblikovala od začetka 19. stoletja naprej (Kosi 2018b). Zato niso niti pomislili, da Prekmurje ne bi bilo podrejeno uradom ljubljanske Deželne vlade. Vendar pa je takoj po zasedbi Prekmurja začela uradnike v pokrajino pošiljati tudi zagrebška Zemaljska vlada. Hrvaški uslužbenci so tako od ogrskih uradnikov prevzeli urade na območjih, ki so mejila na Medžimurje, medtem ko je zahodne in severne predele zasedlo slovensko uradništvo pod vodstvom civilnega komisarja za Prekmurje dr. Lajnšica, ki je dotlej služboval kot okrajni glavar v bližnjem Mariboru. Posledično v prvih tednih po zasedbi ni bilo popolnoma jasno, do kod natančno sega v Prekmurju delokrog ene in do kod druge uprave, kar je povzročalo konflikte in trenja, saj so bili slovenski politiki in uradniki prepričani, da si hrvaška oblastva prisvajajo ozemlje, ki jim ne pripada, saj je vendar slovensko. Konflikt je bil razrešen šele z dekretom ministra za notranje zadeve Svetozarja Pribičevića, ki je celotni prostor Prekmurja kot enotno upravno enoto podredil ljubljanski vladi, nadzor nad ozemljem pa je na vseh ravneh prevzelo slovensko uradništvo (ARS, Pov. 10417/1919).

Slovenski uradniki so takoj po prihodu v Prekmurje prekinili z obstoječo ogrsko upravno prakso in začeli na novo organizirati različne veje uprave in vzpostavljati državne institucije, pri tem pa so se zgledovali po »staroavstrijski« administrativni ureditvi, ki je v preostalih predelih pod oblastjo ljubljanske Deželne vlade tudi po prelomu jeseni 1918 še naprej ostala v veljavi (Vilfan 1996: 470–472). V procesu prevzemanja oblasti je bila velika večina prejšnjih ogrskih uradnikov odpuščena, saj niso bili večši knjižne »cislajtanske« slovenščine, ki se je po priključitvi uveljavila kot uradovalni jezik tudi v Prekmurju. Obenem se je slovenski politični vrh odločil, da bo na okupiranem ozemlju uvedel zakonodajo, ki je bila v veljavi v drugih predelih pod oblastjo Deželne vlade za Slovenijo. Ker so tudi po razpadu Avstro-Ogrske na slovenskih ozemljih Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ostali v veljavi bivši avstrijski predpisi, je to pomenilo, da so v Prekmurju takoj po okupaciji ogrsko zakonodajo zamenjale kodifikacije, ki so bile uzakonjene v avstrijskem delu dvojne monarhije (Škerlj 1928). Tovrstna odločitev je močno zarezala v življenje lokalnega prebivalstva, saj se je ogrsko civilno pravo v marsičem bistveno razlikovalo od avstrijskega prava – še najbolj izrazito pri vprašanju dedovanja. Vendar pa je tovrstna korenita pravna transformacija naletela na odobravanje lokalne duhovščine, saj je odpravljala dotlej veljavne ogrske predpise o civilni poroki in o možnosti razveze katoliške zakonske zveze (Nemec 1989).

Še toliko bolj kot upravna in pravna preureditev, ki jo je uokvirjala »cislajtanska« tradicija, je vsakdan in preživetvene strategije prekmurskega prebivalstva v novi državi zaznamoval nabor uredb in zakonov, ki so prvič stopili v veljavo šele po razpadu Avstro-Ogrske. V kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bil popolnoma na novo opredeljen koncept državljanstva. Če pred izbruhom prve svetovne vojne nacionalnost vsaj na normativni ravni v avstrijskem delu polovice ni igrala bistvene vloge pri določanju državljanstva in predvsem pri spoštovanju posameznikovih državljan-skih pravic (von Hirschhausen 2009), pa je že od jeseni 1918 postajalo vse bolj jasno, da bo nacionalna pripadnost v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev še kako vplivala na to, kakšen bo odnos oblasti do posameznega državljana. Novo državo so namreč oblastniki dojemali kot realizacijo principa nacionalne samoodločbe, saj naj bi izražala suverenost enega državotvornega troimenskega (jugoslovanskega) naroda, sestavljenega iz treh plemen – Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vendar pa vsi prebivalci na ozemlju države niso bili pripadniki državotvornega naroda, saj je v mejah nove države živelo tudi prebivalstvo, ki se je samo opredeljevalo ali pa ga je državni aparat uvrščal med pripadnike drugih narodov – denimo Črnogorci, Makedonci, Judje, Nemci in Madžari (Kosnica 2018; Štiks 2015: 32–34). Tovrstne razmere so po okupaciji in priključitvi prevladovala tudi na področju Prekmurja, kjer je nova oblast lokalno prebivalstvo, ki je bilo upravičeno do državljanstva Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ločevalo v dve kategoriji. V prvo skupino je bilo uvrščeno večinsko, tj. slovensko govoreče prebivalstvo, ki ga je državni aparat odslej obravnaval kot sestavni del slovenskega plemena in s tem državotvornega naroda. V drugi skupini pa so se znašli tisti prekmurski prebivalci, ki jih je oblast prištevala med državljane madžarske in nemške narodnosti – torej med dve uradno priznani manjšini. V skladu z zavezami mirovne pogodbe, ki jo je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev podpisala z zavezniki silami, naj bi tem prebivalcev Prekmurja država zagotavljala polnopravne državljanske pravice, nediskriminatorno obravnavo pri kandidiranju za javne službe in opravljanju poklica, pravico do zaščite življenja in svobode ter posebne manjšinske pravice (javno izražanje vere, pravica do ustanavljanja dobrotelnih socialnih

in verskih ustanov, do šol in vzgojnih ustanov, do svobodne rabe jezika in prakticiranja verskih obredov (Komac 2015).

Vsaj tako korenito kot nova koncepcija državljanstva pa je po priključitvi h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev v življenja prekmurskega prebivalstva zarezal tudi poseg države v obstoječa lastninska razmerja na podeželju. V negotovih prvih poveljnih tednih in mesecih po nastanku nove južnoslovanske kraljevine, zaznamovanih z vsesplošnim razsulom, z majavim oziroma kar neobstoječim monopolom državnega aparata nad nasiljem in z zelo postopnim ekonomskim in moralnim okrevanjem, je namreč po vsej državi prišlo do vrste bolj ali manj nasilnih izbruhov ruralnega uporništv (Beneš 2017; Newman 2010; Banac 1992). Od vojne izčrpani in posledično šibki oblasti ni ostalo drugega, kot da poskusi radikalna podeželska socialna gibanja pacificirati z obljubo agrarne reforme, ki bi kmečkemu prebivalstvu zagotovila dostop do osnovnega sredstva za preživetje – zemlje. Na začetku leta 1919 je regent Aleksander tako napovedal, da bodo na ozemlju države odpravljena veleposestva, zemlja pa bo proti plačilu razdeljena med siromašne poljedelce, s čimer naj bi vsak Srb, Hrvat in Slovenec postal lastnik zemljišča. Veleposestnikom je bila v zameno za razlastitev obljubljena pravična odškodnina. V naslednjih letih je tako tudi v Prekmurju tisoče hektarjev obdelovalne zemlje zamenjalo lastnika, kar je spremenilo ekonomsko in socialno podobo pokrajine: obseg površin, ki jih je imelo v lasti dvanajst veleposestnikov, je bil namreč pred začetkom agrarne reforme v Prekmurju tolikšen, da je bilo mogoče pokrajino prehoditi z enega na drug konec in pri tem vseh 90 kilometrov hoditi zgolj po veleposestniški zemlji. Od veleposestev je bilo zato odvisnih tisoče lokalnih kmečkih družin, saj so ponekod cele vasi obdelovale površine, ki so jih imele v najemu od veleposestev. Agrarna reforma je sicer v Prekmurju potekala zelo počasi. Pri razdeljevanju zemlje se je namreč križalo veliko interesov, postopek količenja in razdeljevanja pa je bil zapleten. Upočasnjevalo ga je tudi nenehno menjevanje vlad, pritožbe, popravki in razveljavljanje odločb ter vmešavanje političnih strank, kljub temu pa je nekaj več kot deset let od razglasitev prvih agrarnih uredb in zakonov skoraj deset tisoč agrarnih interesentov v Prekmurju uspelo dobiti v last 56 % poprejšnje veleposestniške obdelovalne zemlje. Delež veleposestev je bil potemtakem v pokrajini še zmeraj velik, vendar pa se je posestna struktura malih kmetov vendarle izboljšala. To pa ni ublažilo socialnih razmer, saj so se bili kupci zemlje prisiljeni zadolžiti, pri čemer so lahko svoja posojila največkrat poplačali zgolj z množičnim odhajanjem na sezonsko delo v tujino (Kokolj 1984: 483–591). Iz tega razloga je, kot ugotavlja Kokolj, agrarna reforma uspela »predvsem kot sredstvo za pomiritev radikalnega razporeditve kmetov, ki so po vojni terjali zemljo, znatno manj pa kot prispevek h krepitvi kmečkih gospodarstev« (Kokolj 1984: 589). K temu je prispeval tudi zakonodajni okvir, saj v proces razlastitve niso bili vključeni veleposestniški gozdovi. Tako so lastniki ogromnih prekmurskih gozdnih površin svoje gozdove svobodno oddajali in prodajali lastnikom bank in podjetij. Ti so jih močno izkrčili, medtem ko večina prekmurskega prebivalstva ni imela dostopa do lastnega lesa za kurjavo. Med prekmurskim prebivalstvom je agrarna reforma zanetila tudi veliko preprirov in sporov. V lokalnem časopisu *Novine* so tako ugotavljali: »Agrarna zemlja je najprej rodila več sovraštva in pokvarjenosti v človeški družbi v tej deseti letaj kakor prle svaje v petdesetih letaj« (Kokolj 1984: 591).

3 Prebivalstvo Prekmurja: usoda madžarske manjšine, srečevanja in konflikti med prekmurskimi »odrešenimi slovenskimi brati« in »poklicnimi Slovenci« z drugega brega Mure

Čeprav se je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev z mednarodno pogodbo zavezala k spoštovanju pravic vseh državljanov ne glede na njihovo narodnost, manjšinskim skupnostim pa obljubila posebne manjšinske pravice, so se nad lokalno madžarsko prebivalstvo, ki je živelo v Prekmurju, kmalu po okupaciji zgrnili temni oblaki. Večina izobraženega madžarsko čutečega prebivalstva je po okupaciji in priključitvi zapustila Prekmurje in se preselila na področje Madžarske znotraj trianonskih meja. Številni madžarski uradniki in učitelji so sicer bili odpuščeni že kmalu po jugoslovanski zasedbi, in sicer z obrazložitvijo, da ne obvladajo uradnega jezika nove države (Kosi 2019). Iz tega razloga je bilo v novi državi zelo težko vzpostaviti mrežo manjšinskih šol, saj v Prekmurju ni bilo najti zadostnega števila madžarskih učiteljev. Pogoji za osnovnošolsko izobraževanje v madžarskem jeziku so bili zato v medvojnem obdobju izjemno slabi, kar je povzročilo velik osip vpisa in posledično v šolskem letu 1938–1939 celo ukinitve madžarskih šol (Göncz 1997: 81). Ob nespoštovanju manjšinskih pravic na področju šolstva je jugoslovanska oblast lokalno podeželsko prebivalstvo madžarske narodnosti, ki je strnjeno živelo ob na novo zakoličeni meji z Madžarsko, tudi izključila iz agrarne reforme. Čeprav so po začetku delitve veleposestniške zemlje jugoslovanski državljani madžarske narodnosti dobili v najem posamezna zemljišča, so bili kasneje, ko bi morali uveljaviti pravico do odkupa in prenosa lastniških pravic, iz procesa parcelizacije veleposestev izključeni. Namesto prekmurskega madžarskega prebivalstva so to zemljo dobili lokalni upravičenci slovenskega rodu ali pa jo je oblast namenila za vzpostavitev novih naselbin – kolonij –, s katerimi so želeli zmanjšati delež madžarskega prebivalstva, ki je živelo tik ob državni meji. V kolonije so naseljevali vojne veterane, predvsem pa primorske begunce. Slednji so se bili prisiljeni umakniti s svojih domov v obdobju spopadov na soški fronti, po zaključku prve svetovne vojne se niso več vrnili v pokrajino, ki je bila medtem priključena Kraljevini Italiji (Kovács 2007). Načrtno naseljevanje slovenskega prebivalstva na področje, ki ga je strnjeno poseljevalo manjšinsko prebivalstvo, je predstavljalo, kot ugotavlja Miran Komac (2015: 65), »politiko etnične bonifikacije novo priključenih ozemelj. Gre za politiko, ki je močno sorodna politiki, ki so jo avtoritarni režimi sosednjih držav implementirali na področjih strnjene slovenske poselitve in so jo v državi matičnega naroda (torej v Sloveniji) močno obsojali.«

Tudi integracija slovensko govorečega prekmurskega prebivalstva v idejnopolitični okvir nove države ni potekala gladko in brez zapletov. Četudi so slovensko govoreči Prekmurci v očeh prihajajočih slovenskih uradnikov z druge strani Mure veljali za končno odrešene slovenske brate, ki so se po tisočletju madžarske nadvlade leta 1919 naposled rešili tujega jarma, pa je velika večina slovensko govorečih prekmurskih domačinov v resnici na »prišleke« gledala s sumničavostjo. Po jugoslovanski okupaciji in priključitvi sta se namreč na ozemlju Prekmurja začela srečevati dva zelo drugačna pogleda na svet, ki sta ju kultivirali dve etnično distinktivni slovenski populaciji. Občutki etnične pripadnosti, ki jih je vzdrževalo lokalno prekmursko slovensko prebivalstvo, so se ob priključitvi pokrajine zelo razlikovali od ideje slovenstva, ki je v 19. stoletju pridobila množično podporo na drugem bregu Mure. Novi slovenski uradniki, ki so prihajali v Prekmurje s področij, ki so do razpada Avstro-Ogrske pripadala avstrijskemu delu monarhije, so namreč lokalno slovensko

govoreče prebivalstvo dojemali kot del slovenske nacionalne entitete, ki strnjeno poseljuje prostor od Jadranskega morja do zahodnih predelov Ogrske (Kosi 2018b). Po drugi strani pa je lokalno prebivalstvo – z izjemo peščice katoliških duhovnikov – vztrajalo pri svojih lokalnih in pokrajinskih identifikacijah. Njihove specifične slovenske kolektivne identifikacije je določala partikularna evangeličanska in katoliška knjižna tradicija, pomemben delež k ohranjanju partikularnosti pa je prispevala tudi ogrska država, ki je v desetletjih pred razpadom habsburške monarhije načrtno zavirala in onemogočala čezmejne »vseslovenske« politične iniciative. Leta 1919 so se zato slovensko govoreči prebivalci Prekmurja v številnih situacijah dejansko identificirali kot Sloveni oziroma Slovenci, pri tem pa prihajajočih slovenskih uradnikov niso obravnavali kot Slovencev, tj. kot pripadnikov lastne etnične skupnosti. Opisovali so jih kot Kranjce, Slave ali pa kar kot »prišleke« (Kosi 2018a). Posledice tovrstnih razlik, ki so imele svoje korenine v obdobju pred razpadom Avstro-Ogrske, je že pred desetletji nazorno opisal Miroslav Kokolj (1984: 15):

Iz tega dialektičnega nasprotja, ki je negovalo domače narečje in zavest domačinstva, s tem pa Prekmurce odtujevalo knjižni slovenščini in njenim nosilcem »Kranjcem«, se je ohranilo prizadevanje po pokrajinski in politični samostojnosti in ločenosti, ki ga je večji del Prekmurcev prinesel s seboj v Jugoslavijo. To okoliščino so očitno izkoriščali politični in gospodarski dejavniki. Enako kakor ob propadu avstro-ogrske monarhije so politični voditelji Prekmurcev tudi v Jugoslaviji zahtevali ne le pravico do rabe prekmurščine v šoli in uradu, temveč tudi pravico do avtonomije v vseh upravnih, prosvetnih, kulturnih in finančnih zadevah. V zahtevi, ki je predvsem poudarjala posebnosti in koristi domače krajine in krajanov v škodo slovenske skupnosti, so zajete vse bistvene značilnosti politike prekmurskih katoliških in evangeličanskih voditeljev, ko so skrajneži od njih govorili in pisali o »prišlekih« in »Kranjcih«, ki da so prišli v Slovensko krajino »kak kaštiga, kak boži bič«, da se vedejo kak faraoni in »so proti nam kak je bio Kain proti Abelu«.

Med »prišleki« in domačini so se kopja največkrat lomila okrog vprašanja vloge pokrajinskega prekmurskega knjižnega jezika v šolstvu in pri bogoslužju. Prekmurski slovenski jezik namreč ni bil zgolj simbol etnične partikularnosti lokalnega slovenskega prebivalstva, temveč predvsem jezik lokalne evangeličanske cerkve in katoliške pastoralne oziroma verouka. A navkljub velikemu simbolnemu pomenu in prestižu so prihajajoči slovenski uradniki, med njimi še zlasti učitelji, prekmursko knjižno tradicijo pogosto obravnavali pokroviteljsko, občasno pa tudi z neprikrito zaničljivostjo. Bila naj bi zgolj narečje knjižne slovenščine, ki jo je treba kot tako odpraviti, saj vendar en narod ne more imeti več kot enega nacionalnega knjižnega standarda (Kosi 2019). Nerazumevanje med domačini in »prišleki« je še dodatno poglobljalo dejstvo, da je v prevladujoče podeželsko in konservativno pokrajino, kjer je slovensko govoreče izobraženstvo ob peščici učiteljev zastopal predvsem krog lokalnih katoliških duhovnikov in evangeličanskih pastorej, začelo z drugega brega Mure prihajati slovensko učiteljstvo, ki je v tem okolju širilo liberalne nazore. Učitelji, ki so prihajali z območij zunaj Prekmurja,

pogosto niso razumeli narečja, tuje so jim bile navade, Prekmurce pa je odbijal njihov vsiljivi »hura-patriotizem«. Prekmurce evangeličane je motilo, da so bili na njihove šole nameščeni učitelji katoličani, katoliški župniki pa niso bili zadovoljni, da so dobili na šolo liberalnega učitelja ali takega, ki se ni znal zblizati z domačini. Učitelj prišlek pa je menil, da se »duša prekmurskega ljudstva« še ni spojila z dušo domovine, da srce tamkajšnjega naroda še ne bije s srcem našim. Tako je prišlo do razdvajanja na učitelje »prišleke« in učitelje »domačine«. Slednji so bili prvim vse premalo zavedni, celo krivično označeni kot »madžaroni«,

prišleki pa dostikrat hladno sprejeti in izpostavljeni napadom resničnih madžaronov. Oznaki »domačin« so rade sledile politične preselitve iz Prekmurja, v Prekmurje pa so neredko prihajali službovat preganjanci političnih strank. S številnimi premestitvami po kazni in službeni potrebi so politični oblastniki naredili iz tega obmejnega dela Slovenije »Sibirijo«, zdaj za liberalce, zdaj za klerikalce, vedno za komuniste. (Kokoli, Horvat 1977: 307)

Tudi arhivski dokumenti iz obdobja neposredno po priključitvi lepo rekonstruirajo nastrojenost lokalnega slovensko govorečega prebivalstva do novega slovenskega režima v okviru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Komandir murskosoboške žandarmerijske čete je tako aprila 1922 poročal o tem, da se na madžarsko propagando, s katero je poskušala madžarska oblast pridobiti podporo prekmurskega prebivalstva za revidiranje državne meje in vrnitev čim večjega dela Prekmurja nazaj k Madžarski, pozitivno odziva tudi »nezavedna tukajšnja inteligenca«. Vrnitev v okvir Madžarske naj bi ob lokalnem madžarskem prebivalstvu podpirali tudi »vsi luteranci, na čelu z luteranskimi gostilničarji, pastori in učitelji. Med katoličani so nasprotni skoraj vsi duhovniki, veliko učiteljstva in vsa inteligenca.« K temu je pisec poročila v nadaljevanju dodal še naslednje: »Prekmurski narod nas sovraži – posebno Srbe – ter je prepričan, da tvori poseben in ne slovenski narod« (ARS, Pov. 1890/1922). Še več, v tovrstnih napetih okoliščinah je bil celo duhovnik in narodni poslanec Jožef Klekl, eden redkih resničnih lokalnih podpornikov slovenskega nacionalnega gibanja že v času pred okupacijo Prekmurja, zaradi svojih avtonomističnih stališč leta 1921 okarakteriziran kot državi nevaren element (ARS, Pov. 6573/1921).

4 Sklep

Po okupaciji in priključitvi Prekmurja se je bilo lokalno prebivalstvo primorano soočiti z novimi razmerami, še zlasti s pričakovanji nove oblasti, ki je začela pokrajino in tam živeče ljudi upravljati na drugačen način. Vendar je tudi v spremenjenih političnih, kulturnih in socialnih okoliščinah marsikaj »starega« še naprej določalo vsakdan prekmurskega prebivalstva. Tako so denimo ogrska pravila dedovanja še globoko v medvojno obdobje v posameznih zapuščinskih primerih usmerjala principe prenosa družinskega premoženja (Nemec 1989), medtem ko so urbanistično podoba Murske Sobote še konec dvajsetih let določala »Pravila Železne županije glede stavb in javne čistoče«, sprejeta leta 1909 (Brumen 1995). Tudi evangeličanska verouk in bogoslužje sta kljub težnjam novih slovenskih oblasti po jezikovni homogenizaciji še naprej potekala v prekmurski knjižni slovenščini (Kuzmič 1989).

Na porajajoči se novi red stvari, ki je prišel v pokrajino z jugoslovanskimi vojaki in slovenskimi uradniki, se je bilo lokalno prebivalstvo prisiljeno tako ali drugače prilagoditi. V procesu postopnega prilagajanja so individualne odločitve in izbire – kot zmeraj – določali pragmatični premisleki in institucionalne prisile. Nekateri lokalni prebivalci madžarske narodnosti so bili tako pripravljeni »postati« Slovenci, da so lahko sodelovali pri delitvi veleposestniške zemlje. Prav nič drugače ni moglo biti niti s tradicionalno pokrajinsko identiteto slovensko govorečega prebivalstva: soočena z zahtevami in pričakovanji državnega aparata je postopoma zamrla in se v spremenjeni in prede-lani obliki ohranila kot živahen »prekmurski lokalpatriotizem«. Kot dominantni princip etnične identifikacije pa je na njeno mesto stopila ideja moderne pripadnosti slovenskemu narodu.

Vir

ARS: Arhiv Republike Slovenije, Pokrajinska uprava za Slovenijo – predsedstvo (AS 60), Prekmurje IV, V.

Literatura

- BANAC, Ivo, 1992: »Emperor Karl Has Become a Comitadji«: The Croatian Disturbances of Autumn 1918. *The Slavonic and East European Review* 70/2. 284–305.
- BENEŠ, Jakub S., 2017: The Green Cadres and the Collapse of Austria-Hungary in 1918. *Past & Present* 236/1. 207–241.
- BRUMEN, Borut, 1995: Panonskost Murske Sobotne med letoma 1919 in 1941. *Zbornik soboškega muzeja* 4. 91–102.
- GÖNCZ, László, 1997: Madžarska manjšina v Republiki Sloveniji in nivo strpnosti slovenske večine do nje. Zlatko Tišljar (ur.): *Zbornik referatov mednarodnega znanstvenega simpozija Strpnost do manjšin*. Maribor: Pedagoška fakulteta; Inter-kulturo. 79–88.
- HIRSCHHAUSEN, Ulrike von, 2009: From Imperial Inclusion to National Exclusion: Citizenship in the Habsburg Monarchy and in Austria 1867–1923. *European Review of History: Revue Européenne d'histoire* 16/4. 551–573.
- HORNYÁK, Árpád, 2013: *Hungarian-Yugoslav Diplomatic Relations 1918–1927*. Boulder, Colorado: Social Science Monographs.
- KOKOLJ, Miroslav, 1984: *Prekmurški Slovenci: od narodne osvoboditve do nacistične okupacije: 1919–1941*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- KOKOLJ, Miroslav, HORVAT, Bela, 1977: *Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- KOMAC, Miran, 2015: Narodne manjšine v Sloveniji 1920–1941. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja* 75. 49–81.
- KOSI, Jernej, 2018a: The Imagined Slovene Nation and Local Categories of Identification: »Slovenes« in the Kingdom of Hungary and Postwar Prekmurje. *Austrian History Yearbook* 49. 87–102.
- KOSI, Jernej, 2018b: Slovenski nacionalni prostor na Ogrskem: ustvarjanje zamisli o slovensko-hrvaški meji v dolgem srednjeevropskem 19. stoletju. Marko Zajc (ur.): *Ustvarjanje slovensko-hrvaške meje*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. 29–46.
- KOSI, Jernej, 2019: Slovene ethnolinguistic nationalism as rhetoric and practice in post-imperial school administration in Prekmurje. *Spiegelungen. Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* (v tisku).
- KOSNICA, Ivan, 2018: Odnos državljanstva i nacionalne pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 68/1. 61–83.
- KOVÁCS, Attila, 2007: Agrarna reforma in kolonizacija na območju Dolnje Lendave med obema vojnama. *Razprave in gradivo* 53/54. 68–97.
- KUZMIČ, Franc, 1989: Pregled cerkvene uprave v Prekmurju v obdobju nastajanja kraljevine SHS. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 25/2. 140–159.
- KYOVSKY, Rudy, 1981: Trianonska pogodba in slovensko-ogrska meja. Janko Liška (ur.): *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920*. Murska Sobota: Pomurska založba. 236–259.
- MACMILLAN, Margaret, 2003: *Peacemakers: the Paris Conference of 1919 and its attempt to end war*. London: J. Murray.
- NEMEC, Janez, 1989: Pravo v Prekmurju po 12. avgustu 1919. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 60/1. 54–64.
- NEWMAN, John Paul, 2010: Post-Imperial and Post-War Violence in the South Slav Lands, 1917–1923. *Contemporary European History* 19/3. 249–265.
- PROTT, Volker, 2016: *The politics of self-determination: remaking territories and national identities in Europe, 1917–1923*. Oxford: Oxford University Press.
- ROSHWALD, Aviel, 2001: *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia, and the Middle East, 1914–1923*. London, New York: Routledge.
- ŠKERLJ, Milan, 1928: Pravosodje v Sloveniji v prvih desetih letih po zedinjenju. Josip Mal (ur.): *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba. 388–423.
- ŠTIKS, Igor, 2015: *Nations and citizens in Yugoslavia and the post-Yugoslav states: One hundred years of citizenship*. London, New York: Bloomsbury Academic.
- VILFAN, Sergij, 1996: *Pravna zgodovina Slovencev: [od naselitve do zloma stare Jugoslavije]*. Ljubljana: Slovenska matica.

Tone Smolej
Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.87-92

Ustanovitev Filozofske fakultete in kratek oris njene stoletne zgodovine

Prispevek obravnava priprave na ustanovitev univerze, opisuje prva predavanja in začetke Filozofske fakultete ter na kratko povzame njeno stoletno zgodovino.

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, stoletnica

The contribution discusses the preparations for the establishment of a university, describes the first lectures and the beginnings of the Faculty of Arts, and offers a brief overview of its first century.

University of Ljubljana, Faculty of Arts, centenary

1 Priprave¹

Takoj po koncu prve svetovne vojne je Mihajlo Rostohar, privatni docent praške univerze, sklical sestanek različnih društev. Na podlagi statističnih podatkov je dokazal, kakšna je potreba po akademsko izobraženih osebah, hkrati pa je izrazil prepričanje, da je treba čim prej ustanoviti univerzo, ki bi bila dobro obiskana. Na sestanku, na katerem so predlagali ustanovitev vseučiliške komisije, so narodni vladi poslali pomembno spomenico. Po prvotni zamisli naj bi na univerzi v Zagrebu osnovali nekakšen provizorij, kjer bi do ustanovitve slovenskega vseučilišča delovale slovenske stolice s slovenskim učnim jezikom. Poleg slavističnih stolic so predvidevali tudi juridične, saj se je v Cislajtaniji poučeval drugačen pravni sistem. Narodna vlada je idejo pozdravila in 5. 12. 1918 je bila prva seja vseučiliščne komisije. Le redko kdo je takrat verjel, da bodo v letu dni že prva predavanja. Na sestankih so presojali zlasti o kadrovski problematiki in kandidate za ljubljansko univerzo razdelili v tri skupine: v prvi so bili tisti, ki so se že habilitirali na avstrijskih fakultetah v Gradcu, Pragi in Černovicah. V drugi in tretji pa so bili morebitni znanstveniki, ki se bodo habilitirali v kratkem oziroma v prihodnosti. V obdobju 1877 in 1918 je na filozofskih fakultetah na Dunaju, v Gradcu in v Pragi doktorsko disertacijo zaključilo sto šestdeset kandidatov in ena kandidatka. Kljub precejšnjemu številu visoko izobraženih doktorandov pa so le redki imeli habilitacijo. Matematik Plemelj, ki je bil kot dekan Filozofske fakultete v Černovicah najvišji v akademski hierarhiji, je zagovarjal stališče, da je treba biti pri nastavitvah rigorozen, tudi če bi to pomenilo, da se ustanovitev univerze preloži za nekaj let. Ščasoma so svojo spomenico spisali teologi, ki so se prav tako želeli priključiti novi univerzi, poudarjali so tudi dolgoletno tradicijo bogoslovnega semenišča v Ljubljani. Čeprav so bile v Avstriji tehnične visoke šole ločene od univerze, so tudi inženirji želeli priključitev takšne šole

¹ Informacije povzeman po poglavju Vseučiliška komisija in ustanovitev univerze v knjigi *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana: Rektorat, 1929, 142–161. Upoštevam pa tudi izsledke projekta o zgodovini doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v Avstro-Ogrski.

novi univerzi. Protičeva vlada je bila najprej ustanovitvi naklonjena, nato pa je predlagala odložitev. Spomladi 1919 so slabe novice prišle še iz Zagreba. Na Filozofski fakulteti so zavrnili paralelne stolice, na Pravni so trdili, da želene katedre niso skladne z univerzitetno zakonodajo, na Medicinski pa so poudarili, da mora imeti profesor svoj inštitut ali kliniko, kar je povezano z velikimi stroški. Vseučiliška komisija je nadaljevala svoje delo in s tem prepričala vlado v Beogradu. Kralj Peter I. je 31. 8. 1919 imenoval prvih 18 profesorjev ljubljanske univerze: tri na pravni, teološki in medicinski ter štiri na tehnični in filozofski fakulteti. Na stolico za matematiko je bil imenovan Josip Plemelj, na stolico za slovansko filologijo Rajko Nahtigal, na stolico za slovenski jezik pa Fran Ramovš. Vsi so že imeli habilitacijo univerze v Černovicah oziroma v Gradcu. Iz dunajske dvorne knjižnice je prišel kustos Ivan Prijatelj, ki je postal profesor za zgodovino slovanskih literatur novejša dobe s posebnim ozirom na slovensko. Rektor je postal Plemelj, dekan Filozofske fakultete pa Rajko Nahtigal.

2 Prva predavanja

V sredo, 3. 12. 1919, je bil slovesen dan in tega so se zavedali vsi. Vsem se je mudilo, kajti ob devetih dopoldne se je začelo predavanje o historični gramatiki slovenskega jezika (glasoslovje) Frana Ramovša, ki je pravkar praznoval svoj devetindvajseti rojstni dan. Tik pred vojno je v Gradcu promoviral s tezo o praslovanskih reduciranih vokalih v slovenščini, na fronti je onemogel, po zdravljenju se je habilitiral in se pripravljal na docenturo v Gradcu, kjer so nanj računali še v zimskem semestru 1919/20. A Ramovš se je odločil za Ljubljano in postal eden od prvih 18 profesorjev nove univerze, pričakovanja študentov so bila zato velika:

Z današnjim dnem, ko pričakujemo novo dobo, novo življenje, ko ustvarjamo slovensko univerzo, naj vas iskreno pozdravim kot prve slušatelje naše almae matris. S tem svetim trenutkom stopa naš narod v zgodovino, ki je ne izbriše nihče nikoli več. Naš glavni predmet bo historična gramatika slovenskega jezika. Obširno je to polje in ni še obdelano! Mnogo imamo odličnih slavistov, ki so si pridobili častnih zaslug na tem polju. Imena Kopitar, Miklošič, Štrekelj, Škrabec in Oblak naj nam ostanejo vedno v častnem spominu in izgovarjali jih bomo na tem svetem prostoru z največjim spoštovanjem vedno in vsekdar. Drugi kulturni narodi imajo svojo historično gramatiko, mi je nimamo še. Nacijonalna dolžnost nas, Slovencev, pa je, da to sestavimo sami! Baza za to je starocerkv. slov. gramatika. Posameznik ne zmore tako velikega in težkega dela. More to storiti akademija znanosti, more pa tudi skromni seminar. Zato vas pozivljam, da sodelujete po svojih skromnih močeh. Še enkrat prisrčno pozdravljeni pri tem velepomembnem koraku v slovensko zgodovino. (Kolar 1919: 4)

Učenjak »prijaznega mladeniškega obraza« je izrekel pomembno misel, da z ustanovitvijo univerze vstopa narod v zgodovino, hkrati pa poudaril, da narodu, če želi biti primerljiv z drugimi, manjka zgodovinska slovnica, in vse študente povabil, naj pri tem projektu sodelujejo. Drugo predavanje je bilo v petek, 5. 12., študente pa je nagovoril tedaj dvainštiridesletni Rajko Nahtigal, ki so ga izvolili za prvega dekana Filozofske fakultete in je prej deloval kot profesor slovanske filologije (s posebnim ozirom na slovenski jezik in književnost) v Gradcu, kjer je še v letnem semestru 1919 predaval rusko slovnico in slovansko besedotvorje. Študenti so s spoštovanjem zrlji v učenjaka s častitljivo Tolstojevo brado, ki se je kljub mednarodni karieri odločil za ljubljansko univerzo:

Kakor ve, kako trnjev je začetek novorojenega svetišča, ki nima niti lastne strehe, niti svetinj, arhivske knjižnice, in znanstvenih knjig, tako je z mladeniško veselim obrazom stopil med svoj narod na revni, toda slovenski univerzi. (Kolar 1919: 4)

Nahtigalovo predavanje je bilo verjetno posvečeno starocerkvenoslovanskemu jeziku. V ponedeljek, 8. 12., je imel Ivan Prijatelj, prodekan fakultete, svoje nastopno predavanje, ki je bilo teoretičen uvod v njegova predavanja o pisateljih staroslovenstva. V predavanju je Prijatelj poudarjal pomenske razlike med slovstvom, književnostjo in literaturo, ki je zanj »poslednji izraz duševnosti kakega naroda na najvišji stopnji njegovega razvitka, na kateri prihaja narod do popolne svoje samozavedi v osebah svojih izbrancev – leposlovnih umetnikov.« (Prijatelj 1952: 6) V nadaljevanju je analiziral tudi razmerje med filologijo in literarno vedo ter poudarjal, da je ljubljanska univerza med prvimi izvedla razdelitev področja v starejše slovstvo in novejšo literaturo. Na dunajski slavistiki, kjer je Prijatelj študiral pri Vatroslavu Jagiću, je bila v ospredju zanimanja historična gramatika in starejša književnost. Sicer pa je Prijatelj posebej podčrtal pomen primerjalne metode, ki utegne tudi v literarni zgodovini »odpreti marsikatero novo perspektivo.« (Prijatelj 1952: 15)

3 Nadaljnje stolice

Po treh ustanovnih stolicah humanističnega oddelka so se v naslednjih mesecih zasedle še druge. Izidor Cankar, znani pisatelj, je januarja 1920 postal docent za umetnostno zgodovino, tedaj je fakulteta dobila tudi prvega profesorja za srednjeveško in starejšo slovensko zgodovino – Ljudmila Hauptmanna, slavist Karel Ozvald je zasedel katedro za pedagogiko, Jakob Kelemina pa je dobil docenturo za germansko filologijo. V Ljubljani je bilo sicer veliko klasičnih filologov, a niso imeli ustrezne habilitacije, zato je Nahtigal iz svojega graškega kroga predlagal triinsedemdesetletnega Čeha Ivana Lunjaka, ki je marca 1920 postal honorarni profesor za klasično filologijo. Aprila 1920 je fakulteta dobila še profesorja za geografijo, Dalmatinca Arturja Gavazzija, romansko filologijo pa je honorarno predaval Friderik Juvančič, prvi slovenski prevajalec Molièra. V poletnem semestru 1920 Filozofska fakulteta še ni imela stalnega predavatelja filozofije. Franc Weber (Veber) je kot privatni docent zagrebške univerze predaval analitsko psihologijo in Locka, šele poleti istega leta je bil imenovan za docenta za teoretsko filozofijo. Vebrova predavanja so v naslednjih letih doživela velik uspeh pri študentih. »Karkoli je on predaval, se mi je zdelo dvakrat resnično,« je zapisal pisatelj Vladimir Bartol (Virk 2014: 43). Poleti 1920 je bil Vojeslav Molé izvoljen za docenta za antično in bizantinsko umetnostno zgodovino, pozneje pa je delal uspešno kariero na Jagelonski univerzi v Krakovu. Iz navedenega sledi, da se je večina humanističnega pedagoškega kadra izobrazila v Gradcu (pedagog Ozvald, filozof Veber, zgodovinar Hauptmann, germanist Kelemina in slavist Ramovš), naravoslovci pa so predvsem absolventi dunajske almae matris.

V zimskem semestru 1920/21 je s predavanji nastopil France Kidrič, ki je bil sicer predlagan za rednega profesorja že poleti 1919, a ni bil imenovan, saj mu državna uprava ni bila naklonjena. V takšnih razmerah je Kidrič še na Dunaju prijavil habilitacijo in bil nato potrjen kot privatni docent za slovansko filologijo. Prof. Václav Vondrák, ki je odhajal v Brno, si je Kidriča želel za svojega naslednika,² zato je bil Kidrič v zimskem semestru 1920/21 s predavanji iz zgodovine slovanskih

2 F. Kidrič: Pismo F. Ramovšu, 25. 9. 1920. *Pisma Franceta Kidriča Franu Ramovšu*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2001, stran 92.

književnosti in ruskega jezika že naveden v *Seznamu predavanj*. Kakorkoli že, vlada je spremenila mnenje in Kidrič je postal nosilec četrte stolice, in sicer za starejšo slovansko književnost s posebnim ozirom na slovensko (Dolinar 2002: 44–53). Leta 1921 so dobili še peto stolico, in sicer za srbohrvaški jezik in književnost, ki jo je dobil Aleksandar Stojićević s skopske fakultete, leto pozneje pa so dobili še katedro za primerjalno indoevropsko jezikoslovje.

4 Predvojna, vojna in poveljna leta

V dvajsetih letih je Filozofska fakulteta sprejela pravilnik o diplomskih izpitih, ki so bili trodelni. V 12. skupini (za narodni jezik) se je pod *a* študiral slovenski ali srbohrvaški jezik s staroslovenskim, pod *b* zgodovina južnoslovanske književnosti, pod *c* pa narodna zgodovina in primerjalna slovnica indoevropskih jezikov. Slovenski jezik se je študiral še v skupini za narodni jezik in književnost ter v slovanski skupini, kjer je bila v ospredju ruščina. Slovenščina je bila na programu tudi v orientalni, germanski in etnološki skupini. Sistem je veljal vse do italijanske okupacije leta 1941, ko so morali dodati še italijanski jezik, književnost in zgodovino. Filozofska fakulteta je dobila daljšo italijansko ustreznico Facoltà di Filosofia, Lettere e Scienze, *Seznam predavanj* je bil od zimskega semestra 1941/42 dvojezičen. Ramovš je tako npr. predaval Fonetica storica della lingua slovena oziroma Glasoslovje slovenskega jezika itn. Okrepila se je tudi nemcistika. Večina profesorjev je bila povezana z Osvobodilno fronto, najtežje obdobje pa je fakulteta preživljala po italijanski kapitulaciji, saj je sicer univerzi zelo nenaklonjena oblast generala Rupnika ustavila predavanja (Gabrič 2015: 350). Januarja 1944 je na Narodno in univerzitetno knjižnico, kjer je imela fakulteta svoje prostore, padlo letalo in v požaru je bilo uničenih več seminarskih knjižnic. Marca so likvidirali dekana Šturma, septembra pa poslali v koncentracijsko taborišče Antona Ocvirka. Po osvoboditvi je Slovenija prvič sama odločala o univerzi, vendar je ministrstvo skrbelo za personalne zadeve. Opuščenim so bili profesorji, ki so zapustili državo, upokojili pa so tiste, ki so sodelovali s propagandističnim odsekom Rupnikove vlade. Med najbolj znanimi je bil filozof Veber. Čeprav se je povečalo zanimanje za Sovjetsko zvezo, ministrstvo ni odobrilo profesure Nikolaju Preobraženskemu, ker je leta 1938 prevedel delo Dmitrijevskega z naslovom *Stalin*, ki naj bi imelo protisovjetsko tendenco (Oset 2015: 140). Predavanja iz dialektičnega materializma je prevzel Cene Logar, ki so ga kmalu poslali na Goli otok kot informbirojevca. Zaradi spora Jugoslavije z vzhodnoslovanskimi državami se je ustavil uspešno zastavljen bolgarski lektorat, uspešno pa so se razvijali lektorati zahodnoslovanskih jezikov, ki so jih vodili slovenski predavatelji. Leta 1948 je bila po filozofinji Almi Sodnik nastavljena še druga predavateljica – Marja Boršnik, ki si nikoli ni mogla predstavljati, da bi kot ženska prišla na univerzo (Premk, Premk Bogataj 2015: 197).

5 Obdobje po drugi svetovni vojni

Leta 1950 sta se končno ločila humanistični in prirodoslovno-matematični oddelek. Iz Čehoslovaške je prišel Mihajlo Rostohar, ki je po treh desetletjih dela na Masarykovi univerzi ustanovil oddelek za psihologijo še v Ljubljani. Filozofska fakulteta je s svojimi trinajstimi inštituti končno zaživela svoje samostojno življenje, ki pa je bilo kratkotrajno, saj je vlada oba oddelka leta 1954 spet združila v Prirodoslovno-matematično fakulteto, ki jo je dejansko vodil fakultetni svet, v katerem so imeli večino zunanji člani, izvoljeni v ljudski skupščini. Oblast je uvedla tudi reelekcije,

namen katerih je bilo ideološko preverjanje asistentov. Franceta Bernika niso ponovno izvolili za asistenta, ker je izhajal iz družine, ki je bila idejno nerazpoložena do NOB.

Leta 1958 je Anton Slodnjak pri ugledni založbi Walter de Gruyter izdal delo *Geschichte der slowenischen Literatur*, ki mu je oblast zamerila protikomunistično tendenco, preveč pozitiven odnos do stare Jugoslavije, omenjanje Balantiča, neomenjanje Kardelja in predvsem opisovanje Cankarjevega hlapca Jerneja kot Kristusovega naslednika. Za Slodnjaka se je na seji Zveze komunistov Inštituta za slovansko filologijo zavzela le Marja Boršnik, kot je razvidno iz njenega dnevnika, se je uprla zahtevi centralnega komiteja, da se profesorja odstrani s katedre, in javno vprašala, v čem je Slodnjakova pedagoška neustreznost. Pravilno je tudi napovedovala, da bo nasilna odstranitev zaradi Slodnjakove šestdesetletnice težko učinkovala (Premk, Premk Bogataj 2015: 299–300). Predsednik fakultetnega sveta in dekan sta Slodnjaku sporočila, da ne more več ostati član fakultete, lahko pa še naprej objavlja. Slodnjak je hitro privolil na upokožitev, morda zato, da ne bi spravljal v zadrego drugih članov profesorskega zbora. Zelo pogumno pa so se v nasprotju z nekaterimi njegovi nekdanjimi učenci za profesorja potegnili njegovi študenti, ki niso sprejeli teze, da pomeni Slodnjakovo delo degradacijo slovenistične znanosti. Tudi njih so zadele sankcije, Stanku Šimencu (1999: 79) so odpovedali službo demonstratorja. Ob tem je potekala tudi čistka v Seminarju za filozofijo. Marca 1959 je komisija zavrnila vlogo asistenta Tarasa Kermaunerja za reelekcijo, ker naj bi bila njegova prizadevanja premalo povezana z nalogami predmeta Uvod v družbene vede.

Nova oblast je fakulteti, ki je bivala na različnih lokacijah (tudi v NUK), zgradila novo stavbo na Aškerčevi ulici, ki so jo slovesno odprli leta 1962. Na začetku šestdesetih let sta nastala nova oddelka, in sicer za sociologijo in muzikologijo. Leta 1965 je Oddelek za slovanske jezike in književnosti organiziral prvi Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, ki se ga je udeležilo 25 udeležencev iz Evrope in ZDA.

Pomlad 1971 je bila v znamenju študentskih protestov, saj je oblast zaprla več demonstratorjev in Franeta Adama, ki je na pano zapisal: »Napočil je čas gverile, uprimo se avtoritarizmu in porajajočemu se kapitalizmu.« Iz solidarnosti do kolegov je izredna skupščina razglasila zasedbo Filozofske fakultete, ki jo je podprl tudi dekan Cvetko. Prvo noč, 26. 5., je okoli sto študentov prespalo na fakulteti. Dne 2. 6. se je zasedba končala, študente je obiskal visoki predstavnik Kavčičeve vlade Ernest Petrič. Okrožno sodišče je tudi odstopilo od pregona Franeta Adama, saj je verjelo, da je izraz gverila uporabil z zavestjo, da študente poziva k nenasilnemu delovanju.³

Leta 1987 je bil ustanovljen Oddelek za bibliotekarstvo. Želja po boljšem poznavanju neevropskih jezikov in kultur je botrovala leta 1995 nastanku Oddelka za azijske in afriške študije, potreba po odličnih tolmačih in prevajalcih pa dve leti pozneje Oddelku za prevajalstvo. Razdružila sta se dva velika oddelka: leta 1998 sta iz Oddelka za germanske jezike in književnost nastala Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko ter Oddelek za anglistiko in amerikanistiko. Štiri leta pozneje pa se je Oddelek za slovanske jezike in književnosti razdružil v Oddelek za slovenistiko in Oddelek za slavistiko, kjer je danes mogoče študirati zahodno, vzhodno in južnoslovanske jezike.

3 Povzemamo poglavje Zasedba filozofske fakultete. *Študentsko gibanje 1968–72*. Ljubljana: Krt, 1982, strani 152–211.

Fakulteta je v stotih letih preživljala svetle in temne trenutke. V Kraljevini SHS jo je ustvarila deseterica genialnih zanesenjakov, njen vzpon je prekinila druga svetovna vojna, ki je terjala smrt dekana in številnih študentov. Težke čase je preživljala tudi v petdesetih letih, ko so bili odpuščeni nekateri njeni sodelavci. Preživela je številne reforme, ki je niso oslabilе. Danes je največja fakulteta v državi, na njej je mogoče študirati številne stroke in se učiti dvaintrideset jezikov. Ustanovljena je bila kot fakulteta s slovenskim poučevalnim jezikom, kar je vplivalo na razvoj slovenskega znanstvenega jezika. Prvo predavanje je bilo v slovenščini o slovenščini, le v katerem jeziku bo zadnje?

Literatura

- DOLINAR, Darko, 2002: France Kidrič in ljubljanska univerza 1918–19. *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo 44–53.
- GABRIČ, Aleš, 1994: Reforma visokega šolstva 1954–1961 ali kako uničiti univerzo. *Nova revija* 13. 105–120.
- GABRIČ, Aleš, 1995: *Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- GABRIČ, Aleš, 2000: Odpuščanje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških razlogov. *Objave* 6. 12–32.
- GABRIČ, Aleš, 2015: Ljubljanska univerza pod političnimi pritiski jeseni 1943. *Kronika* 63. 337–352.
- GABRIČ, Aleš, 2016: Simeon Hesapčiev – prvi lektor bolgarščine na univerzi v Ljubljani. Žarko Lazarevič, Aleš Gabrič (ur.): *Slovenci in Bolgari med zahodnimi in vzhodnimi vplivi*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. 119–233.
- GRAFENAUER, Bogo, 1969: Filozofska fakulteta. *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 195–198.
- KOLAR, Ivan, 1919: Prvi dih slovenske univerze. *Slovenski narod. Priloga* 52/252 (25. 12. 1919). 4.
- MOVRIN, David, 2013: Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni. *Keria* 15. 147–179.
- OSET, Željko, 2015: Akademsko kariero Nikolaja Fjodoroviča Preobraženskega (1893–1970). *Monitor ISH* 17. 129–150.
- PREMK, Francka, PREMK BOGATAJ, Eva, 2015: *Marja Boršnik. Prva dama slovenske slavistike*. Kranj: Gorenjski muzej.
- PRIJATELJ, Ivan, 1952: Literarna zgodovina. *Izbrani eseji in razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Skupina avtorjev, 1982: *Študentsko gibanje 1968–72*. Ljubljana: Krt.
- ŠIMENC, Stanko, 1999: Spomin na profesorja – v navzkrižju stoke in politike. Štirideset let pozneje. *Literarnovedno srečanje ob stoletnici rojstva prof. dr. Antona Slodnjaka*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VIRK, Tomo, 2014: *Vebrov učenec*. Ljubljana: Literatura.
- Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra, 1929.

Izbirna tečaja

Širca

Tivadar, Panker

Parada mladih

Ferk

Kohl

Alen Albin Širca
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.95-103

Nastanek slovenskega pesniškega ekspresionizma

Literarni ekspresionizem se je v slovenski poeziji pojavil precej pozno. Sodeč po vodilnih literarnih revijah tistega časa, kot sta bili *Dom in svet* ter *Ljubljanski zvon*, je nekatere tipične ekspresionistične prvine v slovenski poeziji mogoče zaznati leta 1919. Čeprav je slovenska literarna veda te prvine različno razlagala in za ekspresionistične pesnike razglašala različne avtorje, pa sta v začetni fazi tipična predstavnika pesniškega ekspresionizma na Slovenskem samo Miran Jarc in Anton Podbevšek. Večina drugih pesnikov posamezne motive, ki bi lahko veljali za ekspresionistične, kot so motiv vlaka oziroma tehničnih objektov ali opis vojnih grozot, upesnjuje še vedno s sredstvi novoromantične in simbolistične poetike. Sem spadajo pesniki, kot so Fran Albreht, Pavel Golia, Alojzij Remec, Joža Lovrenčič in Anton Vodnik.

literarni ekspresionizem, moderno pesništvo, leto 1919, Miran Jarc, Anton Podbevšek

Literary expressionism appeared in Slovene poetry rather late. Judging by the leading literary journals of the time, such as *Dom in svet* and *Ljubljanski zvon*, certain characteristic expressionist elements can be discerned in Slovene poetry in 1919. Although these elements are explained by Slovene literary studies in different ways, proclaiming different poets as expressionists, in the initial phase the only real representatives of poetic expressionism in Slovenia were Miran Jarc and Anton Podbevšek. The majority of other poetic motifs that might be described as expressionist, such as that of the train or technical constructions, or descriptions of the horrors of war, were still written about using neo-Romantic or symbolist poetics. This applies to poets such as Fran Albreht, Pavel Golia, Alojzij Remec, Joža Lovrenčič and Anton Vodnik.

literary expressionism, modern poetry, 1919, Miran Jarc, Anton Podbevšek

V prispevku se bomo posvetili razmišljanju, kako se je literarni ekspresionizem začel uveljavljati v slovenskem pesništvu. Čeprav naj bi se ekspresionizem v literaturi prvič pojavil v nemškem prostoru že okoli leta 1905, pa slovenska literarna veda z oziroma na posebnost slovenskih družbenih razmer in konkretne literarne produkcije tega časa začetek literarnega ekspresionizma navadno postavlja po koncu prve svetovne vojne. Pričujoča razprava bo skušala pokazati, da lahko, vsaj v pesništvu, na jasno prepoznavne ekspresionistične prvine naletimo šele v letu 1919. Zato se v prispevku ne bomo mogli ukvarjati s problemi slovenskega pesniškega ekspresionizma kot takega niti s tematizacijo njegovih največjih dosežkov, temveč se bomo posvetili samo tistemu »prelomnemu«¹ trenutku, ko je bila na slovensko literarno prizorišče vpeljana nova poetika, ki jo je mogoče imeti za ekspresionistično. V ospredju našega zanimanja bosta samo dva pesnika, ki sta najznačilnejša za začetno fazo literarnega ekspresionizma pri nas, in sicer Miran Jarc in Anton Podbevšek. Zunaj dosega naše razprave bo zato moral ostati Srečko Kosovel, ki je sicer tematsko in slogovno napisal nekaj pesmi v tipično ekspresionističnem ključu, vendar se sam v resnici nikoli ni imel za ekspresionista, saj je kmalu prepoznal svojo umetniško pot v konstruktivizmu (Vrečko 2011: 57–72). Prav tako ne bomo razpravljali o zgodnji poeziji Boža Voduška, ki je začel pesniti nekoliko pozneje. Po drugi strani pa bomo morali izpustiti tudi zgodnja pesniška dela Toneta Seliškarja, ki je začel objavljati prve pesmi 1921 in je prvo pesniško zbirko z naslovom *Trbovlje* objavil leta 1923, saj s svojo socialistično tonaliteto bolj sodi v socialni realizem.

Kaj je ekspresionizem?

Vsak govor o literarnem ekspresionizmu mora najprej začrtati to, kako razume ta internacionalni literarni pojav, ki se je razmahnil v Evropi približno med letoma 1910 in 1930. Najprej že zato, ker je dandanes sama oznaka »ekspresionizem« postala problematična, bodisi zato, ker je v več ozirih ohlapna in nedoločna, ali pa, ker se je znanstveno-strokovne literature o tem gibanju nagrmadilo že toliko, da je kratko malo nepregledna. Sama oznaka je na neki način kontingentna, saj se je že od samega začetka poimenovanje »ekspresionistično« prekrivalo in tudi zamenjevalo s sorodnimi izrazi, kot so »futuristično«, »napredno«, »neopatetično«, »aktivistično«, »mlada književnost« ipd. (Anz 2010: 5).

Kljub temu je mogoče izluščiti nekaj pglavitnih idejnih torišč, ki skupaj sestavljajo jedro t. i. ekspresionistične ideologije. Najvidnejše mesto ima tu ideja o novem človeku – včasih kar ničejansko povzdignjenem v Človeka – in novem življenju, ki naj bi ga živel. *Incipit vita nova* (začenja se novo življenje) – tako se, recimo, glasijo besede v predgovoru h knjigi *Geist der Utopie* (1918) Ernsta Blocha, ki po pravici velja za največji doprinos k filozofiji ekspresionizma. Takšna metaforična oznaka »novi«, »novo« ima pogosto nespregledljive religiozne konotacije, ki bi jim lahko sledili od novozaveznih formulacij o spreobrnitvi, novem rojstvu, novem človeku in novem duhu naprej. Vendar je temeljni postulat ekspresionistične ideologije v tem, da je takšno novo življenje zdaj dojeto kot docela uresničljivo tu in zdaj, v tem življenju in ne šele v zagrobni resničnosti tradicionalne metafizike. To seveda še ne pomeni, da bi se morala ekspresionistična ideja o novem življenju vedno in povsod do kraja sekularizirati, saj je bilo možno tako povsem »horizontalno« (npr. materialistično, socialistično) pojmovanje novega človeka, ki aktivno spreminja materialni svet, kot tudi »vertikalno«, se pravi religiozno ali spiritualistično dožemanje, ki bodisi še vedno sledi konturam krščanske duhovnosti ali pa se spogleduje z anonimno transcendenco simbolističnega tipa. V vsakem primeru pa je ekspresionistični etos hotel biti eksistencialno korenit. Skladno z različnimi filozofijami življenja tistega časa (Nietzsche, Bergson) in razvojem filozofske ontologije (ta nedvomno kulminira v delu *Bit in čas* Martina Heideggra) novo življenje novega človeka ni dojeto kot sad zgolj fizičnih in psiholoških premen, ampak eksistencialnega obrata, se pravi obrata, ki naj se zgodi v samem fundamentu človekove eksistence. Zato je v tem oziru malone programatičen tale verz iz pesmi *Der Spruch* (Izrek) Ernsta Stadlerja:

Der Welt entfremdet, fremd dem tiefsten Ich,

Dann steht das Wort mir auf: Mensch, werde wesentlich! (Anz 2010: 48)

Tu je pomenljivo, da je sama po-etična maksima *Mensch werde wesentlich* (Človek, postani bistvenosten) vzeta iz epigrama nemškega baročnega mistika Angela Silezija (1624–1677).¹ Tako razgibana baročna estetika kot izročilo krščanske mistike, ki se s svojo paradoksnostjo govori o giba čerem religioznih dogmatizmov, sta bila pglavitna zgodovinska vira navdiha za marsikaterega ekspresionističnega pesnika. Vendar takšna poduhovljenost in mističnost pri ekspresionistih nikakor nista v nasprotju s potrebo po akciji, po dejavnem spreminjanju sveta, po odpravi krivičnih

¹ Prim. slovenski prevod v Sileziji 2012: 133: »Človek, postani vendar bistven«. Zanimivo je, da je isto sintagmo leta 1919 vzel za moto tudi Martin Heidegger pri svoji zgodnji ekspoziciji filozofije eksistence v svojem seminarju *Zur Bestimmung der Philosophie*.

družbenih struktur, čeprav je res, da mora pred družbeno revolucijo nastopiti najprej revolucija srca. Ekspresionistični vitalizem, ki povzdiguje življenjski elan, mladost in vsesplošno prenavo, se niti ne izgublja v introvertni kontemplativnosti niti v aktivizmu zgolj politične angažiranosti. Skratka, mistika in politika si tu paradokso podajata roki.

Pomembna sestavina ekspresionistične literature, ki je skupna še tako različnim osebnim poetikam, je pacifizem, odločna kritika vojne, pa tudi kritika tehnike, ki včasih zaide v pravcati strah pred mehanizacijo. Ideja o vsesplošnem miru bo vodila k uresničenju univerzalnega bratstva med narodi in naposled med vsemi posamičnimi ljudmi. Takšna utopična razsežnost pomeni tudi močan poudarek na internacionalizaciji, premiku stran od nacionalističnih tem, ki se tako ali drugače osredinjajo samo na problematiko lastnega naroda.

Če se osredotočimo na formalno plat, se v ekspresionističnem pesništvu goji tako tradicionalne, enostavne oblike, ki predstavljajo nekakšno protiutež svetovnemu kaosu, kot tudi prosti verz, ki ponazarja učinkovit beg pred prisilo forme in nakazuje začetke sintaktične in morfološke dekonstrukcije jezika (Kralj 1986: 57). Pogosto ekspresionistična pesem tendira v himnično, ekstatično, mesijansko, celo patetično. Kljub temu da se včasih izgublja v abstrakcijah, ki jih pomagajo tvoriti številni neologizmi, eliptične konstrukcije, ki služijo zlasti jezikovnemu približevanju realizmu življenja kot takega, je vendarle v ospredju pesniške komunikacije doživljaj (nem. *Erlebnis*), kot ekspresija, izraz afektivne zasidranosti v življenju samem. Vendar je na formalni ravni težko izluščiti tipično ekspresionistične prvine, ki bi jih lahko jasno in nedvoumno ločili od splošno modernističnih postopkov. Zato je v zvezi s pesniškim ekspresionizmom pravilneje govoriti o »poetološki heterogenosti« (Anz 2010: 183).

Leto 1919: nastanek slovenskega ekspresionizma v poeziji

Čeprav se je na Slovenskem v periodiki začelo pisati o ekspresionizmu že precej zgodaj, vsaj od prvih omemb Izidorja Cankarja leta 1912 naprej (Kralj 1986: 116), pa se je ta v pesništvu otipljivo vzpostavil relativno pozno. Slovenska literarna veda si o začetkih in o morebitnih predhodnikih ekspresionizma ni povsem enotna. Po Francetu Zadravcu se pesmi, ki izkazujejo zaznavne (pred)ekspresionistične nastavke, pojavijo že pred prvo svetovno vojno, nekje okrog leta 1913. Tu naj bi šlo za pesmi naslednjih avtorjev: Stanko Majcen, Vladimir Levstik, Fran Albreht, Anton Debeljak, Joža Lovrenčič, Ciril Jeglič, France Bevk in Andrej Čebokli, od »novoromantikov« pa je mogoče sem prišteti še Otona Župančiča (Zadavec 1977: 3). Tudi glede samega »kanona« pravih ekspresionističnih pesnikov si nismo docela na jasnem. Janko Kos na primer ekspresionizem detektira samo pri Antonu Podbevšku in Srečku Kosovelu ter pogojno pri Miranu Jarcu (Kos 2001: 288–301), medtem ko je precej bolj inkluziven Zadavec, ki v t. i. pesniški sistem slovenske ekspresionistične lirike – tega umešča med leti 1918 in 1930 – uvršča tele pesnike: Miran Jarc, Fran Albreht, Stanko Majcen, Anton in France Vodnik, Tine Debeljak, Božo Vodusek, Srečko Kosovel, Tone Seliškar, Mile Klopčič in Edvard Kocbek (Zadavec 1993: 41).

Nesporno je, da je dejanski začetek ekspresionizma v slovenskem pesništvu treba postaviti po koncu prve svetovne vojne. Pregled po literarnih revijah tistega časa pa pokaže, da je to »prelomno« leto prav leto 1919.² Tega leta je prvič objavil svoje pesmi tudi Miran Jarc (1900–1942), ki

² Torej še celo eno leto prej, kot trdi Janko Kos (2001: 288) v *Primerjalni zgodovini slovenske literature*.

v slovenski literarni vedi navadno velja za tipičnega ekspresionističnega lirika. Njegova zgodnja poezija je izrazito kozmična. Sam se je označeval za »vsemirskega skitalca«, ³ ki se bojuje proti stihiji sveta (»sredi kaosa sem«) (prim. Zdravec 1993: 53), saj se lirski subjekt njegovih pesmi v svoji solipsistični samoti čuti ogroženega pred »strašnim vsemirjem«. Glede te vpadljive Jarčeve kozmocentričnosti bi pri njem bilo treba, kot opozarja Kralj (1986: 180), preiskati, ali je nanj morda vplival »pesnik kozmičnega patosa«, Theodor Däubler, ki spada med zgodnje nemške ekspresioniste.

Kljub mnogim ekspresionističnim elementom je v Jarčevi poeziji vendarle še marsikaj tradicionalnega. Njegov lirski subjekt kot »drzen iskalec« pogosto izkazuje še povsem whitmanovski vitalizem, pa tudi njegov kozmizem, groza pred »strašnim vsemirjem« kot nekakšnim transcendenčnim počelom morda bolj odseva Maeterlinckov *néant hostile* (sovražni nič) kot pa pravo ekspresionistično tesnobo. Zato je zgodnji Jarc po svojem temeljnem ustroju sinkretistični pesnik, pri katerem se ekspresionistične prvine mešajo s simbolističnimi in novoromantičnimi (Kralj 1986: 179; Kos 2001: 295–296).

Prve tri pesmi je Miran Jarc leta 1919 objavil v katoliški reviji *Dom in svet*, ⁴ in sicer Pod slapom, Skrivnostni romar in Tam izza gozda. Vsaj prvi dve izkazujeta nekatere prepoznavne ekspresionistične elemente. V pesmi Pod slapom beremo:

Vse je valovje: divje orkester igra
marzeljezo! Ho, ho, na poti na dno!

- - -

Tudi jaz sem val, ki peni se, šumi
in poje v zboru voda,
ki vzganjajo, sklanjajo se preko skal ...
(Jarc 1919: 219–220)

Lirski subjekt se poisti z deročo vodo, s slapom, ki pa se naposled v resnici pokaže za metaforo burnega iskanja metafizične skrivnosti. Ekspresionistična podoba narave se staplja z whitmanovskim elanom:

O divna veličina: glej ubrano vodó
padajočo v slap ... Tako moje misli deró,
iščoč vseh skrivnosti dno.
(Jarc 1919: 219)

Pri zgodnjem Jarcu pogosto naletimo na temo iskanja transcendence; ob koncu pesmi Skrivnostni romar se lirski subjekt sredi kozmičnega molka predstavi kot »drzni iskavec« poslednje resničnosti, kar zveni ekspresionistično:

³ To je za »vesoljskega popotnika«.

⁴ Zanimivo je, da je bil tedaj *Dom in svet* načeloma bolj odprt modernizmu in literarnim inovacijam kot pa *Ljubljanski zvon* (Kralj 1986: 121).

A tudi njegovemu zagonetnemu viru se že bližam
počasi ... boječe ...
Kaj vem, kaj šepetaje
vejevje krog mene ...
vsemirje molčeče, prežeče trepete,
ko stopam skozi pragozde – skrivnosti
drzen iskavec.
(Jarc 1919: 249)

Oglejmo si tudi pesem, ki jo je Jarc leta 1919 objavil v *Ljubljanskem zvonu* in ima naslov Nočna vizija. Začne se takole:

Ob štiriindvajseti uri so po stenah in stropu brizgnili refleksi – goreči jeziki
dirjajočih avtomobilov, mojih razvratnih misli kriki,
ki jih je spremljalo brezmejno drdranje, šumenje,
mojega miselnega induktorja žgoče brnenje ...
Videl sem še, da me je zalila noč,
iskajoče oči so obupno zastrmele.
Moja boleost je zavpila skozi temó
kot dvoje sklenjenih rok
o Bog!
(Jarc 1919: 641)

Tehnični izrazi tu pomagajo upodabljati duševno razrvanost lirske subjektivitete, ki pa je še vedno vezana na krščansko transcendenco. Verz je izrazito demelodiziran, krčevit, prenapet in skoraj povsem prozen. Nekoliko naprej naletimo na podobo vlaka, ki se pelje skozi predor, in simbolizira človekov prehod iz imanence v transcendenčno sfero:

Vlak drvi, besni, grmi
kot človek, ki se iz duše mu trgajo kriči
ob nočni uri gorja brez dna
na njegovi divni poti tja,
kjer se zemlja preliva v nebo. –
(Jarc 1919: 642)

Tehnična podoba je spet vezana na ustaljene metafizične predstave, sicer pa je podoba vlaka tipična za zgodnji ekspresionizem. V tem oziru je bila najbrž najvplivnejša slovita pesem Ernsta Stadlerja *Fahrt über die Kölner Rheinbrücke bei Nacht* (1913). Vsekakor pri Jarcu podoba vlaka v širšem kontekstu pesmi lahko deluje tako ekspresionistično kot simbolistično, pač odvisno od interpretacije za kakšen absolut oziroma transcendenco tu v resnici gre. Podobo vlaka najdemo sicer pogosto v slovenskih pesmih tistega časa. Na primer tudi v pesmi Na bojišče, ki jo je istega leta (1919) v *Literarnem zvonu* objavil Pavel Golia. Lirski subjekt v tej pesmi vlak primerja s »črno stonogo«, »strašno pošastjo« (Golia 1919: 513), ki vojake pelje v smrt. Vendar bi tu težko govorili

o ekspresionizmu, saj pesnik na ta način s slogovnimi sredstvi moderne zgolj na splošno lamentira nad vojno.

Drug pesnik, ki bi mu prav tako lahko pripisali ekspresionistično poetiko, je Fran Albreht (1889–1963). V njegovi pesmi *Skrivnostni hip* lirski subjekt napoveduje vsesplošno katastrofo, ki bo mobilizirala narode:

Jaz sanjam veliki potres,
ki zruši nad nami obzorja,
da bruhnejo narodi v morja
podzemeljska v svet kakor kres.
(Albreht 1919:1)

Pravzaprav lahko v *Ljubljanskem zvonu* že eno leto poprej pri Albrehtu naletimo na navidez že polnokrvno ekspresionistično pesem *Spev eternistov*, v kateri je med drugim uporabljena tudi sintagma »novo življenje«. Vendar videz vara. Treba je vendarle opozoriti, da je Albrehtova pesniška govorica še izrazito vezana na tradicionalno metafiziko, torej na konvencionalne predstave življenja po smrti. Zato je Albreht gotovo še predekspressionist oziroma ga lahko kvečjemu umestimo na prehod iz slovenske moderne v ekspresionizem (Kos, Dolinar 1982: 13).

Prav tako tudi manj znanega Alojzija Remca (1886–1952) ne moremo šteti k ekspresionistom. V pesmi *Pomladni dež* sicer govori o prenovi, o prihodnji novi eri, ki bo boljša od zdajšnje.

Zdaj nam ni dobro, moj otrok.

Pride pa drugi, srečnejši čas.
Dež bo prenovil zemlje obraz,
čas bo preustvaril nas.
Žalosti, ki nas v srcu pekó,
solze, ki ne smejo v oko,
vse bodo pod zemljó.
(Remc 1919: 101)

Na prvi pogled se pesem sliši ekspresionistično, vendar na koncu vendarle izvemo, da gre za običajno religiozno upanje krščanskega vernika v »nebeško plačilo«: Bog nam bo dal zanj večni nasmeh / po teh težkih dneh (Remc 1919: 101). Tudi njegova pesem *Človek*, posvečena okostju nekega vojaka, ki je viselo obešeno na nekem mostu pri Gorici, dokler ga niso razstrelili, ni zares ekspresionistična, saj tema trpljenja v vojni ni globlje vtkana v ekspresionistično ideologijo o novem človeku, ampak ostane v zelo splošnem in naivnem okviru tožbe nad uničujočimi posledicami vojne:

Jaz vojskujočih se narodov nisem več sin,
jaz za nikogar nisem krvi prelil,
jaz sem Človek. Ocean bolečin
vrgel me v svet je, ki me je bil zatajil.
(Remc 1918: 173)

Zaradi enakih razlogov ne drži sodba glede Jože Lovrenčiča (1890–1952), češ da velja za najizrazitejšega predstavnika »začetne stopnje religioznega ekspresionizma na Slovenskem« (Kos, Dolinar 1982: 206), niti ni »odpiral vrata v religiozno vrsto slovenskega ekspresionizma (Zadravec, Grdina 2004: 111), saj so njegove pesmi še bolj potopljene v novoromantično naivnost, tako da gre v resnici za epigona slovenske moderne (Kralj 1986: 122). Po drugi strani pa je treba opozoriti še na to, da tudi pozneje ne moremo govoriti o kakem »katoliškem ekspresionizmu«, saj gre za neustrezen konstrukt, ki ga je izoblikovala katoliška periodika v tistem času, a je z današnjega stališča jasno, da je pri tovrstni poeziji večinoma šlo za nadaljevanje novoromantike oziroma moderne (Kralj 1986: 161).

Tako tudi Antona Vodnika ne moremo proglasiti za religioznega ekspresionista. Že samo če pogledamo njegov pesniški debut, ko je komaj petnajstleten v *Domu in svetu* leta 1920 objavil pesem Spomlad, naletimo na prepoznavne neoromantične ali celo simbolistične poteze, ki pa – v nasprotju s kakim Lovrenčičem – vendarle kažejo na nadarjenega pisca, ki bo pozneje vendarle preigral možnost religioznega simbolizma pri nas.

Zato pa je nasprotno pravi ekspresionizem v slovenskem pesništvu takoj po koncu prve svetovne vojne treba videti v zgodnjih pesmih Antona Podbevška (1898–1981). Slovenska literarna veda ga je sicer pogosto povezovala s futurizmom, vendar ta povezava ne drži, saj pri njem nikjer ne naletimo na futuristično koncipiranega novega človeka, ki naj bi se uresničil ob pomoči tehnološkega napredka. Podbevšek torej zagotovo ni futurist, kot je trdila predvsem starejša slovenska literarna veda, ampak je, kot ugotavlja Janko Kos (2001: 289), vsaj po stilno-formalni plati najznačilnejši slovenski ekspresionist. Poleg tega je prvi, ki dosledno opeva razklanost človeka, destruktivnost in dehumanizacijo tehničnega napredka oziroma natančneje rečeno: »Njegova lirika kaže nekatera tipična znamenja disociacije subjekta, predvsem sakralizirani in predimenzionirani nietzschejanski ego« (Kralj 1986: 168). Čeprav so bile nekatere njegove zgodnje pesmi vključene v njegovo prvo zbirko *Človek z bombami*, ki je nastala že leta 1920, a je bila dejansko izdana šele leta 1925, lahko prepoznavne ekspresionistične prvine najdemo že v njegovih prvih objavah v reviji *Dom in svet* leta 1919.⁵ Tako na primer pesem Traverze iz cikla Na razpotju v prostem verzu živo posreduje vojno izkušnjo, ki se izmika tradicionalnim obdelavam tega motiva:

In bila je noč, tresla se je zemlja od topovih strellov kakor v omedlevici, –
 Utrinjali so se plameni in rakete, o Conegliano, cvetoče mesto! –
 In padale v pšenična polja in razrušeno mesto. –
 Stal sem na platformi tovrnega vlaka in lokomotiva me je vlekla v gorečo daljo. –
 (Podbevšek 1919: 114)

Lirski subjekt se tu postavlja kot nadmočen nad kruto realnostjo, ko skoraj z nadčloveško neprizadetostjo opisuje vojne dogodke:

⁵ Pravzaprav se ekspresionistični elementi pojavijo že v njegovi pesnitvi Žolta pisma, ki jo je Podbevšek hotel leta 1915 objaviti v *Ljubljanskem zvonu*, pa je bil zavrnjen (Kralj 1986: 169).

O, jaz sem povsod doma – kaj mi mar zemlja, ki me je rodila, in vsi
moji najdražji – in nikjer, jaz, bog! –
In vozil sem se proti Piavi, mimo eskorte v blatu in dežju, –
laški ujetniki, sajaste čelade, pred njimi žena z belo haljo, –
In nad mojo glavo motorno drdranje aeroplanov in iz bližnjega
stolpa regljanje strojnih pušk. –
(Podbevšek 1919: 114)

Takšen pobožanstven »novi« človek je največji približek ekspresionistični ideologiji, kot ga pozna slovensko pesništvo tistega časa. Že Fran Petré (1956: 685) v zvezi s Podbevškovo »anarhično vojno liriko« govori o titanizmu, o ideologiji nadčloveka. Enako ugotavlja tudi Janko Kos (2001: 290), ko trdi, da je ničejanstvo bistvena sestavina Podbevškovega pesništva, ki se najbolj razbohoti v njegovi prvi zbirki *Človek z bombami*. Prav ničejanstvo pa je eden izmed poglavitnih filozofskih tokov, s katerim se je ekspresionistična poezija posebno rada napajala.

Vprašanje seveda ostaja, koliko je Podbevšek tudi že modernist, kolikor vemo, da je v poeziji tistega časa ves čas šlo za nekakšno osmotsko povezavo med obema oznakama, se pravi med ekspresionizmom in modernizmom. Če razumemo modernizem široko duhovnozgodovinsko, zlasti kot tendenco k destabilizaciji pesniške subjektivitete, potem je morda Podbevšek tudi že prvi slovenski modernistični pesnik ali pa vsaj »paleomodernist« (Kos 2001: 291).

Sklep

V tej razpravi smo poskušali pokazati, da je začetek slovenskega ekspresionizma na Slovenskem treba umestiti v leto 1919. Tedaj v literarnih revijah *Dom in svet* in *Ljubljanski zvon* zasledimo prve objave, ki nedvoumne kažejo znamenja ekspresionistične poetike. Od vseh pesnikov pa se pravemu ekspresionizmu približuje samo poezija Miran Jarca in Antona Podbevška. Če je pri zadnjem ekspresionizmu še najmočnejši in lahko govorimo tudi o prvih znakih modernistične poezije na Slovenskem, pa je Jarc v marsičem še vezan na novoromantiko in simbolizem.

Na dlani je ugotovitev, da je ekspresionizem v slovenskem pesništvu v resnici skromen pojav. Že na začetku in verjetno še bolj zatem, skozi vsa dvajseta leta prejšnjega stoletja, sta ga spodrivala nova romantika in simbolizem. Zato je v t. i. obdobju ekspresionizma bil vodilni tok v slovenski poeziji v resnici simbolizem (Kos 2001: 287). To pa morda drži tudi za poznejša desetletja, ko bi že lahko pričakovali polno razvitje pesniškega modernizma, pa je večinoma v temelju šlo le za nove premene simbolističnega pesništva, ki se s tem postavlja za poglavito potezo slovenske poezije 20. stoletja na splošno.

Viri

- ALBREHT, Fran, 1919: *Ljubljanski zvon*. 1.
GOLIA, Pavel, 1919: Na bojišče. *Ljubljanski zvon*. 513.
JARC, Miran, 1919: Pod slapom. Skrivnostni romar. *Dom in svet*. 219–220, 249.
JARC, Miran, 1919: Nočna vizija. *Ljubljanski zvon*. 641–642.
PODBEVŠEK, Anton, 1919: Traverze. *Dom in svet*. 114.
REMEC, Alojzij, 1918: Človek. *Dom in svet*. 173.
REMEC, Alojzij, 1919: Pomladni dež. *Dom in svet*. 101.

Literatura

- ANZ, Thomas, 2010: *Literatur des Expressionismus*. Stuttgart: Metzler.
- KOS, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOS, Janko, DOLINAR, Ksenija (ur.), 1982: *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KRALJ, Lado, 1986: *Ekspresionizem*. Ljubljana: DZS.
- PETRÉ, Fran, 1956: Podbevškov problem. *Naša sodobnost* 4/7. 674–692.
- SILEZI, Angel, 2012: *Kerubinski popotnik*. Ljubljana: KUD Logos.
- VREČKO, Janez, 2011: *Srečko Kosovel. Monografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ZADRAVEC, Franc, 1977: Slovenski predekspresionistični literarni mozaik. *Slavistična revija* 25/1. 1–20.
- ZADRAVEC, Franc, 1993: *Slovenska ekspresionistična literatura*. Murska Sobota: Pomurska založba, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ZADRAVEC, Franc, GRDINA, Igor, 2004: *Sto slovenskih pesnikov*. Ljubljana: Prešernova družba.

Hotimir Tivadar,* Suzana Panker**

*Filozofska fakulteta, Ljubljana

**Osnovna šola Fokovci, Fokovci

DOI: 10.4312/SSJLK.55.104-111

Prekmurščina v slovenskem šolstvu

Prekmurščina je v slovenskem prostoru eno najprepoznavnejših narečij in je bila v 17. stoletju in vse do začetka 20. stoletja tudi knjižni jezik s prepoznavno protestantsko in tudi katoliško knjižno tradicijo. V drugi polovici 20. stoletja, še posebej pa po letu 1991 in slovenski osamosvojitvi, so slovenska narečja postala prepoznavna tudi v javnosti, prekmurski jezik pa se je začel uporabljati v različnih leposlovnih delih, popularni glasbi in filmu. Zaradi (občutka?) izginevanja prekmurskega narečja se je v zadnjem času sprožila pobuda po predstavitvi prekmurskega jezika in kulture v slovenskih šolah, kar se v okviru interesnih dejavnosti uresničuje v šolskem letu 2018/19 na šestih pomurskih osnovnih šolah. Prepričani smo, da se s tem izboljšuje tako jezikovna kot kulturna kompetentnost učencev.

didaktika, slovenski jezik, knjižni jezik, jezikovna norma, prekmurski jezik

In the Slovene language space, the Prekmurje dialect is one of the most distinctive and from the 17th to the early 20th century it was also a literary language, with recognised Protestant and Catholic traditions. In the second half of the 20th century and especially after 1991 and Slovene independence, Slovene dialects gained even more public recognition, while the language spoken in Prekmurje began to be used in various literary works, films and popular music. In recent times, because of the feeling that Prekmurje dialect is disappearing, an initiative had been launched for the presentation of Prekmurje language and culture in Slovene schools, which in the 2018/2019 school year happened at six primary schools in the area. We are convinced that this will increase both the linguistic and cultural competence of the pupils.

didactics, Slovene language, standard language, linguistic norm, Prekmurje language

1 Uvod

Pogled na leto 1919, zgodovinsko prelomnico prekmurskih Slovencev, in združitev (večine) prekmurskih Slovencev (razen Porabcev) z matičnim slovenskim narodom. Prekmurščina danes – narečna leposlovna ustvarjalnost ali želja po več? (oporne točke iz vabila na predstavitev knjige Marka Jesenška *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem* v Univerzitetni knjižnici Maribor, 11. 4. 2019)

Prekmurski jezik je v slovenskem in prekmurskem prostoru pogosto pojmovan kot dokaj samostojen, od knjižne slovenščine zelo drugačen jezikovni kod. Še posebej v Prekmurju je občutek drugačnosti, prekmurskosti zelo intenziven. Pogosta je ločnica v smislu – slovenski jezik vs prekmurski jezik, kar lahko nakazuje tudi na »neslovenskost« prekmurskega jezika in prebivalcev onstran Mure, kar so zlorabljali predvsem madžarski nacionalisti (prim. Novak 2004). Prekmurski jezik in Prekmurje kot celota sta v slovenski strokovni in splošni javnosti nekaj mitološkega, kar je glede na njegovo (jezikovno) arhaičnost in leposlovno življenje (tudi načrtovana »mitološka« promocija prekmurskih pisateljev v preteklosti in sedanjosti) nekaj povsem logičnega. V preteklosti se je to utrjevalo predvsem preko Kranjčevega pisateljstva (*Povest o dobrih ljudeh, Strici so mi povedali ...*) in njegovega predsedovanja Društvu pisateljev Slovenije, prav tako je bil pomemben raziskovalec slovenske književnosti v sodobnosti Prek prekmurskih korenin akad. prof. dr. Franc

Zadavec. V novejšem času (še posebej po letu 1991) sta zelo pomembna promotorja Prekmurja predvsem glasbenik Vlado Kreslin in pisatelj Feri Lainšček, ki sicer večinoma ustvarjata v slovenskem knjižnem jeziku, ne smemo pa pozabiti niti na prvega predsednika Republike Slovenije Milana Kučana. Prekmurje je torej v sodobni slovenski zavesti zelo prepoznavno in prisotno. Prekmurski jezik pa je v sodobnem času umaknjen v zasebni oz. poljavni govorni položaj in umetniško ustvarjanje (Tivadar 2017).

2 Pomen lokalnega v nacionalnem – smiselnost prekmurskih vsebin v slovenskem šolstvu

O lokalnem se v splošni javnosti dosti govori, v smislu etnološko-kulinarične in turistične pomembnosti je slovenska raznolikost zelo izpostavljena. Podatek *več kot 50 slovenskih narečij* je splošno znano dejstvo (Smole, Škofic 2011), obenem pa se pojavljajo tudi predvidevanja o izginevanju narečij (Smole 2015). O tem, da je narečni govor še posebej med intelektualci na poti izginevanja in ga bo v pogovoru postopoma nadomestil občevalni jezik, je pisal že sredi 20. stoletja Božo Vodušek (Vodušek 1958/59). Družbeni razvoj je konec 20. stoletja s procesom demokratizacije sprožil v slovenskem prostoru svobodnejši razvoj jezika v javnosti, kar so spodbudili tudi mnogi avdiovizualni mediji (radijski in televizijski programi, ki jih je bilo več kot 100), ki so omogočali neposredno (predvsem govorno) komunikacijo. Sprostitev jezikovnega izraza v javnosti se je na Slovenskem začela že v 70. letih z Oddajo Val 202 (Tivadar 2011). V tem času, leta 1976, s prekmursko popevko *Rouraš Karči* na festivalu narečnih popevk zmaga Mariborčan Čarli Arhar. Z razvojem tehnologije (sprva radia in televizije) se je sproščal tudi javni govorni izraz. Sodobna tehnologija in hitra dostopnost govora do javnosti in javnega govornega položaja (Facebook, Twitter, Youtube, Instagram ...) je primarni jezikovni izraz potisnila še bolj v ospredje, tudi njegovo pisno podobo. S stališča geografskih jezikovnih različic to pomeni tudi večjo prisotnost narečij oz. dialektalno obarvanost javnega govora. Vprašanje pa je, ali sta slovenski standardni oz. knjižni govor in normativistika pripravljena na te sodobne izzive. Pisni jezik namreč ne zagotavlja več prestižnega standardnega jezika, kot se ga učimo v šolah. Zato je razkorak med šolsko rabo, ki je zaradi pisnega jezika načeloma knjižna, in nešolsko rabo, kjer je usmerjenost v knjižni oz. standardni jezik bistveno manjša, vsaj navidezno večji kot v preteklosti. Pisnost na družabnih omrežjih preko različnih komunikacijskih kanalov (od sms-jev do Messengerja idr.) načeloma ni knjižna, s čimer dobijo neknjižne jezikovne različice večjo vlogo tudi v pisnem jezikovnem kodu.

Zato bo treba redefinirati odnos do normiranja slovenskega jezika in predvsem knjižnega jezika, pri čemer je decentralizirana slovenska knjižnost v bližnji preteklosti (soobstoj različnih knjižnih variant, vključno s prekmurskim knjižnim jezikom, vse do 1919) pomemben dejavnik, ki bo ta prehod v novo, liberalnejšo normativistično smer gotovo olajšal. Sodobno slovensko jezikoslovje mora upoštevati knjižno preteklost in večvariantni razvoj pisnega jezika,¹ iz katerega je konec 19. stoletja izšel skupni pisni knjižni jezik (Jesenšek 2018). Tej pretežno kranjski različici slovenskega jezika, ki so ji bile dodane koroško-štajerske nove oblike, se je po letu 1919 pridružilo še Prekmurje.

1 Pri tem so imeli na Štajerskem celo svoj črkopis (danjšico – vzhodnoštajerski knjižni jezik, Jesenšek 2015), prav tako pa so svoj, pretežno madžarski črkopis, imeli tudi pisci v prekmurskem knjižnem jeziku, kar je glede na tiskanje knjig v madžarskih tiskarnah razumljivo.

Prekmurski knjižni jezik se je postopno in pretežno nekonfliktno umaknil slovenskemu knjižnemu jeziku, ki se je začel uporabljati v prekmurskem šolstvu, sodstvu in vseh uradnih govornih položajih. Glede na ponovni razcvet prekmurske ustvarjalnosti v zadnjih desetletjih ta šolski, pretežno knjižni model očitno ni bil povsem zgrešen oz. ni zatrl »prekmurske ustvarjalnosti«. Predvsem pa je bil prekmurski jezik (govor) »podprt« s sorazmerno močnim gospodarstvom (Tivadar 2017: 149–150), tudi upravnim središčem in drugimi takratnimi občinskimi središči v Pomurju (Murska Sobota z Radgono, Ljutomerom in Lendavo), ki so omogočali tudi kulturno dejavno življenje v Pomurju. Vsekakor je zavedanja o prekmurskem knjižnem izročilu in zgodovini Prekmurja v sodobni javnosti sorazmerno malo, nekaj prepoznavnosti pa je bilo dodane z uvedbo državnega praznika 17. avgusta – združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom (vir: http://www.vlada.si/o_sloveniji/politici/sistem/prazniki/).² Razdrobljenost slovenskega nacionalnega prostora – dolgoletna upravna razdeljenost slovenskega ozemlja na več pokrajin, držav oz. kraljestev (Benečani, Habsburžani oz. kasneje Avstro-Ogrska) – se odraža v političnoupravni delitvi (212 občin, pri čemer še vedno ni oblikovanih pokrajin) in množici narečij.³

3 Decentralizacija jezikovne zavesti kot smisel uvajanja »neknjižnih« jezikovno-kulturnih vsebin v šolski prostor

Šola je bila vedno namenjena učenju jezika in pridobivanju jezikovnih kompetenc, brez dobrega jezikovnega znanja se tudi ni mogoče kakovostno izobraževati. V slovenskem prostoru je bilo učenje knjižnega jezika v preteklosti pogosto namenjeno pretirani strogosti do narečij, na kar opozarjata S. Pulko in M. Zemljak Jontes s svojim predlogom vključevanja narečij v šolski (jezikovnokulturni) pouk. Naravni govor oz. narečno namreč »postavi most do knjižnega (»prav«)« (Zemljak Jontes, Pulko 2015: 131; Tivadar 2016). V slovenskem (jezikovnem) prostoru se govoreči najprej nauči govora svojega primarnega okolja, tj. svoje družine, rojstnega kraja, ki večinoma ni knjižni jezik, in si tako ustvari svoj idiolekt. Knjižnega jezika se običajno začena učiti šele z vstopom v šolski izobraževalni sistem, pri čemer je obvladovanje in pozitivno sprejemanje svojega, materne (običajno neknjižnega) govora, ki je hkrati njegov idiolekt in sociolekt, nujno potrebno za usvajanje knjižne norme in za njuno sopostavitev kot enakovredni vrednoti (Zemljak Jontes, Pulko 2015).

Učni načrti za osnovno šolo za predmet slovenščina omogočajo oblikovanje osebne, narodne in državljanske identitete (UN 2011: 5). V drugem triletnem v okviru ciljev Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi učenci opazujejo in opisujejo okoliščine za rabo knjižnega in neknjižnega jezika ter razvijajo svoje znanje slovenskega knjižnega jezika (prav tam: 24). V tretjem triletnem v okviru ciljev Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi učenci opazujejo in predstavljajo

2 Na zahodni strani imamo 15. september – vrnitev Primorske k matični domovini, ki ga je 16. aprila Državni zbor preimenoval v priključitev Primorske (vir: <https://www.rtvsl.si/slovenija/dz-preimenoval-praznik-v-prikljucitev-primorske-k-maticni-domovini/485601>), na kar je Državni svet dal veto (vir: Radio Slovenija 1, Danes ob 13-ih, 23. 4. 2019 in <https://www.rtvsl.si/slovenija/veto-na-preimovanje-praznika-primorske/486231>).

3 Zedinjevanju slovenskih pokrajin imamo posvečene tri praznike – poleg že omenjene vrnitve oz. združitve Primorske in Prekmurja še dan generala Maistra (23. november), ki je posvečen dnevu razorožitve nemških oz. avstroogrskih vojaških enot in zavzetja Štajerske in Koroške s strani enot pod poveljstvom generala Maistra leta 1918. Vsi ti trije združitveni državni prazniki niso prosti dnevi, za razliko od dneva samostojnosti in enotnosti (26. december) in dneva državnosti (25. junij).

vlogo slovenščine v svojem življenju in svoj odnos do nje, značilnosti zbornega jezika, knjižnega pogovornega jezika, svojega narečja/pokrajinskega pogovornega jezika in najstniškega slenga ter ustrezne okoliščine za rabo teh vrst jezika in njegovo razvijanje skozi stoletja (prav tam: 46).

4 O prekmurščini in smislu uvedbe prekmurskega jezika in kulture v izbirni del šolskega pouka

Prekmurski jezik spada v panonsko skupino slovenskih narečij. Kot tak je eno od štirih narečij te narečne skupine in se deli na tri podnarečja:

- a) goričansko, ki se govori na Goričkem, tj. severno od Cankove; sem sodijo tudi Porabski govori,⁴
- b) osrednje ali ravensko, ki se govori od Cankove do Murske Sobote in naprej proti vzhodu,
- c) južno ali dolinsko, ki se govori vzdolž Mure in ob Ledavi (Beltinci, Odranci itn.).

Prekmurščina je bila nekoč tudi knjižni jezik. Zaradi različnega zemljepisnega porekla piscev prekmurskih knjig v 17., 18., 19. stoletju in na začetku 20. stoletja (iz severnih, osrednjih oz. južnih krajev pokrajine) je v določenih segmentih neenoten, vendar so vsi pisci in publicisti navsezadnje izhajali iz iste osnove. Današnji nadnarečni pokrajinski knjižni jezik se goji v večini funkcijskih vrst (kot praktičnosporazumevalni, strokovni, umetnostni, publicistični jezik). Deloma se kot jezik bogoslužja v določenih bogoslužnih besedilih uporablja tudi v prekmurski protestantski cerkvi. Prekmurščino praktično uporabljamo skoraj vsi prebivalci Prekmurja – včasih tudi v javni rabi.

Ideja o uvedbi prekmurskega jezika v slovenskih šolah oz. učenju le-tega se je pojavila konec leta 2016 (ideja Irme Benko, ki so jo zelo podprli še drugi člani društva Alojz Steiner, Suzana Panker, Marjan Farič) znotraj Prekmurskega društva General Maister (PdGM), ki je dalo tudi pobudo za uvedbo izbirnega predmeta Prekmurski jezik in kultura oz. izbirnih vsebin v osnovnih in srednjih šolah. Zasnovan je bil društveni projekt Prekmurski jezik in kultura (prvi sestanek projektna skupine pri PdGM, ki jo vodi Hotimir Tivadar, je bil 8. aprila 2017), v okviru katerega so bili postavljeni strokovni okviri za predstavljanje prekmurskega jezika in kulture v širši javnosti.⁵ Osnovni namen večje predstavitve prekmurskih vsebin pri šolskem pouku je krepitev jezikovne zavesti, kar je še posebej pomembno v obmejnih pokrajinah. Prekmurski jezik, ki značilno določa kulturo Prekmurja, pa je tudi veliko jezikovno bogastvo slovenskega jezika, zdaj dostopno tudi preko spleta (Slovar stare knjižne prekmurščine, ki ga je uredil Vilko Novak, 2004, www.fran.si). Slovenski jezik, ki ga določa geografsko-zgodovinska raznolikost, pogojena z zgodovino, geografsko razgibanostjo in tudi geografskim položajem na stičišču različnih kultur, namreč v svojem bistvu ni in ne more biti centraliziran.

4 Po letu 1919 in še posebej po letu 1956, ko se je meja z Madžarsko praktično hermetično zaprla, se je v Porabju začelo oblikovati posebno podnarečje, ki je še dodatno arhaizirano. Osnovni problem Porabja je sicer predvsem neraba slovenskega jezika, še posebej narečja, na kar je nazadnje ob predstavitvi svoje knjige omenjal prof. dr. Marko Jesenšek (UK Maribor, 16. 4. 2019, 17.00; prim. Tivadar 2017; Perger 2016).

5 Poleg uveljavitve izbirnih vsebin v slovenskih šolah je namen strokovne skupine, pri kateri so sodelovali mnogi prekmurški intelektualci in tudi predstavniki katoliške in luteranske cerkve, raziskati sodobno stanje jezika v Prekmurju, prav tako je pripravljen načrt zvočnega gradiva s kratko knjižico kot izobraževalno-promocijskega gradiva. Toda za zdaj ta »prekmurski« projekt še ni bil podprt s strani javnih ali zasebnih institucij.

5 Prekmurski jezik in kultura kot interesna dejavnost v osnovnih šolah⁶

Interesna dejavnost Prekmurski jezik in kultura se je v preteklosti na določenih šolah občasno že izvajala. V šolskem letu 2018/19 se ta dejavnost izvaja na šestih osnovnih šolah v Pomurju (letne priprave te interesne dejavnosti je pripravila Suzana Panker, 2018): OŠ Beltinci, OŠ Fokovci, OŠ Tišina, OŠ Kobilje, OŠ Grad in OŠ Kapela (na desnem bregu reke Mure). V okviru praznovanja dneva generala Maistra je bila 21. novembra 2018 na domoznanskem večeru z naslovom Prekmurski jezik in kultura v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota predstavljena dejavnost omenjenih krožkov. Prireditelj je zajemala tako dramske kot glasbeno-plesne točke (<https://www.pomurec.com/vsebina/50205/>) z uvodnimi strokovnimi predavanji Klaudije Sedar, Suzane Panker in Hotimirja Tivadarja.

5.1 Konkretna izvedba pouka interesne dejavnosti Prekmurski jezik in kultura na OŠ Fokovci – letna priprava

Letna priprava za prekmurščino kot interesno dejavnost v osnovni šoli v okviru vzgojno-izobraževalnih ciljev zajema spoznavanje razvoja prekmurskega knjižnega jezika, nosilcev knjižne norme (Franc Temlin, Štefan in Mikloš Küzmič) in načine zapisovanja prekmurskih glasov (npr. dvoglasnikov *ei* in *ou* ob obravnavi raznih prekmurskih in slovenskih knjižnih besedil). Učenci spoznajo prvo tiskano knjigo v prekmurskem knjižnem jeziku, se seznani z *Nouvim zakonom* Štefana Küzmiča, primerjajo črkopis navedenih del s črkopisom sodobnih del. Pri tem ugotovijo neenotnost v načinu zapisovanja prekmurskih glasov *ei* in *ou*. S pomočjo učitelja ugotovijo, da se dosledno upoštevajo soglasniške značilnosti (npr. dvočrkje *nj* se izgovarja/zapisuje kot *n* (*kniga*), končni *-m* prehaja v *-n* (*sidin* – sedim), končni *-v* se izgovarja/zapisuje z nezvenečo različico, tj. *s -f* (*z rokouf* – z roko), sklop *pt* prehaja v *ft* (*ftica* – ptica), sklop *dn* prehaja v *gn* (*gnes* – danes, češ. *dnes*), sklop *tl* prehaja v *kl* (*klačiti* – tlačiti), sklop *tm* prehaja v *km* (*kmica* – tema, češ. *tma*).

Komunikacija med učenci in učitelji pri urah interesne dejavnosti poteka v narečju, torej v prekmurščini. Učence zelo motivira delo na terenu, zlasti zapisovanje starodavnih imen za poimenovanje orodja, ki se je nekoč uporabljalo na kmetijah pri delu na polju, starodavnih imen za poimevanje živali ipd.

5.1.1 Primeri nalog

Kot primer dela pri urah interesne dejavnosti je v tem članku predstavljena obravnava učnega sklopa *Nosilci knjižne norme in prva tiskana knjiga v prekmurskem jeziku*. Uro začnemo z uvodno motivacijo in učence izzovemo s problemskim vprašanjem: *Ali sta pojma protestant in reformator sopomenki?* Odgovora na vprašanje ne poznajo vsi učenci. Po učnem načrtu se reformacija oz. protestantizem omenjata v osmem razredu pri urah zgodovine in v devetem razredu pri urah književnosti,

⁶ Namen poučevanja prekmurskega jezika in kulture ni (samo) učenje jezika, ampak predvsem širjenje znanja o prekmurskem jeziku in kulturi v preteklosti in tudi sedanjosti, pri čemer opozorimo tudi na prej omenjeno zgodovinsko in geografsko raznolikost prekmurskega jezika. Kot poučevanje vsakega živega govora je tudi pri tem predmetu velik del namenjen aktualnim besedilom in avtorjem, pri čemer se glede na skupino učencev prilagajajo tudi gradivo in naloge. Npr. med učenci, ki še aktivno govorijo prekmurščino, se osredotočimo tudi na njihov jezikovni kod; homogenost skupin pa je/bo verjetno v sodobnem mobilnostnem življenju težko dosegljiva.

k interesni dejavnosti prekmurščina pa prihajajo predvsem učenci iz šestega in sedmega razreda. Izhajamo iz predznanja učencev in ob prosojnici pojasnjujemo pojme, povezane z reformacijo oz. protestantizmom: časovni in prostorski okvir reformacije, začetki v Prekmurju (Sloveniji), predstavniki in njihova dela, kulturni pomen za Prekmurce (Slovence).⁷ Motivacijska vprašanja za učence: *Kdaj je bila natisnjena prva prekmurska knjiga? Kakšen čas je bil to? Kaj je bil razlog za njen nastanek? Kakšno besedilo pričakujejo? Kaj bi lahko bila tema, kakšna bosta jezik in črkopis besedila glede na čas nastanka?*

Ob najavi obravnavanega besedila in njegovi umestitvi v koncept učenci s pomočjo SSKJ poiščejo razlago besede katekizem (knjiga, v kateri se krščanski nauk razlaga v obliki vprašanj in odgovorov). Učenci izvedo, da je Franc Temlin leta 1715 napisal *Mali Katechismus*, ki je hkrati prva tiskana knjiga v prekmurskem knjižnem jeziku.

Po predstavitvi zgodovinskih okoliščin učenci prebirajo prekmurska besedila. Za interpretativno branje je na sami uri določen učenec – dober bralec. Nato besedila ponovno preberejo tudi drugi učenci. Po končanem branju se z učenci pogovorimo o razumevanju besedila in ali so znali prebrati zapisano, kaj jim je pri branju delalo težave. Učenci primerjajo črkopis prebranega dela s črkopisom sodobnih del in ugotovijo, da je besedilo zapisano v madžarskem črkopisu. Prav zaradi madžarskega črkopisa imajo učenci težave z branjem. Sami poskusijo ugotoviti, s katerimi grafemi so zapisani fonemi č, š, ž, s in z. Učenci so pri branju usmerjeni frontalno, prav tako jim učitelj pomaga pri branju. Prevajanje prekmurskih besed v sodobno slovenščino poteka po branju besedila, uporabimo slovarje, ki so na voljo na spletu in v knjižnicah.

Pri analizi besedila se z učenci pogovorimo o tem, ali so bila njihova pričakovanja glede teme besedila pravilna. Zastavljena so jim usmerjevalna vprašanja: *Kaj besedilo sporoča? Koga nago-varja? Kot nadgradnjo branja in interpretacije zgodovinskih besedil dobijo učenci dodatna navodila za poustvarjalno pisanje: Napišite kratko javno uradno vabilo na nek dogodek. Besedilo naj bo zapisano v madžarskem črkopisu.* Čeprav je to samo interesna dejavnost in ne ocenjevani izbirni predmet v osnovni šoli, se zvrstijo vse štiri sporazumevalne zmožnosti: poslušanje, govorjenje, branje in pisanje. Prav tako so pri urah interesne dejavnosti učenci na terenu že zbrali veliko starodavnih imen za poimenovanje živali (npr. krav). Izdelali so didaktično igro (spomin), ki se lahko uporabi za učenje oz. utrjevanje samostalnikov, pridevnikov in prislovov, saj se iščejo pari besed v prekmurščini in knjižni slovenščini. Učenci pri interesni dejavnosti ustvarjajo besedila za literarne natečaje, pripravijo in izvedejo kulturno prireditev ali samo sodelujejo v njej. S prekmurskimi glasbeniki ustvarjajo besedila za pesmi in jih tudi uglasbijo. Tako nastaja pisno gradivo za publikacijo, zvočni ali filmski zapis ali slovarček iz bivalnega okolja, ki ga predstavijo.

Vaje in naloge se sproti dopolnjujejo in po letošnjem šolskem letu 2018/19 bomo naredili evalvacijo ter po možnosti tudi uresničili idejo o gradivu, ki bi ga širši javnosti predstavili kot prekmurski jezik v zvoku in pisavi.

⁷ Ob tem moramo izpostaviti dejstvo, da je kljub sorazmerno veliki raziskanosti prekmurskega knjižnega jezika védenje učencev o prekmurskem knjižnem jeziku in kulturi zelo slabo, zato je treba mnoga splošno znana dejstva dodatno ponazoriti. In ravno razširitvi védenja o tem delu slovenske literarno-jezikovne zgodovine in sedanjosti je namenjena ta dejavnost.

6 Razvijanje prekmurskega jezika in Prekmurja znotraj slovenskega prostora

Prekmursko narečje, ki v sodobnem leposlovju dobiva čedalje večjo vlogo tudi v pisnem jeziku, se nedvomno prenaša na mlajše rodove. Prekmurščino najdemo v komunikaciji v sporočilih SMS, v elektronski pošti, na facebooku, tudi na televiziji in radiu itn. V medijih (radio, televizija) se prekmurščina sicer redko pojavlja, pred nekaj leti se je pojavljala na lokalnem radiu zgolj v eni pogovorni oddaji (Novak 2013). Kakšne so želje prekmurskih ljudi v zvezi z rabo svojega maternega jezika, bo treba še raziskati. Odziv na spletno anketo o položaju prekmurščine (raziskave v okviru Noči raziskovalcev 2019, avtorji ankete Špela Šramel, Jozef Pallay, Hotimir Tivadar, tehnična pomoč in analiza Maja Hajdinjak) sicer kaže na dokaj majhno zanimanje mlajših generacij, kljub reklamiranju ankete preko sodobnih družbenih medijev (predvsem Facebook). Spoznavanje kulturno (predvsem versko) raznoliknega prekmurskega prostora, ki je vedno sprejemal različne kulture in različne jezikovne skupnosti, pa tudi povečuje večkulturno kompetenco bodočih slovenskih intelektualcev. Smisel uvajanja prekmurščine v šolstvu torej ni slabljenje slovenskega knjižnega jezika, ampak njegova osmislitev (pomen vključevalnosti in različnosti) in obogatitev. Mogoče bi bila smiselna tudi večja vključitev narečne ustvarjalnosti v učne načrte za slovenščino. Na osnovi rezultatov ankete bomo lahko natančneje ugotovili odnos prekmurskih govorcev do svojega maternega jezika, kar bo vplivalo tudi na prihodnje smernice glede uvajanja nekknjižnih zvrsti v slovenski knjižni prostor.

Viri in literatura

- JESENŠEK, Marko, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- JESENŠEK, Marko, 2018: *Prekmurski knjižni jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora 129). Maribor: Univerzitetna založba, Univerza v Mariboru.
- NOVAK, Valentina, 2013: *Prekmurje, prekmurščina in regionalni razvoj (analiza najbolj poslušane oddaje v prekmurščini na radiu Murski val)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- NOVAK, Vilko, 2004: *Zgodovina iz spomina: polemika o knjigi Tiborja Zsige Muravidéktől Trianonig (Történelem emlékezetből: polémia Zsiga Tibor Muravidéktől Trianonig című könyvéről)*. Novak, Vilko, 1909–2003. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PANKER, Suzana, 2018: *Letna priprava za prekmurščino kot interesno dejavnost v osnovni šoli*. Murska Sobota: Prekmursko društvo general Maister Murska Sobota.
- PERGER, Valerija, 2016: Na tleh leže slovenstva stebri stari ... to je slovensko Porabje danes. *Slovenščina danes. Revija Dialogi* 52/7–8. 102–108.
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2011: *Program osnovna šola, Slovenščina, Učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf
- PULKO, Simona, ZEMLJAK JONTES, Melita, 2015: *Slovensko ali knjižno – kako je prav?* Maribor: Aristej; Slavistično društvo (Zbirka Dialogi: humanistična in družboslovna zbirka 15).
- SMOLE, Vera, 2015: Ko narečje v družini zamre. Hotimir Tivadar (ur.): *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 51. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 18–26.
- SMOLE, Vera, ŠKOFIC, Jožica, 2011: *Karta slovenskih narečij* (dopolnjeno po Logar-Rigler 1983). http://www.fran.si/150/sla-slovenski-lingvisticni-atlas-1/datoteke/SLA1_Karta-narecij.pdf
- TIVADAR, Hotimir, 2011: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja* 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 489–495.
- TIVADAR, Hotimir, 2016: Položaj pravorečja in retorike v sodobnem svetu: govorno neznanje in z njim povezana socialna diferenciacija. *Slovenščina danes* 52/7–8. 135–150.

- TIVADAR, Hotimir, 2017: Prekmurščina med nekdanko knjižnostjo in sedanjo narečnostjo. *Av gust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci = August Pavel among the Slovenians, Hungarians and Austrians*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 147–164.
- VODUŠEK, Božo, 1958/59: Historična pisava in historična izreka. *Jezik in slovstvo* IV. 193–200.

Katarina Ferik

Ljubljana

DOL: 10.4312/SSJLK.55.112-115

Primerjalna analiza klasičnega in digitalnega branja: Digitalna (d)evolucija

Osrednji namen raziskave je primerjati branje in bralno razumevanje učencev 6. razreda na digitalnem in tiskanem mediju ter ugotoviti, kakšne razlike se pojavljajo. Šesti razred sem izbrala, ker se na tej stopnji bralec približa branju, značilnemu za odraslega bralca. Ugotavljala sem, ali se bralno razumevanje šestošolcev razlikuje pri branju besedila in reševanju testa bralne pismenosti na klasičnem mediju (papirju) ter pri branju besedila in reševanju testa bralne pismenosti na digitalnem mediju (računalniku). Z rezultati raziskave sem dokazala in potrdila, da so rezultati bralnega razumevanja na digitalnem mediju slabši kot rezultati bralnega razumevanja na klasičnem oziroma tiskanem mediju.

bralno razumevanje, digitalno branje, klasično branje, slovenska osnovna šola, digitalni motilci

The research attempts to analyse and compare traditional and digital reading. It focuses primarily on the comparative analysis of traditional and digital reading among Slovene sixth-grade primary school pupils. The sample was chosen because the reading skills of this age group are already close to the level of reading skills that is characteristic of adults. The aim of the research was to find out whether the pupils' results in the traditional literacy test (reading the text and answering questions on paper) differ from their results in the digital literacy test (reading and answering questions on the computer). The results of the study confirm that the results of reading literacy in the digital medium are worse than those of reading literacy in the traditional printed medium.

reading literacy, digital reading, traditional reading, Slovene primary school, digital distractor

Uvod: cilji in teoretska izhodišča

Med raziskavami digitalne besedilnosti in bralnega razumevanja je slabše rezultate pri bralnem razumevanju digitalnega besedila potrdila že A. Mangen (2012), enako D. DeStefano in J. A. LeFevre (2007), Kerr in S. Symons (2006) ter mnogi drugi raziskovalci digitalnega branja. Leta 2014 so v reviji *The Guardian* predstavili študijo A. Mangen, raziskovalke z Univerze Stavanger na Norveškem. Rezultati študije so pokazali, da se na digitalnem vmesniku precej težje poglobimo v zgodbo ter da »haptične in otipne povratne informacije kindla ne zagotavljajo iste podpore za mentalno rekonstrukcijo zgodbe kot tiskana knjiga« (Flood 2014).

Številne študije dokazujejo, da bralci slabše berejo preko digitalnega vmesnika, kar sem dokazala tudi v svoji raziskavi, v kateri sem primerjala in ugotavljala razlike med branjem in bralnim razumevanjem učencev 6. razreda na digitalnem in tiskanem mediju. Šesti razred sem izbrala, ker se na tej stopnji bralec približa branju, značilnemu za odraslega bralca. Po Grayevi bralni stopnji je za obdobje od 4. do 6. razreda značilno intenzivno branje z razvijanjem pomembnih bralnih spretnosti in strategij, Chall, ki izhaja iz Piageteve teorije spoznavnega razvoja, pa pravi, da je učenec v tej starosti sposoben vzpostaviti določeno razmerje do besedila, ga analizirati, sintetizirati prebrano in se kritično odzivati na stališča, s katerimi se je srečal v prebranem besedilu (Pečjak 1999: 62–68).

Metoda

Teste bralne pismenosti so učenci reševali na tiskanem mediju oziroma papirju (kontrolna skupina) in na digitalnem mediju oziroma šolskem računalniku (eksperimentalna skupina). V raziskavo je bilo vključenih 70 učencev (38 deklic in 32 dečkov) 6. razreda Osnovne šole Janka Modra v šolskem letu 2017/18. Učence sem razdelila na polovico – 35 jih je reševalo test bralne pismenosti na tiskanem mediju, 35 pa na elektronskem. Uporabila sem test bralne pismenosti za 6. razred, ki ga je leta 2016 sestavila Katja Cegnar. To omogoča še dodatno primerjavo rezultatov in dvojno preverjanje ustreznosti metode. K. Cegnar je kot informativno besedilo uporabila arabsko pravljico iz knjige *Modrost pravljicne školjke: izbor svetovnih pravljic* (2015) z naslovom *Sanje*. Vprašanja na testu bralne pismenosti je sestavila na treh ravneh: zbiranje informacij, razmišljanje o vsebini/obliki besedila ter interpretiranje besedila in vrednotenje.

Postopek zbiranja podatkov

Učiteljice slovenščine so učence treh razredov šestošolcev razdelile v dve skupini – ena polovica je brala besedilo in reševala vprašalnike na papirju v eni učilnici, druga polovica pa je brala besedilo in reševala vprašalnike na šolskih računalnikih v drugi učilnici. Sama sem bila prisotna pri obeh skupinah – razdelila sem besedila in vprašalnike, razložila navodila ter vodila izvedbo reševanja. Učenci so najprej prebrali arabsko pravljico *Sanje*, nato pa rešili vprašalnik, sestavljen iz 15 vprašanj. Čas reševanja, ki je bil na voljo učencem, je bil ena šolska ura (45 minut) v okviru pouka slovenščine. Objektivnost sem dosegla z anonimnostjo testov in vnaprej določenim časom pisanja, zanesljivost pa sem zagotovila s testom bralne pismenosti, ki je bil že uporabljen na isti populaciji in ga je prav tako mogoče ponoviti na isti populaciji.

Raziskovalne ugotovitve: bralno razumevanje, osredotočenost in čas reševanja testa

Na podlagi prebrane literature o branju in izpolnjevanju vprašalnikov na tiskanih in digitalnih medijih sem odgovorila na raziskovalna vprašanja.

Bralno razumevanje

Učenci, ki so brali in reševali na tiskanem mediju, so v povprečju dosegli 15,5 točke, njihov najnižji dosežek je bil 6,5 točke, najvišji (od 22 možnih točk) pa 21 točk. Učenci, ki so brali in reševali na digitalnem mediju, so v povprečju dosegli 12,9 točke, njihov najnižji dosežek je bil 6 točk, najvišji pa 20,5 točke. To pomeni, da so učenci, ki so reševali na tiskanem mediju, dosegli boljše rezultate kot tisti, ki so brali in reševali na digitalnem mediju.

Osredotočenost

Opazila sem, da so učenci v skupini, ki je brala in reševala na tiskanem mediju, precej bolj tihi in mirni kot v skupini, ki je reševala na računalniku. V skupini, ki je reševala na papirju, so le trije učenci dvignili roko zaradi nerazumevanja navodil, le redki so poskušali prepisovati, prav tako se med seboj niso pogovarjali.

Nasprotno so bili v skupini, ki je reševala in brala na računalniku, dokaj glasni. Med seboj so se pogovarjali, za navodila je ponovno vprašalo več oseb (okvirno deset), nekateri celo večkrat. Nekaterim se je pokvaril računalnik, drugi so poskušali skrivoma igrati igrico. Poleg tega, da jih je veliko poskušalo prepisovati, so to počeli precej glasno in se pogovarjali s sosedom. Nekateri učenci, ki so se sicer osredotočili na nalogo, so se pritoževali nad hrupom drugih. Učenci, ki so vprašalnike reševali na digitalnem mediju oziroma računalniku, so bili slabše osredotočeni na reševanje zaradi motenj kot učenci, ki so vprašalnike reševali pisno. Motnje pozornosti pri delu na računalniku so verjetno posledica dejstva, da računalnik in drugi digitalni mediji v domačem okolju večinoma služijo zabavi in ne delu, otroci pa so zaradi tega navajeni na več »zabavnih« motilcev oziroma imajo predispozicijo, da vidijo računalnik kot napravo za zabavo. Učiteljice so potrdile, da v šoli sicer računalnike uporabljajo pri različnih predmetih, učenci rešujejo naloge in kvize, vendar so se tudi one že na začetku srečale z nesposobnostjo osredotočenja učencev na računalnik kot zgolj na »napravo za delo«.

Čas reševanja testa

V skupini, ki je brala in reševala na tiskanem mediju, sta vseh 45 minut potrebovala le dva učenca, v skupini, ki je brala in reševala na digitalnem mediju, pa je v intervalu med 35 in 45 minut vprašalnike rešilo le 14 učencev. Celotno šolsko uro je za reševanje na tiskanem mediju potrebovalo le približno 6 % učencev, medtem ko je celotno šolsko uro za reševanje na digitalnem mediju potrebovalo kar 60 % učencev, kar je desetkrat več. Več kot polovica učencev je na digitalnem mediju potrebovala celotno šolsko uro, da so prebrali in rešili vprašalnike.

Sklep

Ugotovitve testiranja sovpadajo z ugotovitvami A. Mangan in nekaterih drugih raziskovalcev digitalne bralne pismenosti, in sicer da učenci slabše berejo na digitalnem kot na tiskanem mediju. Predvidevam, da so bili rezultati branja na digitalnem mediju slabši zaradi (nekaterih) naslednjih razlogov:

- *Navigacija* – ker so morali drseti po besedilu, je to zmotilo proces branja, prav tako so morali preklapljati med okencem za besedilo in vprašalnikom, medtem ko so imeli učenci, ki so reševali »na papirju«, *pogled na vse hkrati*.
- Zaradi *preklapljanja in drsenja* je prišlo pri učencih, ki so brali digitalno, do večje možganske aktivnosti, večopravnosti in s tem motnje pozornosti. Do *motenj pozornosti* je prišlo tudi zaradi *nedelovanja nekaterih računalnikov* – učenec je moral počakati, da je sistemski nadzornik popravil računalnik, da je lahko nadaljeval delo.
- Pozornost učencev so zmotili tudi *različni zvoki* (»mehurčkast« zvok ob vklopu datoteke), ker so imeli dostop do interneta, pa so nekateri celo *skrivaj igrali igrice*. Ker je veliko vprašanj zahtevalo točno določeno informacijo, so jo morali učenci poiskati v besedilu, kar je bilo lažje za učence, ki so reševali pisno, saj so si zaradi *topografije papirja* lažje zapomnili, kje so videli informacijo.
- Težava digitalnega branja je tudi *svetloba* – modra svetloba, ki jo oddaja zaslon, je namreč

namenjena temu, da ostanemo budni, ter povzroča utrujenost oči, glavobole in zamegljen vid. Normalno v eni minuti pomežiknemo 14-krat, ko gledamo v zaslon, pa manjkrat – zaradi tega pride do suhih oči in pekočega občutka, v skrajnih primerih tudi do dvojnega vida in kratkovidnosti. O vplivu svetlobe v svoji raziskavi sicer ne morem biti povsem prepričana, kajti, kot pravi A. Mangel, bi za potrditev morala uporabiti sledilce očesnega gibanja.

Iz navedenega lahko sklepam, da se digitalno branje razlikuje od klasičnega branja. Poleg tega da spreminja naše navade, spreminja tudi naše možgane. Klasično branje oziroma branje s tiskane- nega medija po navadi imenujemo tudi globoko branje, digitalno branje oziroma branje z digitalne- ga medija pa imenujemo tudi »surfersko« branje. Dlje časa, kot preživimo ob skrolanju in surfanju, bolj učimo možgane hitrega in površnega branja – pride do »pozabljanja« globokega branja (Keator 2017). Zaradi digitalnih medijev smo bolj povezani kot kadarkoli v zgodovini človeštva, vendar nenehni digitalni dražljaji prinašajo tudi več stresa. Trenutno namreč digitalni vmesnik »predstavlja tako zelo dobrega služabnika, da bi bilo prav nehvaležno, če bi opazili, da je tudi naš gospodar« (Carr 2011: 14).

Literatura

- CARR, Nicholas, 2011: *Plitvine: Kako internet spreminja naš način razmišljanja, branja in pomnjenja*. Prevedla Tanja Ahlin. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- CEGNAR, Katja, 2017: *Bralna pismenost in bralna samopodoba učencev šestega razreda: Test bralne pismenosti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. 79–88.
- DESTEFANO, Diana, LEFEVRE, Jo-Anne, 2007: Cognitive Load in Hypertext Reading: A Review. Matthieu Guitton (ur.): *Computers in Human Behavior* 23. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V. 1616–1641.
- FLOOD, Alison, 2014: Readers Absorb Less on Kindles Than on Paper, Study Finds. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2014/aug/19/readers-absorb-less-kindles-paper-study-plot-ereader-digitisation> (dostop 8. 7. 2018)
- KEATOR, Mary, 2017: Reclaiming the Deep Reading Brain in the Digital Age. *Radical Pedagogy*. <https://inciteseminars.com/2018/06/08/reclaiming-the-deep-reading-brain-in-the-digital-age/> (dostop 8. 7. 2018)
- KERR, Matthew A., SYMONS, Sonya E., 2006: Computerized Presentation of Text: Effects on Children's Reading of Informational Material. R. M. Joshi (ur.): *Reading and Writing* 19. Nizozemska: Kluwer Academic Publishers. 1–19.
- MANGEN, Anne, WALGERMO, Bente R., BRØNNICK, Kolbjørn, 2013: Reading Linear Texts On Paper Versus Computer Screen: Effects On Reading Comprehension. Allen Thurston (ur.): *International Journal of Educational Research* 58. Amsterdam: Elsevier Ltd. 61–68.
- PEČJAK, Sonja, 1999: *Osnovne psihologije branja: Spiralni model kot oblika razvijanja bralnih sposobnosti učencev*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Felix Oliver Kohl

Inštitut za slavistiko, Gradec

DOI: 10.4312/SSJLK.55.116-119

Generacijski romani revisited

Slovenski študenti v generacijskih romanih v času okoli prve svetovne vojne in danes

Prispevek se ukvarja z žanrom generacijskega romana, katerega glavne osebe so velikokrat mladi ljudje in s tem tudi študenti, ki so prikazani v ključnih obdobjih odrasčanja. Posveča se vprašanju, kako je upodobljen življenjski svet slovenskih študentov v generacijskih romanih, ki se dogajajo neposredno pred in po ustanovitvi prve slovenske univerze, ter v takih, ki se dogajajo v sodobni Sloveniji.

generacijski roman, generacija, študenti v literaturi, mladostništvo v literaturi, slovenski roman

The article deals with novels of the genre of the »generational novel«, which often portrays young people, including students, in key moments of their adolescence. The subject of the analysis is two Slovene novels from around the time of World War 1 and two contemporary novels. How the students' lifeworld is represented in these novels is illuminated.

generational novel, generation, students in literature, adolescence in literature, Slovene novel

Generacijski roman

Pojem *generacija* danes srečujemo skoraj na vsakem vogalu – poznana so nam tudi poimenovanja, kot so *generacija Y*, *generacija selfi*, *generacija instagram* itn. V okviru takega poimenovanja *generacije* razumemo kot skupine vrstnikov, ki jih zaznamujejo določene skupne lastnosti (v tem primeru uporaba medijev oz. tehnologij). Takšno razumevanje generacij je močno zaznamoval sociolog Karl Mannheim z referatom *Problem generacij* iz leta 1928, v katerem je generacije opredelil kot skupine vrstnikov, ki določene zgodovinske dogodke doživljajo in predelujejo na svoj način (Großegger 2014: 4–5). Svoje razmišljanje je utemeljeval na primeru prve svetovne vojne, ki še danes predstavlja vzorčni primer, kako totalni družbeni dogodki vplivajo na izoblikovanje generacij (Jureit, Wildt 2005: 11).

Koncept generacije je po prvi svetovni vojni tudi v literarni vedi vzbudil zanimanje. Takrat so namreč v več državah nastala literarna dela mladih avtorjev, rojenih okoli preloma stoletja, ki so jih izkušnje prve svetovne vojne globoko zaznamovale in so jih posledično predelovali v književnosti. Avtorji teh del so bili npr. Ernest Hemingway, Erich Maria Remarque in Aldous Huxley, poimenovali so jih tudi *izgubljena generacija*. Njihova dela so bila žanrsko heterogena in niso pripadala nekemu enotnemu, »generacijskemu« žanru, vendar je takšne žanrske oznake mogoče najti v več jezikih, tudi v slovenščini. France Vodnik je leta 1936/37 predstavil šest izvirnih slovenskih romanov, v katerih je videl nekakšne ustrezne romanom izgubljene generacije in jih je združil pod pojmom »romani generacije«. ¹ Vodnik te

¹ Oznaka se domnevno pojavi prvič v intervjuju z Ivanom Cankarjem leta 1911, ko je napovedal »načrt za roman generacije od leta 1894 do 1907« (Cankar 1911: 320), vendar do zdaj ni bilo mogoče pojasniti, ali se je takrat skliceval na že obstoječo žanrsko oznako.

romane razume kot generacijske, ker so sicer avtobiografski, vendar je individualna usoda v njih dvignjena na neko splošnejšo raven in lahko tako deluje kot vzorčna za neko generacijo (Vodnik 1936/37: 29). Glavne osebe teh romanov so mladi ljudje, ki so uprizorjeni v stanju mladostniškega iskanja smisla in samega sebe, prav tako so prikazani njihovi spopadi s starejšimi generacijami in njihovimi vrednotami. Ob približno istem času se je začela pojavljati tudi oznaka *generacijski roman*, ki je v nadaljevanju spodrinila oznako *roman generacije*. Generacijskost takšnih del je dvojna: po eni strani gre za portret neke generacije in njenega življenjskega sveta, po drugi strani pa romani nagovarjajo bralce, ki pripadajo isti generaciji kot glavne osebe in zato v teh knjigah lahko prepoznajo lasten izkustveni svet. Tako lahko svojo lastno podobo projicirajo na knjižno besedilo oz. na knjižne junake (Kohl 2019). Ti so velikokrat mladostniki oz. študenti, saj gre za pomembno življenjsko obdobje, ko se človek trga od družinskega okvirja, ki mu je doslej služil kot glavni referenčni sistem, in izoblikuje temeljne vrednote, ki v nadaljnjem življenju bistveno vplivajo na njegovo vedenje in presojanje (Großegger 2014: 7).

Slovenski študenti v generacijskih romanih včasih in danes

Roman *Pavlihova kronika* (1964) Juša Kozaka se dogaja v času izbruha prve svetovne vojne, ko so bili slovenski študenti primorani študirati v tujini, saj še ni bilo slovenske univerze. Glavna oseba, študent Javor, se odpravi iz domače Ljubljane na Dunaj. Po določenem času ga izbruh prve svetovne vojne iztrga iz študentskega življenja, saj ga najprej zaradi politične sumljivosti aretirajo, nato pa ga pošljejo na fronto. Po več postankih v vojaških bolnišnicah ga leta 1917 zaradi psihične bolezni izpustijo iz vojske, s čimer se roman konča. *Gornje mesto* (1932) Bogomira Magajne se dogaja nekoliko pozneje, v Zagrebu v 20. letih 20. stoletja, kjer spremljamo nekaj mesecev v življenju glavne osebe Simona Jeraja, študenta medicine s Primorske, in njegovih slovenskih prijateljev. Razlog za študij v tujini je zelo verjetno dejstvo, da ljubljanska univerza takrat še ni ponujala popolnega študija medicine, zaradi česar so študenti nekatere bolj specializirane dele študija morali opraviti zunaj Slovenije. Simona na Primorskem iščejo italijanske oblasti, ker se je izmaknil služenju vojaškega roka. *Bildungsroman* (2009) Aljoše Harlamova opisuje tri dni v življenju študenta književnosti Arkaša, ki prihaja iz manjšega mesta v severovzhodni Sloveniji in študira v prestolnici. Je tik pred magisterijem in je pred nedavnim izvedel, da ne bo dobil zelene zaposlitve kot asistent na univerzi. Posebnost romana je, da ostane Arkaša skozi cel roman tih, saj govorijo izključno pripovedovalec in druge osebe. Glavna oseba *Rošade* (2012) Amirja Bora je doktorski študent filozofije Miha, ki študira v Mariboru. Skupaj s punco se preselita k njenim staršem na podeželje, kjer spozna, kaj mu je v življenju pravzaprav pomembno.

Med dogajalnim časom prvega in zadnjega romana je torej preteklo skoraj célo stoletje. Kako se je študentsko življenje Slovencev v tem času spremenilo? Ena bistvenih razlik tiči v družbenih oz. političnih dejavnikih, ki določajo usode študentov. Tako Simon kot tudi Javor ne uživata popolne svobode, saj prvi zaradi političnih razlogov ne more obiskati svoje družine, niti takrat ne, ko umre njegova sestra, drugi pa mora zaradi izbruha vojne nenadno prekiniti svoj študij. Arkaša in Miha pa sta v svojih odločitvah popolnoma svobodna in odgovorna izključno sama sebi. Znatno spremembo je mogoče ugotoviti v gmotnem položaju študentov. Tako Javorjevo kot tudi Simonovo življenje zaznamujejo denarne težave. Javor sicer prejema denar od očeta, vendar podlega

skušnjavam dunajskega nočnega življenja in si mora večkrat izposojati denar. Simon pa se dobesedno bori za preživetje, po več dni zaporedoma ne je (sicer tudi zato, ker raje pije), enkrat mora celó jesti z brezdomci v javni kuhinji, pozneje pa ga najemodajalec vrže na cesto, ker ne premore najemnine za sobo. Takšnih težav Arkaša in Miha ne poznata. Oba živita v urejenih razmerah in si prihodek zagotavljata s štipendijami oz. s pisanjem člankov, v primerjavi z njima je vedenje Javorja in Simona skoraj paradoksalno, saj imata Arkaša in Miha manj življenjskih omejitev, a se vseeno vedeta bolj odgovorno, na kar verjetno vpliva tudi dejstvo, da nista na začetku svoje študijske poti in sta tudi zato že nekoliko zrelejša. Vsi štirje ponočujejo, vendar se zdijo Javorjeve in Simonove nočne prigode v primerjavi z Arkaševimi »intelektualnimi žuri« veliko bolj divje. Prva dva svoje težave rešujeta na domiselne načine in se švejkovsko prebijata skozi življenje. Medtem ko sta Miha in Arkaša uspešna študenta, Javor in Simon zanemarjata svoj študij. Oba se tudi pogosto zateketa k sanjam in fantazijam, Simon celo razmišlja o samomoru, medtem ko se Miha in Arkaša zdita bolj preudarna in razumna. Na tem mestu se lahko sprašujemo, ali razlog za odgovornejše vedenje morda ni ravno v (pre-)veliki svobodi današnje družbe? V tej zvezi je zelo pronicljivo pripovedovalčevo razmišljanje o današnjih mladih v *Bildungsromanu*:

Kako je mogoče odrasti, če se ne moreš upreti? [...] Mladi morajo biti uporni brez razloga, ker je razlogov za upor preveč, da bi lahko izbrali. Samo tisti najlažji razlog je najtežje najti. Dedki se hvalijo z gozdovi in vojno, očetje z izpisi prisluškovanj in arestom ali pa s tatuji in slikami, kako z zavihanimi rokami držijo lopato na gradnji železne ceste. [...] Kako bi se le lahko uprli v svetu, ki so ga stari zgradili prav zanje, prav za jutri? Z žulji in krvjo. Svet, ki jim nudi toliko izjemnih podob in izdelkov, ki so lahko njihovi, vso to blago, ki je narejeno najprej zanje, ki na njih svet stoji. Za njihovo svobodo in srečo, tako da jim je odvzeta možnost, da bi bili kdaj svobodni in srečni. (Harlamov 2009: 239)

Razlike lahko zaznamo tudi v domoljubju glavnih oseb. Javor in Simon sta zelo navezana na domovino in se tudi v tujini družita s Slovenci, medtem ko se Miha in Arkaša ne ukvarjata z narodnostnimi vprašanji. Možnost, da lahko študirata in to celo v svoji domovini, se jima zdi samoumevna.

Kljub razlikam pa vse glavne osebe združujejo skupne lastnosti. Vse osebe se nahajajo v razburljivem in v marsičem tudi odločilnem obdobju svojega življenja. Sklepajo prijateljstva in vezi ter izoblikujejo vrednote in si pridobivajo znanje, kar jih bo zaznamovalo za nadaljnje življenje, hkrati pa tudi kritično presojo vrednote starejših generacij. Spopadajo se z odhodom od doma in družine, ki jim je večino življenja bila glavni referenčni sistem, na katerega so še vedno navezani. Zato so pri glavnih osebah opazna prizadevanja po medčloveški bližini in ugajanju staršem. Javor in Miha trpita zaradi odnosa z očetom, Simon si prizadeva ugajati svoji mami in se zato odloči, da bo čim prej doštudiral, njegova izbranka Marija pa se nenehno zavzema za širjenje ljubezni in medsebojno pomoč. Vse glavne osebe so tankočutni in bistri mladi ljudje, ki jih zanima umetnost in znanost in ki razmišljajo o tem, kako bi lahko dosegli srečo zase in za svoje soljudi. Tako v *Bildungsromanu* kot tudi v *Pavlihovi kroniki* se pogovori namreč pogosto vrtijo okoli revolucije in možnosti za boljšo družbo, tudi v *Gornjem mestu* se glavne osebe ukvarjajo z vsakdanjo bedo množice. Rešitev vsi vidijo v duhovnih in čustvenih prizadevanjih ter v umetnosti.

Sklepna misel

Življenjske in družbene okoliščine slovenskih študentov so se tekom stoletja v skladu z vsesplošnim razvojem močno spremenile. Marsikaj študentom danes bistveno lajša življenje, med drugim to, da lahko študij opravljajo v Sloveniji. Vendar jim to ne prihrani osnovnih vprašanj, ki še danes ostajajo ista, kot na začetku 20. stoletja in že prej: Kaj bi radi počeli s svojim življenjem, kaj je potrebno, da bi bili srečni in kakšna bi morala biti družba, ki nudi boljše pogoje za vse? To življenjsko obdobje spremljamo pri vseh obravnavanih romanih, ne glede na čas dogajanja. Tako so lahko zanimiv vir za vse, ki se spopadajo z istimi ali podobnimi vprašanji in pri tem iščejo orientacijo v književnosti.

Viri in literatura

- BOR, Amir, 2012: *Rošada*. Maribor: Litera.
- CANKAR, Izidor, 1911: Obiski. Ivan Cankar. *Dom in svet*. 24/8. 316–320.
- GROSSEGGGER, Beate, 2014: *Jugend und Zeitgeist: das »Problem der Generationen«*. Zur Aktualität der Mannheimschen Generationensoziologie für die zeitgenössische Jugendforschung. Wien: Institut für Jugendkulturforschung. http://jugendkultur.at/wp-content/uploads/Dossier_Jugend_und_Zeitgeist_Problem_der_Generation_Grossegger_2014.pdf
- HARLAMOV, Aljoša, 2009: *Bildungsroman*. Maribor: Litera.
- JUREIT, Ulrike, WILDT, Michael, 2005: Generationen. Ulrike Jureit, Michael Wildt: *Generationen. Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition. 7–26.
- KLEIN, Christian, 2014: *Kultbücher. Theoretische Zugänge und exemplarische Analysen*. Göttingen: Wallstein.
- KOHL, Felix, 2019: *Slovenski generacijski roman*. Magistrska naloga. Gradec: Inštitut za slavistiko.
- KOZAK, Juš, 1996: *Zbrano delo* 9. Ljubljana: DZS.
- MAGAJNA, Bogomir, 1957: *Gornje mesto*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VODNIK, France, 1936–1937: Povojni slovenski »romani generacije«. *Mentor*. 24/1–2. 29–32.

Konferenca Slovenščina na tujih univerzah – ob 100-letnici Univerze v Ljubljani

Bednarska

Cmiel-Bažant

Đukanović

Irimia

Jenko

Jensterle-Doležal

Jugović

Kmecová

Konickaja

Nedelcu

Nidorfer Šiškovič

Peti-Stantić

Starikova

Stefan

Šuler Galos

Vojtech

Katarzyna Bednarska

Filološka fakulteta, Łódź

DOI: 10.4312/SSJLK.55.123-128

Poučevanje poslovnega komuniciranja v okviru slovenistične specializacije programa Poslovna lingvistika

Namen prispevka je predstaviti metode in tehnike, ki se uporabljajo pri poučevanju strokovne slovenščine na smeri Poslovna lingvistika – novem programu Univerze v Lodžu. Vsebina lektoratov se osredotoča na tri področja: logistiko, finance in računalniške študije. Zaradi pomanjkanja posebej zasnovanih materialov za poučevanje tovrstnih vsebin bo avtorica predstavila alternativno gradivo, pridobljeno iz različnih virov, kot so časopisi in revije, internet in učbeniki za poklicno izobraževanje. Predstavljen bo tudi kratek pregled študijskih načrtov smeri Poslovna lingvistika, kjer se študenti naučijo osnov računovodstva in financ ter izbranih vprašanj poslovanja, spoznajo področja, kot so medkulturna komunikacija, jezikovna pragmatika in uporabno jezikoslovje, pridobijo pa tudi visoko znanje dveh evropskih jezikov.

poslovna lingvistika, poučevanje slovenščine kot tujega jezika, strokovno izrazoslovje, slovenistika

The aim of this paper is to present the methods and techniques used for specialised content-based Slovene courses taught as part of the newly launched degree course at the University of Lodz – Linguistics for Business, on which students learn the basics of accounting, finance and selected business issues; they also learn about areas such as intercultural communication, language pragmatics and applied linguistics, and gain a high level in two European languages. The content of the specialised language courses focuses on three fields: accounting, finance and computer studies. Due to the lack of specially designed materials for teaching these types of courses, the author will introduce her own alternative materials, gathered from different sources such as newspapers and magazines, the internet and textbooks for vocational education. A short overview of syllabi for Linguistics for Business will be given.

linguistics for business, teaching Slovene as a foreign language, terminology, Slovene Studies

Če želimo biti konkurenčni na trgu dela v času globalizacije, moramo pridobiti veliko različnih veščin. Tradicionalne naloge visokošolskih zavodov vključujejo izobraževanje in raziskovanje, vse pogostejše pa si univerze postavljajo še druge cilje – vzpostavljanje odnosov s podjetji ter javnim in nevladnim sektorjem, kar pomaga diplomantom, da se lahko prilagodijo zahtevam trga. S pomočjo stikov s potencialnimi delodajalci lahko univerze ustvarijo študijske programe, ki bodo študentom omogočili ne le pridobitev teoretičnega znanja, temveč tudi kako pridobljeno teoretično znanje uporabiti v praksi.

Da bi zadostila zahtevam trga, je Univerza v Lodžu odprla novo smer – poslovno lingvistiko, na študiju katere se mladi ljudje naučijo osnov računovodstva in financ, nekaterih izbranih poglavij problematike poslovanja in spoznajo področja, kot so medkulturna komunikacija, jezikovna pragmatika in uporabno jezikoslovje. Študij omogoča tudi pridobitev visokega nivoja znanja dveh tujih jezikov: izbranega evropskega jezika (do zdaj so bile na izbiro francoščina, nemščina, italijanščina, slovenščina, španščina, ruščina in hrvaščina) in angleščine. Ob koncu tretjega letnika naj bi študenti obvladali izbirne jezike na ravni B2 v skladu s standardi *Skupnega evropskega jezikovnega okvira*.

Poleg pouka jezika se študenti udeležujejo predavanj in vaj iz funkcionalne slovnice, kulture danega jezikovnega območja ali prevajanja in prevodoslovja. V okviru treh predmetov (vsak predmet

zajema 30 šolskih ur) se seznanijo tudi s strokovnimi jezikovnimi različicami: jezikom finančnega sektorja in sektorja človeških virov, ČV (drugi letnik, zimski semester), jezikom logistike (drugi letnik, poletni semester) in jezikom IT (tretji letnik, zimski semester). Namen prispevka je pokazati načine poučevanja navedenih treh predmetov ter predstaviti gradiva, uporabljena za usvajanje in poglobljanje znanja študentov.

Koncept poučevanja tujih jezikov za posebne, specializirane namene je zapleten proces, saj je težko natančno zamejiti, kaj sodi na področje poučevanega strokovnega jezika, in izbrati ustrezno metodo. Po triletnem lingvistično-poslovnem študiju naj bi bili študenti sposobni tekoče uporabljati strokovno izrazje, vendar na začetku prvega letnika nimajo predznanja slovenskega jezika in zato se v prvih dveh semestrih uvaja strokovne izraze le kot del jezikovnega tečaja (skupaj 252 ur pouka), večinoma s pomočjo učbenika *Poslovna slovenščina* (Volavšek Kurasch, Rigler Šilc 2010, raven A1), ki je osnovan na komunikacijski metodi. Knjiga je v pomoč pri učenju strokovnih izrazov, ampak po nekaj tednih postane za Poljake prelahka, saj je namenjena vsem odraslim, ki se želijo učiti slovenskega jezika, ne glede na njihov materni jezik. Poljski in slovenski jezik spadata v isto jezikovno skupino, zato zaradi podobnosti poljski študenti zlahka razumejo večino vsebine učbenikov za začetnike. Ker na slovenskem trgu ni drugega gradiva za poučevanje strokovnega poslovnega jezika, ki bi olajšalo delo tako študentov kot predavateljev poslovnih smeri, morajo učitelji med poukom uporabljati druge vire – izvorna besedila iz časopisov in revij, oddaj, filmov, statistike itn.

Poučevanje strokovnega jezika je usmerjeno na prenos specifičnih veščin, ki jih bodo študenti potrebovali v poklicnem življenju. V tem primeru gre za razumevanje in tvorjenje ekonomskih, logističnih, računalniških in drugih besedil, nemoteno komunikacijo in prevajanje. Ker program Poslovna lingvistika ni strogo usmerjen na prevajalstvo, se študenti učijo na dva načina. Najprej se učijo tuje jezike do nivoja, na katerem bodo sposobni tekoče komunikacije. Da bi to dosegli, lektorji najpogosteje uporabljajo komunikacijsko metodo (ki jo predlagajo tudi najnovejši splošni učbeniki za poučevanje slovenščine kot tujega jezika), s pomočjo katere študenti spoznavajo slovnična pravila, splošne besede, slovensko kulturo in elemente strokovnega izrazja, brez katerih pridobivanje naprednejšega znanja ne bi bilo mogoče. Naslednji korak je seznanitev študentov s strokovnimi besedili (izraz *strokovno besedilo* uporabljam za besedila, povezana s prihodnjo kariero študentov in njihovimi interesi, ne pa za napredna akademska besedila). V pomoč je lahko tudi prevajalska metoda, vendar je ne moremo prepogosto uporabljati, ker ne upošteva ustvarjanja lastnih izjav, torej govorjenja in pisanja, zato v nadaljevanju predstavljam še metodo CLIL.

Poslovna lingvistika je novejša študijska smer, zato so bili učni načrti narejeni šele pred kratkim. Avtorica članka sem prva vodila vaje iz strokovnega jezika v slovenistični skupini, zato sem program lahko prilagodila specifičnim potrebam študentov. V programih posameznih predmetov so se pojavile naslednje teme: gospodarstvo Slovenije in Poljske, borza, davki, inflacija in deflacija, kapital, človeški viri (predmet Strokovni jezik ČV in financ), vrste logistike, vrste prometa, logistika v malih, srednjih in velikih podjetjih, podjetja, zunanji izvajalci, transportni dokumenti (predmet Strokovni jezik logistike), računalniški deli, vrste programske opreme, operacijski sistemi, pisarniški paket Office, razvoj spletnih strani, mobilne aplikacije (predmet Strokovni jezik IT). Osnova predmetov Strokovni jezik ČV in financ, Strokovni jezik logistike in Strokovni jezik IT so besedila, pridobljena iz izvirnih slovenskih virov – strokovnih revij, akademskih učbenikov itn. Dober vir gradiva je tudi internet, ki

ponuja zanimiva besedila za skoraj vsako temo. Seveda morajo predavatelji besedila poenostaviti in prilagoditi ravni jezikovnega znanja študentov. Prav tako morajo biti besedila ustrezna za različne situacije, komunikacijske namene itn. ter tudi za študenta v kontekstu njegovih prihodnjih komunikacijskih potreb. Razlika med temi besedili in besedili v splošnih učbenikih slovenščine, s pomočjo katerih se študenti učijo na tečaju ali lektoratu, je predvsem v leksikalni zgoščenosti besedila. Poleg tega morajo ta strokovna besedila vsebovati informacije (leksikalne in slovnične), ki so se jih učenci že naučili, da jih lahko uporabijo za branje novega besedila. Strokovna besedila so pogosto avtentična, kar pomaga študentom opazovati ciljno kulturo in komunikacijo v tujem jeziku.

Primer je gradivo o gospodarskem sodelovanju med Poljsko in Slovenijo, pridobljeno na spletni strani Veleposlanništva Slovenije v Varšavi (<http://www.varsava.veleposlanistvo.si/index.php?id=4022>, dostop 25. 4. 2019), ki je prilagojeno ravni znanja študentov (glej Priloga 1). Z besedilom se je skupina seznanila sredi tretjega semestra pouka slovenščine. Ker so med vzporednimi jezikovnimi vajami učenci ponavljali sklonске oblike v slovenščini, sem iz besedila odstranila izbrane samostalniške in pridevniške končnice. Naloga je bila namenjena tudi ponovitvi števil in uvedbi odstotkov. Da bi popestrila vaje, sem po branju in dopolnitvi besedila uvedla dodatne naloge: simulirano komunikacijsko situacijo (projekt in igranje vlog) ter kratko debato.

Projekt in debata

Študenti so bili razdeljeni v tri skupine, v vsaki so bile tri osebe. Naloga vsake skupine je bila ustvariti profil poljskega podjetja. Pri tem je bilo treba upoštevati, kakšno je podjetje (kakšna je njegova specializacija), proračun, viri financiranja, vrsta podjetja, konkurenčnost, ime itn. Vsaka skupina je predstavila svoje podjetje drugim študentom.

Naslednji korak je bila debata, med katero so študenti izbrali eno podjetje, ki bi bilo po njihovem mnenju najuspešnejše na slovenskem trgu. Po analizi povpraševanja in ponudbe je zmagalo podjetje, ki proizvaja vrtnе palčke (ostali dve skupini sta predstavili podjetje, ki se ukvarja s prodajo jantarja, in turistično podjetje, ki ima v ponudbi izlete na Poljsko). Med razpravo so se študenti soočili z realnim problemom izbire izdelkov ali storitev, ki bi jih potreboval slovenski trg, o problemu so najprej razpravljali, nato so predstavili možne rešitve in utemeljili izbrano rešitev problema.

Igranje vlog

Študenti so bili razdeljeni v dve skupini – »poljsko« in »slovensko«. Prvo so sestavljali predstavniki poljskega podjetja, ki je proizvajalo vrtnе palčke, v drugi pa so bili potencialni slovenski kupci palčkov, torej predstavniki trgovskih podjetij, ki se ukvarjajo s prodajo dodatkov za vrt. Cilj naloge je bila priprava na poslovni pogovor in pogovor sam.

S temi vajami si učenci bolje zapomnijo besedišče, povezano z mednarodnim trženjem, kot so na primer besede *uvoz*, *izvoz*, *izdelek*, *povpraševanje*. Med igranjem vlog prihaja do simulacije situacij, s katerimi bi se študenti poslovne lingvistike lahko srečali v prihodnosti pri svojem delu. Naloge od njih zahtevajo uporabo splošnih jezikovnih kompetenc in specializiranega jezika, se pravi komunikacijo kot sredstvo za doseganje določenega cilja.

Zadnji element vaj o gospodarskem sodelovanju med Poljsko in Slovenijo je bila domača naloga. Študente sem prosila, da na portalu Eur-Lex poiščejo poljske ustreznice naslovov sporazumov

in konvencij, navedenih v osnovnem besedilu. Naloga ni bila izvedena med poukom zaradi svojega neustvarjalnega značaja. Z njeno pomočjo pa se študenti naučijo uporabljati spletna orodja, ki jim lahko koristijo med prevajanjem.

Poživitev teoretičnih ur je nujna. Simulacijske igre omogočajo študentom, da odigrajo vloge, s katerimi se bodo morda morali ukvarjati pri svojem prihodnjem delu, take naloge od študentov zahtevajo uporabo različnih jezikovnih spretnosti. Poleg tega učenci v varnem okolju vadijo komunikacijo, kar jim pomaga preprečiti morebitne nesporazume v prihodnosti. Še ena prednost komunikacijskih vaj je razvoj ustvarjalnosti ter kompetenc skupinskega dela in odločanja, kar je sestavni del večine učnih načrtov.

Ker se celotne vaje, torej priprave glavnega besedila in komunikacijske vaje, izvajajo v tujem jeziku, jih lahko primerjamo s programi, ki se izvajajo po metodi CLIL in jo priporoča Evropska unija (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003DC0449>, prevod K. B.):

Vsebinsko in jezikovno integrirano učenje (Content Language Integrated Learning, CLIL), s katerem se učenci učijo predmet s pomočjo tujega jezika, pomembno prispeva k uresničevanju ciljev Unije pri poučevanju jezikov. Za učence lahko ustvarja priložnosti, da takoj uporabljajo svoje nove jezikovne spretnosti, namesto da bi se jih učili za uporabo v prihodnosti. Odpira jezikovna vrata širšemu krogu učencev, spodbuja samozavest mladih in tistih, ki se niso dobro odzvali na formalno poučevanje jezikov v splošnem izobraževanju. Zagotavlja izpostavljenost jeziku brez zagotavljanja dodatnega časa v učnem načrtu.

Kot ugotavlja Maria Dakowska, je pomemben element poučevanja jezika preko vsebine in ne samo uporaba tujega jezika za pridobivanje podatkov, tako se razvijajo tudi splošne jezikovne spretnosti: »Ta koncept ne upošteva tradicionalne delitve na jezik in druge predmete, s katerimi se po navadi srečamo. Koristi, ki izhajajo iz takih prioritet, vključujejo povezavo izbranega gradiva s potrebami in interesi učencev, tako da je predstavljena vsebina za učenca relevantna in motivacijska, pri čemer se sklicuje na predznanje učenca.« (Dakowska 2001: 125) Dakowska dodaja, da naj bi didaktični materiali, ki se uporabljajo med poukom, vsebovali verodostojna, avtentična besedila in daljše diskurzivne enote. To seveda zahteva od učitelja več dela kot pri uporabi splošnega, nespecializiranega učbenika, vendar so učinki jasno vidni.

Na podoben način so bile izvedene vaje pri predmetu Strokovni jezik logistike, med katerimi so študenti obravnavali transportna sredstva in vrste prevoza. Prvi element je bil seznaniti študente z imeni sredstev in njihovimi značilnostmi. Dva tedna pred vajami sta dve osebi dobili dodatno nalogo – pripraviti predstavitev o transportu (dodatna domača naloga je bila posledica odsotnosti na vajah). Študenta sta predstavila več vrst prevoza: tovornjak, vlak, letalo in ladjo. Naloga ostalih študentov je bila osredotočiti se na vrednosti, kot so hitrost, varnost, množičnost, natančnost, dostopnost, udobnost in varovanje okolja. Nato je potekala razprava, v kateri so študenti ocenjevali različna prevozna sredstva glede na dane značilnosti, prostovoljec pa je dopolnil tabelo s točkami (1 – najnižji rezultat, 4 – najvišji rezultat, glej Priloga 2). Poleg utrjevanja besednega zaklada, povezanega s transportom, so študenti z vajo vadili tudi stopnjevanje pridevnikov – oblikovali so povedi, kot je npr.: *Menim, da je letalo hitrejše kot vlak*. Poleg tega so morali naglas prešteti točke.

Pri zadnjem strokovnem predmetu – vajah iz jezika IT – bi bilo najbolje, če bi imeli študenti dostop do računalnikov s programsko opremo v danem tujem jeziku. S tem bi lahko v živo spoznali najpo-

membnejša vprašanja in preverili, kako delujejo posamezni operacijski sistemi, zbirka Office itn. Žal to ni mogoče, zato se večina praktičnih vaj izvaja s pomočjo slik in predstavitev. Pri nekaterih urah lahko pomaga slovenski učbenik *Poslovna informatika*, namenjen študentom ekonomije, vendar je gradivo razmeroma zastarelo, saj je bil učbenik izdan leta 2000. Kljub temu je priročnik uporaben za uvajanje tem, povezanih z Wordom, Excelom, PowerPointom, Accessom in e-pošto ter internetom.

Zaradi velikega števila ur lektorata slovenščine (skupaj 642 ur v šestih semestrih), vaj iz strokovnega jezika (skupaj 90 ur v treh semestrih) in drugih predmetov v slovenščini, kot so Kultura Slovenije (45 ur), Strokovni prevodi (56 ur) in Praktična slovnica (28 ur), študenti poslovne lingvistike hitro napredujejo ter razumejo in uporabljajo tako strokovno kot splošno slovenščino na visoki ravni. Po končanem študiju z lahko najdejo službo, v kateri uporabljajo svoje znanje, zato lahko zatrdimo, da je dosežen tretji cilj univerze.

Literatura

BALOH, Peter, VREČAR, Peter, 2000: *Poslovna informatika. Priročnik za vaje*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
 DAKOWSKA, Maria, 2001: *Psycholingwistyczne podstawy dydaktyki języków obcych*. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN.
 VOLAVŠEK KURASCH, Nadja, RIGLER ŠILC, Katarina, 2010: *Poslovna slovenščina. Učbenik poslovne slovenščine kot tujega/drugega jezika za začetnike*. Ljubljana: Debora.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003DC0449> (dostop 2. 3. 2019)
 Veleposlanstvo v Varšavi. <http://www.varsava.veleposlanistvo.si/index.php?id=4022> (dostop 25. 4. 2019)

Priloga 1

Gospodarsko sodelovanje

Poljska sodi med pomembnejše zunanjetrgovinske partnerice Slovenije. Na gospodarsk..... področju..... sta državi podpisali vse pomembnejš..... sporazum.....:

Konvencijo o izogibanju dvojnega obdavčevanja v zvezi z davki od dohodka in premoženja,
 Sporazum o gospodarskem sodelovanju,
 Sporazum o vzajemnem spodbujanju in zaščiti investicij,
 Sporazum o znanstvenem in tehnološkem sodelovanju.

Blagovna menjava med Slovenijo in Poljsko je v letu 2008 znašala 1,1 milijarde EUR, kar pomeni 2,6 odstotk..... celotne menjave Slovenije s svet..... (8. mesto med zunanjetrgovinskimi partnericami). Zaradi svetovn..... gospodarsko-finančn..... kriz..... se je v prvih petih mesecih 2009 obseg blagovne menjave zmanjšal za 35 odstotkov. Izvoz je bil v tem obdobju manjši za 41, uvoz pa za 24 odstotk..... v primerjavi z enakim obdobjem 2008.

Med januar..... in avgust..... 2009 je blagovna menjava znašala 529,89 milijona EUR, izvoz iz Slovenije na Poljsko je dosegel 307,4 milijona EUR, uvoz iz Poljske pa 222,5 milijona EUR. V letu 2010 se je slovenski izvoz na Poljsko povečal za kar 34,4 %, obseg bilateraln..... blagovn..... menjav..... med državama pa se je povečal za 26,4 % in z 1,046 mlrd evrov spet dosegel visoko raven pred izbruhom gospodarske krize v letu 2008.

Najpomembnejši izvozni izdelki na Poljsko ostajajo zdravila, osebni avtomobili in drug..... motorn..... vozil..... za prevoz ljudi ter deli za avtomobilsko industrijo.

Priloga 2

	Tovornjak	Vlak	Letalo	Ladja
Hitrost				
Varnost				
Množičnost				
Točnost				
Dostopnost				
Udobnost				
Varstvo okolja				
SKUPAJ TOČK				

Marta Cmiel-Bażant

Inštitut za zahodno in južno slavistiko, Varšava

DOI: 10.4312/SSJLK.55.129-134

Interdisciplinarnost kulturološko zasnovanega študija slovenistike na Univerzi v Varšavi

V pričujočem prispevku je predstavljen program kulturološkega slovenističnega študija v okviru slavistike, ki ga od leta 2004 izvaja Inštitut za zahodno in južno slavistiko Univerze v Varšavi. V njem so opisane in utemeljene glavne smernice sprememb univerzitetnega poučevanja. Avtorica opiše predvsem meddisciplinarni in medkulturni značaj varšavske slavistike ter načine vključevanja študentov v raziskovalno dejavnost Inštituta.

slovenistika, slavistika, medkulturnost, meddisciplinarnost, kulturologija

The contribution focuses on the culturological programme of Slovene Studies within Slavic Studies, which has been implemented since 2004 by the Institute of Western and Southern Slavic Studies at the University of Warsaw. The main kinds of changes in university teaching are described and substantiated. The primary goal of this paper is to present the interdisciplinarity and intercultural nature of studies and research at the Warsaw Slavic Studies department and how it involves students in its research activities.

Slovene Studies, Slavic Studies, interculturalism, interdisciplinarity, Cultural Studies

Študij slavistike na Univerzi v Varšavi je bil vzpostavljen v podobnem času kot na Univerzi v Ljubljani, in sicer leta 1915. V prvem obdobju svojega obstoja je bil usmerjen predvsem v jezikoslovje in raziskovanje slovanske zgodovine. Takratni predavatelji so bili Jan Baudouin de Courtenay, Stanisław Szober, Witold Doroszewski, Halina Koneczna in drugi. Nastanek seminarja in nato samostojnega inštituta je utemljevala še starejša tradicija slavističnih raziskav in poučevanja, ki sega v čas ustanovitve Kraljevske varšavske univerze leta 1816. Prva Katedra za slavistiko je nastala leto pozneje. Univerza je bila ukinjena po padcu novembrske vstaje leta 1831. V času oblasti ruskega carja je leta 1862 začela delovati visoka šola, imenovana Szkoła Główna. V panslavističnem duhu je dominantno rusko filologijo dopolnjevala tudi poljska in slovanska, čeprav v omejenem obsegu. Poljska univerza, ki je bila med prvo svetovno vojno ponovno vzpostavljena, je slavistični seminar ponujala od začetka svojega delovanja. Do 50. let 20. stoletja je bil študij slavistike filološki. Leta 1952 se je odcepila Katedra ruske filologije. Od leta 1967 je bil vodja Katedre za slovansko filologijo profesor Józef Magnuszewski, eden izmed pionirjev literarnozgodovinskih slavističnih raziskav na Poljskem in poznavalec folklore. Slovenistično specializacijo sta vzpostavila leta 1993 med drugim dr. Jasmina Šuler Galos in profesor Zdzisław Darasz.

Prelomne spremembe programa poučevanja, katerih posledice občutimo še danes, so se zgodile leta 2004, ko je bil profil študija preoblikovan iz filološkega v kulturološkega. Posledično se je spremenilo tudi ime oddelka, Inštitut za slovansko filologijo je postal Inštitut za zahodno in južno slavistiko (Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej, v nadaljevanju – ISZiP). V skladu z bolonjskim procesom je bil uveden tudi tristopenjski študij (3 leta dodiplomskega študija, 2 leti magistrskega študija in 4 leta doktorskega študija). Pričujoči prispevek se v nadaljevanju posveča

študijskemu programu in raziskovanju v najnovejšem obdobju. Avtorica prispevka se je namreč v letu 2005 vpisala v prvi letnik kulturološko usmerjenega študija slavistike s specializacijo iz slovenistike.

Študij slavistike ter raziskovalno dejavnost Inštituta odlikuje predvsem interdisciplinarni in medkulturni značaj. Glavne znanstvene discipline, ki so temelj raziskovanja in poučevanja na Inštitutu, so: kulturologija, literarna veda in jezikoslovje. Kadrovska zasedenost študija je prilagojena vodilnim disciplinam in hkrati jezikovnim specializacijam ter številu študentov, ki jih izberejo. Absolvent v času študija pridobi tudi znanje o družbenih in kulturnih razmerah v slovanski državi, ki si jo je izbral v okviru glavne specializacije. V prvih letih izvajanja novega programa je bila uradna smer študija kulturologija, področje slavistika, specializacije pa bohemistika, slovastika, kroatistika, srbistika, bolgaristika ali slovenistika. V študij bohemistike se lahko kandidati vpišejo vsako leto, v ostale specializacije pa vsaki dve ali vsaka tri leta. Specializacijo si izberejo sami, že nekaj let pa je najpopularnejša bohemistika.

V prvi različici kulturološkega programa slavističnega študija so bili poleg lektorata na dodiplomski ravni v obliki vaj na izbiro še dodatni predmeti, ki so se izvajali v slovenskem jeziku: Kulturna geografija, Etnologija in verska kultura, Jezikovna kultura, Sodobno družbeno-politično življenje in kulturne ustanove. Od teh je le zadnji prisoten v aktualni različici študijskega programa, in sicer v tretjem letniku študija, vsebina ostalih predmetov je zdaj vključena delno v lektorat slovenščine. Osnova študijskega programa v prvih letih izvajanja so bila predavanja skupaj z vajami, ki so slušatelje uvajala v teorijo in prakso vodilnih disciplin, torej kulturologije, literarne vede ter jezikoslovja, in dodatno tudi v zgodovino filozofije. Ostali predmeti, ki so bili namenjeni seznanjanju študentov s tematiko konkretnih področij, so bili slovenistično ali slavistično obarvani (v okviru raziskovalnega profila Inštituta, torej zahodne in južne slavistike), pri čemer so bili predmeti, povezani z vodilnimi disciplinami, izvajani vedno v obeh specializacijah: širši in ožji. S tem je bila utemeljena oznaka slavist, napisana na diplomi. Samo slavistično vsebino so imeli predmeti s področja umetnosti in zgodovine, slovenistično pa predavanja z naslovom Popularna kultura z elementi avdiovizualnosti ter predavanja z vajami, posvečena slovenski književnosti.

Medtem ko glavne znanstvene discipline ostajajo iste, se je sčasoma spreminjala vsebina programa in specializacija absolventov, ki imajo zdaj na diplomi kot smer študija vpisano slavistiko, kot specializacijo pa slovenistiko. Glavne smernice sprememb študijskega programa so: obarvanje splošnih, teoretičnih predmetov s primeri iz zahodno in južnoslovanskih kultur, poučevanje v jeziku izbrane specializacije na dodiplomski ravni ter regionalno omejevanje vsebin predmetov, ki so bili prej splošno slavistični – zdaj slovenisti del predavanj obiskujejo skupaj s kroatisti (Zgodovino regije v prvem letniku dodiplomskega študija ter Zgodovino idej in Medkulturne odnose na magistrski ravni). Trenutno je torej program študija usmerjen v ožjo specializacijo, omejeno v glavnih potezah na eno nacionalno kulturo. Izbrano specializacijo lahko študenti nadgrajujejo z izbirnimi predmeti iz drugih specializacij, na ravni magistrskega študija obvezno obiskujejo tudi lektorat drugega slovanskega jezika in vsaj en predmet, ki se izvaja v tem jeziku. Dodatno je na urniku čedalje več vaj in manj predavanj, kar je metodološko utemeljeno predvsem za predmete, pri katerih poučevanje poteka v jeziku specializacije. Udeležba v diskusiji, reševanje vaj odprtega in zaprtega tipa na podlagi prebranega besedila ter druge glotodidaktične metode, ki aktivirajo

slušatelje vaj in seminarjev, pospešujejo učenje jezika in omogočajo usvajanje najpomembnejšega cilja – samostojnega raziskovanja in pisanja seminarske naloge v tujem jeziku.

Receptivno znanje slovenščine študentom poljščine kot materinščine že v drugem letniku študija omogoča, da poslušajo predavanja o starejši slovenski književnosti ali vaje o popularni kulturi, seveda potem, ko jih učitelj seznani z osnovno terminologijo. Program študija sicer dopušča, da so na začetku ti predmeti vodeni v poljščini, prav tako lahko študenti zahtevnejša teoretska besedila berejo v maternem jeziku. Eden izmed pristopov, ki se je izkazal za učinkovitega, je pripravljanje vaj v slovenščini, in sicer iz razumevanja besedila, prebranega v poljščini. Tovrstne vaje so prilagojene stopnji znanja slovenščine in hkrati uvajajo potrebno terminologijo. Jezikovne in kulturne kompetence, ki jih pridobivajo študenti, naj bi jih pripravile tudi na izvajanje humanističnih raziskav v izbranem jeziku. Zato je večina predmetov od začetka drugega letnika študija vodena v slovenskem jeziku, s čimer študenti pridobivajo tudi znanje, potrebno za prevajanje znanstvenih besedil s področja humanistike.¹

Študij slovenistike na Univerzi v Varšavi v praksi v vedno večji meri deluje kot samostojna smer enopredmetnega študija. Študenti se lahko vpišejo na magistrsko raven, če dokažejo znanje slovenščine na ravni B2 s certifikatom oziroma s spričevalom, podeljenim ob zaključku dodiplomskega študija. Lahko pristopijo tudi k izpitu, ki ga pripravlja učitelj slovenščine, zaposlen na Inštitutu. Na drugo stopnjo študija se lahko vpišejo tudi študenti drugih univerz ali študijskih smeri ter specializacij, ki so že zaključili dodiplomsko raven.

Tradicionalno delitev humanističnih fakultet na oddelke, ki so se posvečali predvsem študiju jezikoslovja in literature posameznih jezikovnih skupin, so od uvedbe programa kulturologije začele nadgrajevati nove organizacijske enote, katerih učni program je bil zasnovan po regionalnih načelih, tematsko pa so svoje delovanje delno razširile tudi s študijem mednarodnih odnosov in politologije. Na Univerzi v Varšavi je zanimanje za Srednjo Evropo prisotno tudi na drugih oddelkih, na Fakulteti za polonistiko je ta v geografskih mejah ponavadi razumljena podobno kot Višegrajska skupina. Pod okriljem Fakultete za lingvistiko je bila ustanovljena Katedra za medkulturne študije Srednje in Vzhodne Evrope, na Fakulteti za orientalistiko pa je predvsem politološko usmerjen Oddelek za Vzhodno Evropo, ki vključuje v program študija tudi zgodovino Srednje Evrope in Balkana. Slovenistični študij trenutno izvaja samo ISZiP. Širše zasnovani raziskovalni projekti se ponavadi nanašajo na Srednjo in Jugovzhodno Evropo, kar izvira iz dojemanja posebnosti regije, temelječe na skupni komunistični dediščini, obravnavani z več vidikov in na različnih raziskovalnih področjih.

Univerza v Varšavi kot univerza, usmerjena predvsem v raziskovanje, se trudi vključiti študente v raziskovalne dejavnosti posameznih oddelkov. Glavni cilji, ki določajo pedagoški proces na slavistiki, so usklajeni s cilji nadrejene Fakultete za polonistiko in celotne Univerze. Mednje sodita doseganje enotnih standardov znanja in učnih strategij ter razvoj humanističnih raziskav v meddisciplinarnem povezovanju. Približno polovica programa študija, merjenega v točkah ECTS, je povezana z individualno in skupinsko vodenimi raziskovalnimi projekti zaposlenih na Inštitutu. V drugem

¹ Prevajanje znanstvenih besedil je perspektivno, saj so bile do zdaj v poljščino prevedene predvsem izbrane publikacije Božidarja Jezernika, Slavojja Žižka in odmevna knjiga Jožeta Pirjevca, *Tito in tovariši*.

letniku dodiplomskega študija študenti obiskujejo predavanja z naslovom Aktualne smeri slavističnih raziskav, na katerih vsak teden izbrani raziskovalec predstavlja problematiko, s katero se trenutno ukvarja, in metodološki pristop k izbrani problematiki. Program študija je zasnovan tako, da v čim večji meri vključuje študente v raziskovalni del dejavnosti ISZiP, še posebej na magistrski stopnji, na kateri je ena izmed obveznosti izvedba t. i. Znanstvenega projekta pod mentorstvom izbranega profesorja ali raziskovalne skupine. Vsebina projekta se razlikuje glede na temo magistrske naloge. Dodatna priprava na samostojno izbiro in analiziranje raziskovalnega projekta je udeležba pri izbirnih predmetih, katerih določeno število je treba opraviti na posamezni stopnji študija. Tematsko so z raziskavami zaposlenih povezani tudi diplomski seminarji – vsako leto so na voljo trije. Vodijo jih lahko profesorji drugih smeri, za sloveniste predvsem južnoslovanskih, študenti imajo torej stik z raziskovalci različnih specializacij in disciplin. Vse to omogoča individualizacijo programa študija v skladu z zanimanji posameznika. Manjši del programa je trenutno že izvajan v obliki individualno vodenih tutorstev.

ISZiP je dejaven na treh osnovnih raziskovalnih področjih, ki so vpisana v njegov statut:

- problemi kulturne identitete v slovanskih državah,
- regionalni študij kulture južnih Slovanov,
- zahodno in južnoslovanski jeziki in njihovi stiki s sosednjimi slovanskimi in neslovanskimi jeziki.

Problematika, ki je predstavljena v nadaljevanju, se nanaša predvsem na prvi dve raziskovalni področji, kar izvira iz pedagoških in raziskovalnih izkušenj avtorice.

Vaje s področja slovenistike so od drugega letnika študija vodene v jeziku specializacije, gradivo, dostopno v maternem jeziku, je torej ključno predvsem v prvem letniku, in sicer pri predmetih Zgodovina regije (predavanja) in vajah, Zgodovina države specializacije, Analiza literarnih besedil ter Poznavanje slovenske umetnosti. Naloga predmeta Zgodovina regije: Hrvaška in Slovenija je ne samo seznaniti študente z zgodovino Slovencev in Hrvatov od začetka do sodobnosti skozi izbrane, pomembne dogodke v kontekstu regije in Evrope, temveč tudi uvesti osnovno znanje o kulturi obeh držav. Ta predmet po regionalizaciji programa študija že več let vodi kroatist, dr. Maciej Falski, avtor znanstvenih člankov, posvečenih tudi izbranim problemom s področja slovenske zgodovine (Falski 2008, 2017, 2018). V zadnjih dvajsetih letih je na temo zgodovine Slovencev v 20. stoletju izšlo več člankov v poljščini, večinoma v zbornikih. Posebej so na vajah izpostavljene teme, ki povezujejo slovensko in poljsko zgodovino. Habilitacijsko razpravo o slovenskem narodnem gibanju in njegovem razmerju do zgodovinskega položaja Poljske v letih 1848–1879 je napisal profesor zgodovine z Jagelonske Univerze v Krakovu, Antoni Cetnarowicz (Cetnarowicz 1990). Iz zgodovine srednjega veka je poleg Ane Celjske, poljske kraljice, poročene z Vladislavom II Jegielom, na Poljskem vsaj lokalno poznana tudi Margareta Celjska, hči Hermana III., ki se je poročila z glogovskim vojvodo Vladislavom. Po njegovi smrti je v času boja za nasledstvo branila del zapuščine pred žaganskim knezom Janom II. Umrla je na Poljskem leta 1480.

Manj raziskana v poljski strokovni in znanstveni literaturi je slovenska umetnost. Glavni vir informacij o njej je knjiga Vojeslava Moleta *Umetnost južnih Slovanov*, ki je bila objavljena v poljščini leta 1962. Prevedenih je več člankov Petra Krečiča o arhitekturi Jožeta Plečnika. V zadnjih letih so se pojavili tudi prispevki poljskih in slovenskih avtorjev o delovanju kolektiva Neue Slowenische Kunst (Šuler Galos 2013). Vaje s področja umetnosti v prvem letniku študija dobro dopolnjujejo vaje in

predavanja iz zgodovine, študente namreč seznanjajo z njenimi materialnimi spomeniki ter s sodobnimi pristopi k oživiljanju preteklosti za turistične namene. Zasnovane so predvsem s kulturološkega vidika – dajejo vpogled v kulturo skozi umetnost, predstavljajo njen odnos do narodne dediščine in identitete ter njeno internacionalizacijo, hkrati pa pripravljajo študente, da na podlagi umetniških del samostojno oblikujejo naracijo o kulturni stvarnosti v določenem času in prostoru.

Slovenistični predmeti na magistrskem študiju dopolnjujejo znanje študentov v treh, prej omenjenih, vodilnih znanstvenih disciplinah in so vodeni v obliki vaj. V to skupino sodijo Antropologija politike, Sodobna književnost, Jezikovne tradicije in Teorija prevajanja. Programsko osnovo nadgrajujejo predmeti, osredotočeni na medkulturnost. Vaje Zgodovina idej v slovanskih državah so nadomestila predavanja o metodah kulturoloških raziskav iz prve različice programa iz leta 2004. V letih 2015–2018 je profesorica Grażyna Szwat-Gyłybowa na Inštitutu za slavistiko Poljske akademije znanosti vodila interdisciplinarni raziskovalni projekt *Idee wędrownie na słowiańskich Bałkanach*,² posvečen tej problematiki. Interdisciplinarni pristop k zgodovini kulture, ki je izvajan pri tem predmetu, prikazuje specifiko implementacije predvsem razsvetljenskih in modernih idej, ki so bile v južnoslovanskih kulturah izpostavljene procesom hibridizacije, rekontekstualizacije in reinterpretacije. Analizirane so tudi ideje, ki so zrasle na slovanskih tleh. Predmet je izvajan v poljščini ali v jeziku specializacije. V študijskem letu 2018/19 ga vodi dr. Jasmina Šuler-Galos. V zadnjem letniku študenti obiskujejo predavanja na temo medkulturnih odnosov v regiji v kontekstu Evrope in sveta. Razumevanje današnjih konfliktov v javni sferi zahteva vpogled v pretekle okoliščine oblikovanja medsebojnih odnosov na različnih ravneh. Pri predmetu se poglobljajo tudi v manjšinsko problematiko.

Književnost je stalnica študijskega programa vseh letnikov dodiplomskega študija v obsegu 60 ur letno, na magistrski stopnji pa so ji posvečene samo ene obvezne semestrskve vaje. Več let, od leta 1993 do leta 2017, je predmete s tega področja na slovenistiki izvajal profesor Zdzisław Darasz. Darasz se znanstveno ukvarja ne samo z literarno zgodovino, temveč tudi s kulturologijo. V znanstvenih člankih, ki so izhajali večinoma v tematskih zbornikih in revijah v poljščini in slovenščini, obravnava literarnozgodovinsko, kulturno, politično in jezikovno problematiko. Zanimajo ga procesi oblikovanja narodne identitete ter sožitje kultur in večjezičnost od srednjega in novega veka do sodobnega konteksta Evropske unije. Slovensko kulturo in literaturo postavlja v medkulturni kontekst, ukvarja se namreč tudi s hrvaško in srbsko književnostjo.³

Interdisciplinarnost je *modus operandi* raziskovalcev, zaposlenih na slavistiki. Preoblikovanje študija v kulturološkega je bilo posledica razvoja raziskav in projektov, ki jih je vodil ISZiP. Ta razvoj je razviden na področju slovenistike v številnih razpravah profesorja Darasza. Študenti se pri izbiri tem za diplomske naloge čedalje pogostjeje odločajo za področje sodobne popularne kulture, na primer delovanje alternativnih kulturnih institucij, podobo Jugoslavije v slovenskih filmih, upor slovenskega punka proti komunističnim oblastem ipd.

2 Slovensko: Potujoče ideje na slovanskem Balkanu. Doslej sta izšla dva dela leksikona, ki prikazujeta kulturni in znanstveni razvoj slovanskih kultur v primerjavi z Evropo, ne samo zahodno, ampak tudi vzhodno (Rusijo, Turčijo, Grčijo). Več informacij: <http://ireteslaw.ispan.waw.pl/handle/123456789/586> (dostop 26. 3. 2019).

3 Celotna bibliografija profesorja Zdzisława Darasza je dostopna na strani: <http://slawistyka.uw.edu.pl/pl/institut/jednostki-i-pracownicy/zaklad-literatur-i-kultur-slowianskich/zdzislaw-darasz/>.

Problem pri izvajanju programa študija predstavlja pomanjkanje učbenikov za posamezne predmete. Pisanje učbenikov nima zadovoljive institucionalne podpore v okviru poljskega visokošolskega sistema. Inštitut za zahodno in južno slavistiko, predvsem pa v njem delujoči literarno-kulturološki odsek, pripravlja v okviru projekta Fabryka Słowian (Slovanska tovarna) zbornike prispevkov, povezanih z vsebino posameznih predmetov. Doslej je izšel prvi del, posvečen procesom modernizacije družbe in kulture v državah, ki so predmet poučevanja (Sosnowska 2017).

Literatura

- Bibliografija profesora Zdzisława Darasza. <http://slawistyka.uw.edu.pl/pl/instytut/jednostki-i-pracownicy/zaklad-literatur-i-kultur-slowianskich/zdzislaw-darasz/> (dostop 25. 3. 2019)
- CETNAROWICZ, Antoni, 1990: *Słoweński ruch narodowy i jego stosunek do spraw polskich (1848–1879)*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- FALSKI, Maciej, 2008: Czyj jest kneżji kamen? Szkic o słoweńskiej polityce symboli. *Pamiętnik Słowiański* LVIII/1. 49–65.
- FALSKI, Maciej, 2017: Pierwsza mapa Słowenii. *Poznańskie Studia Slawistyczne* 13. 317–334. <http://dx.doi.org/10.14746/pss.2017.13.19>
- FALSKI, Maciej, 2018: Czytanie i ontologia narodu. Chorwacki i słoweński ruch czytelniany w drugiej połowie XIX w. Ewa Łukaszyk, Krystyna Wierzbicka-Trwoga (ur.): *Niewłasne lektury. Od pisarstwa w języku wyuczonym do wielości kultur czytania*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- MOLAS, Jerzy, 2005: *Z historii slawistyki na Uniwersytecie Warszawskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- SOSNOWSKA, Danuta (ur.), 2017: *Modernizacje*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Študijski program Inštituta za zahodno in južno slavistiko. <http://slawistyka.uw.edu.pl/pl/studia/program-studiow/> (dostop 25. 3. 2019)
- ŠULER GALOS, Jasmina, 2013: Neue Slowenische Kunst jako projekt polityczny. Magdalena Bogusławska, Zuzanna Grębecka (ur.): *Komunizm na peryferiach. Rubieże ideologii i rzeczywistości społecznej*. Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Libron.

Maja Đukanović
 Filološka fakulteta, Beograd
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.135-141

Stoletje slovensko-srbskih jezikoslovnih stikov

V prispevku je predstavljen razvoj slovensko-srbskih jezikoslovnih stikov v obdobju od ustanovitve skupne države po prvi svetovni vojni do odcepitve Slovenije ter v času po devetdesetih letih prejšnjega stoletja do danes. Prikazan je tudi razvoj znanstvenih stikov med srbskimi in slovenskimi jezikoslovci od leta 1919 naprej, predvsem v luči vpliva tedaj že uveljavljene univerze v Beogradu na ustanovitev univerze v Ljubljani, s poudarkom na oblikovanju ljubljanske Filozofske fakultete. Predstavljen je pouk srbsčine na univerzi v Ljubljani od same ustanovitve do današnjih dni, v okviru tega pa je poudarjeno sodelovanje srbskih in slovenskih jezikoslovcev. V drugem delu prispevka je predstavljen status slovenščine na univerzah v Srbiji, predvsem na univerzi v Beogradu, ter status slovenščine v Srbiji nasploh. V tretjem delu prispevka so orisane glavne lastnosti slovensko-srbskih primerjalnih znanstvenih razprav, za katere načeloma velja, da so postale intenzivnejše po razpadu skupne države, torej intenzivnejše, kot so bile v sedmih desetletjih sobivanja srbsčine in slovenščine v Kraljevini SHS in Jugoslaviji.

Univerza v Ljubljani, pouk srbsčine v Sloveniji, pouk slovenščine v Srbiji, primerjalno slovensko-srbsko jezikoslovje

The article presents the development of linguistic contacts between Serbian and Slovene in the period from the founding of the common state after the First World War to Slovenia's secession, and in the period from the 1990s to the present. The development of academic contact between Serbian and Slovene linguists has been under way since 1919, especially with the influence of the already established University of Belgrade on the founding of the University of Ljubljana, especially the Faculty of Arts. The teaching of the Serbian language at the University of Ljubljana has been present ever since its inception, and the cooperation of Serbian and Slovene linguists is emphasised in this context. The second part of the paper presents the status of Slovene at universities in Serbia, especially at the University of Belgrade, and the status of Slovene in Serbia in general. In the third part of the paper, the main features of Slovene-Serbian comparative academic debate are outlined, which in principle have increased since the breakdown of the common state compared to the seven decades of coexistence of Serbian and Slovene in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and Yugoslavia.

University of Ljubljana, teaching Serbian in Slovenia, teaching Slovene in Serbia, Slovene-Serbian comparative linguistics

1 Uvod

Srbsčina in slovenščina sta začeli uradno sobivati v skupni državi po koncu prve svetovne vojne, ko je 1. 12. 1918 regent Aleksandar I. Karađorđević, v imenu svojega očeta, kralja Petra I., razglasil Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Kraljestvo je v t. i. Vidovdanski ustavi leta 1921 preimenovano v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, nato pa je po Zakonu o nazivu in razdelitvi Kraljevine na upravna področja 3. 10. 1929 Kraljevina SHS preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo, v okviru katere je teritorij današnje Slovenije imenovan Dravska banovina. V tej administrativni celoti je bil slovenski jezik uraden in se je uporabljal na vseh ravneh šolstva in državne uprave.

Srbsčina in slovenščina sta razvoj v skupni državi nadaljevali tudi po končani drugi svetovni vojni, in sicer v državi, ki je bila najprej imenovana Demokratska Federativna Jugoslavija, nato 29. 11. 1945 preimenovana v Federativno Ljudsko Republiko Jugoslavijo in 7. 4. 1963 v Socialistično Federativno Republiko Jugoslavijo. Po odcepitvi Slovenije od skupne države, ki je bila

uradno razglašena 25. 6. 1991, je tudi slovenščina nadaljevala svoj razvoj v samostojni državi ter od leta 2004 postala tudi eden od uradnih jezikov Evropske unije (Đukanović 2015: 71–72). V obdobju teh 73 let obstoja in razvoja v skupni državi je bila slovenščina v uradni rabi v vseh vrstah ustanov ter je doživela vsestranski razvoj.

2 Vpliv Srbije na ustanovitev Univerze v Ljubljani

T. Dekleva (1998: 107) navaja, da »več desetletna prizadevanja za ustanovitev slovenske univerze, kljub okrepljenemu političnemu boju zanjo na prelomu stoletja, v avstroogrski monarhiji niso bila uspešna.« Pogoji za ustanovitev univerze v Ljubljani so bili izpolnjeni šele po koncu prve svetovne vojne, v novoustanovljeni Kraljevini SHS, ko je vlada junija 1919 sprejela zakon, s katerim je bila ustanovljena Univerza Kraljestva SHS v Ljubljani. Svoje prvo ime je Univerza dobila v duhu poimenovanj v tedanji novi skupni državi. Regent Aleksandar I. Karađorđević je konec avgusta istega leta imenoval prve profesorje in ti so ustanovili univerzitetni svet, ki je imel nalogo, da novoustanovljena univerza začne čimprej delovati (Dekleva 1989: 107).

Ker ob ustanovitvi univerze v Ljubljani zanjo še ni bilo napisanih zakonskih določb, je bilo v ustanovnem zakonu določeno, da bo delovala po zakonu in uredbah tedaj že uveljavljene univerze v Beogradu (Melik 1989: 14). Prva leta je bila torej novoustanovljena univerza v Ljubljani urejena po srbskem zakonu iz leta 1905 in prav tako je bila Filozofska fakulteta urejena po uredbi o Filozofski fakulteti v Beogradu iz leta 1906, kar je pomenilo, da je v Ljubljani jezikovni študij na univerzitetni ravni bil organiziran skoraj enako kot na univerzi v Beogradu (Dekleva 1998: 107).

Iz omenjenih ustanovnih aktov in zapiskov o ustanovitvi univerze v Ljubljani je razvidno, da so srbski in slovenski znanstveniki v tem času imeli žive stike in da je Srbija pomembno vplivala na oblikovanje slovenskega visokega šolstva.

Na podlagi arhivskih podatkov lahko sklepamo, da so bili med dvema vojnima stiki med slovenskimi in srbskimi znanstveniki intenzivni. V letih pred drugo svetovno vojno so v Kraljevini Jugoslaviji delovale štiri Filozofske fakultete, in sicer v Beogradu, Ljubljani, Zagrebu in Skopju. Septembra 1938 so se na vabilo prosvetnega ministra zbrali predstavniki vseh štirih filozofskih fakultet, da bi izdelali načrt skupne uredbe za filozofske fakultete, in sicer na podlagi projekta, ki ga je izdelal svet Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. Ljubljansko Filozofsko fakulteto je zastopal prof. Kelemina, pogovor pa je potekal predvsem v zvezi s skupinami za narodni jezik ter za narodni jezik in književnosti (Dekleva 1989: 114).

Ljubljanska Filozofska fakulteta je sicer že leta 1932 sestavila načrt, v katerem je glede sistemizacije oddelkov oz. stolic upoštevala splošna določila iz Beograda, razen v primerih pomanjkanja kadrov, ko nekateri predmeti niso mogli biti izvajani. Na primer, narodni jezik sta na ljubljanski Filozofski fakulteti predavala dva profesorja in zato je bilo mogoče t. i. narodni jezik poučevati na tedanjih dveh stolicah: na stolici za slovenski jezik s splošno fonetiko ter na stolici za srbohrvatski jezik s književnostjo (Dekleva 1989: 113).

3 Srbščina na Univerzi v Ljubljani

Prvega ljubljanskega univerzitetnega učitelja srbskega jezika je priporočil Aleksandar Belić, kot beremo iz njegovega pisma Ramovšu z dne 17. 11. 1920 (Rotar 1990: 19):

Zdaj pa o kandidatu za katedro. Popolnoma se strinjam z Vami, da on mora biti predvsem jezikoslovec, da se ukvarja s srbsko lingvistikom, potem pa vse drugo. Jaz imam enega takega kandidata, katerega vam lahko priporočim za prvi čas za izrednega profesorja. To je g. dr. Aleksandar Stojičević, zdaj gimnazijski profesor v Skopju.

On je bil v Leipzigu pri g. Brugmannu in Leskienu štiri leta. Pri Leskienu je napisal disertacijo in Leskien jo je sprejel (o jeziku M. Marulića), toda zaradi vojne se je moral vrniti v Beograd, 1913 in 1914, in je potem doštudiral v Švici (v Friburgu). [...]

Toda to, kar osebno vem o g. Stojičeviću, za Vas velja več kot njegove diplome in njegova dosedanja dela. Stojičević ima zelo solidno lingvistično in filološko izobrazbo. On sam zelo dobro pozna naš knjižni in narodni jezik. [...]

Obenem je g. Stojičević ustrezna osebnost tudi zato, ker lahko poučuje še srbsko književnost, če bo to potrebno. (Prev. M. Đ.)¹

Tako je februarja 1921 »posebno stolicu za srbskohrvatski jezik in književnost [...] fakulteta poverila dr. Aleksandru Stojičeviću, gimnazijskemu profesorju iz Beograda, ki jo je vodil kot izredni, od 1925 leta dalje pa redni profesor« (Dekleva 1998: 110). Profesor Stojičević je nato vodil celotno fakulteto, v študijskem letu 1928/29 kot dekan in 1929/30 v funkciji prodekana. V času bivanja v Sloveniji je napisal in tiskal več znanstvenih razprav s področja srbskega in primerjalnega jezikoslovja. Stojičević je drugo svetovno vojno preživel v Ljubljani in, kot navaja *Slovenski bibliografski leksikon*, je »do slovenstva bil vedno korekten« (Jurančič 1971: 11).

Od leta 1920 je na novoustanovljeni Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani predaval še en beograjski strokovnjak, in sicer dr. Nikola Radojčić, znani srbski zgodovinar. Kot so predvidevali ustanovitelji ljubljanske Filozofske fakultete: »[...] obširni obseg zgodovinske vede je zahteval najmanj tri stolice (za stari, srednji in novi vek), kolikor jih je fakulteta tudi imela, vendar je bila ena izmed njih posvečena le zgodovini Srbov in Hrvatov, ker se je fakulteti zdelo potrebno, da posveti kar največjo pozornost proučevanju razvoja srbskega in hrvatskega naroda.« (Dekleva 1998: 110)

Tako se je dr. Aleksandru Stojičeviću v Ljubljani pridružil dr. Nikola Radojčić, eden največjih poznavalcev srbske medievalistike. Šolal se je na prestižnih evropskih univerzah, svojo bogato znanstveno in pedagoško kariero pa je po letu 1920 nadaljeval v tedanji Dravski banovini, na novoustanovljeni univerzi v Ljubljani. Leta 1934 je bil izbran za dopisnega člana Srbske akademije znanosti in umetnosti in za rednega leta 1938. Po začetku druge svetovne vojne se je vrnil

1 Сада о кандидату за катедру. Ја се потпуно **слажем** са Вама да он треба да буде **пре свега** језичар, да се бави српском **лингвистиком**, па онда све друго. Ја имам једног таквог кандидата којег Вама могу **слободно** препоручити за први мах за ванредног професора. То је г. др. Александар Стојичевић, данас професор гимназије у Скопљу.

Он је био у Лајпцигу код госп. Бругмама и Лескина **четири** године. Код Лескина је и написао дисертацију и Лескин је примио дисертацију (о језику М. Марулића) али је због рата морао да се врати у Београд још 1913 и 1914 год. и достудирао је тада у Швајцарској (у Фрибургу). [...]

Али оно што лично знам о г. Стојичевићу више Вама вреди него његове дипломе и његови досадашњи радови. Стојичевић има врло солидну лингвистичку и филолошку спрему. Он сам необично добро познаје наш књижевни и народни језик. Сам се бавио много и акцентом (сада баш издаје у неначком издању наше књижевне текстове којима је сам ставио акценте са лепим разумевањем тога посла). [...]

У исто време г. Стојичевић је и зато погодна личност што **може предавати** и српску књижевност, у колико би то било потребно.

v Beograd, kjer je potem sodeloval v ustanovitvi Zgodovinskega in Bizantološkega inštituta Srbske akademije znanosti in umetnosti. Svoja ljubljanska leta je posvetil sistematičnim raziskavam srbskega srednjeveškega prava in državne ureditve srednjeveške Srbije ter preučevanju Dušanovega zakonika. Njegovo obsežno znanstveno delo zajema tudi poglavja iz zgodovine drugih južnoslovanskih narodov. V dobrem desetletju svojega delovanja na Filozofski fakulteti v Ljubljani je dr. Nikola Radojičić pomembno prispeval k ustvarjanju slovensko-srbskih znanstvenih stikov, predvsem pa je vplival na razvoj slovenske zgodovinske znanosti.

Po drugi svetovni vojni se je Skupina za hrvaški, srbski in makedonski jezik s književnostmi na Filozofski fakulteti v Ljubljani vrsto let nahajala v okviru Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Tvorile so jo: Katedra za hrvaški in srbski jezik, Katedra za hrvaško in srbsko književnost in Katedra za makedonski jezik in književnost. Status srbskega (srbohrvaškega) jezika se na ljubljanski Filozofski fakulteti v obdobju skupne države ni dosti spreminjal, srbsčina (srbohrvaščina) se je poučevala tudi v določenih razredih osnovne šole (Đukanović 2007).

Aktualni študij srbskega jezika se na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani udejanja v okviru prvostopenjskega dvopredmetnega študijskega programa Južnoslovanski študiji, kjer študenti, kot je navedeno v predstavitvi na uradni spletni strani, »pridobijo visoke jezikovne kompetence v enem od južnoslovanskih jezikov, s poudarkom na hrvaščini (ter kontrastivno v srbsčini, bosanščini, črnogorščini) in makedonščini (ter kontrastivno v bolgarščini), ter visoke literarne in kulturne kompetence s področja južnoslovanskih književnosti, družb in kultur.«

4 Slovenščina v Srbiji

V prejšnjih treh desetletjih je o slovenistiki v Srbiji, predvsem pa o razvoju pouka slovenščine kot tujega jezika v Srbiji, bila objavljena vrsta prispevkov, v katerih so obravnavana različna vprašanja v zvezi z zgodovinskim razvojem pouka slovenščine na različnih ravneh, aktualno stanje in izzivi poučevanja slovenščine kot sorodnega južnoslovanskega in nekdanjega jugoslovanskega jezika ter znanstvena sodelovanja med jezikoslovci iz Slovenije in Srbije (Đukanović 1994, 1998, 1999, 2007, 2010, 2011, 2013, 2014, 2015, 2016; Đukanović, Kovačević 2011; Đukanović, Fekonja 2016; Marković 1999).

Morda velja omeniti kot posebnost to, da sta tako srbsčina kot slovenščina kot tuja jezika v Srbiji in Sloveniji najbolj poučevana na univerzitetni ravni, na ravni osnovnih in srednjih šol pa veliko manj. Tako je bilo tudi v preteklosti. Kljub temu je pri bralcih vedno obstajalo in še obstaja zanimanje za prevodno literaturo iz omenjenih jezikov, ravno tako pa tudi zanimanje za gledališče, film in glasbo. V tem smislu se je v Srbiji pouk slovenščine začel s tečajem, prof. Pavle Popović ga je organiziral za študente, ki so se imeli namen ukvarjati s prevajanjem literarnih del iz slovenščine (Đukanović 2015: 77). Stiki profesorja Popovića s Slovenijo in njegovo zanimanje za slovenski jezik in književnost segajo v sam začetek 20. stoletja, torej v obdobje pred ustanovitvijo skupne države, ko je že leta 1905, po študijskem obisku slovenskih krajev, v Beogradu organiziral tečaj s predavanji o slovenski književnosti.

V desetletjih, ko sta slovenščina in srbsčina bili v skupni državi, se je status slovenščine v Srbiji spreminjal in se je udejanjal včasih bolj, včasih manj uspešno: v letih po drugi svetovni vojni na primer ni bilo predavateljev, ki bi bili pripravljeni priti iz Slovenije v Beograd (Đukanović 2014: 177–179).

V novejšem času, po letu 2000, ko so se odnosi med državama po burnem obdobju uredili, se pouk slovenščine v Srbiji udejanja na več ravneh:

1. na univerzitetni ravni obstaja štiriletni študij slovenskega jezika in kulture z možnostjo izpopolnjevanja na master in doktorskem študiju na Filološki fakulteti univerze v Beogradu ter enoletni pouk slovenskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Novem Sadu,
2. v okviru Društev Slovencev v Srbiji se udejanja pouk, namenjen učencem slovenskega rodu,
3. Republika Srbija je omogočila uvedbo izbirnega predmeta Slovenski jezik z elementi nacionalne kulture v uradni šolski sistem za osnovne in srednje šole,
4. pouk na komercialnih tečajih, namenjen predvsem ljudem, ki bi se radi preselili v Slovenijo.

Vse štiri navedene oblike pouka so šle skozi različne faze razvoja, ki so bile v strokovni literaturi že podrobno predstavljene, za vse pa velja, da je zanimanje za učenje slovenščine v zadnjem času večje, kot je bilo v času skupne države.

5 Razvoj slovensko-srbskih jezikoslovnih raziskav

Razvoj slovensko-srbskih jezikoslovnih raziskav na določen način sovпада z razvojem družbeno-političnih odnosov med Slovenijo in Srbijo, saj bi ga načeloma lahko razdelili na obdobje pred obstojem skupne države, obdobje v skupni državi in obdobje po letu 1991 – po osamosvojitvi Slovenije.

V obdobju pred prvo svetovno vojno, dokler je današnja Slovenija bila v okviru Avstro-Ogrske monarhije, Kraljevina Srbija pa samostojna država, so znanstveni stiki med Slovenci in Srbi bili le bežni in posamični, kulturne stike pa so ustvarjali in razvijali predvsem na univerzah v tujini, kjer so mladi Srbi in Slovenci študirali in se izpopolnjevali. Toda v tem času so postavljeni temelji prihodnjih skupnih delovanj, tako na področju jezika kot na področju književnosti, slikarstva, glasbe in drugih področij.

V času po ustanovitvi skupne države, Kraljestva SHS in naprej, se je sodelovanje med jezikoslovci okrepilo. Med srbskimi jezikoslovci v tem smislu izstopa Aleksandar Belić, ki je med svojo bogato znanstveno kariero posredno ali neposredno v marsičem vplival tudi na razvoj slovenistike. Iz korespondence s Franom Ramovšem je razvidno, v kolikšni meri je Belić spodbujal slovenske jezikoslovce k pisanju, raziskovanju in urejanju bibliografij. Belić 20. 4. 1920 piše Ramovšu: »Z velikim veseljem sprejemam Vaš predlog, da vse Slovenice preidejo v 'Južnoslovanski filolog' [...]. Vas osebno pa predvsem prosim, da naredite celotno bibliografijo slovenskih reči, ki se tičejo jezika od l. 1914 do danes; to bi takoj tiskali. (Prev. M. Đ.)«² (Rotar 1990: 16)

V obdobju po drugi svetovni vojni so se slovenski in srbski jezikoslovci posvetili posamičnim vprašanjem primerjalne slovensko-srbske slovnice, toda ne sistematično. Večinoma gre za priložnostne prispevke in ne tako pogoste predstavitve na skupnih znanstvenih srečanjih. Večje število objav s področja primerjalne srbsko-slovenske slovnice in leksikografije ima Janko Jurančič, med imeni slovenskih in srbskih jezikoslovcev, ki so obravnavali določena vprašanja s področja primerjalne slovnice, pa so na primer Milka Ivić, Radoslav Bošković, Jože Toporišič, Janez Dular,

2 Ja врло радо примам Ваш предлог, да сва Slovenica пређу у 'Јужнословенски филолог' [...]. Вас бих нарочито молио да израдите потпуну библиографију словеначких ствари које се језика тичу од 1914 год. до данас; па бисмо то одмах штампали.

Vatroslav Kalenič (Đukanović 2010). V 80. letih prejšnjega stoletja so bile v Sloveniji objavljene številne znanstvene razprave s področja sociolingvistike, v katerih avtorji obravnavajo problem statusa slovenščine v skupni državi v primerjavi s tedaj prevladujočo srbohrvaščino.

Na prelomu stoletja in tisočletja se je zdaj v samostojnih državah število jezikoslovnih raziskav povečalo in tako je tudi vedno več prispevkov s področja primerjalnega srbsko-slovenskega jezikoslovja. Pomembne raziskave prihajajo izpod peresa srbskih in slovenskih znanstvenikov s Filozofske fakultete v Ljubljani in Filološke fakultete v Beogradu (Đukanović 2014: 181–184).

Kot pomemben dosežek v najnovejšem obdobju srbsko-slovenskih primerjalnih znanstvenih raziskav velja omeniti ustanovitev znanstvenega časopisa *Slovenika*. Pobuda za ustanovitev tovrstnega znanstvenega časopisa je prišla iz Nacionalnega sveta slovenske manjšine v Srbiji, člani Nacionalnega sveta so »časopis *Slovenika* ustanovili z željo, da bi zbrali prispevke in spodbudili k ustvarjanju strokovnjake slovenskega rodu ter strokovnjake, ki se ukvarjajo s tematiko vprašanj v zvezi s Slovenijo, slovensko znanostjo in umetnostjo v Srbiji, ter omogočili objavo obravnav slovensko-srbskih znanstvenih vprašanj, predvsem s področja humanistike.« (Slovenika 2016: 8)

Poleg tega je bilo v prejšnjih dveh desetletjih uresničenih več bilateralnih projektov s področja srbsko-slovenskega jezikoslovja (dva sta podrobneje predstavljena v časopisu *Slovenika* I in III), jezikoslovci iz obeh držav pa pogosto sodelujejo na skupnih znanstvenih konferencah in objavljajo v obeh državah.

6 Sklep

Če se ozremo na stoletje, ki je za nami, lahko rečemo, da so slovensko-srbski jezikoslovni stiki opravili zelo uspešno pot. Kljub družbeno-političnim odnosom med dvema državama, ki niso bili vedno ugodni, so se jezikovni in jezikoslovni stiki razvijali v pravi smeri in rezultat je, da v aktualnem času deluje cela vrsta strokovnjakov, tako na področju pouka slovenščine in srbsčine kot tujih jezikov ter tudi na področju jezikoslovja. Intenzivne strokovne raziskave in veliko zanimanje za preučevanje in poučevanje dveh jezikov obetajo uspešen razvoj tudi v prihodnosti.

Literatura

- DEKLEVA, Tatjana, 1998: Oris razvoja Filozofske fakultete do leta 1941. *Kronika* 46/3. 107–115.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 1998: *Slovenački jezik na Beogradskom univerzitetu*. Beograd: Međunarodni simpozijum: Izučavanje slovenskih jezika, književnosti i kultura u inoslovenskoj sredini. 600–602.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 1999: *Slovenščina na Univerzi v Beogradu*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 35–38.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 2007: Ko, gde, kada, kako i zašto treba da uči slovenački. *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti*. Beograd: Filološki fakultet. 385–390.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 2007: Српски језик као страни у Словенији. *Српски као страни у теорији и пракси*. Beograd: Filološki fakultet, Centar za srpski kao strani jezik. 311–317.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 2010: Српски и словеначки језик – развој контрастивних проучавања. Предраг Пипер (ур.): *Контрастивна проучавања српског језика: правци и резултати*. Beograd: САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за српски језик у поређењу са другим језицима. 147–154.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 2011: Domestic or foreign? (the Slovenian language in light of the Bologna Reform Process at the University of Belgrade). A. Bedkowska-Kopczyk, Lj. Šarić, L. Pavera (ur.): *Challenges for Foreign Philologies. Part 1. The Bologna Process and New Curricula*. Bielsko-Biala: Akademia Techniczna Humanistyczna w Bielsku-Białej. 109–113.
- ЂУКАНОВИЋ, Maja, 2014: Slovenščina v Srbiji: preteklost, sedanjost in prihodnost. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost slovenščine in slovenistik po svetu*. 50. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 177–184.

- ĐUKANOVIĆ, Maja, 2015: *Poglavlja iz slovenačke kulture*. Beograd: Filološki fakultet.
- ЂУКАНОВИЋ, Маја, КОВАЧЕВИЋ, Борко, 2011: Достигнућа у настави словеначког језика као страног. М. Дешић, В. Крајишник, Н. Маринковић (ур.): *Српски као страни језик у теорији и пракси II*. Београд: Чигоја штампа. 343–349.
- ЂУКАНОВИЋ, Маја, КОВАЧЕВИЋ, Борко, 2013: Српски и словеначки језик у контакту: преглед контрастивних проучавања. А. Вранеш, Љ. Марковић (ур.): *Културе у дијалогу – филологија и интеркултуралност, књига 1*. Београд: Филолошки факултет. 89–100.
- ĐUKANOVIĆ, Maja, FEKONJA, Laura, 2016: *Slovenistika v Srbiji: od KPSNU do STU*. Erika Kržišnik, Miran Hladnik (ur.): *Toporišičeva obdobja. Obdobja 35*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 535–541.
- Filozofska fakulteta, južnoslovanski študiji. http://www.ff.uni-lj.si/sites/default/files/Dokumenti/Studij/PrvaStopnja/predstavitveni_zborniki/2019/1_juznoslovanski_studiji_d_2019-20.pdf (dostop 30. 3. 2019)
- JURANČIĆ, Janko, 1971: *Stojićević, Aleksander (1879–1952). Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (2013). <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi615122/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 31. 3. 2019)
- MARKOVIĆ, Željko, 1999: *Slovenščina na Univerzi v Novem Sadu*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 95–96.
- MELIK, Vasilij, 1989: Ljubljanska univerza in njeni predhodniki. *Zbornik ljubljanske univerze*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- RAMOVŠ, Fran, BELIĆ, Aleksandar, 1990: *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Slovenika*. <http://slovinci.rs/slovenika/> (dostop 31. 3. 2019)

Alina Irimia

Doktorska šola za literarne in kulturne študije, Bukarešta

DOI: 10.4312/SSJLK.55.142-149

Raznolikost prevodov slovenske literature v romunščini

Slovenska literatura je v Romuniji vedno bolj prisotna s prevodi s številnih področij, pri čemer ponuja splošen pogled na slovensko kulturo, ki potuje v tujino. Skoraj 50 let prevodov slovenskih romanov, kratkih zgodb, poezije, otroških knjig, knjig o življenjskem slogu, filmov, gledaliških predstav, vzorčnih prevodov, člankov, intervjujev je konsolidiralo kulturne odnose med Slovenijo in Romunijo.

slovenska literatura, Romunija, romunščina, prevodi v romunščino, literarno sodelovanje

Slovene literature is increasingly present in Romania due to translations from a variety of fields, thus offering a general view of the Slovene culture that travels abroad. Almost 50 years of translations of Slovene novels, short novels, poetry, children's books, lifestyle books, films, theatre plays, sample translations, articles and interviews have consolidated the cultural relations between Slovenia and Romania.

Slovene literature, Romania, Romanian language, translations into Romanian, literary cooperation

Uvod

Slovenija in Romunija. Blizu, a včasih še vedno daleč. Kako potuje literatura majhne slovanske Slovenije v veliko romansko Romunijo? Da bi odgovorili na to vprašanje, bomo skupaj analizirali zgodovino prevodov slovenske literature v romunščino. Na prisotnost slovenske literature v Romuniji vplivajo geografski položaj, jezikovna pripadnost, skupna preteklost, kulturna tradicija, politični in kulturni odnosi itn.

Eden od dejavnikov in morda najpomembnejši vsaj na začetku, tj. konec 19. stoletja in na začetku 20. stoletja, je bil geografski položaj. Glede na sosede Romunije je zgodovinar Nicolae Iorga dejal, da je Romunija »romanski otok na slovanskem morju«. Oddelek za slavistiko v Bukarešti je bil osnovan na začetku prejšnjega stoletja, po letu 1950 pa se je s pomočjo romunskih slavistov okrepil in postal eno izmed največjih slavističnih središč, ki danes delujejo v neslovanskih državah. Takrat so se romunski slavisti začeli bolj sistematično zanimati tudi za slovenščino.

Skoraj v istem obdobju, ko je bil vzpostavljen lektorat slovenščine v Bukarešti (1978), je Univerza v Bukarešti za študente srbohrvaščine organizirala poseben seminar o slovenski književnosti, ki ga je vodil dolgoletni profesor srbske in hrvaške literature Mirko Živković, seminar pa je trajal en semester. V okviru tega seminarja je profesor Dorin Gămulescu študentom prevedel del Levstikovega literarnega programskega spisa *Popotovanje od Litije do Čateža*. Prav tako je Vojislava Stojanović, takrat predavateljica srbohrvaške književnosti na bukareški slavistiki, v svoji doktorski disertaciji *Romanul iugoslav contemporan* (Sodobni jugoslovanski roman) zajela tudi razvoj slovenskega romana. Mirko Živković je bil nadarjen profesor in prevajalec, ki je bil znan po svojih prevodih iz srboščine, hrvaščine in slovenščine, pri čemer je prevajal knjige ter gledališke predstave za radio in televizijo.

Vredno je omeniti dejavnost Vide Rus, ki je bila lektorica slovenskega jezika od 1984 do 1996 na Univerzi v Bukarešti. Vida Rus je postavila temelje aktivnega lektorata slovenskega jezika v Bukarešti, ki je bil zelo privlačen za študente in tudi za druge profesorje na Oddelku za slavistiko zaradi zanimivih predavanj in dogodkov, izletov in štipendij v Republiki Sloveniji. Objavila je *Curs introductiv de civilizația, literatura și limba slovenă* in različne članke o slovenski literaturi.

Leposlovje

V tem obdobju so bili objavljeni prvi prevodi slovenske literature, kot sledi v kronološkem vrstnem redu:

- Ivan Cankar, *Dreptatea lui Jernej* (Hlapec Jernej in njegova pravica), prevod in predgovor Valentin Deșliu, Bukarešta, Univers 1973,
- Beno Zupančič, *Salutări Mariei* (Sedmina), prevod Dimitrie Manu in Victor Vescu, Bukarešta, Univers, 1973,
- Igor Torkar, *Mingea multicoloră* (Pisano žogo), prevod Mirko Živković, Bukarešta, 1975,
- Srečko Kosovel, *Extazul morții* (Ekstaza smrti), prevod Radu Cîrneai, Bukarešta, Univers, 1975,
- Prežihov Voranc, *Vtisi*, prevod Mirko Živković, Bukarešta, Svedočanstva, 1976,
- Mira Miheličeva, *Curcubeu peste oraș* (Mavrica nad mestom), prevod Valentin Deșliu, Bukarešta, 1981,
- Anton Ingolič, *Dragostea interzisă* (Prepovedana ljubezen), prevod in uvodna beseda o slovenski literaturi Mihaela in Valentin Deșliu, Bukarešta, Minerva, 1981,
- Aleš Debeljak, *În căutarea nefericirii*, prevod Ioana Alupoai, Iași, Polirom, 1983,
- Anton Seliškar, *Prietenii* (Tovariši), prevod Ileana Vescu, Bukarešta, Eminescu, 1985,
- Ciril Zlobec, *Prizonier al corpului*, prevod Ștefan Augustin Doinaș in Petru Cîrdu, Bukarešta, Eminescu, 1985,
- Loredana Bogljun, *Vorbind despre noi*, prevod George Popescu, Craiova, Scrisul românesc, 1989,
- Aleš Debeljak, *Manufactura țărâni. Antologie de versuri* (Manufaktura prahu. Antologija verzov), prevod Paula Braga Șimenc, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012,
- Drago Jančar,¹ *Azi-noapte am văzut-o* (To noč sem jo videl), prevod Paula Braga Șimenc, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2014,
- Boris Pahor,² *Necropola* (Nekropola), prevod Paula Braga Șimenc, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015,
- Jana Putrle Srdić, *În noaptea asta gândacii vor ieși din pământ* (To noč bodo hrošči prilezli iz zemlje), prevod Paula Braga Șimenc, Bukarešta, Tracus Arte, 2015,

1 26. 3. 2015 je v Bukarešti potekal literarni večer s slovenskim pisateljem Dragom Jančarjem in romunskim pisateljem Mirceo Cărtărescu. Glavni namen organizacije kulturnega dogodka je bil izid romunskega prevoda Jančarjevega romana *To noč sem jo videl*, ki je prvi prevod Jančarjevega dela v romunščino.

2 21. 11. 2015 je na knjižnem sejmu Gaudemaus v Bukarešti potekala, v prisotnosti avtorja, predstavitev prevoda romana *Nekropola*.

- Evald Flisar,³ *Observatorul* (Opazovalec), prevod Paula Braga Šimenc, Bukarešta, Pandora, 2017,
- Goran Vojnović, *Iugoslavia, lumea mea* (Jugoslavija, moja dežela), prevod Paula Braga Šimenc, Bukarešta, Casa Cărții de Știință, 2018.

Antologije

- *Panorama poeziei universale contemporane 1900–1950* (Panorama sodobne univerzalne poezije), Bukarešta, Albatros, 1972, A. E. Bakonsky je zajel tudi poezijo Srečna Kosovela,
- *Efemera mea veșnicie* (Moja bežna večnost), antologija slovenske lirike, prevod Radu Cîrnelci, Bukarešta, Univers, 1984,
- *Martori suverani, Tânăra proză slovenă a anilor nouăzeci* (Suverene priče, mlada slovenska proza devetdesetih let), Mitja Čander, prevod iz slovenščine Aleš Mustar in Mariana Ștefănescu, Bukarešta, Paralela 45, 2004.

Članki v revijah

Pomembni za literarne prevode iz slovenščine v romunščino in obratno so tudi mednarodni literarni festivali v Sloveniji, kot so *Vilenica*, *Fabula*, *Pranger*, *Sanje*, *Noč knjige* in *Živa književnost* ter v Romuniji na primer FILB – Mednarodni literarni festival v Bukarešti, Mednarodni literarni festival v Timișoari LitVest, Mednarodni literarni in prevajalski festival v Iași, Mednarodni festival poezije »Poezija je v Bistrici«, Mednarodni festival »Lucian Blaga« v Cluj-Napoci.

Prevodi na takšnih festivalih so bili večinoma objavljeni v revijah, kot so *Observatorul cultural* (Kulturni opazovalec), *Timpul* (Čas), *Familia* (Družina), *Tribuna*, *Contemporanul* (Sodobnik), *Arca* (Arka), *Viața Românească* (Romunsko življenje) in *Contrafort* (Opora) v Republiki Moldaviji.

Prevajalka Eva Georgeta Catrinescu je v revijah prevajala in objavila:

- intervju Carmen Mușat z Borisom Pahorjem *Dintr-un secol de viață: interviu cu Boris Pahor*, *Observatorul cultural* 394/2012, 6–7,
- Andrej Medved, *Despre poezie* (O poeziji), *Observatorul cultural*, 518/2015, 16,
- Robert Simonišek, *Apărarea*, *Observatorul cultural*, 638/2017, 11.

Prevajalka Paula Braga Šimenc je v revijah prevajala in objavila:

- Lojze Kovačič, *Odinioară totul era altfel* (Včasih je bilo vse drugače), *Timpul*, Iași, X/122 (2009), 12–13,
- Lojze Kovačič, *Se crapă de ziuă* (Svita se), *Timpul*, Iași X/128 (2009), 10–11,
- Lojze Kovačič, *Profesoara* (Učiteljica), v *Familia*, Oradea, seria a V-a, 46/7–8 (2009), 182–170,
- prevod intervjuja Ive Kosmos s Hertom Mueller (*Dnevnik* 100/4. 5. 2010, str. 2), *Timpul*, Iași, XI/136 (2010), 13,
- prevod intervjuja Ive Kosmos s Silviujem Purcăretejem (*Dnevnik* 223/15. 9. 2010, str. 17), *Timpul*, Iași, XI/140 (2010), 13,

3 16. 11. 2017 je v Bukarešti potekala, v prisotnosti avtorja, predstavitev prevoda romana *Opazovalec*.

- Aleš Debeljak, *Poeme din volumul Contrabandiștii* (Pesmi iz zbirke *Tihotapci*) *Timpul*, Iași, XI/138 (2010), 21,
- Aleš Debeljak, *Elegii nordice* (Elegije s severa), *Tribuna*, Cluj, serie nouă, X/202 (2011), 36,
- Milan Jesih, *Poeme din volumul Gura* (Pesmi iz zbirke *Usta*), *Contemporanul*, București, XXII/2 (2011), 28,
- Drago Jančar, odlomek iz romana *To noč sem jo videl* (În noaptea aceea am văzut-o) *Timpul*, Iași, XI/147 (2011), 12–13,
- prevod intervjuja Petra Raka z Noro Iugo (*Delo*, 31. 8. 2011, str. 11), *Timpul*, Iași, XI/151 (2011), 11,
- prevod intervjuja Tanje Lesničar-Pučko z Mircejem Cărtărescujem (*Objektiv*, 10. 9. 2011, str. 22–23), *Timpul*, Iași, XI/152 (2011), 12–13,
- Aleš Debeljak, *Poeme din volumul Contrabandiștii* (Pesmi iz zbirke *Tihotapci*), *Tribuna*, Cluj, serie nouă, XI/227 (2012), 25,
- Miha Mazzini, *Organismul* (Organizem), *Timpul*, Iași, XII/155 (2012), 14–15,
- prevod intervjuja Primoža in Stanislave Repar ob desetletnici *Revije v reviji* v *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 5–11,
- Stanislava Repar, odlomek iz romana *Slovenka na kvadrat*, *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 12–18,
- Jurij Hudolin, odlomek iz romana *Pastorek* (Fiul vitreg), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 51–58,
- Meta Kušar, *Pecetea* (Pečat), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 59–63,
- Aleš Mustar, *Poeme* (Pesmi), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 64–69,
- Barbara Korun, *Antigona, frânturi* (Antigona, okruški), v *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 70–80,
- Esad Babačić, *Elefanții plâng de-adevăratele* (Sloni zares jokajo), *Arca*, 7–9 (2012), 81–82,
- Ivo Svetina, *Poemele Marijei* (Marijine pesmi), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 83–87,
- Maja Vidmar, *Camere* (Sobe), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 88–90,
- Primož Repar, *Darurile apropierei* (Darovi bližine), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 91–96,
- *Antologie de haiku* (Milan Dekleva, Jure Detela, Alenka Zorman, Darja Kocjančič, Josip Osti, Rade Kristić, Jože Štucin, Dimitar Anakiev, Primož Repar, Tone Škrajnec), *Arca*, Arad, 7–9 (2012), 97–111,
- prevod intervjuja Melite Hajnšek Forstnerič s Silviujem Purcăretejem (*Večer*, 10. 9. 2012), *Timpul*, Iași, XII/163 (2012), 12–13,
- Boris. A. Novak, *Mică mitologie personală* (Mala osebna mitologija), *Timpul*, Iași, XII/164 (2012), 18,
- Boris Pahor, odlomek iz romana *Nekropola*, *Timpul*, Iași, XIII/167 (2013), 18–19,
- Aleš Mustar, *Poeme* (Pesmi), *Contrafort*, Chișinău (Moldavija), 1–2/2018, 17,
- Aleš Mustar, *Poeme* (Pesmi), *Viața Românească*, București, 1–2/2019, 214–218.

Mladinska knjiga v Romuniji

Drugi dejavnik razširitve slovenske literature v Romuniji je bila tudi založba Mladinska knjiga, ki je leta 2006 odprla podružnico v Bukarešti. Ključna oseba Mladinske knjige v Bukarešti je bila Eva Georgeta Catrinescu, dolgoletna lektorica romunskega jezika v Ljubljani in izredna prevajalka slovenske literature. Rezultati so prišli takoj po začetku delovanja slovenske založbe v Bukarešti,

z objavo več knjig otroške literature. Knjige so bile zelo dobro sprejete tudi zaradi vse večjega zanimanja staršev za kulturno rast njihovih otrok.

Dela otroške literature, ki so izšla pod okriljem Mladinske knjige v Bukarešti:

- Anja Štefan, *Un colțisor la capătul pământului* (Kotiček na koncu sveta), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2008,
- Marjeta Novak, *Arnie umblă teleleu* (Arne na potepu), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2008,
- Jelka Reichman, *Albumul bebelușului* (Dojenčkov album), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2008,
- Desa Muck, *Alina și iepurașul* (Anica in zajček), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2009,
- Ela Peroci, *Pisica pantofăreasă* (Muca copatarica), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2010.

Knjige o življenju, ki so izšle pri Mladinski knjigi v Bukarešti:

- Janez Drnovšek, *Gânduri despre viață și conștiință* (Misli o življenju in zavedanju), prevod Petru Ionescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2007,
- Philip Waechter, *Eu* (Jaz), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2009,
- Ruth Podgornik Reš, *Splendoare florală. Pentru decorarea casei, balconului, terasei, pervazurilor ferestrelor* (Cvetoče razkošje), prevod Eva Georgeta Catrinescu, Bukarešta, Mladinska knjiga, 2009.

Gledališče

Odnosi med Slovenijo in Romunijo so aktivni tudi v gledališkem svetu, saj slovenske gledališke skupine prihajajo v Romunijo na nastope v okviru številnih gledaliških festivalov in obratno. Tako imamo dva prevoda:

- Katja Pegan, *Cenușăreasa și eu* (Pepelka in jaz), prevod Eva Georgeta Catrinescu, ArCuB – za turnejo Gledališča v Kopru v Romuniji, 2013,
- Anton Pavlovič Čehov, *Livada de vișini* (Višnjevi vrt), prevod iz slovenščine Alina Irimia, za Slovensko narodno gledališče – Drama Maribor (zmagovalci) v okviru Mednarodnega gledališkega festivala FestIn – Gledališče Nottara v Bukarešti, Bukarešta, 2016.

Lektorat slovenskega jezika v Bukarešti

Kot je bilo že omenjeno, je lektorat slovenskega jezika v Bukarešti prek svojih lektorjev in študentov zelo dejaven pri organiziranju kulturnih dogodkov, s katerim predstavlja slovenski jezik, literaturo in kulturo. Za študente in druge, ki so zainteresirani za slovensko kulturo, se zlasti v zadnjem desetletju vsako leto organizirajo projekcije slovenskih filmov, prevajalske delavnice, strokovna predavanja, gledališke predstave, potovanja in štipendije v Republiki Sloveniji itn.

Od teh dogodkov je treba omeniti udeležbo slovenskih lektorjev, romunskih študentov in strokovnjakov pri prevajanju literarnih besedil za mednarodni antologiji:

- *Prevajanje slovenskih literarnih besedil*, Ljubljana, 2004, mentorstvo za prevode v romunskem jeziku je opravila Mojca Šoštko, strokovni pregled pa Eva Georgeta Catrinescu. Antologija je zajela prevode naslednjih avtorjev:
 - Tomaž Letnar, *Copoiul – Evanghelia după Toma: Oglinda fermecată, Poveste de vară* (Pes iskalec Evangelji po Tomažu: Čudežno ogledalo, Poletna pravljica), prevod Eva Georgeta Catrinescu,
 - Mare Cestnik, *Părăsirea eroinei principale: Concertul* (Odstavitev glavne junakinje: Koncert), prevod Camelia Dinu,
 - Dragica Potočnjak, *Hărmălaia animalelor este insuportabilă* (Hrup, ki ga povzročajo živali, je neznosen), prevod Bogdan Mihai,
 - Vinko Ošlak, *Respectul și esența: Curtura în patria-mumă și în lume* (Spoštovanje in bit: Kultura med domom in svetom), prevod Alina Irimia.
- *Antologija literature Ivana Cankarja s prevodi v tuje jezike*, Ljubljana, 2018, mentorsko delo pri prevajanju v romunski jezik je opravila Katarina Dovč, jezikovni pregled prevodov pa Eva Georgeta Catrinescu. Antologija je zajela odlomke naslednjih del Ivana Cankarja:
 - *Scrisoare către Ana Lușin* (Pisma Ani Lušinovi), prevod Lorena Turenschi,
 - *Scrisori către Lavoslav Schwentner, Regele Bethaniei, La deal* (Pisma Lavoslavu Schwentnerju, Kralj na Betajnovi, Na klancu), prevod Maria Stancan,
 - *Casa Maicii Domnului Grabnic Ajutătoare* (Hiša Marije Pomočnice), prevod Alina Irimia,
 - *Iobagii* (Hlapci), prevod Mara Ionescu,
 - *Crizantema albă* (Bela krizantema), prevod Alina Burada,
 - *Secția de real, O nouă înfățișare* (Realka, Šminka), prevod Elena Crivat.

Dokumentarni filmi

Lektorat slovenskega jezika je s svojimi sodelavci z navdušenjem prevajal dokumentarne filme v okviru dogodka *Svetovni dnevi slovenskega dokumentarnega filma*, ki je leta 2012 potekal tudi v Bukarešti. Tako sta bila v romunščino prevedena in predvajana dva dokumentarna filma:

- *Alexandrinele* (Aleksandrinke) režiserja Metoda Pevca, prevod Eva Georgeta Catrinescu,
- *Ivo Daneu* (Spomini med koši), režiserja Aleša Žemlje, prevod Alina Irimia.

Prav tako je leta 2013 romunsko občinstvo imelo možnost ogleda filma *Sfinxul* (Sfinga), Vojko Anzeljc in Gregor Kresal, prevod Eva Georgeta Catrinescu.

JAK – vzorčni prevodi

Pri spodbujanju prevajanja slovenske literature za romunsko govoreči prostor je s svojimi prevajalskimi seminarji pomagala tudi Javna agencija za knjigo RS. Odlična organizacija seminarja, izbira besedil in avtorjev, prisotnost avtorjev pri delavnicah, usmerjanje s strani mentorjev, izmenjava idej z drugimi udeleženci in vsemi vključenimi v projektu je pripeljala do zelo dobrih in koristnih rezultatov: predstavitvenih brošur za določene pisatelje in pesnike v posameznih jezikih. Tudi Romunija sodeluje v tem projektu, in sicer:

- leta 2010 – prevod Eva Georgeta Catrinescu:
 - Milan Dekleva: *Triumful guzganilor* (Zmagoslavje podgan),
 - Edvard Kocbek: *Camaraderia. Note de jurnal din 17 mai 1942 până la 1 mai 1943* (Tovaršija. Dnevniški zapiski od 17. maja 1942 do 1. maja 1943),
 - Katarina Marinčič: *Despre cei trei* (O treh),
 - Suzana Tratnik: *Lumea a treia* (Tretji svet),
- leta 2013 – prevod Eva Georgeta Catrinescu:
 - Berta Bojetu Boeta: *Filio nu e acasă* (Filio ni doma),
 - Dušan Šarotar: *Salonul de biliard de la hotelul Dobray* (Biljard v Dobrayu),
 - Marko Sosič: *Până la ultimul nume* (Iz zemlje in sanj),
 - Peter Svetina: *Înțelepciunea hipopotamilor* (Modrost nilskih konjev),
- leta 2014 – prevod Paula Braga Šimenc:
 - Maruša Krese: *Poveștile mele de Crăciun* (Vsi moji božiči),
 - Peter Rezman: *Mina la apus* (Zahod jame),
 - Veronika Simoniti: *Cum descompui un peisaj* (Kako razdreš pejsaž),
 - Anja Štefan: *Un leagăn pentru toți* (Gugalnica za vse),
- leta 2015 – prevod Alina Irimia:
 - Lojze Kovačič: *De-ale copilăriei* (Otroške stvari),
 - Tadej Golob: *Unde a dispărut Brina?* (Kam je izginila Brina?),
 - Sebastijan Pregelj: *Cronica uitării* (Kronika pozabljanja),
 - Andrej E. Skubic: *Hai, vino acasă!* (Samo pridi domov),
- leta 2017 – prevod Alina Irimia:
 - Miha Mazzini: *Copilăria* (Otroštvo),
 - Gregor Strniša: *Poezii alese* (Izbrane pesmi),
 - Alojz Ihan: *Eseuri civice* (Državlanski eseji),
 - Janja Vidmar: *Zenaida* (Kebarie),

V okviru programov JAK je Eva Georgeta Catrinescu prevedla tudi:

- Aleš Šteger, *Dezlegări* (Odpusti) in
- Mojca Kumerdej, *Acum dorm* (Zdaj spita).

Romunska nacionalna knjižnica ima v katalogu še naslednji naslov oziroma povezavo s slovensko literaturo:

- Lukács István, *Egy kis nemzet nagy fia* (200 let od rojstva slovenskega pesnika Franceta Prešerna), Cluj-Napoca, Korunk, 2000.

Sklep

Glede na navedeno lahko rečemo, da so literarni prevodi iz slovenščine v romunščino dinamični, raznoliki in zajemajo več področij slovenske kulture. Korak za korakom so vsi prevodi in dogodki pomagali pri krepitvi kulturnih odnosov med Slovenijo in Romunijo.

Literarni prevodi iz slovenščine v romunščino potekajo tudi v letu 2019, tako lahko proti koncu pričakujemo nove prevode slovenske literature:

- Aleš Mustar, *Portret al artistului între două vârste* (Srednja leta), Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, prevod Paula Braga Šimenc,
- Aleš Šteger, *Iartă* (Odpusti), Bukarešta, RAO, prevod Paula Braga Šimenc,
- Goran Vojnović, *Čefurji raus!*, Bukarešta, Minerva, prevod Alina Irimia,
- Gabriela Babnik, *Sušna doba*, Bukarešta, Darclée, prevod Alina Irimia.

Literatura

- Asociația Română a Traducătorilor Literari. <http://artlit.ro/traducatori/index-traducatori-slovena/eva-georgeta-catrinescu-traduceri-din-slovena/> (dostop 27. 3. 2019)
- Biblioteca Digitală a Publicațiilor Culturale. <http://biblioteca-digitala.ro/?autor=13021-catrinescu-eva> (dostop 30. 3. 2019)
- Biblioteca Națională a României. <http://alephnew.bibnat.ro:8991/F/> (dostop 25. 3. 2019)
- Centrul Ceh. <https://www.czech-it.ro/3950/aleksandrinke-next-documentary-mondays> (dostop 30. 3. 2019)
- Comisia Europeană, Reprezentanța în România. https://ec.europa.eu/romania/events/20171403_joia_de_film_ro (dostop 30. 3. 2019)
- Festivalul Internațional de Literatură de la Timișoara. <https://www.film.ro/film-2017/> (dostop 30. 3. 2019)
- Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. <http://www.jakrs.si/en/international-cooperation/translation-seminar/> (dostop 30. 3. 2019)
- GEAMBASU, Constantin, 2008: *Catedra de limbi și literaturi slave. Scurt istoric*. București: Editura Universității din București.
- GEAMBASU, Constantin, 2011: *Bibliografia traducerilor din literaturile slave (1945–2011)*. București: Editura Universității din București.
- RUS, Vida, 1989: *Curs introductiv de civilizația, literatura și limba slovenă*. București: Tipografia Universității din București.
- SANTORO, Irena, 1999: Slovenistika na Univerzi v Bukurești. *Center za slovenščino kot tuji jezik*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 53–56.
- SANTORO, Irena, 2000: Slovenščina na Univerzi v Bukurești. *Romanoslavica XXXVI*. 241–244.

Elizabeta Jenko

Inštitut za slavistiko, Dunaj

DOI: 10.4312/SSJLK.55.150-156

Slovenistika na Univerzi na Dunaju v zrcalu obletnic: 20 let gostujočih profesorur

Pričujoči prispevek opisuje razvoj slovenistike na Univerzi na Dunaju, ki je kot samostojna študijska smer zaživela leta 1975. Po obdobju minimalne kadrovske zasedbe so k uspešnemu razvoju v preteklih dvajsetih letih pomemben delež prispevale gostujoče profesure, uvedene leta 1999. Obveznost v okviru profesure je obsegala osem ur predavanj iz slovenskega jezikoslovja in/ali književnosti in kulturnih ved. Kljub odličnemu odzivu s strani študentov in študentk in izjemno pestri predavateljski dejavnosti slovenističnih gostov in gostij ne velja prezreti sistemske problematike, ki temelji na manjkajoči interni kadrovski strukturi. Pokazali bomo, da je skrb za slovenistiko na krhkih temeljih, ki jih univerzitetna politika kljub kakovostni dejavnosti skoraj neopazno ruši. V tem kontekstu opozarjamo na nekaj mednarodnih dokumentov in na veljavni Program o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti med državama.

slovenistika, slavistika, Univerza na Dunaju, gostujoče profesure, Kulturni sporazum

The aim of this paper is to describe the development of Slovene Studies at the University of Vienna over the last five decades. After a period of insufficient staffing, the introduction of a visiting professor scheme in 1999, entailing teaching eight hours per week on Slovene linguistics and/or literary and cultural studies, was a major step forward. The scheme has been very well accepted by the students for its variety and the quality of guest lectures and has made a great contribution to the establishment of Slovene Studies. This positive development has not been mirrored in structural changes at the department, so that a lack of an adequate staffing structure within Slovene Studies has remained an issue. The present situation, sadly, is one where Slovene Studies is under threat, despite the existence of international memoranda, as well as the current cultural agreement between Austria and Slovenia.

Slovene Studies, Slavic Studies, University of Vienna, visiting professor scheme, cultural agreement

Uvod

O tradicionalni in vsestranski slovensko-avstrijski povezanosti v znanosti pričajo številni zgodovinski podatki. Nenazadnje je bila do ustanovitve Univerze v Ljubljani 1919 Univerza na Dunaju že od njenega začetka 1365 dalje pomembno središče za slovensko intelektualno srenjo. Dejstvo je, da so Slovenci sooblikovali razvoj najstarejše univerze na nemško govorečem območju, o čemer pričajo tudi spominske plošče in doprsni kipi (Slika 1) na Univerzi na Dunaju.

Za kasneje izoblikovano slovenistiko je vsekakor pomembno dejstvo, da je bila leta 1849 ustanovljena stolica za primerjalno slovansko jezikoslovje, prvi profesor pa je bil Slovenec Fran Miklošič. Kot znanstvenik si je izbral »vlogo posrednika [...], ki je odkril pot, kako lahko s svojim delom največ koristi svojemu in z njim tudi vsem drugim nesvobodnim slovanskim narodom« (Bezljaj 1964: 39). Pod Miklošičevim naslednikom Vatroslavom Jagićem, profesorjem za slovansko filologijo 1886–1908, so bili promovirani številni slovenski slavisti, med njimi

Slika 1: F. Miklošič, doprsni kip, Univerza na Dunaju

tudi Rajko Nahtigal in Ivan Prijatelj. Nahtigal in Prijatelj sodita med matičarje prve slovenske univerze (Ciperle 2009: 34–35), saj sta bila imenovana kot profesorja na Filozofski fakulteti, prvi za splošno jugoslovansko filologijo, drugi za zgodovino slovanskih literatur novejši dobe s posebnim ozirom na slovensko literaturo. Tudi druge fakultete novoustanovljene univerze so privabile znanstvenike z Dunaja. Kot profesorji so bili imenovani Karel Hinterlechner (mineralogija in petrografija), Maks Samec (kemija), Milan Vidmar (elektrotehnika), Rihard Zupančič (matematika) in Ivan Žolger (mednarodno pravo) (Ciperle 2009: 35).

Struktura Univerze skozi čas

Vsebinski in organizacijski značaj dunajske univerze med letoma 1365 in 2019 se je po več reformah močno spremenil. V našem kontekstu je treba posebej opozoriti na leto 1975 in z njim povezanim novim Univerzitetnim in organizacijskim zakonom (UOG 1975¹), ki je zamenjal zakon iz leta 1955. Ker je bil prvi povojni zakon po svoji naravi zelo podoben zakonu iz 19. stoletja (Wadsack, Kasparovsky 2007: 6), je v sedemdesetih letih 20. stoletja sledila reforma. Poleg uvedbe demokratičnih struktur, ki so omejile večinske pravice profesorstva in omogočile soodločanje znanstvenih sodelavcev in sodelavk ter študentov in študentk, se v novem zakonu zrcalijo potrebe množične univerze, ki so narekovalle nove strukture. V spremenjenih okoliščinah so na Inštitutu za slavistiko Filozofske fakultete Univerze na Dunaju postale bohemistika, polonistika, rusistika, slovenistika in srbohrvaticistika samostojne študijske smeri. Za češki, ruski, slovenski in srbohrvaški jezik je bil urejen tudi pedagoški diplomski študij.²

Študijski programi slovanskih jezikov se sicer niso razlikovali med seboj. Za vse jezike je bilo na papirju predvidenih enako število ur za jezikovne vaje ter za predavanja o jezikoslovju, književnosti in kulturi. Študijska stvarnost je slovenistiki vzporedno z drugimi slovanskimi jeziki namenila samostojne jezikovne vaje. Predavanja o književnosti in jezikoslovju so bila pogosto opredeljena s prilaskom »srbohrvaško in slovensko« ali »srbsko, hrvaško in slovensko«, kar je slovenščino večinoma postavljalo na rob znanstvenega interesa, kajti kadrovska struktura ni upoštevala enakopravnosti jezikov. Slovenistika je bila denimo prikrajšana za profesorsko in asistentsko mesto.³ Dolgo je bila deležna le honorarnih predavateljev in predavateljic in tako na raziskovalnem področju močno zapostavljena (prim. Jenko 2015).

Leta 1999 je bila podpisana Bolonjska deklaracija, ki naj bi zagotovila mobilnost in primerljivost evropske visokošolske sfere. Avtorica prispevka sem na Univerzi na Dunaju študirala med letoma 1982 in 1990, od tega eno leto v Ljubljani, kjer sem pisala diplomsko nalogo in opravila zadnji izpit (Slika 2) za izpolnitev študijskih obveznosti v okviru pedagoškega diplomskega študija slovenščine in matematike na Univerzi na Dunaju.

Brez večjih birokratskih ovir⁴ in zapletov je pristojni profesor na Dunaju opravil vsebinsko primerjavo predmetov in ocen ter potrdil opravljeno obveznost. Mobilnost študentov in študentk je

¹ Universitäts-Organisationsgesetz 1975.

² Današnja ureditev programov je razvidna na spletni strani <https://slawistik.univie.ac.at/studium/studienangebot/>.

³ Slovenistika je imela le med letoma 2004 in 2010 asistentsko mesto za slovenko književnost.

⁴ Z izjemo obveznega overjenega prevoda, ki ga danes nadomešča standardno uveljavljena mednarodna, torej angleška različica dokumentov.

UNIVERZA EDVARDA KARDELJA
V LJUBLJANI

Potrdilo o opravljenih izpitih

FILOZOFSKA FAKULTETA
Visokošolska delovna organizacija

St: 1132

Potrujemo, da je tov. ELIZABETA JENKO

prvič vpisan(a) v štud. letu 1984/85, študent(ka) I letnika v študijskem letu 1984/85 na študijski smeri (usmeritvi, oddelku, skupini) SLOVENSČINA
doslej opravi naslednje izpite:

Datum izpita	PREDMET	Ocena		Datum izpita	PREDMET	Ocena	
		izpit	vaje			izpit	vaje
14.5.87	STAROCERKVENA SLOVANSČINA	8	✓				

Skupno število opravljenih izpitov 1 in sicer:

iz I. let. _____, II. let. _____, III. let. _____, IV. let. _____

Po učnem načrtu mora opraviti še naslednje štev. izpitov _____

iz I. let. _____, II. let. _____, III. let. _____, IV. let. _____

V Ljubljani, dne _____ 19____

podpis odgovorne osebe

Glej uradne pripombe na hrbtni strani

Slika 2: Potrdilo o opravljenem izpitu

bila torej stvarnost že pred bolonjsko reformo, le da ni bila institucionalizirana niti ni bila deležna širše organizacijske podpore. Prav tako ni uživala tolikšne medijske pozornosti. Morda je tedanji veleposlanik Republike Slovenije na Dunaju Ivo Vajgl vendarle izkoristil koncept Bolonjske deklaracije, ko je leta 1999 v dogovoru z Univerzo na Dunaju oz. dekanom Franzem Römerjem – čigar naklonjenost slovenistiki je nedvomno pripomogla k izboljšanju razmer – dosegel ureditev slovenističnih gostujočih profesorov, saj da je »univerza idealno mesto za srečanja učiteljev« ne glede na »geografske in politične meje« (Magna Charta Evropskih univerz).

Gostujoče profesure

Gostje in gosti so zaznamovali in sooblikovali novo obdobje za slovenistiko. Na prelomu tisočletja je bila slovenskemu jeziku, književnosti in kulturi prvič namenjena profesura. Uvodno dvoletno etapo je s predavanji, vajami in seminarji o različnih obdobjih, temah in zvrsteh slovenske književnosti vodila Silvija Borovnik. Študenti in študentke, ki so bili v skladu s študijskim programom dotlej večinoma deležni predavanj preglednega značaja z naslovoma Slovenska književnost I in II oz.

Inskriptionsschein der UNIVERSITÄT WIEN
715 562 SERB., KROAT., SLOWEN. LITERATUR II

F4
für das WINTERSEMESTER 1985/86
KATICIC RADUSLAV 1 VO

Slika 3: Potrdilo o vpisu na Univerzi na Dunaju

Srbska, hrvaška in slovenska književnost I in II (Slika 3), so novo ponudbo, ki je v začetnem obdobju omogočila temeljit vpogled v slovensko žensko književnost po drugi svetovni vojni ali v slovensko književnost v Avstriji hvaležno sprejeli.⁵

Po uvodnem dvoletnem mandatu so sledili razpisi za štirimesečna gostovanja, ki se z vidika organizacijske in vsebinske kontinuitete niso izkazala za najbolj primerna. Pogosta menjava predavateljev in predavateljic je prispevala k izjemno pestri ponudbi slovenističnih tem. Za zgled navajam nekaj primerov v kronološkem zaporedju, popolni podatki so na razpolago na spletnem portalu Univerze na Dunaju <https://ufind.univie.ac.at> z vpisom imena in priimka predavatelja ali predavateljice oz. naslova predavanja.

Igor Grdina je študentom in študentkam omogočil poglobljen pogled v avstrijsko-slovenske odnose. Marko Terseglav jim je na svojevrsten način približal slovensko ljudsko pesništvo. Jože Lipnik je podal pogled v zgodovino slovenskega knjižnega jezika. Sodelovanje, ki sta ga podprla bilateralna projekta na področju didaktike slovenskega jezika in književnosti, je spodbudilo gostovanje Bože Krakar Vogel (prim. Jenko 2015). Peter Scherber je bodoče sloveniste in slovenistke – mnogim je bil tudi mentor – seznanil s slovensko avantgardo, Vladimir Kralj pa s književnostjo med obema vojnama, medtem ko se je Irena Novak Popov posvetila slovenski kulturi 19. in 20. stoletja. Marko Stabej je predaval o sodobni jezikovni politiki in jezikovnem načrtovanju v Sloveniji. Pod Stabejevim mentorstvom je leta 2012 nastala zanimiva in sodobna diplomska naloga Tamare Kerschbaumer z naslovom »*eigen, fremd oder anders*«, v kateri obravnava mednarodne izraze v slovenščini oz. njihove slovenske ustreznice. O vlogi nemščine v zgodovini slovenskega jezika je razpravljala Irena Orel. Medkulturnim vprašanjem so se posvetili tudi Alenka Jensterle Doležal, Milena Blažić, Urška Perenič in Denis Poniž. Krištof Jacek Kozak je obširno predstavil slovensko dramo. Katja Mihurko Poniž se je kot gostujoča predavateljica osredotočila na vlogo družbenega spola v kontekstu književnosti. Jožica Čeh Šteger je v svojih predavanjih tematizirala folkloristične simbole v slovenski književnosti in južnoslovanskem prostoru, medtem ko je Janja Vollmaier Lubej raziskovala živalske motive v slovenski umetnosti in kulturi. S slednjo se v tekočem semestru ukvarja tudi Matej Šekli.

Vendar slika ni tako idealna, kot se morda zdi na prvi pogled. Izvrstna ponudba gostujočih predavanj po svoji naravi doslej ni mogla in tudi danes ne more nadomestiti manjkajoče interne strukture in stalne skrbi za slovenistiko na Inštitutu za slavistiko v smislu razvojno usmerjene znanosti, saj le primerna materialna, časovna in personalna infrastruktura omogočajo ustvarjalno in kakovostno raziskovalno delo. Pluralizem pri predavanjih je izvrsten dopolnjevalni program, ni pa nadomestilo za kontinuiteto znanstvenoraziskovalnega in izobraževalnega procesa. Nenazadnje imajo redna prisotnost, sodelovanje v univerzitetnih organih in mentorstvo študentom in študentkam diplomskega, magistrskega in doktorskega študija integrativne učinke, ki pripomorejo k enakopravnemu obravnavanju različnih strok.

Razpisi

Pogled velja usmeriti tudi v zakulisje univerzitetne politike, ki se kaže v pogosto neopaženih detajlih. Za primer naj služijo spreminjajoča se besedila oz. pogoji razpisov gostujočih profesor. Dobro desetletje je bilo mesto namenjeno *slovenski* književnosti, kulturi in/ali slovenskemu jezikoslovju.

⁵ Vsa predavanja na <https://ufind.univie.ac.at/de/search.html?filter=all&query=borovnik>.

V poletnem semestru 2011 je pod redno številko 1698 razpisano mesto gostujoče profesure za *južnoslovansko* jezikoslovje s posebnim ozirom na slovenščino. Med zaželeno sposobnosti spadajo:

Experience in designing, procuring and directing major research projects, and willingness and ability to assume the responsibility of team leadership, experience in university teaching, and willingness and ability to teach at all curricular levels, to supervise theses, and to further the work of junior academic colleagues.

Torej načrtovanje in izvajanje večjih znanstvenoraziskovalnih projektov, vodenje raziskovalnih skupin, predavateljska dejavnost na vseh stopnjah kurikula, mentorstvo študentom in študentkam pri izdelavi pisnih del in podpora mlajšim kolegom in kolegicam.

Ne glede na to, da je kandidat in kandidatka na voljo le štiri mesece časa in da so opremljeni z minimalno materialno in prostorsko infrastrukturo, se besedilo ne razlikuje od razpisa za stalno profesuro in s tem sugerira podobno skrb za predmet. Da so slovenščino nadomestile južnoslovanske vede, uvaja nov odnos do jezika in z njim povezane stroke. V poletnem semestru 2012 se pod redno številko 2008 išče kandidat ali kandidatka za predavanja, ki »will be taken from required subjects for the Bachelor and Master Curricula of the department of Slavonic Studies (Slovene Studies)«. Kratek pregled študijskega programa razodeva nespoštovanje do slovenistike, ki se skriva za tako oblikovanimi pogoji. Ker študijski načrt vsebuje tudi fakultativne neslovenistične predmete, je leta 2011/12 gostujočo profesuro lahko opravljala oseba, ki se s slovenščino sploh ne ukvarja. Leta 2013 je v razpisu pod redno številko 3578 osem ur predavanj namenjenih le še *dopolnjevanju* slovenistike. »Leta 2015 se išče slavist ali slavistka z izvrstnim znanjem slovenskega (in nemškega) jezika. Mar ni to samoumevno?« (Jenko 2015: 194) Na domnevno retorično vprašanje odgovarja razpis številka 9139 iz leta 2019 z zahtevanim *dobrim* znanjem slovenščine in nemščine.

Univerzitetna politika

Avstrijske univerze in Ministrstvo za izobraževanje in znanost in raziskovanje⁶ vsaka tri leta sklepajo dogovore o delovnem programu in izvajanju študijskih in raziskovalnih dejavnosti (Leistungsvereinbarungen). Gre za javno-pravne pogodbe med posameznimi univerzami in ministrstvom, na podlagi katerih se med drugim dodeljujejo proračunska sredstva. Za tekoče obdobje 2019–2021 je bil dogovor z Univerzo na Dunaju sklenjen decembra 2018. Čeprav se je proračun v primerjavi s prejšnjim dvignil za 17 odstotkov in je novim investicijam odobrenih 120 milijonov evrov,⁷ pomen slovenistike v tem dokumentu upada. Primerjava zadnjih treh obdobj (Mitteilungsblatt 2012/13, Mitteilungsblatt 2015/2016, Mitteilungsblatt 2018/19) vzbuja zaskrbljenost. Ne glede na poseben pomen leta 2019, ki je bilo razglašeno za leto medsosedskega dialoga,⁸ v najnovejših dogovorih manjka naslednja opomba: »Im Sinne der Umsetzung des Kulturabkommens zwischen

⁶ BMBWF: Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung.

⁷ Prim. <https://rektorat.univie.ac.at/strategie/leistungsvereinbarung/>.

⁸ Na tem mestu velja tudi opozoriti, da so tako avstrijske kot slovenske univerze, posebej pa Univerza na Dunaju in Univerza v Ljubljani, članice Evropskega univerzitetnega združenja (European University Association).

Slowenien und der Republik Österreich wird weiterhin eine Gastprofessur für die Slowenistik vorgesehen.«⁹ (Mitteilungsblatt 2015/16: 71)

Mednarodni dogovori

Veljavni program o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije za obdobje 2017–2021 je bil podpisan septembra 2017. V uvodnih besedah obe strani poudarjata krepitev odnosov v znanosti, raziskovanju in visokem šolstvu. Spodbudne napovedi dopolnjujejo besede sporazuma o pomembni vlogi »gostujočih profesorjev na visokih šolah države partnerice pri poučevanju jezika, kulture, književnosti in civilizacije« (5. člen) in o pomenu »znanja s področja avstrijskega in slovenskega jezikoslovja, književnosti in kulturnih ved ter raziskovanja teh znanstvenih ved.« (6. člen)

Slovenistika na Univerzi na Dunaju se ne ukvarja le z jezikoslovnimi, literarnimi in kulturnimi vedami sosednje države, temveč tudi avtohtone manjšine, ki ji Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih¹⁰ pripisuje pomembno vlogo na področju pospeševanja »študija in raziskovanja regionalnih ali manjšinskih jezikov na univerzah ali enakovrednih ustanovah« (člen 7h) in ki zato želi zagotoviti »možnost za študij teh jezikov kot univerzitetnega in visoko- ali višješolskega predmeta« (člen 8e/ii). Sosvet za slovensko narodno skupnost pri Uradu zveznega kanclerja Republike Avstrije je decembra 2017 s pismom ministrstvu opozoril na pomen jezikovnega in kulturnega izobraževanja na akademski ravni za pripadnike in pripadnice slovenske manjšine v Avstriji tudi v glavnem mestu države in med drugim izrazil skrb za prihodnost slovenistike na Dunaju.

Sklepne misli

Današnja slovenistika na Univerzi na Dunaju je nastajala in se krepila dobrih štirideset let. V tem obdobju je bila samozavestno kos vsem izzivom, ki so jih prinašale univerzitetno- in družbenopolitične spremembe preteklih desetletij. Samostojno in v sodelovanju s slovenisti in slovenistkami po Evropi je v avstrijskem kulturnem kontekstu izoblikovala svoj profil, ki ga krasijo številne izobraževalne, znanstvene in kulturne dejavnosti in ki prispevajo k prepoznavnosti in razvoju stroke (prim. Jenko 2015: 196). Za njeno sodobno nadgradnjo predstavljajo razni mednarodni in bilateralni dokumenti primerne temelje. Naj ji bo naklonjena tudi politika!

Literatura in viri

- BEZLAJ, France, 1964: Franc Miklošič. *Jezik in slovstvo* 2/3. 37–44. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Z73MHSOI>
- CIPERLE, Jože (ur.), 2009: *Ustanovitev Univerze v Ljubljani 1919*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Evropsko univerzitetno združenje. <https://eua.eu/> (dostop 12. 3. 2019)
- Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih. http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/148/ (dostop 24. 4. 2019)
- Institut für Slawistik der Universität Wien. <https://slawistik.univie.ac.at/studium/studienangebot/> (dostop 12. 3. 2019)
- JENKO, Elizabeta, 2015: 650 let Univerze na Dunaju – 40 let slovenistike na Univerzi na Dunaju – 15 let sodelovanja z Božo Krakar Vogel. *Jezik in slovstvo* 3–4. 191–198.

⁹ V skladu z uresničevanjem Kulturnega sporazuma med Slovenijo in Avstrijo je še naprej predvidena gostujoča profesura za slovenistiko. (Prevod E. J.)

¹⁰ Avstrija je dokument podpisala leta 2001.

- KERSCHBAUMER, Tamara, 2012: »*eigen, fremd oder anders.*« Diplomska naloga. Univerza na Dunaju. <http://othes.univie.ac.at/24605/> (dostop 14. 3. 2019)
- Magna Charta Evropskih univerz. <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/read-the-magna-charta/the-magna-charta> (dostop 12. 3. 2019)
- Mitteilungsblatt 2015/16. https://mtbl.univie.ac.at/storage/media/mtbl02/2015_2016/2015_2016_39.pdf (dostop 8. 3. 2019)
- Mitteilungsblatt 2012/13. https://mtbl.univie.ac.at/storage/media/mtbl02/2012_2013/2012_2013_77.pdf (dostop 8. 3. 2019)
- Mitteilungsblatt 2019–2021. https://mtbl.univie.ac.at/storage/media/mtbl02/2018_2019/2018_2019_25.pdf (dostop 8. 3. 2019)
- Universitäts-Organisationsgesetz 1975. https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1975_258_0/1975_258_0.pdf (dostop 11. 3. 2019)
- WADSACK-KÖCHL, Ingrid, KASPAROVSKY, Heinz, 2007: *Das österreichische Hochschulsystem*. Wien: Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung. https://www.bmbwf.gv.at/fileadmin/user_upload/hssystem_07.pdf

Alenka Jensterle-Doležal

Filozofska fakulteta, Praga

DOI: 10.4312/SSJLK.55.157-162

Med znanostjo in politiko: slovenistika na Karlovi univerzi v Pragi

Študij slovenistike kot del južne slavistike ima v češki kulturi dolgo tradicijo. Intenzivno povezovanje med slovenskimi in češkimi intelektualci in pisatelji se je začelo v obdobju romantike. Slovenščina se je na Filozofski fakulteti Karlove univerze (v nadaljevanju: FF UK) začela poučevati že leta 1914, kar ni naključje. Slovenistika na FF UK je v 20. stoletju doživljala vzpone in padce. Položaj je bil zelo negotov posebno po dramatičnih političnih spremembah v češki družbi po letih 1947 in 1968. V študijskem letu 1993/94 je slovenistika postala samostojen študijski program. Devetdeseta leta in začetek 21. stoletja so bila tudi »najboljša leta« za slovenistiko v Pragi. Po letu 2008 je slovenščina ostala samo še specializacija na južnoslovanskih študijah kot del študij balkanskega in južnoslovanskega območja. V 21. stoletju na FF UK še vedno ostaja nerazrešena napetost med filološkim in zgodovinskim (kulturološkim) razumevanjem mesta slovenistike (južne slavistike).

slovenistika na Karlovi univerzi, slovensko-češke vezi, poučevanje slovenskega jezika kot tujega jezika, slovenistika na neslovanskih univerzah, koncept slavistike

Slovene Studies as part of South Slavic studies has a long tradition in Czech culture. The fruitful relationship between Slovene and Czech scholars and writers began in the Romantic period. It was not by chance that the first lectureship of Slovene was founded in 1914 at the Faculty of Arts at Charles University. Subsequently, the teaching of Slovene experienced great success but also went through periods of challenge and difficulty, due to the dramatic political changes in Czech society in the turbulent 20th Century (especially after 1947 and 1968). The positive transformation of Slovene Studies into an official study programme came after 1993/94. After 2008 the understanding of Prague Slavic Studies changed: the 'Slovene specialisation' became part of the study of the Balkans and South Slavic region. In the 21st century there is still clear a tension between the philological and historical (cultural) concept of Slovene Studies and South Slavic Studies.

Slovene Studies at Charles University, Slovene-Czech relations, teaching of Slovene at foreign universities, concept of Slavic Studies

1

Slovensko-češki¹ odnosi imajo dolgo tradicijo tudi na univerzitetnem področju. Svojo vlogo so slovenski znanstveniki na Karlovi univerzi odigrali že na prelomu 18. in 19. stoletja, ko sta na njej delovala dva rektorja iz Slovenije: profesor medicine Anton Mihelič (1748–1818) in profesor teologije Gašper Rojko (1744–1819). Stiki med slovenskimi in češkimi intelektualci in pisatelji so se še posebno okrepili v obdobju romantizma,² ko je Praga postala tudi središče »nadnarodne« ideje slovanske vzajemnosti. Slovenske teme so Čehi od Pavla J. Šafaříka dalje preučevali v okviru apriorno razumljene celote južnoslovanskih literatur, Kollárjevega panslavizma in Herderjevih idej.

1 Prispevek je nastal v okviru projekta Filozofske fakultete UK v Pragi (Q13 – Místa střetávání: strategické regiony mezi Evropou, severní Afrikou a Asii, koordinátor doc. D. Berounský).

2 Poseben vpliv na slovenske jezikoslovce je imel Josef Dobrovský. Leta 1832 je František Ladislav Čelakovský uspešno prevedel štiri Prešernove pesmi in v članku za *Časopis Českého Muzea* ocenil pomen *Kranjske čbelice* kot tudi genialnost Prešernovih pesmi (Urbančič 1995: 16–19).

Slovenci so v 19. stoletju tudi na področju kulture prevzeli večino čeških modelov. Na Češkem je ob koncu 19. stoletja narastlo število prvih prevodov iz slovenščine v češčino³ in tudi v javnem življenju je bilo dostopnih vedno več informacij o Sloveniji (Urbančič 1995: 30–32). Jan Václav Lego (1833–1906) je leta 1888 napisal prvo slovensko slovnico, Slovenci so na prelomu stoletja študirali v Pragi, češki igralci in režiserji so delovali v slovenskih gledališčih.⁴

Na koncu 19. stoletja se je na Karlovi univerzi kot znanstvena disciplina oblikovala bohemistika, na začetku 20. stoletja so se razvile ostale slavistične discipline in v okviru južne slavistike tudi slovenistika. Raziskave slavističnih disciplin so se postopoma razdelile na preučevanje jezikoslovja in na preučevanje književnosti. Na čeških univerzah so se na začetku 20. stoletja na slavističnem področju profilirale pomembne osebnosti: folklorist in slavist Jiří Polívka (1858–1933), Frank Wollman (1888–1969), ki je leta 1925 v Bratislavi v okviru preučevanja južnoslovanske dramatike izdal prvi pregled slovenske drame v češčini (slovenski prevod 2004) in Jan Máchal (1855–1930), ki je napisal obsežno zgodovino slovanskih književnosti v treh zvezkih.⁵ Praga je po prvi svetovni vojni v novih demokratičnih pogojih češkoslovaške države postala središče znanstvene slavistike. Literarni zgodovinarji slavisti so izhajali iz tradicije pozitivistične šole 19. stoletja, nove francoske primerjalne vede, njihove metode je obogatil tudi začenjajoči se strukturalizem.

2

Odločitev, da se leta 1914 kot prvi med južnoslovanskimi jeziki uvede lektorat slovenskega jezika in da se kot prvega učitelja slovenskega jezika potrdi Slovenca Jožefa Skrbinška (1878–1938), tako ni bila naključna. Začetki so bili težki, saj je bilo na lektoratu malo študentov (Šurla, Smolej 2014: 23–36).

Samo nekaj let kasneje, po prvi svetovni vojni in že v novi državi, je slovenski znanstvenik Matija Murko (1861–1952) postal profesor južnoslovanskih literatur v na novo oblikovanem Seminarju za južnoslovansko filologijo FF UK. 23. 10. 1920 je imel nastopno predavanje *O předchůdcích ilyrismu. Sjednocení Jihoslovánů* (O predhodnikih ilirizma. Povezovanje južnih Slovanov) (Jensterle-Doležalová 2014a: 56–68) in na profesorskem mestu je deloval do leta 1931, v vsakem semestru pa je vodil tudi po en jezikoslovni predmet.⁶ Z raziskovanjem južnoslovanskih jezikov in literatur v obdobju reformacije in protireformacije je nadaljeval tudi kasneje.⁷ Leta 1923 je prevzel celoten Seminar za slovansko filologijo (v devetih oddelkih).⁸ V tridesetih letih je postal direktor Slovanskega

3 Prvi prevodi so bili nestrokovni, kasneje so se prevajanja lotili izobraženi in izkušeni prevajalci (veliko vlogo pri prevajanju iz slovanskih literatur v češčino je odigral časopis *Slovanský přehled*).

4 Prav Cankarjeve drame na slovenskih odrih so inscenirali kar trije češki režiserji.

5 Jan Máchal je v dvajsetih letih 20. stoletja izdal monumentalni sintetičen pregled *Slovanské literatury* v treh zvezkih (1922, 1925, 1929), v katerem najdemo tudi podroben prikaz razvoja slovenske književnosti.

6 V tematiko svojih predavanj je vključeval slovenistične teme: predaval je tudi o Francetu Prešernu.

7 Murkovo temeljno delo iz njegovega praškega obdobja na Filozofski fakulteti je *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (Pomen reformacije in protireformacije za duhovno življenje južnih Slovanov). V tridesetih letih – že na novem mestu v Slovanskem inštitutu – se je posvetil preučevanju srbske in hrvaške epike (Jensterle-Doležal 2014b: 56–68).

8 Na Češkem je izšel izbor njegovega dela že leta 1937 (urednik Jiří Hora (Murko 1937)), v Sloveniji šele v šestdesetih letih v uredništvu Antona Slodnjaka (Murko 1964).

inštituta in skupaj s kolegi oblikoval slavistiko kot znanstveno disciplino.⁹ Pomagal je tudi ustanoviti časopis *Slavia*.¹⁰

Češko univerzitetno slovenistiko so v 20. stoletju oblikovale izrazite osebnosti. Po odhodu Jožefa Skrbinška v pokoj je drugi slovenski lektor postal Slovenec Oton Berkopec (1906–1988), ki je na Filozofski fakulteti deloval do leta 1939. Takoj po vojni se je na to mesto vrnil in je s poučevanjem slovenščine nadaljeval vse do leta 1951, ko je bil lektorat zaradi političnih okoliščin ukinjen. Oton Berkopec je postal pomembna osebnost v češki bibliografiji in na slavistiki tudi zaradi svojega delovanja v Slovanski knjižnici in na Slovanskem inštitutu (Dorovský, Mainuš 2006).

3

Slovenistiko na Karlovi univerzi so najbolj prizadele okoliščine po češkem političnem prevratu leta 1947 in po sporu Tita s Stalinom leta 1948. Vzajemni stiki med dvema državama so se pretrgali tudi v kulturi, prenehale so se prevajati knjige iz jugoslovanskih jezikov in tudi pouk slovenistike na FF UK je bil petnajst let uradno zelo omejen (od leta 1951 do 1968 na programu najdemo samo posamezne ure slovenskega jezika in književnosti). V študijskem letu 1967/68 je bil lektorat slovenščine na Karlovi univerzi v kontekstu demokratizacije češke družbe uradno obnovljen. Slovenistični predmeti, ki jih je bilo v okviru različnih slavističnih smeri možno vpisati, so se spreminjali, velikokrat so bili izbirni. Slovenistične teme so poučevali tudi nekateri slavisti: Jan Petr (1931–1989) in Luboš Řeháček (1929–1996). Do študijskega leta 1974/75 je bila slovenščina obvezen predmet z dvema urama predavanj in praktičnega lektorata enkrat tedensko za drugi letnik predmeta jugoslavistika in izbirni predmet za drugi letnik bohemistike. V študijskem letu 1975/76 se je jugoslavistika spremenila v srbohrvaščino in s tem se je tudi razrešil jugoslovansko-bolgarski spor glede zahtev, da naj se v jugoslavistiko vključi tudi makedonščina (Šurla 2014: 469–470). V osemdesetih letih se je položaj slovenskega jezika na Filozofski fakulteti še poslabšal, tako da je bila na koncu slovenščina samo še izbirni predmet za redke navdušence.

Po žametni revoluciji se je stanje slovenščine na FF UK bistveno izboljšalo. V letih navdušenja in novih perspektiv se je v študijskem letu 1993/94 na praški slavistiki (kot tudi na FF Masarykove univerze v Brnu) spremenil koncept študija južnoslovanskih jezikov in literatur. Odprla se je možnost enopredmetnega in dvopredmetnega študija na slavističnih smereh: slovenistiki, kroatistiki, srbstiki in makedonistiki.

Pouk slovenščine kot tujega jezika je na novi študijski smeri potekal hkrati s poukom slovenske književnosti in kulture. V vsebini predavanj se je vedno poudarjalo dejstvo, da se tako predmeti iz slovenskega jezikoslovja kot književnosti predavajo v kontekstu slovensko-čeških povezav. Predavanja in vaje naj bi se izvajali v obeh jezikih (Jensterle-Doležal 2008: 263–270, 2016a: 59–60). Koncept

⁹ V 21. stoletju se je tako v češkem kot v slovenskem okolju znova obudil spomin na velikega slavista: Glej Marko Jesenšek (ur.), *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 12, Ljubljana, 2002, 272 s.; Miloš Zelenka (ur.), *Murkova epoha slovanské filologie, Slavia 72/1*, Praha, 2003, 170 s.; Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka (ur.), *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*, Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana, Ústav slavistiky FFMU v Brně, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU Ljubljana, 218 s.

¹⁰ Od leta 1922 do 1939 ga je izdajal skupaj z Oldřichom Hujerjem. V prvi številki 1. letnika je predstavil multidisciplinarni pogled na slavistiko: literarnovedne probleme je treba raziskovati v širšem zgodovinskem kontekstu in s primerjalno metodo.

poučevanja na slovenistiki je od devetdesetih let temeljil na koordinaciji treh učiteljev: jezikoslovca,¹¹ literarnega znanstvenika¹² in lektorja,¹³ ki ga je v okviru pogodbe med državama uspešno pošiljal Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik Filozofske fakultete iz Ljubljane. Zgodovino in kulturo so poučevali zunanji sodelavci.¹⁴ Študij je zaključilo kar nekaj magistrskih študentov in tudi trije doktorji znanosti (eden na jezikoslovju, dva na književnosti). Prav v tem času se je iz vrst bivših študentov oblikovala tudi skupina prevajalcev in raziskovalcev slovenskega jezika in književnosti.¹⁵

4

V devetdesetih letih oblikovan status je slovenistika ohranila do študijskega leta 2008/09, ko se je na FF UK spremenil pogled na slavistiko kot celoto in na poučevanje slavističnih filologij. Na praški slavistiki so se začele uvajati področne študije. Oddelek slavistike se je razdelil na tri oddelke. Slovenščina se je od leta 2008 poučevala samo kot jezikovna specializacija v okviru triletnega in navezujočega magistrskega študija v okviru jugovzhodnoevropskega študijskega programa. Leta 2011 je postala slovenistika ena izmed šestih specializacij na Katedri za južnoslovanske in balkanistične študije (v nadaljevanju: KJBS), ki je bila ustanovljena po razdelitvi Oddelka za slaviistične in vzhodnoevropske študije na tri samostojne oddelke.¹⁶ Pod vodstvom predstojnika doc. Jana Pelikána (2011–2014) se je poudarjala zgodovinska orientacija področnih študij. Filološka osnova vseh specializacij je počasi izginjala, saj so predavatelji poučevali narodne književnosti samo v okviru blokov z nekaterimi skupnimi osnovami.

V letih 2014–2018 je nova predstojnica KJBS doc. Alenka Jensterle-Doležal v svojem programu poudarila filološki koncept vseh specializacij in spremembe uvajala s t. i. »malimi spremembami«. Na žalost programa ni mogla akreditirati, saj se je v tem času spreminjal način akreditacije vseh programov v Češki republiki (pristojnost akreditacije se je prenašala na same univerze). Na vse specializacije – in tudi na slovenistiko – se je vrnilo poučevanje narodnih literatur. V specializacijah se je poudarjala triadna celota: poučevanje jezika, literature in zgodovine (kulture). Zgodovina Balkana se je poučevala v okviru splošnih predmetov, uveden pa je bil tudi predmet »narodna« (slovenska!) zgodovina. Na slovenistiko je bil sprejet nov učitelj za slovenski jezik (mag. Grégoire Labbé). Pedagoško delo se je dopolnjevalo z znanstvenim raziskovanjem. Za študente in tudi za širšo javnost je v tem času izšla kolektivna monografija o romantiki pri balkanskih narodih, v katero je doc. A. Jensterle-Doležal prispevala poglavje o slovenskem romantizmu (Jensterle-Doležalová 2016b: 315–375).

Že od leta 2000 slovenisti na FF UK organizirajo slovenistične simpozije – večinoma s organizacijo Slovanske knjižnice. V prvih letih so bili mednarodni simpoziji posvečeni posameznim

¹¹ Slovenski jezik je dolgo poučeval dr. David Blažek s Slovanskega inštituta.

¹² Od leta 2002 na FF UK predava slovensko književnost doc. Alenka Jensterle-Doležal, ki se ukvarja s slovensko moderno, z ustvarjalnostjo slovenskih avtoric in slovensko-češkimi povezavami (glej Jensterle-Doležal 2014a, 2017). Nekatere slovenistične predmete in vsebine – tako literarne kot jezikoslovne – je do leta 2018 vodila tudi dr. Milada K. Nedvědová.

¹³ Dolgoletna lektorica na praški slovenistiki je bila doc. Jasna Honzak Jahić (od 1992 do leta 2008). V vrsti člankov je pisala o slovensko-čeških odnosih na področju jezikoslovja in izdala tudi učbenik za slušatelje slovenščine (Honzak Jahić 1996, 2. izdaja 2000).

¹⁴ Slovensko zgodovino je v tem obdobju poučeval prof. Jaroslav Pánek.

¹⁵ Kar se je dobro pokazalo na razstavi o najmlajši generaciji čeških prevajalcev iz slovenščine v Slovanski knjižnici leta 2006.

¹⁶ Prizadevanja leta 2008, da se slovenistika priključi Oddelku za srednjeevropske študije, niso bila uspešna.

avtorjem: *Edvardu Kocbeku* (Jensterle-Doležalová, Honzak Jahić 2007) in *Zofki Kveder*, ki je bila tudi usodno povezana s češkim okoljem (Jensterle-Doležalová, Honzak Jahić 2008). V skupinski monografiji *Vzájemným pohledem. V očeh drugega* se večji del prispevkov ukvarja z zgodovino slovensko-čeških odnosov, del pa se osredinja na vprašanje prevajanja iz slovenščine v češčino (Jensterle-Doležalová 2011). Leta 2014 se je na FF UK slavilo sto let poučevanja slovenskega jezika, literature in kulture na UK. V skupinski monografiji, izdani po simpoziju, so v ospredju zgodovinski in kulturološki prispevki, poseben del pa predstavljajo prispevki o vplivu čeških jezikoslovcev na slovensko jezikoslovje (Jensterle-Doležalová, Honzak Jahić, Šurla 2014). Novembra 2018 je pod vodstvom A. Jensterle-Doležal (v soorganizaciji s Slovansko knjižnico) potekal že sedmi mednarodni slovenistični simpozij na FF UK v Pragi, ki je bil posvečen stoletnici smrti Ivana Cankarja (*Ivan Cankar in njegovi sodobniki. Iz Ljubljane preko Dunaja v Prago*).

Slovenisti so bili pri svojem delu s študenti vedno zelo aktivni. Pri študiju prevladujejo majhne skupine, ki zagotavljajo individualni pristop učitelja k študentu.¹⁷

Novi predstojnik KJBS (od 2018) dr. Jaroslav Otčenášek je v novih akreditacijah, ki bodo v veljavnost stopile v študijskem letu 2020/21, poudaril povezovanje kulturoloških, zgodovinskih in filoloških vsebin, slovenščina je skupaj s srbsščino, hrvaščino in bolgarščino postala del »južnoslovanske usmeritve«. Novi program naj bi razrešil tudi pereč problem južnoslovanskih študij: že nekaj let trajajoči upad novih študentov na KJBS in alarmantno nizko število študentov na vseh specializacijah »jugovzhodnoevropskega« programa.

Zaključek

Univerzitetna slovenistika je kot del slavistike na FF UK v 20. stoletju doživljala vzpone in padce. Njen položaj je drastično zaznamovala socialistična ideologija po drugi svetovni vojni ter omejene razmere v obdobju totalitarne normalizacije. Slovenistika je v novih družbenih okoliščinah v devetdesetih letih postala samostojna smer. V 21. stoletju se je na FF UK uveljavilo novo, področno razumevanje slavističnih disciplin, ko je slovenistika postala del balkanskih in južnoslovanskih področnih študij, čeprav se še vedno ni do konca razrešila napetost med ožjim, filološkim ter širšim, kulturno-zgodovinskim pojmovanjem programa »jugovzhodnoevropske študije«.

Prihodnost slovenistike na FF UK je po vseh »vratolomnih« spremembah v 21. stoletju še vedno negotova. Ne smemo pozabiti, da je bila slovenščina dolgo na isti ravni kot makedonščina, ki v času velikih sprememb na praški slavistiki na prelomu 20. in 21. stoletja ni obstala. Njen razvoj ne bo odvisen samo od teoretičnih razmišljanj in novih konceptov v slavistiki, ampak tako od politike vodstva Filozofske fakultete v Pragi kot tudi od odnosa češke vrhovne politike do t. i. »malih jezikovnih usmeritev« in humanističnih programov nasploh.

¹⁷ Lektor dr. Andrej Šurla (v Pragi 2008–2017) je na praški slovenistiki dolgo uspešno organiziral razne kulturne in literarne dogodke in gostovanja profesorjev iz Slovenije. Od leta 2004 lektor izvaja tudi skupne projekte Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik v okviru programa Slovenščina na tujih univerzah. Doc. A. Jensterle-Doležal v svoja predavanja vključuje gostovanja slovenskih predavateljev. Tri leta (2015–2017) je z ostalimi slovenisti na FF UK prirejala pesniški festival slovenskih pesnic na Češkem *Mladi mesec*, iz katerega je izšla dvojezična antologija študentskih prevodov (Jensterle-Doležal, Koprivnikar 2018).

Literatura

- DOROVSKÝ, Ivan, MAINUŠ, Petr, 2006: Oton Berkopce a česko-slovenské kulturní styky: sborník příspěvků k 100. výročí narození. Albert: Boskovice, Brno.
- HONZAK JAHÍČ, Jasna, 1996: *Slovenščina ni težka: Učební text Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Karolinum.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, 2008: Slovenska književnost v zrcalu drugega. Poučevanje slovenske književnosti na tujih univerzah. Boža Krakar (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode. Obdobja 25*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 263–270.
- JENSTERLE-DOLEŽALOVÁ, Alenka, 2011 (ur.): *Vzájemným pohledem, V očeh drugega, Česko-slovenské a slovinsko-české styky ve 20. století. Česko-slovenski in slovensko-češki stiki v 20. stoletju*. Praha: Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, 2014a: *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavlja iz slovenske moderne*. Številka 103. Maribor, Bialsko-Biala, Budapest, Kansas, Praha: Mednarodna knjižna zbirka Zora, založba Oddelka za slovanske književnosti in jezike Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, 2014b: Arheologija konteksta. Murkovo nastopno predavanje na Karlovi univerzi v Pragi (1920). Alenka Jensterle-Doležalová, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistiki na Univerzitě Karlově v Praze. Pedagogové a vědci ve stínu dějin. Sto let slovenistike na Karlovi univerzi v Pragi. Pedagogi in znanstveniki v senci zgodovine*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 56–68.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, 2016a: Miscellanea o poučevanju slovenskega jezika na Karlovi univerzi v Pragi. *Slavia Centralis* IX/2. 59–60.
- JENSTERLE-DOLEŽALOVÁ, Alenka, 2016b: Slovinský romantismus. Marcel Černý, Alenka Jensterle-Doležalová, Jarmila Horáková, Igor Mikušiak, Milada K. Nedvěďová, Jaroslav Otčenášek (ur.): *Přemysl Vinš: Počátky novodobých literatur a metamorfózy romantismu u jižních Slovanů, Rumunů a Albánců*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Vydavatelství Filozofické fakulty, Varia. 315–375.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, 2017: *Ključí od labirinta. O slovenski poeziji*. Številka 122. Maribor, Bialsko-Biala, Budapest, Kansas, Praha: Mednarodna knjižna zbirka Zora, založba Univerze v Mariboru.
- JENSTERLE-DOLEŽALOVÁ, Alenka, HONZAK JAHÍČ, Jasna (ur.), 2007: *Edvard Kocbek (1904–1981)*. Praha: Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna.
- JENSTERLE-DOLEŽALOVÁ, Alenka, HONZAK JAHÍČ, Jasna (ur.), 2008: *Zofka Kveder (1878–1926)*. Praha: Národní knihovna, Slovanská knihovna.
- JENSTERLE-DOLEŽALOVÁ, Alenka, HONZAK JAHÍČ, Jasna, ŠURLA, Andrej (ur.), 2014: *Sto let slovenistiki na Univerzitě Karlově v Praze. Pedagogové a vědci ve stínu dějin. Sto let slovenistike na Karlovi univerzi v Pragi. Pedagogi in znanstveniki v senci zgodovine*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, KOPRIVNIKAR, Aljaž (ur.), 2018: *Mladi mesec, dvojezična antologija slovenskih pesnic – Mladý měsíc, dvoujazyčná antologie slovinských básnířek*. Praha: Powerprint.
- MURKO, Matija, 1937: *Rozprawy z oboru slovanské filologie*. Uspořádal Jiří Hora. Praha: Práce slovanského ústavu 4.
- MURKO, Matija, 1964: *Zbrano delo*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- ŠURLA, Andrej, 2014: *Sto let slovenščine na Karlovi univerzi – kaj razkrivajo arhivi*. Alenka Jensterle-Doležal, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistiki na Univerzitě Karlově v Praze. Pedagogové a vědci ve stínu dějin. Sto let slovenistike na Karlovi univerzi v Pragi. Pedagogi in znanstveniki v senci zgodovine*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity. 463–480.
- ŠURLA, Andrej, SMOLEJ, Tone, 2014: »In temelj srečni vložil sem usodi.« Kratka formativna biografija Jožefa Skrbinšaka. Alenka Jensterle-Doležalová, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistiki na Univerzitě Karlově v Praze. Pedagogové a vědci ve stínu dějin. Sto let slovenistike na Karlovi univerzi v Pragi. Pedagogi in znanstveniki v senci zgodovine*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 23–36.
- URBANČIČ, Boris, 1995: *Česko-slovenské kulturní styky*. Překlad Helena Poláková. Praha: Euroslavica.

Tina Jugovič

Filozofska fakulteta, Ljubljana; Filološka fakulteta, Katovice

DOI: 10.4312/SSJLK.55.163-169

Izobraževanje učiteljev slovenščine kot tujega jezika na univerzah v tujini – danes in jutri

V prispevku so predstavljene oblike in možnosti izobraževanja učiteljev, ki poučujejo slovenščino kot tuji jezik na univerzah v tujini. Krepi se zavest o posebnih znanjih in veščinah, ki jih v tujino napoteni učitelj potrebuje pri opravljanju raznovrstnih nalog: od poučevanja jezika, raziskovanja, organiziranja kulturnega življenja do skrbi za prepoznavnost Slovenije in slovenščine. Globalne družbeno-gospodarske spremembe vplivajo na prevrednotenje izobraževalnih ciljev in preoblikovanje študijskih programov, kar se odraža tudi v zahtevah univerze gostiteljice do napotenega učitelja slovenščine, zato mora ta s formalnim in neformalnim izobraževanjem stalno razvijati svoje splošne, didaktične in predmetnospecifične kompetence.

slovenščina kot tuji jezik, slovenščina na tujih univerzah, učitelj slovenščine kot tujega jezika, izobraževanje, poučevanje

The article presents the forms and possibilities of professional development for teachers of Slovene as a foreign language at universities abroad. Recent years have seen an increase in awareness of the specialist skills and fields of knowledge which a teacher sent to a foreign university needs to perform a variety of tasks, including teaching the language, researching, organising cultural events and spreading awareness of Slovenia and its language. Global socioeconomic changes have influenced the re-evaluation of academic goals and the reshaping of curricula, and have had an impact on the demands the host university has towards teachers of Slovene, who must therefore constantly develop their general, didactic and subject-specific competences in the course of formal and informal education and professional development.

Slovene as a foreign language, Slovene at foreign universities, teacher of Slovene as a foreign language, education, teaching

Vloge učiteljev slovenščine kot tujega jezika na univerzah v tujini

Lektorati in študijski programi slovenskega jezika, literature in kulture v študijskem letu 2018/19 delujejo na 62 univerzah po svetu. V prispevku se bomo omejili predvsem na evropske slovenistike; med njimi je kar 28 takih, na katerih lahko študenti pridobijo diplomu iz slovenščine, ponekod slovenistični študij lahko nadaljujejo tudi na drugi ali tretji stopnji. Slovenistika je v študijsko ponudbo uvrščena kot samostojni program, del dvopredmetnega študija ali pa kot (obvezni) izbirni predmet v okviru študijev, kot so slavistika, južnoslovanska filologija, prevajalstvo, srednjeevropske študije idr. Slovenistične predmete poučujejo domači učitelj, habilitirani učitelji in učitelji iz Slovenije, ki so večinoma izbrani in napoteni na tujo univerzo preko programa Slovenščina na tujih univerzah, ki ga koordinira Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.¹

Delo učitelja je zelo raznovrstno in dinamično. Poleg poučevanja slovenščine kot tujega jezika (v nadaljevanju STJ) in pogosto tudi drugih slovenističnih predmetov sodeluje pri oblikovanju študijskih predmetov in programov na univerzi gostiteljici, zavzema se za veljavo in razvoj slovenistike ter

¹ Podatki so bili pridobljeni v pogovoru z vodjo programa Slovenščina na tujih univerzah, Mojco Nidorfer Šiskovič, ter na spletni strani Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik (<https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/>, dostop 10. 3. 2019).

skrbi za krepitev dialoga med visokošolskimi institucijami v Sloveniji in tujini. Učitelj študentom posreduje informacije o štipendijah, poletnih šolah ter o možnostih študija in opravljanja delovne prakse v Sloveniji. Poznavanje zaposlitvenih možnosti na strokovnem področju študente motivira pri odločitvi za študij in pri samem študiju, zato nekateri učitelji prirejajo t. i. karierne dneve, na katerih gostje predstavijo svoje delo, povezano s slovenščino oz. Slovenijo. Napoteni učitelj sodeluje tudi z diplomatsko-konzularnimi predstavništvi Republike Slovenije, slovenskimi društvi in kulturno-raziskovalnimi centri v domovini in na tujem. Pomembno je, da si učitelj prizadeva za prepoznavnost slovenskega jezika in kulture tudi izven akademskega okolja tako v širši javnosti kot v medijih, skupaj s študenti organizira srečanja s slovenskimi strokovnjaki z različnih področij, literati, nato z glasbenimi, gledališkimi in filmskimi ustvarjalci.² Pri pripravi in izvedbi tovrstnih prireditev učitelja označimo kot *plesalca*, *prevajalca* in še marsikaj vmes, saj pogosto prevzame vlogo organizatorja, moderatorja in tolmača, turističnega vodnika, ob priložnosti pokaže svoje kuharske, animatorske, plesne in nasploh umetniške veščine. Zaželeno je torej njegova odprtost za novo okolje in izkušnje, komunikativnost in kreativnost, po drugi strani pa se ga kot zaposlenega v akademskem okolju spodbuja k znanstvenemu raziskovanju.

Kdo je torej primeren za delo učitelja slovenščine na univerzi v tujini? Za to delovno mesto se lahko potegujejo kandidati, ki so pridobili univerzitetno slovenistično izobrazbo pedagoške smeri ali končali magistrski študij bolonjskega študija navedene smeri. V študijskem letu 2018/19 je Center za slovenščino na svetovne univerze napotil 32 slovenistov, med njimi 7 magistrov znanosti, 7 doktorjev znanosti, prav toliko je tudi doktorandov. Bodoči učitelji morajo obvladati jezik države gostiteljice oziroma enega od svetovnih jezikov, ki je pretežno v rabi v državi gostiteljici. V izbirnem postopku imajo prednost tisti, ki že imajo izkušnje s poučevanjem STJ in organizacijo kulturnih dogodkov. Pogoji se lahko glede na posebne potrebe in zahteve univerze gostiteljice razlikujejo.³

Učim se, učim

V nadaljevanju predstavljamo možnosti izobraževanja za delovanje na področju STJ, in sicer v okviru študija slovenskega jezika in tudi drugih oblik izpopolnjevanja in usposabljanja. Bodoči učitelj STJ pridobiva izbrane (specialno)didaktične in predmetnospecifične kompetence med študijem slovenistike pedagoške usmeritve; na ljubljansko slovenistiko so predmeti s področja STJ umeščeni z bolonjsko prenovo študijskih programov, in sicer Slovenščina kot drugi in kot tuji jezik (od študijskega leta 2011/12) ter Poučevanje slovenščine kot tujega jezika (od leta 2016/17).⁴ Pri prvem predmetu se študenti seznani s temeljnimi vsebinami obravnavanega področja, drugi pa omogoča nekoliko bolj praktičen pristop pri obravnavi posameznih glotodidaktičnih poglavij, od načrtovanja

2 Poročila o izvedenih kulturnih prireditvah na slovenistikah na tujih univerzah so dostopna v arhivu *Letna poročila* na straneh Centra za slovenščino (<https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/letna-porocila/>, dostop 10. 3. 2019).

3 Delovna mesta učiteljev slovenščine na tujih univerzah <https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/delovna-mesta-uciteljev-slovenscine-na-tujih-univerzah/>.

4 Študijski program mariborske slovenistike vključuje predmet Slovenščina kot drugi/tuji jezik v EZ (dvopredmetni nepeдагоški program druge stopnje), koprsko slovenistika ponuja Poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika (na prvi stopnji) ter Slovenščina kot drugi/tuji jezik (pedagoški študij druge stopnje), medtem ko tovrstni predmeti na novogoriški slovenistiki niso zastopani.

do izvajanja učnih enot pouka. Predavanja dopolnjujejo hospitacije, slušatelji prisostvujejo pri predmetu Slovenščina kot tuji jezik, lektorat, namenjenem tujim študentom na Univerzi v Ljubljani, ki so vključeni v modul Leto plus.⁵ Vključitev predstavljenih študijskih vsebin in predmetov s praktičnimi vajami v času bolonjske prenove pomeni velik korak v razvoju slovenistične glotodidaktike, vedno močnejše zavedanje o posebnih pristopih pri poučevanju STJ pa kliče po nadaljnjih možnostih za pridobivanje posebnega znanja in kompetenc v okviru slovenističnega študija.⁶

Profesorji slovenščine, absolventi in diplomanti slovenščine lahko znanja s področja slovenščine kot neprvega jezika pridobijo na izobraževalnih seminarjih, ki jih vsako leto organizira Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Na Začetnem usposabljanju za poučevanje slovenščine kot tujega jezika udeleženci spoznajo temeljne dejavnike pouka slovenščine kot neprvega jezika (npr. procese učenja jezika, različne tipe govorcev, metode in oblike pouka), znanje lahko razširijo in poglobijo na Nadaljevalnem usposabljanju, ki se posveča predvsem poučevanju slovnice, besedišča in posameznih sporazumevalnih dejavnosti.⁷

Pred prvim odhodom na univerzo gostiteljico se učitelj usposablja in uvaja za delo na tuji univerzi po posebnem programu, ki ga pripravi nosilec, tj. Slovenščina na tujih univerzah. Med izobraževanjem se učitelj natančneje seznani z delovnimi obveznostmi in pogoji dela, delovanjem slovenistike, kamor je napoten, nato s formalnostmi, ki so vezane na zaposlitev in bivanje v tujini ter jih treba urediti pred odhodom. Tovrstno izobraževanje je vsakokrat prilagojeno glede na posebnosti delovanja slovenistike, bivanja in delovnih izkušenj izbranega učitelja. Usposabljanje vključuje tudi hospitiranje pri pouku slovenščine kot neprvega jezika, ki se izvaja na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture.⁸ Neizmerno dragocene so informacije, ki jih novemu učitelju posreduje učitelj, ki z univerze gostiteljice odhaja. Napotitev namreč prinese velike življenjske spremembe, ki zadevajo ne samo dela, temveč tudi bivanje v novi deželi, družbi, jezikovni skupnosti, novem bivalnem in socialnem okolju. Treba je priznati, da je za vstop v novo življenjsko obdobje potrebna velika mera poguma. Strah pred neznanim in negotovost, s katerima se pogosto sooča novi učitelj, se premagujeta prav s temeljitim poizvedovanjem. Učitelj, ki je zaključil mandat na izbrani slovenistiki, lahko posreduje zelo konkretne, a tudi postranske informacije, kot so beleženje prisotnosti študentov, tehnična opremljenost predavalnic oz. urejanje davčnih obveznosti ali zdravstvenega zavarovanja idr., s katerimi si novi delavec lažje oblikuje sliko nove realnosti.

Center za slovenščino skrbi za stalno izobraževanje in strokovno izpolnjevanje svojih učiteljev, zato vsako leto junija, avgusta in decembra organizira dvo- oz. tridnevna izobraževanja, ki zajemajo vsebine s področja jezikoslovja, literarne vede, kulture ter didaktike.⁹ Del avgustovskih in decembrskih srečanj je posvečen izključno usposabljanju in potrebam učiteljev STJ v tujini. Učitelji se srečujejo tudi na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, na katerem vsak poučuje praviloma enkrat v treh letih. Takšne priložnosti so neprecenljive, saj pomenijo možnost za izmenjavo

⁵ Več o modulu Leto plus <https://www.uni-lj.si/studij/leto-plus/>.

⁶ Velja omeniti, da je velika večina na univerze v tujini napoteni učiteljev zaključila študij pred bolonjsko prenovo, kar pomeni, da se je s področjem STJ srečevala le občasno v sklopu drugih študijskih predmetov.

⁷ Več o Začetnem in Nadaljevalnem usposabljanju za poučevanje slovenščine kot neprvega jezika <https://centerslo.si/za-ucitelje/redni-seminarji/>.

⁸ Več o Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture <https://centerslo.si/seminar-silk/>.

⁹ Učitelji slovenščine, napoteni na univerze v tujini, se morajo letno udeležiti najmanj dveh od teh izobraževanj.

didaktično-metodičnih rešitev (t. i. festival dobre prakse) in izkušenj z organiziranjem kulturnih projektov, hkrati pa je to čas za povezovanje tudi na osebni ravni. Med študijskim letom se učitelji povezujejo na daljavo, prek e-poštnega seznama SiLektornet.

Za razvoj poklicnih kompetenc lahko učitelj veliko stori tudi sam. Učitelj – reflektivni praktik spremlja lastno delovanje, zaveda se svojih zmožnosti in šibkih točk. Kritična refleksija mu pomaga pri optimalizaciji tehnik in metod ter dela s študenti. Pomena refleksivne didaktične prakse in vseživljenjskega učenja se zavedajo tudi univerze – tako domača kot gostiteljice, zato ponujajo didaktično-metodične delavnice za visokošolske učitelje, kjer se seznanjajo s sodobnimi učnimi metodami, uporabo digitalnih orodij pri poučevanju, delom s študenti s posebnimi potrebami ipd.¹⁰ Učitelji so prav tako spodbujani, da nadaljujejo študij, se udeležujejo strokovnih konferenc in programov za mobilnost učiteljev.

Izzivi učiteljev v novi stvarnosti

Globalne družbeno-gospodarske spremembe se odražajo na prevrednotenju posameznih izobraževalnih ciljev na visokošolskih ustanovah. Fakultete si prizadevajo slediti pričakovanjem študentov, ki želijo biti s pridobljenim znanjem in veščinami bolj konkurenčni na dinamičnem trgu dela, zato oblikujejo nove študijske module z razširjenim humanističnim, ekonomsko-poslovnim in turističnim predmetnikom. Spremembam botrujejo tudi omejevalni finančni ukrepi, kadrovska zasedenost in prestrukturiranje organizacijskih enot. Našteti dejavniki vplivajo tudi na zahteve univerze gostiteljice do napotnega učitelja. Slednji pogosto poleg jezikovnih vaj iz slovenščine vodi tudi predavanja oz. vaje iz posameznih jezikoslovnih poglavij, npr. fonetike, oblikoslovja, skladnje. Poleg slovenističnih predmetov so mu zaupani predmeti s področja slovenske kulture, zgodovine, geografije, medijev, sodobnega filma in glasbe, turizma in gospodarstva. Tovrstne teme učitelji vključujejo tudi v praktični pouk slovenščine, sicer z jezikovnega vidika in strokovno manj poglobljenega. Obravnava sociokulturnih elementov ima poleg spoznavne tudi izjemno motivacijsko vlogo pri študiju jezika, kar so pokazali tudi izsledki ankete, ki je bila izvedena med študenti slovenščine na Poljskem (prim. Gojkošek idr. 2014; Jugović 2017). Kulturnocivilizacijske vsebine pri učenju tujega jezika so torej potrebne in tudi zelene, postavlja pa se vprašanje, kako dobro je učitelj seznanjen z njimi. Pomembno je, da učitelj pozna tudi strategije, tehnike in vaje, kako kulturne teme vključiti v jezikovni pouk; za krepitev sporazumevalne zmožnosti je vredno izbirati dejavnosti, ki spodbujajo razvoj štirih jezikovnih dejavnosti, hkrati pa razvijajo kulturno zmožnost, tako da se učenci zavedajo družbeno-kulturne pogojenosti rabe jezika, interpretirajo raznovrstne kulturne sisteme in navezujejo medsebojne stike (Aleksandrowicz-Pędich 2008: 135).

Na nekaterih slovenistikah učitelji izvajajo tudi predavanja oz. vaje s področja prevajanja in tolmačenja. Poleg razvite sporazumevalne zmožnosti v jeziku dežele gostiteljice mora učitelj poznati prevajalske strategije in tehnike ter obvladati uporabo prevajalskih orodij in drugih digitalnih tehnologij. Še večji izziv predstavlja prevajanje besedil z različnih strokovnih področij, kot so eko-

¹⁰ Kot primer navajamo vseslovensko operacijo Inovativne in prožne oblike poučevanja in učenja, katere namen je izboljšati kakovost visokošolskega izobraževanja, tako da omogoča študentom pridobivanje znanja in veščin, s katerimi se uspešno vključujejo v družbo in na trg dela. V projekt se je vključilo več kot 30 visokošolskih zavodov, posredniški organ je Ministrstvo za izobraževanje, šolstvo in šport.

nomija, pravo, naravoslovne vede ali informatika. Mnogi učitelji pred nastopom dela niso pridobili ustreznega prevodoslovnega znanja in izkušenj, zato morajo sami poskrbeti za doseganje tovrstnih kompetenc. Četudi učitelj ne vodi prevajalskih modulov, se pri svojem delu pogosto sreča s prevajanjem, npr. pri pripravi promocijskega gradiva in vabil za kulturne dogodke, ali pa je v vlogi mentorja prevodov, ki jih pripravljajo študenti.

Izražene potrebe po širjenju učiteljevih kompetenc vabijo k refleksiji in razpravi o izobraževanju in usposabljanju slovenistov, ki se odločajo za poučevanje STJ v tujini. Odpirajo se vprašanja, v kolikšni meri obstoječi študijski programi in dodatna izobraževanja omogočajo dobro pripravo za to delo, nadalje pa kako oblikovati standarde in programe izobraževanja za ta kader. Z druge strani je treba izpostaviti pomen učiteljevega do- in samoizobraževanja kakor tudi spremljanja hitro razvijajoče se glotodidaktične stroke. Premisleki o ustreznem usposabljanju učiteljev za delo na tujih univerzah niso novi. A. Vidovič Muha je leta 1999 pisala o prizadevanju, da se na tedanjem Oddelku za slovanske jezike Univerze v Ljubljani uvede »neke vrste specializacijo za tiste naše diplomante, ki se bodo odločili za slovenistično lektorsko delo na tuji univerzi [...], poudarki tovrstnega usposabljanja naj bi bili vezani na tri prvine: strokovno (slovenistično) vsebino s kontrastivnim vidikom, metodiko učenja slovenščine kot drugega/tujega jezika in na medstrokovno usposabljanje (kulturološki, zgodovinski, družbeno-politični idr. vidik)« (prim. Pirih Svetina 2008: 148). Po bolonjski reformi so vsebine s področja poučevanja STJ prisotne kot obvezni oz. izbirni predmeti, ne pa tudi kot specializacija ali poseben modul znotraj drugostopenjskega slovenističnega študija. Med razlogi za neobstoj posebnih študijskih profilov je zaposljivost kadra, ki bi bil izobražen zgolj za področje poučevanja slovenščine kot tujega jezika. Glede na relativno nizko število končnih uporabnikov STJ ne gre računati na visoko povpraševanje po tem kadru (Pirih Svetina 2009: 320). Motivov za oblikovanje izobraževalnega programa za pridobitev dodatnega, poglobljenega znanja na področju poučevanja STJ (na tujih univerzah) ne manjka, medtem pa ostaja vprašanje, kako ga oblikovati in kam v izobraževalnem sistemu ga formalno umestiti.

Na Poljskem npr. specialno izobraževanje za učitelje poljščine kot tujega jezika izvaja Šola poljskega jezika in kulture na Šlezijski univerzi v Katovicah in je organizirano kot podiplomski študij.¹¹ Zaključen podiplomski ali magistrski študij poučevanja poljščine kot tujega jezika je obvezen za vse učitelje, ki želijo delovati na tem področju. Jolanta Tambor,¹² predstojnica omenjene šole, meni, da se pogosto celo zelo dober učitelj poljščine kot prvega jezika ne more spoprijeti s poučevanjem poljščine kot tujega jezika, kar so pokazali primeri v tujino napotenih učiteljev, ki so imeli izkušnje samo s poučevanjem poljščine kot prvega jezika: v tujini so bili nezadovoljni tako učitelji, ki so se zavedali, da jim primanjkujejo izbrane kompetence, kot tudi učenci, ki jim učitelji niso mogli ustrezno razložiti jezikovnih pojavov. Po zaključenem programu študija poljskega jezika (torej v tem kontekstu prvega jezika) je učitelj zmožen predvsem analizirati jezikovne strukture, medtem ko so za učitelja glotodidaktika poleg analize pomembne tudi zmožnosti razčlenjevanja, razporejanja in povezovanja posameznih jezikovnih prvin. Takih kompetenc učitelj ne more pridobiti brez posebnega izobraževanja, ki omogoča spoznavanje slovnice prvega jezika v smislu znotrajjezikovnih pravil kot tudi

¹¹ T. i. podiplomski študij traja 3 semestre, predmetnik je dostopen na povezavi <http://www.sjkip.us.edu.pl> (dostop 15. 3. 2019).

¹² Elektronska korespondenca avtorice z Jolanto Tambor, dne 23. 3. 2019.

poznavanje jezika v kontekstu drugih jezikov v tipološkem in genetskem sistemu. J. Tambor izpostavlja tudi pomen ustreznega izbora in posredovanja poučevanih vsebin, mdr. v kakšnem zaporedju jih predstavljati, kako pogosto jih ponavljati in kako jih povezati s kulturnim sporočilom. Refleksije J. Tabor se sicer nanašajo na poljsko stvarnost, a jih lahko prenesemo tudi na slovensko in drugo okolje.

Prispevek vabi k poglobljeni refleksiji o znanju in veščinah, potrebnih za učitelja slovenščine, ki poučuje na univerzah zunaj meja Slovenije. V premislekih velja upoštevati specifično samega dela v predavalnici kot tudi izven akademskega okolja ter različna pričakovanja univerz gostiteljic do napotenih učiteljev, hkrati pa tudi smernice vseživljenjskega izobraževanja, refleksivne didaktične prakse in medkulturne vzgoje. Slednje predvidevajo učitelja, ki se poklicno razvija s stalnim strokovnim izpopolnjevanjem, nadgrajevanjem kvalifikacij, s samoizobraževanjem ter z iskanjem novih področij in izzivov pri svojem delu.

Viri in literatura

- ALEKSANDROWICZ-PEDICH, Lucyna, 2008: O zasadności rozwijania kompetencji interkulturowej w procesie nauczania języków obcych. Anna Maria Harbig (ur.): *Nauczanie języków obcych w szkole wyższej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 125–136.
- Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. <https://centerslo.si/> (dostop 15. 3. 2019)
- Fakulteta za humanistiko. Univerza v Novi Gorici. <http://www.ung.si/sl/studij/fakulteta-za-humanistiko/> (dostop 13. 3. 2019)
- GOJKOŠEK, Mateja, JUGOVIĆ, Tina, ŠULER GALOS, Jasmina, 2014: Študij slovenščine na Poljskem z vidika študentov. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 147–158. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/Jugovic_Gojkosek_Suler.pdf
- Inovativne in prožne oblike poučevanja in učenja. https://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/projekti/projekti_2014_2020/inovativne_in_prozne_oblike_poucevanja_in_učenja_inovup_2018_2022/ (dostop 30. 3. 2019)
- JUGOVIĆ, Tina, 2017: Pouk slovenščine kot tujega jezika z vidika sociokulturnih vsebin na izbranih univerzah na Poljskem. Petar Sotirov (ur.): *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie* (5). Lublin: Wydawnictwo UMCS. 175–184.
- KOBOS, Zuzanna Krystyna, PIRIH SVETINA, Nataša, 2009: Učenje in poučevanje slovenščine kot neprvega jezika v Sloveniji. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Obdobja 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 203–209. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Kobos_Pirih.pdf
- NIDORFER ŠIŠKOVIĆ, Mojca, ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2009: Program Slovenščina na tujih univerzah kot del infrastrukture slovenščine in slovenistike. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Obdobja 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 279–283. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Nidorfer_S_Zupan-S.pdf
- Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru. <http://www.ff.um.si/oddelki/slovan-ski-jeziki-in-knjizevnosti/index.dot> (dostop 12. 3. 2019)
- Oddelek za slovenistiko. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. <https://www.slov.si/> (dostop 12. 3. 2019)
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: Slovenščina v mobilnosti, mobilnost v slovenščini (slovenščina kot J1, J2 in TJ). Milena Ivšek (ur.): *Jeziki v izobraževanju. Zbornik prispevkov konference*. Ljubljana, 25.–26. 9. 2008. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 141–150. <https://www.zrss.si/pdf/zbornikJeziki2008.pdf>
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2009: Izobraževanje za področje slovenščine kot drugega in tujega jezika. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Obdobja 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 315–321. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Pirih_Svetina.pdf
- Podyplomowe Studia Kwalifikacyjne Nauczania Kultury Polskiej i Języka Polskiego jako Obcego. <http://www.sjkip.us.edu.pl> (dostop 15. 3. 2019)
- Slovenistika Koper. <http://slovenistika-koper.si/> (dostop 12. 3. 2019)
- Šola poljskega jezika in kulture na Šlezijski univerzi v Katowicah. <http://www.sjkip.us.edu.pl> (dostop 15. 3. 2019)
- TAMBOR, Jolanta, predstojnica Šole poljskega jezika in kulture na Šlezijski univerzi v Katowicah, elektronska korespondenca z dne 23. 3. 2019.

- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1999: Slovenščina na tujih univerzah. Marja Bešter, Erika Kržišnik (ur.): *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 27–33.
- ZAWADZKA, Elżbieta, 2004: *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Svetlana Kmecová

Filozofska fakulteta, Bratislava

DOI: 10.4312/SSJLK.55.170-176

Diplomska, magistrska in doktorska dela, ki so nastala v okviru slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi

Slovenistika na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi ima kar dolgo in pestro zgodovino, na katero so v veliki meri vplivali tudi politični dejavniki. Po nekaj desetletij trajajočem obdobju domačih lektorjev so leta 1992 začele v Bratislavo prihajati slovenske poklicne lektorice. Položaj slovenistike se je bistveno spremenil, ko je slovenščina postala sestavni del študijskih programov Srednjeevropske študije (2012) in Slovanske študije (2016), kar je prineslo vsakoletno produkcijo novih diplomskih in magistrskih del, prav tako pa je nastala disertacija s komparativnega področja. Pričujoči prispevek prinaša kratko zgodovino lektorata slovenščine na FF UK v Bratislavi in pregled omenjenih del.

slovenistika, lektorat slovenščine, Oddelek za slavistiko FF Univerze Komenskega v Bratislavi, zaključna dela študentov

Slovene Studies at the Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava has a long and interesting history, which was, to a considerable extent, influenced by political factors. After the period of Slovak-born lecturers, which lasted for several decades, Slovene lecturers started teaching at Comenius University in 1992. The situation of Slovene Studies has changed significantly, when Slovene language became a part of the study programmes Central European Studies (2012) and Slavic Studies (2016), which was also a reason for the annual production of new degree dissertations. One doctoral thesis from the Slovak-Slovene comparative field was also written. At the beginning of the article a short history of Slovene Studies at Comenius University in Bratislava is described, after which short summaries of the cited works are given.

Slovene Studies, Slovene Lectureship, Department of Slavic Studies at the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava, degree dissertations

1 Uvod

V slovenski in slovaški zgodovini najdemo veliko razhajanj, pa tudi mnogo vzporednic, med katere lahko na primer štejemo nastanek narodnih univerz. Univerza v Ljubljani in tudi Univerza Komenskega v Bratislavi sta bili ustanovljeni leta 1919, čemur so botrovali razumljivi, s politično zgodovino obeh držav povezani razlogi. Obe univerzi sta ob nastanku predstavljali pomemben korak pri razvoju izobraževanja in znanosti pri Slovencih in Slovaki, obenem pa lahko trdimo, da sta bili tudi osnova za razvoj medsebojnega poznavanja in kulturne izmenjave med obema narodoma – slednjo nalogo opravljata tudi danes. V prvem delu prispevka bi zato rada, vsaj na kratko, predstavila zgodovino lektorata slovenščine na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi,¹ v drugem delu pa se posvečam diplomskim, magistrskim in doktorskim delom, ki so nastala v okviru lektorata po letu 1992, ko so svoje delo na Univerzi Komenskega začele slovenske lektorice. Zaključna študentska dela so razdeljena po študijskih stopnjah, v posameznih poglavjih so navedena kronološko.

¹ Za podrobnejše podatke o zgodovini lektorata slovenščine na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi glej tudi Kačirek 2010, Kmecová 2014, Pivk, Kmecová 2017.

2 Slovenščina na Univerzi Komenskega v Bratislavi

Zgodovina slovenistike na Slovaškem se je začela pisati takoj po ustanovitvi Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi, vse od leta 1921 dalje. V dvajsetih letih 20. stoletja se je slovenski književnosti v nekaterih svojih predavanjih posvetil češki slavist profesor Frank Wollman. Prelomno obdobje so predstavljala trideseta leta, ko so se v okviru študentskih katoliških organizacij začele uresničevati študijske izmenjave med Univerzo v Ljubljani in Univerzo Komenskega v Bratislavi. Slovaški študenti, ki so se jih udeležili, so se s slovenščino na različne načine ukvarjali tudi kasneje.

Prvi seminarji slovenskega jezika so v študijskem letu 1939/40 potekali pod vodstvom enega od udeležencev izmenjav, literarnega zgodovinarja in urednika Jozefa Ambruša. Druga svetovna vojna je ta obetavni razvoj prekinila, poučevanje slovenščine je ponovno steklo šele po končani vojni, v študijskem letu 1946/47. Takrat je na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega poučevanje slovenščine prevzel srednješolski profesor Ján Kostiha, vodilna osebnost Kluba prijateljev slovenskega jezika in kulture. Meddržavna politična trenja so v tem obdobju ponovno posegla v medsebojne kulturne odnose in povzročila dolg, skoraj dvajsetletni premor v organiziranem poučevanju slovenščine. Kostiha je lahko ponovno vodil ure slovenščine šele v študijskem letu 1965/66. Nadomestil ga je urednik, pesnik in prevajalec Víťazoslav Hečko, avtor prvih učbenikov slovenščine za slovaške študente. Na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega je slovenščino poučeval od študijskega leta 1966/67 do svoje smrti leta 1972. Kratek čas (v letnem semestru študijskega leta 1972/73) je seminarje vodil tudi profesor Andrej Rozman, ki je takrat študiral v Bratislavi, po njem pa je s poučevanjem nadaljeval jezikoslovec in slavist Ján Stanislav (študijsko leto 1973/74). Kasneje je štafeto za več kot deset let (študijska leta 1974/75–1986/87) prevzel srednješolski profesor in prevajalec Melichar Václav.²

Študijsko leto 1992/93 pomeni diametralno spremembo v razvoju slovenistike v Bratislavi, saj prinaša začetek delovanja slovenskih poklicnih lektorice na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega. Kot prva je v okviru medfakultetnega sporazuma o izmenjavi lektorjev v študijskem letu 1992/93 mesto lektorice za dve leti nastopila izkušena lektorica Jasna Honzak Jahič. Po njenem odhodu je v Bratislavo za dve leti prišla učiti slovenščino in promovirati slovensko kulturo Alenka Šalej, v študijskem letu pa jo je zamenjala Darija Pivk.

Od študijskega leta 2002/03 dalje lektorat slovenskega jezika vodi Saša Vojtech Poklač. Najprej je slovenski jezik učila zgolj kot izbirni oziroma obvezno izbirni predmet, pri čemer se je število zainteresiranih študentov nenehno povečevalo. Kasneje je začela voditi tudi tečaja Slovenske realije in Slovenski film, kar je pritegnilo še več študentov, med njimi so se nekateri odločili, čeprav slovenščine niso študirali, da se bodo v svojem diplomskem ali magistrskem delu posvetili slovenistični temi. Od študijskega leta 2012/13 so slovenski jezik, literatura in kultura sestavni del študijskega programa Srednjeevropske študije, od leta 2016/17 je slovenistika postala tudi eden od izbirnih modulov v okviru programa Slovanske študije, ob tem pa poučevanje slovenščine še naprej poteka tudi kot obvezni-izbirni predmet. Od leta 2012/13 se s slovenističnimi

2 Za podrobnejše podatke o delovanju Václava kot lektorja slovenskega jezika in kulture ter prevajalca iz slovenščine glej Kmecová 2017.

disciplinami na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze Komenskega ukvarja tudi Svetlana Kmecová, ki je s poučevanjem slovenistike začela najprej v okviru doktorskega študija, od leta 2016 pa je na oddelku redno zaposlena. Našteta dejstva so z razcvetom slovenistike posledično prinesla tudi potrebo po mentorstvu diplomskih in magistrskih del, s katerimi študenti zaključujejo svoj študij v okviru omenjenih študijskih programov. Ker je teh del zlasti v zadnjih letih nastalo kar lepo število, sem se odločila, da ob tej svečani priložnosti naredim kratek pregled vseh izdanih zaključnih nalog.

3 Diplomaska dela

Simona Vojtušová se je v svojem translatološkem delu z naslovom *Problematika slovaških prevodov kratke zgodbe slovenskega avtorja Janija Virka* (Problematika slovenských prekladov poviedky slovinského autora Janiho Virka, 2010, mentor Miloslav Vojtech) ukvarjala z zanimivim prikazom serijskih prevodov kratkih zgodb nekaterih slovenskih avtorjev. V svojem zaključnem delu je analizirala dva različna prevoda kratke zgodbe *Vrata* Janija Virka, ki sta jo v slovaščino prevedla Melichar Václav in Karol Chmel. Za predstavljeno temo se je odločila, ker je obiskovala lektorat slovenščine in jo je slovenska književnost navdušila.

Prvi študenti programa Srednjeevropske študije so svoja diplomaska dela zagovarjali leta 2015. Ker gre za študij v okviru *joint degree* programa štirih univerz, med njimi je tudi Univerza v Ljubljani, in pouk na prvi stopnji poteka v angleščini, so v angleščini napisana tudi diplomaska dela. Velika večina del obravnava literarne teme.

Anna Csordás si je izbrala temo *Analiza motivov in tem izbranih romanov Draga Jančarja* (Analysis of motifs and themes in the selected Drago Jančar novels, 2015, mentorica Saša Vojtech Poklač). V svojem delu je analizirala avtorjeva romana *Katarina, pav in jezuit* ter *Galjot*, pri tem se je osredotočila tudi na Jančarjev pogled na Srednjo Evropo.

Karina Némethová je napisala diplomsko delo na temo *Magični realizem v ustvarjanju Ferija Lainščka* (Magic realism in the works of Feri Lainšček, 2015, mentorica Saša Vojtech Poklač), v katerem se je ukvarjala z magičnorealističnimi prvinami v Lainščkovih delih *Nedotakljivi*, *Namesto koga roža cveti* in *Ki jo je megla prinesla*. Pri tem je predstavila in pojasnila na Slovaškem neznan termin pokrajinske fantastike. Na konec svoje naloge je uvrstila tudi intervju s Ferijem Lainščkom na omenjeno temo. Z izbranimi poglavji omenjenega dela se je udeležila tudi oddelčnega kroga Študentske znanstveno-strokovne konference in je osvojila prvo mesto.

Kataríno Lalíkovó je s svojim ustvarjanjem nagovoril pisatelj Goran Vojnović, kar se zrcali v njenem diplomskem delu *Avtopodoba in heteropodoba Slovencev in priseljencev v Vojnovičevih romanih Čefurji, raus! in Jugoslavija, moja dežela* (Autoimage and heteroimage of the Slovenes and the foreigners in the Vojnović's novels Southern scum go home! and Yugoslavia, my country, 2015, mentorica Saša Vojtech Poklač). Ob analizi romanov naloga prikaže tudi teoretske osnove s področja imagologije in zgodovinsko ozadje obravnavane teme. Istoimensko temo je Lalíková predstavila na oddelčnem natečaju, ki je potekal v okviru Študentske znanstveno-strokovne konference, ter osvojila prvo mesto.

Sabína Vargovčíková se je v svojem diplomskem delu *Stereotipi in odnosi v romanu Suzane Tratnik Ime mi je Damjan* (Stereotypes and relationships in book My name is Damjan by Suzana

Tratnik, 2016, mentorica Saša Vojtech Poklač) sprva posvetila teoretičnim vprašanjem spola in stereotipov, predstavila je tudi slovenske pisatelje, ki se ukvarjajo s podobnimi temami. Glavni del naloge je posvečen analizi romana Suzane Tratnik, ki je bil preveden tudi v slovaščino in tako slovaški javnosti ni povsem neznan.

Anna Popovicsová je v svoji diplomski nalogi *Motiv Turka v slovenski in slovaški literaturi* (Motif of a Turk in Slovenian and Slovak Literatures, 2016, mentorica Saša Vojtech Poklač) poskušala najti vzporednice in razlike med podobo Turka v izbranih delih slovaških pisateljev Sama Chalupke, Jána Franciscijsa Rimavskega in Jána Kalinčiaka ter slovenskih avtorjev Franceta Prešerna, Josipa Jurčiča in Antona Aškerca.

Denisa Dianová si je za diplomsko nalogo izbrala translatološko temo z naslovom *Analiza slovenskega prevoda novele Trije rjavci Margite Figuli* (Analysis of the Slovene Translation of Margita Figuli's Tri gaštanové kone (Three Chestnut Horses), 2016, mentorica Saša Vojtech Poklač). V njej je raziskovala, kako je nastajal slovenski prevod romana, ki ga je objavila Avgusta Smolej, žena profesorja Viktorja Smoleja, kako je prevajalka slovenskemu bralcu približala nekatere slovaške realije, v kolikšni meri so bile nekatere njene prevajalske rešitve (ne)primerne in kako je na prevod vplivalo obdobje, v katerem je nastal prevod.

V diplomskem delu z naslovom *Podoba filmske adaptacije romana Ferija Lainščka Hit poletja* (Form of film adaptation of Feri Lainšček's novel Hit poletja (Summer hit), 2018, mentorica Saša Vojtech Poklač) je avtorica Julija Fokeeva predstavila nekatere teoretične možnosti adaptacije literarnega besedila. Opisana teoretska izhodišča je obenem predstavila tudi v praksi, na konkretnem primeru adaptacije romana Ferija Lainščka. Gre za istoimenski film *Hit poletja*, za katerega je napisal scenarij avtor sam, režiral pa ga je Metod Pevec.

Diplomskih del, ki bi se posvečali jezikoslovnim temam, je bilo manj, in sicer največ s področja frazeologije. Roman Tomko je obravnaval temo *Frazemi s sestavino, označujočo živila v slovaški in slovenski frazeologiji* (Phrasemes with component food in Slovak and Slovenian language, 2017, mentorica Saša Vojtech Poklač). V svojem diplomskem delu je iskal, primerjal in iz različnih vidikov preučeval slovenske in slovaške frazeme, ki v svoji sestavi vsebujejo leksem, označujoč različna živila.

Natália Partlová je v svojem diplomskem delu *Somatični frazemi v slovaščini in slovenščini* (Somatic phrasemes in Slovak and Slovenian languages, 2018, mentorica Svetlana Kmecová) v obeh jezikih iskala frazeme s sestavino, ki označuje del človeškega telesa, ter jih je poskušala analizirati z vidika izvora, motivacije, ekvivalence ipd.

Bernadette Ščasná je napisala diplomsko delo na temo *Napake študentov pri učenju slovenščine kot tujega jezika* (Mistakes of students when learning Slovene language as a foreign language, 2018, mentorica Saša Vojtech Poklač). Glavni vir njene raziskave je bilo opazovanje drugih študentov. Opažene napake, ki si jih je zapisovala na lektoratu, je razdelila na napake s področja fonetike in fonologije, morfologije, leksikologije, sintakse in pravopisa ter vsako od področij tudi analizirala.

V procesu nastajanja je v letošnjem študijskem letu še diplomsko delo študentke Rebeke Miklósove *Podoba Slovenije v madžarskih turističnih vodnikih* (Image of Slovenia in Hungarian Travel Guide Books).

4 Magistrska dela

Prva študentka v obdobju od leta 1992, ki se je v svoji magistrski nalogi ukvarjala s slovenistično temo, je bila Anežka Kočalková. S slovenščino se je srečala pri lektorskih urah, ki jih je vodila Jasna Honzak Jahič, kasneje pa Alenka Šalej, v nalogi *Recepcija slovenske književnosti na Slovaškem v letih 1918–1945* (Recepcia slovinskej literatúry na Slovensku v rokoch 1918–1945, 1997, mentor Jozef Hvišč) navaja seznam prevodov iz slovenščine v slovaščino in se posveča tudi okoliščinam njihovega nastanka ter posameznim prevajalcem.

Terézia Benejová je sicer študirala slovaščino in nemščino, vendar se je v okviru lektorata slovenščine navdušila nad slovensko poezijo in se zato odločila, da se ji bo posvetila tudi v svojem magistrskem delu. V nalogi z naslovom *Problematika slovaških prevodov pesmi slovenskega pesnika Franceta Prešerna* (Problematika slovenských prekladov básni slovinského básnika Franca Prešerna, 2009, mentor Miloslav Vojtech) je najprej predstavila slovaške prevode nekaterih Prešernovih pesmi, ki jih je že na začetku šestdesetih let prevedel Viňazoslav Hečko, kasneje pa jih je prevedel še Ľubomír Feldek, v drugem delu naloge pa se je avtorica podrobneje ukvarjala s Feldkovimi prevodi Prešernovih *Gazel*.

Tudi naslednji dve deli sta nastali v okviru lektorata slovenščine, avtorja sta študenta, ki sta slovenščino izbrala kot izbirni predmet. V translatološkem magistrskem delu *Analiza jezika slovenskih, hrvaških in slovaških sinhronizacijskih prevodov v sodobni otroški kinematografiji* (Analýza jazyka slovinských, chorvátskych a slovenských dabingových prekladov v súčasnej detskej kinematografii, 2013, mentorica Saša Vojtech Poklač) se je avtor Andrej Kovács na konkretnem primeru otroške risanke *Avtomobili* (Cars) ukvarjal z razlikami posameznih prevodov v primerjavi z jezikom izvirnika (angleščino) in poskušal najti razlike ter pojasniti, zakaj je prišlo do premikov na različnih jezikovnih ravneh. S predstavitvijo teme svoje magistrske naloge je Andrej Kovács osvojil prvo mesto na oddelčni Študentski znanstveno-strokovni konferenci.

S področja jezikoslovja je zelo aktualna tema *Jezik sodobnih komunikacijskih sredstev v slovaščini, hrvaščini in slovenščini* (Jazyk moderných komunikačných prostriedkov v slovenčine, chorvátčine a slovínčine, 2013, mentorica Saša Vojtech Poklač), ki jo je za svojo magistrsko temo izbrala Lea Geringová. V delu se je posvetila posebnostim jezika sodobnih tehnologij, konkretno kratkim sporočilom, ki predstavljajo po eni strani pisno, po drugi strani pa v nekaterih primerih tudi skrajno pogovorno obliko sporazumevanja. Za svoje magistrsko delo je bila Lea Geringová nagrajena z rektorjevo nagrado Univerze Komenskega v Bratislavi.

Ostale navedene naloge so nastale že v okviru študijskega programa Srednjeevropske študije, večina nalog pa ponovno zadeva književnost. Katarína Laliková je z delom *Popularizacija del Franceta Prešerna v slovenski sodobni književnosti* (Popularizácia diel Franceho Prešerna v súčasnej slovinskej literatúre, 2017, mentorica Saša Vojtech Poklač) poskusila orisati medbesedilno komunikacijo del sodobnih slovenskih avtorjev z deli Franceta Prešerna. Analizirala je podobe dialoga, v katerega vstopajo sodobni postteksti, sredstva, s katerimi besedilo prenašajo v drugo vrst in čas, ter tudi načine, na katere prihaja do rekonstrukcije besedila.

Anna Csordás je v svoji magistrski nalogi *Alma M. Karlin – pisateljica in svetovna popotnica* (Alma M. Karlin – the author and globetrotter, 2017, mentorica Saša Vojtech Poklač) najprej predstavila različna obdobja iz Karlininega življenja ter se v nadaljevanju posvetila še Almi kot pisateljici.

Ob obravnavi njenega opusa je bilo izpostavljeno zlasti neizogibno vprašanje identitete ter ideji svetovljanstva in nacionalizma. Na koncu je avtorica navedla tudi literarna dela nekaterih drugih pisateljev, ki so našli navdih v življenjski zgodbi Alme M. Karlin.

Juliána Spišáková je uspešno zagovarjala magistrsko delo *Sodobna slovenska drama v slovaškem kontekstu (na primeru Vinka Möderndorferja in Simone Semenič)* (Súčasná slovinská dráma v slovenskom kontexte (na príklade Vinka Möderndorfera a Simony Semeničovej), 2017, mentorica Saša Vojtech Poklač). V njem je na kratko orisala zgodovino slovenske dramatike, navedla seznam slovenskih gledaliških iger, ki so bile prevedene v slovaščino in uprizorjene na Slovaškem, ter analizirala uprizoritve iger V. Möderndorferja *Mama je umrla dvakrat* (v slovaščini Rodinné šťastie) in S. Semenič *5 fantkov.si* (5 chalanov.sk).

Lucia Šmitalová se je v svojem jezikoslovnem magistrskem delu *Toponimi kot sestavine slovaških in slovenskih frazemov* (Toponymá ako komponenty slovenských a slovinských frazém, 2018, mentorica Svetlana Kmecová) najprej posvetila primerjavi razvoja in izhodišč slovaške in slovenske frazeologije, njunim vzporednicam in razlikam ter teoriji lastnih imen, v drugem delu pa tudi preučevanju frazemov, ki vsebujejo različne vrste toponimov.

Trenutno so v nastajanju še magistrska dela Kinge Farkas *Primerjava monodram Silvesterja Lavrika Villa Lola in Zalka Grabnar Ampak Dane* (Comparison of Monodramas by Silvester Lavrik Villa Lola and Zalka Grabnar Ampak Dane), Romana Tomka *Frazemi z živalsko sestavino v slovaščini in slovenščini* (Frazémy so zoonymickým komponentom v slovenčine a slovínčine) in Attila Kis-Csáji *Aktualno politično dogajanje na Slovaškem v slovenskih medijih* (Aktuálna politická situácia na Slovensku v slovinských médiách).

5 Doktorska dela

Predstavljeni razvoj bratislavske slovenistike in novi slavistični študijski programi na Univerzi Komenskega so s seboj prinesli potrebo po širitvi slovenistične ekipe na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze Komenskega. Vse navedeno je bila dodatna spodbuda za nastanek doktorske disertacije Svetlane Kmecove z naslovom *Podoba ženske v slovaški in slovenski frazeologiji* (Obraz ženy v slovenskej a slovinskej frazeológii), ki jo je obranila leta 2016. Disertacija v uvodu ponuja kratek pregled položaja žensk v zgodovini s poudarkom na ozemlju današnje Slovaške in Slovenije, v analitičnem delu pa se predstavlja problematiko refleksije mnenj o tradicionalnih vlogah ženske, zlasti vlog žene in matere v jeziku, konkretno v frazeologiji obeh jezikov, pri čemer prevladuje kulturološki vidik. Mentorica omenjene doktorske disertacije je bila docentka Mária Dobriková.

6 Zaključek

Slovenistika ima na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi dolgoletno tradicijo. V tem obdobju se je soočala z različnimi, tako manj kot tudi bolj ugodnimi razmerami. Najnovejši razvoj z ustanovitvijo študijskih programov Srednjeevropske študije in Slovanske študije nakazuje, da je ubrala dobro pot. To potrjuje zlasti dejstvo, da vsako leto nastajajo nova diplomska in magistrska dela s slovenističnimi temami – do zdaj je bilo predstavljenih enajst diplomskih, osem magistrskih in eno doktorsko delo. Teme nalog so, kar je razumljivo, delno povezane s strokovno

usmeritvijo pedagogov, ki pa se po svojih najboljših močeh trudijo, da bi se prilagodili interesom in težnjam študentov ter s tem ponudili širok diapazon najrazličnejših tem z različnih področij slovenskega jezika, literature in kulture.

Namen prispevka ni bil oceniti kakovosti nastalih del, ki, kot lahko opazimo tudi pri ostalih študijskih programih, variira, odvisna pa je zlasti od osebnega angažmaja in zmožnosti posameznih študentov. Pomembno je, da se z nastankom novih del odpira osnova za nadaljnje medsebojno spoznavanje, preučevanje, primerjanje in razvoj slovenistike na Slovaškem. Vse to seveda ne bi bilo mogoče brez trdne podpore vodstva Oddelka za slavistiko in Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi, pri čemer pa ne gre pozabiti tudi na vso pomoč in vsestransko podporo Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Literatura

- KAČÍREK, Ľuboš, 2010: Viktor Smolej a jeho prínos pre rozvoj slovensko-slovinských vzťahov. Saša Vojtechová Poklač, Miloslav Vojtech (ur.): *90. výročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Ľubľane*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava. 16–28.
- KMECOVÁ, Svetlana, 2014: Slovenistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v premenách. Mária Dobriková, Miloslav Vojtech (ur.): *Philologica LXXIII*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 79–88.
- KMECOVÁ, Svetlana, 2017: Melichar Václav a jeho miesto v dejinách slovenskej slovenistiky. Marta Glossová, Martin Slobodník (ur.): *95 rokov Filozofickej fakulty UK. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 468–485.
- PIVK, Darija, KMECOVÁ, Svetlana, 2017: Slovenščina v Bratislavi in slovaščina v Ljubljani – kaj ju ločuje in kaj združuje. Špela Sevšek Šramel, Jozef Pally (ur.): *Sedemdeset let slovistiky v Ljubljani (posvečeno Andreju Rozmanu)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 49–63.
- Diplomska, magistrska in doktorska dela, ki so navedena v besedilu prispevka.*

Jelena Konickaja

Filološka fakulteta, Vilna

DOI: 10.4312/SSJLK.55.177-182

Slovenistika v Litvi (1995–2019)

Prispevek predstavlja razvoj slovenistike na Univerzi v Vilni (UV). Opisana je zgodovina študija slovenistike na UV od leta 1995/96 in današnje stanje poučevanja slovenščine v Vilni. Delovanje lektorata slovenščine na UV so zaznamovali številni kulturni projekti, ki so potekali v sodelovanju s Centrom za slovenščino kot drugi in tuji jezik, prirejanje tradicionalnega *Slovenskega vikenda* (2005–2017), namenjenega poglobitvi znanja o slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, ki je obenem prispeval k večji prepoznavnosti slovenskega jezika, literature in kulture v Litvi. Pomembno vlogo v razvoju kulturnih stikov med Litvo in Slovenijo imajo tudi prevodi slovenskih literarnih del, ki jih objavljajo absolventi slovenistike UV.

slovenistika na Univerzi v Vilni, zgodovina poučevanja slovenščine v Vilni, Slovenski vikend, gostovanja slovenskih umetnikov v Litvi, prevodi slovenskih avtorjev v litovščino

The article is devoted to the presentation of Slovene language at Vilnius University (VU). The history of teaching Slovene, starting with the academic year 1995/96, and the current state of teaching Slovene in Vilnius are briefly presented. The period of teaching Slovene language and literature as a compulsory subject on a separate study programme has been marked by the implementation of numerous cultural projects in collaboration with the Centre for Slovene as a Second or Foreign language, and the traditional Slovene weekend (2005–2017), the goal of which was to deepen the knowledge of Slovene language, literature and culture in Lithuania. An important role in the development of the intercultural relations between Lithuania and Slovenia is also played by translations of Slovene literary works that are prepared by pre-degree students of Slovene Studies at VU.

history of Slovene Studies in Vilnius, teaching Slovene at Vilnius University, Slovene weekend, cultural visits of Slovenia in Lithuania, translations of Slovene authors into Lithuanian

Slovenistika na Univerzi v Vilni (1995–2019)

Poučevanje slovenščine na štiristo štirideset let stari Univerzi v Vilni (v nadaljevanju UV) se je začelo v študijskem letu 1995/96 s prvim vpisom na lektorat slovenščine, ki je potekal kot fakultativni tečaj za študente različnih filoloških smeri. Lektorat je vodila dr. Jelena M. Konicka, tedaj starejša asistentka Katedre za slovansko filologijo Filološke fakultete UV.

Pogoji za razvoj slovenistike so bili prvih petnajst let precej ugodni, kar je bilo tesno povezano z delovanjem Katedre za slovansko filologijo, ki jo je leta 1989 ustanovil znani slavist prof. dr. Valerijus Čekmonas. V času zgodovinskih sprememb v evropskem prostoru so se na katedri za slovansko filologijo UV odločili, da bodo v univerzitetne študijske programe uvedli jezike slovanskih držav, ki so v novem obdobju postale enakopravne članice političnega, gospodarskega in kulturnega evropskega sobivanja (prim. Konickaja 2005–2008: 314–317). Učiteljsko osebje katedre je pri poučevanju slovanskih jezikov začelo uporabljati inovativne didaktične metode, zasnovane na načelih sugestopedije in komunikativnosti (Konickaja, Ušinskienė 2005–2009: 292–296). To je pri poučevanju slovenščine dalo odlične rezultate, še posebej po prihodu lektorjev Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik na Univerzo v Vilni (prvič v študijskem letu 2000/01). Študenti so poleg rednih študijskih

vsebin (predavanj in vaj) na UV pripravljali različne prireditve, povezane s slovensko književnostjo in kulturo, se udeleževali poletnega Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani ter v okviru programa Erasmus/Socrates študirali na mariborski in ljubljanski univerzi.

Vendar je že v študijskem letu 2006/07 Filološka fakulteta UV doživela reorganizacijo, kar je privedlo do zmanjšanja števila delovnih mest in do ukinitve študija južno- in zahodnoslovanskih jezikov, in sicer bolgarščine, hrvaščine, srbsščine in češčine. Poljščina in ruščina, ki sta jezika narodnostnih manjšin, zgodovinsko povezanih z Litvo, imata na UV samostojna študijska programa.

Zmanjšanje obsega študija slovanskih jezikov na UV je v veliki meri doletelo tudi pouk slovenščine. Kljub temu da okoliščine za nadaljnji razvoj študija slovenistike od leta 2012 niso bile ugodne, se je pouk slovenščine nadaljeval. Potekal je v skrčeni obliki tečajev slovenščine kot izbirnega predmeta pri študiju rusistike in polonistike, izvajal pa se je tudi kot izbirni predmet za študente UV in za tiste, ki so prišli na izmenjavo v okviru mednarodnega programa Erasmus. Zadnja leta se je tečaj slovenščine (na ravneh A, B) uveljavil tudi v okviru programa Učenje skozi celo življenje oziroma Vseživljenjsko učenje. Od leta 2012 se študij slovenščine ni več izvajal kot diplomski program. Tečaje slovenščine je do leta 2017 vodila lektorica Lara Pižent, zadnji dve leti pa doc. dr. Jelena M. Konicka.

Študijski programi: študenti, osebje in drugo

Pouk slovenskega jezika in književnosti je vse do leta 2012 potekal v različnih oblikah: a) kot obvezni predmet (drugi slovanski jezik) za študente študijske smeri Slovanska (bolgarska) filologija (eno leto, 1997/98), b) kot prvi predmet enopredmetnega prvostopenjskega diplomskega univerzitetnega programa Slovanska (slovenska) filologija (štiri leta, 2000–2004; 2004–2008), c) kot drugi predmet dvopredmetnega prvostopenjskega univerzitetnega diplomskega programa Litovska filologija in tuji (slovenski) jezik (štiri leta; 2008–2012), č) kot (obvezni) izbirni predmet pri študiju polonistike in rusistike, d) kot izbirni tečaj za začetnike oz. nadaljevalce (od študijskega leta 1995/96 do 2013/14) za študente različnih fakultet UV, e) kot izbirni predmet za študente, ki prihajajo na UV v okviru mednarodnega programa Erasmus/Socrates (gl. Konickaja 2010: 334–341).

Skupno število študentov, ki so se udeležili različnih oblik pouka slovenistike na UV, je zaradi različnih načinov izvajanja težko določiti, vendar lahko navedemo nekaj podatkov:

- različne vrste pouka slovenistike na VU (1995–2018) je obiskovalo več kot 340 študentov,
- na UV je iz slovenistike diplomiralo 36 študentov s povprečno oceno diplomskih nalog 8,5,
- uspešen je bil zagovor dveh magistrskih nalog (2000) iz slovenske književnosti in primerjalne folkloristike,
- od leta 2013 število študentov, ki obiskujejo različne tečaje slovenščine na UV, zelo niha: od 24 (2014/15) do 9 (2017/18) študentov na leto.¹ Tedensko število ur je od 12 do 14, odvisno od števila tečajev in vpisanih študentov.

Leta 2002 sem kot dodatno gradivo za pouk slovenščine pripravila antologijo krajših slovenskih besedil *Skaitykime slověniškai* (Beremo slovensko, Vilnius), ki je poleg komentiranih izvirnih besedil in nekaterih prevodov vsebovala tudi prvi slovensko-litovski slovarček (preko 4000 gesel).

¹ Več o tem v *Letnih poročilih Centra na slovenščino kot drugi in tuji jezik*, <https://centerslo.si/knjige/letna-porocila/>.

Leta 2012 je v elektronski obliki izšla praktična slovenska slovnica *Praktinė slovenų kalbos gramatika* (Konickaja 2012).

Nekateri diplomanti slovenščine so po končanem študiju objavljali znanstvene članke, v katerih so sopostavljali slovenski in litovski jezik ali primerjali dela slovenskih in litovskih pisateljev (Masytė 2001; Konickaja, Zapolski 2010; Kiaušaitė 2013).

Za uspešno poučevanje slovenščine v Vilni so posebej zaslužni lektorji Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik, ki so na UV prihajali od leta 2000: Bernarda Pavlovec (2000–2003), Lucija Štamulak (2004–2006), Žiga Rangus (2006–2007), Helena Škrbec (2007–2008), Lara Pižent (2008–2017). Naj omenim, da so bili dobro usposobljeni in pri opravljanju svojega dela zelo motivirani, pri čemer so ob poučevanju jezika in književnosti veliko pozornosti in truda namenili organizaciji dodatnih kulturnih dejavnosti študentov.

Pri pouku je tako učiteljem kot študentom vedno prišla prav slovenska knjižnica, ki smo jo zbrali v kabinetu profesorja Valerijusa Čekmonasa na bivši Katedri za slovansko filologijo. Knjižnica je založena z didaktično (učbeniki, slovarji), znanstveno, leposlovno in drugo literaturo. Največ zaslug pri njenem nastanku so imeli različne slovenske kulturne ustanove in posamezniki, ki so nam podarili gradivo (prim. Konickaja 2010). Posebej velja omeniti dobrodelno iniciativo mag. Stanke Tadin, namestnice veleposlanika RS v Københavnu, ki je leta 2012 sprožila akcijo zbiranja gradiva za knjižnico na UV. Več let knjižnico z učno in didaktično literaturo oskrbuje Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Knjižnica je zelo koristna ne le za študente, ampak tudi za predavatelje različnih oddelkov UV in litovske znanstvenike, ki se zanimajo za slovenski jezik, kulturo, folkloro in književnost.

Obštudijske dejavnosti na Univerzi v Vilni

Pri širjenju prepoznavnosti slovenskega jezika in kulture imajo pomembno vlogo številne obštudijske dejavnosti, povezane z gostovanji slovenskih kulturnikov (umetnikov, glasbenikov, pisateljev) in znanstvenikov, s praznovanjem slovenskih praznikov ter s srečanji s predstavniki veleposlaništva RS in drugimi uglednimi osebami iz Slovenije.

Na promocijo Slovenije in slovenščine je pozitivno vplivala organizacija letnih mednarodnih projektov Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Litovski študenti so se teh mednarodnih projektov udeleževali od leta 2005. Zadnja leta smo sodelovali pri projektih Svetovni dnevi sodobne slovenske literature (2011) s pripravo antologije prevodov iz sodobne slovenske književnosti v litovščino, Svetovni dnevi slovenskega dokumentarnega filma (2012) s prevodi podnapisov za pet dokumentarnih filmov, Svetovni dnevi slovenskega jezika (2014) s pripravo *Žepne slovenščine* v litovščini (prim. Letna poročila). Zahtevno prevajalsko delo s študenti in predstavitev rezultatov izvedenih projektov litovskemu občinstvu je odlično opravila lektorica Lara Pižent ob strokovni pomoči prevajalke Laime Masytė.

Ena izmed kulturnih slovenističnih dejavnosti na UV je bil Slovenski vikend, ki smo ga prvič izpeljali leta 2005. Tedanja lektorica Lucija Štamulak je predlagala, da bi v okolici mesteca Trakai organizirali druženje študentov, ki bi se pogovarjali v slovenščini ob slovenski glasbi, kulinariki in ogledu slovenskih filmov. Prvi poskus je sprožil novo tradicijo, ki je kmalu dobila svojo organizacijsko obliko. Od srečanja z naslovom Praznovanje desete obletnice slovenščine na Univerzi v Vilni (maj 2006) se

je Slovenski vikend ponavljal vsako pomlad do leta 2017. Organizirali smo trinajst slovenskih vikendov, vsako srečanje je bilo posvečeno posebni temi in je imelo svoj naslov, npr. Tradicija in sodobnost v slovenskem in litovskem jeziku, kulturi in književnosti (2010), Slovenska likovna umetnost (2012), Moje odkritje Slovenije (2015), 20. obletnica slovenščine na UV (2016), Litva in Slovenija: dve kulturi v Evropi (2017) idr.

Namen prireditve je bil, da bi se študenti dva ali tri dni ukvarjali s slovenščino na različne načine. Na začetku Slovenskega vikenda so poslušali predavanja slovenskih profesorjev, poleg tega pa na manjših konferencah ali okroglih mizah predstavljali rezultate svojega študijskega dela. Slovenski vikend v Vilni so obiskali profesorji z različnih slovenskih univerz: prof. dr. Marko Jesenšek (UM) in rektor Univerze v Mariboru prof. dr. Ivan Rozman, prof. dr. Alojzija Zupan Sosič (UL), prof. dr. Katja Mihurko Poniž in doc. dr. Danila Zuljan Kumar (UNG), dekanja FF UL prof. dr. Branka Kalenič Ramšak, predstojnik Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik prof. dr. Marko Stabej, vodja Centra in STU dr. Mojca Nidorfer Šiško ter dr. Damjan Huber. Uveljavljeni slovenski strokovnjaki so litovskim profesorjem in študentom Filološke fakultete UV predstavili različna področja slovenske znanosti, od sodobne slovenske književnosti in dramatike do narečjeslovja, zgodovine slovenskega jezika in sociolingvistike. »Strokovnemu« delu Slovenskega vikenda so sledili ogledi slovenskih filmov, pogovori o slovenski književnosti in kulturi, druženje ob slovenski kuhinji in različne kulturne prireditve (koncerti, razstave, literarni in glasbeni dogodki, delavnice ipd.).

Kulturni program Slovenskega vikenda je potekal na različnih mestnih lokacijah – v Društvu litovskih pisateljev, Društvu litovskih novinarjev, Spominski hiši družine Tomasa Venclove, Spominskem muzeju pisateljice in skladateljice Beatriče Grincevičiūtė, na Poljskem inštitutu in v Poljskem kulturnem centru, v galeriji Malonioji idr., tudi v glasbeni šoli mesteca Trakai. V okviru Slovenskega vikenda so Litvo obiskali in svoje delo predstavili priznani in ugledni slovenski ustvarjalci: pevka Brina Vogelnik, kitarist Luka Ropret (2006), pesnica Barbara Korun (2008), igralka, pesnica, pisateljica in profesorica na AGRFT Saša Pavček (2009), glasbenik, pevec in pesnik Vlado Kreslin (2010), gledališka in filmska igralka ter dramatičarka Dragica Potočnjak (2011), gledališki in filmski igralec ter glasbenik Janez Škof (2012), ilustratorica, oblikovalka in avtorica stripov Kaja Avberšek (2013), igralec in pisatelj Andrej Rozman Roza (2007, 2014), kantavtor Zoran Predin (2015). Nastopi najboljših slovenskih ustvarjalcev na različnih lokacijah v Vilni so bili izredno pozitivno sprejeti in so večkrat navdušili litovsko občinstvo.

Nič manj pomembni niso bili obiski slovenskih pisateljev, ki so od maja 2002 prihajali na povabilo učiteljev slovenščine iz Vilne. Univerzo v Vilni so obiskali Vinko Möderndorfer, Vlado Žabot, Tomaž Šalamun, Dušan Šarotar, Mitja Čander, Goran Vojnovič, Ženja Leiler, Jan Cvitkovič, Vesna Lemaic, Igor Bratož idr. Gostje so se na Društvu litovskih pisateljev ali v Spominski hiši Tomasa Venclove ob literarnih branjih velikokrat srečevali z litovskimi kolegi. Pogovore so najpogosteje povezovali in prevajali študenti UV. Prihodi slovenskih avtorjev so bili večkrat razlog za prevajanje odlomkov njihovih proznih del in poezije, ki so jih prav tako pripravljali in komentirali študenti slovenistike UV.

Uspešno izpeljavo kulturnih projektov je poleg sodelovanja s Centrom več let omogočala podpora veleposlaništva RS. S hvaležnostjo je treba omeniti veleposlanika RS Andreja Logarja in Bogdana Benka, ki sta se večkrat udeležila Slovenskega vikenda in nastopila s krajšimi predavanji

ali uvodnim nagovorom. Na večjo prepoznavnost slovenskega jezika in kulture so pozitivno vplivali tudi uradni obiski vodilnih slovenskih politikov na UV (leta 2002 obisk zunanjega ministra RS Dimitrija Rupla, leta 2005 obisk predsednika vlade RS Janeza Janše, leta 2010 obisk predsednika RS Danila Türka, leta 2017 obisk predsednika DZ RS Milana Brgleza). Vsi obiski so bili odmevni v litovski javnosti, kar je pozitivno vplivalo na status slovenistike na UV.

Številni prevodi del slovenske književnosti kot posledica razvoja slovenističnih programov na UV

Poučevanje slovenščine na UV je bilo od začetka usmerjeno v kulturno povezovanje dveh narodov, ki sta si v marsičem podobna. Na lektoratu slovenščine smo spodbujali študente k prevajanju klasičnih in sodobnih slovenskih besedil ter k objavljanju prevodov v medijih, predvsem v literarnih časopisih in revijah. Prvi obsežnejši prevod Josipa Jurčiča v litovščino, ki ga je pripravil študent prvega izbirnega tečaja slovenščine Vykintas Ostašenkovas, je bil objavljen v reviji *Liaudies kultūra* (Ljudska kultura) leta 1998. Nato je leta 1999 Laima Masytė, absolventka bolgaristike, v literarni reviji *Metai* objavila prve prevode Slavka Gruma. Kasneje so se v reviji *Naujoji Romuva* (Nova Romuva) in v drugih literarnih časopisih zvrstili prevodi odlomkov del Mitje Čandra, Aleša Štegra, Daneta Zajca, Saše Pavček, Ivana Cankarja, Vinka Möderndorferja, Vesne Lemaić, Barbare Korun idr., ki so jih pripravili študenti in absolventi slovenističnega študija na UV.

Na področju prevajanja slovenskih literarnih del ima veliko zaslug Laima Masytė, ki je danes priznana prevajalka in članica Litovskega društva prevajalcev. Poleg številnih prevodov v periodičnem tisku (prozna dela Ivana Stropnika, Nine Kokelj, Mitje Čandra, Igorja Bratoža, Božidarja Jezernika, Andreja E. Skubica, Lojzeta Kovačiča, Ivana Cankarja, Mihe Mazzinija; pesmi slovenskih pesnikov, ki so prihajali v Litvo na mednarodni festival v Druskininkai (*Druskininkų ruduo*): Aleša Štegra, Tomaža Šalamuna, Petra Semoliča, Andreja Brvarja, Josipa Ostija, Taje Kramberger, Gregorja Kocijanciča, Stanke Hrastelj, Ane Pepelnik, Vita Tauferja, Katje Gorečan, Andreja Hočevarja idr.) je objavila tudi prevode člankov iz slovenske književnosti, folklore, filozofije idr. (prim. LLVS, L. Masytė). Najpomembnejša pa sta njena prevoda romanov Vladimirja Bartola *Alamut* (Alamutas, Kitos knygos, 2014) in Gorana Vojnoviča *Jugoslavija, moja domovina* (Jugoslavija, mano tėvynė, Kitos knygos, 2018). Pred kratkim je izšel tudi njen prevod knjige Dušana Šinigoja *Iskanje Eve* (Evos beieškant, Gelmės, 2019).

Laurynas Baltušnikas, ki je študiral slovenščino kot izbirni predmet za rusiste v študijskem letu 2002/03, je prevajal Žarka Petana in poleg številnih objav v revijah in časopisju pripravil knjigo Petanove aforistične proze in humoresk *Kas ieško, tą suras* (Petan 2004), kasneje pa je v periodičnem tisku objavil prevode člankov o Žarku Petanu in Slavku Preglu.

Prevajanja slovenske književnosti so se precej aktivno lotili tudi študenti, ki so diplomirali iz dvopredmetnega študija, in sicer Kristina Tamulevičiūtė, članica Litovskega društva prevajalcev (prim. LLVS, K. Tamulevičiūtė), pesnica, ki prevaja tako poezijo (Daneta Zajca, Esada Babačiča, Aleša Štegra, Dušana Šarotarja, Josipa Ostija, Lucije Stupice) kot prozna in esejistična dela (Mojco Kumerdej, Draga Jančarja, Aleša Štegra, Dušana Šarotarja). Litovskemu bralstvu je predstavila sodobno slovensko dramatiko (Simono Semenič). Leta 2015 je izšel njen prevod knjige Petra Svetine *Antonov cirkus* (Antano cirkas, Vilnius: Nieko rimto).

Slovensko mladinsko književnost zadnja leta prevaja mlada priznana prevajalka Gabija Kiaušaitė. Njen prevod pravljice Jane Bauer *Groznovilca v hudi hosti* (Raganiukė Gūdžiojoje girioje, Vilnius: Nieko rimto, 2015) je dobil priznanje Litovske sekcije mednarodne zveze za mladinsko književnost (IBBY) za najboljši prevod otroške knjige leta 2015. Sledili so prevodi pravljič iste avtorice – *Groznovilca in divja zima* (Raganiukė ir užkerėtasis akmuo, Vilnius: Nieko rimto), Andreja Rozmana Roze *Kako je Oskar postal detektiv* (Kaip Oskaras tapo detektyvu, Vilnius: Nieko rimto) in Ide Mlakar *Cipercoperček* (Burtai šmurtai, Vilnius: Nieko rimto, 2018). Izrednega pomena je tudi to, da prevodi knjig slovenskih avtorjev, ki jih pripravljajo bivši študenti slovenistike na UV, vzbujajo odmev med litovskim bralstvom, kar je razvidno tudi na spletu. Zanimanje za slovensko književnost, ki se krepi zaradi novih prevodov v litovščino, je opazno tudi na največji letni knjižni prireditvi, knjižnem sejmu v Vilni (letos je sejem obiskalo milijon ljudi). Leta 2018 so na povabilo Knjižnega sejma v Vilni prišli Jana Bauer, Andrej Rozman Roza in Ivo Svetina, leta 2019 pa Ida Mlakar in Goran Vojnovič. Predstavitev njihovih knjig v litovščini je bila med litovskimi bralci toplo sprejeta.

Sklenemo lahko, da se je slovenistika na Univerzi v Vilni uveljavila kot odločilni dejavnik razširjanja znanja o slovenskem jeziku, literaturi in kulturi ter ima pomembno vlogo pri uveljavljanju prepoznavnosti Slovenije v Litvi.

Literatura

- KIAUŠAITĖ, Gabija, 2012: Tarmės Lietuvoje ir Slovėnijoje: sociolingvistikinis tyrimas. *Slavistica Vilnensis* 2012 (*Kalbotyra* 57/2). 151–172. <http://www.zurnalai.vu.lt/slavistica-vilnensis/article/view/1217> (dostop 10. 3. 2019)
- KONICKAJA, Jelena, 2002: *Skaitykime slovėniškai: Tekstai ir žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- KONICKAJA, Jelena, 2009: Istorija kafedry slavjanskoj filologii Vilniusskogo universiteta. *Slavistica Vilnensis* 2005–2009 (*Kalbotyra* 54/2). 311–328.
- KONICKAJA, Jelena, 2010: Predstavitev slovenističnega študija na Filološki fakulteti Univerze v Vilni. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča – Konvergenca regij in kultur: Slovenski slavistični kongres, Ljubljana, 30. september–2. oktober 2010*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 342–350.
- KONICKAJA, Jelena, 2012: *Praktinė slovėnų kalbos gramatika. Mokomoji knyga*. Vilnius: VUL. slovenu_kalbos_gramatika_internetui.pdf
- KONICKAJA, Jelena, UŠINSKIENĖ, Viktorija, 2009: Osobennosti prepodavanija slavjanskih jazykov v Vilniusskom universitete. *Slavistica Vilnensis* 2005–2009 (*Kalbotyra* 54/2). 292–299.
- KONICKAJA, Jelena, ZAPOLSKIJ, Artur, 2011: Metaforika litovskogo i slovenskogo političeskogo diskursa. *Respectus philologicus* 20/25. 243–253.
- Letna poročila Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. <https://centerslo.si/knjige/letna-porocila/> (dostop 1. 4. 2019)
- Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga (= LLVS, L. Masytė), Laima Masytė. <https://www.lvs.lt/narys/139> (dostop 25. 3. 2019)
- Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga (= LLVS, K. Tamulevičiūtė), Kristina Tamulevičiūtė. <https://www.lvs.lt/narys/185> (dostop 25. 3. 2019)
- MASYTĖ, Laima, 2001: Organizacija prostranstva v novelah S. Gruma. *Literatura* 41–43. 122–131.

Octavia Nedelcu

Fakulteti za tuje jezike in književnosti, Bukarešta

DOI: 10.4312/SSJLK.55.183-187

Slovenski jezik na Univerzi v Bukarešti

Praznovanje stoletnice od ustanovitve Univerze v Ljubljani je lepa priložnost, da naredimo kratek povzetek stanja slavistike v Romuniji nekoč in danes, mesta in vloge, ki jo ima lektorat za slovenski jezik po 40 letih obstoja v okviru Oddelka za rusko in slovansko filologijo na Fakulteti za tuje jezike in književnosti Univerze v Bukarešti in nenazadnje kulturnih in znanstvenih povezav med dvema univerzama.

slavistika v Romuniji, lektorat slovenskega jezika na Univerzi v Bukarešti

The celebration of the centenary of the University of Ljubljana is a good opportunity to briefly review the position of Slavic Studies in Romania, past and present, of the place and role of the Slovene lectureship after 40 years of existence within the Department of Russian and Slavic Philology of the Faculty of Foreign Languages and Literatures of the University of Bucharest, and last but not least of the cultural and academic relations between the two universities.

Slavic Studies in Romania, Slovene language lectureship at the University of Bucharest

Praznovanje stoletnice obstoja Univerze v Ljubljani je izvrstna priložnost, da se ozremo na delovanje lektorata slovenskega jezika na Univerzi v Bukarešti in hkrati na stanje slavistike v Romuniji danes. Jezikoslovno so se za slovenski jezik zanimali in o njem pisali znanstvena dela naslednji priznani romunski slavisti: Joan Bogdan, Alexandru Piru, Gheorghe Mihăilă, Dorin Gămulescu idr.

Znano je, da ima Univerza v Bukarešti bogato tradicijo in uživa visok ugled od ustanovitve leta 1864 ter da je postala izjemno pomembna znanstvenoraziskovalna ustanova tako za Romunijo kot tudi širše. Danes pod okriljem Univerze v Bukarešti deluje 19 fakultet, med katerimi je tudi Fakulteta za tuje jezike in književnosti, ki je sodobna, razgibana in raznovrstna ustanova. Fakulteta za tuje jezike in književnosti ima veliko število študijskih smeri (33) in študentov (4800) in je ena najpomembnejših izobraževalnih ustanov v okviru univerze. Edinstvena je po številu jezikoslovnih smeri, med katerimi je zelo ugledna prav slavistika.

Prva slavistična katedra na Univerzi v Bukarešti je delovala v okviru Fakultete za književnost in filozofijo s predavanji slovitega slavista Joana Bogdana (19. 10. 1891). Njegovo delo je nadaljeval Petre Cancel (1890–1947), romunski filolog in slavist, s predavanji o zgodovini jugoslovanske književnosti, še posebej ljudske. Pomembno je tudi delo njegovega sodelavca Antona B. Balote (1901–1971), ki je doktoriral v Beogradu pod mentorstvom priznanega srbskega jezikoslovca prof. dr. Aleksandra Belića. Od leta 1927 je katedro vodila Maria Timuș Cancel, od leta 1935 pa nadarjeni prevajalec srednjeveške književnosti Bogoljub Pissarov. Po drugi svetovni vojni, v študijskem letu 1949/50¹ so

¹ Oddelek za rusko in slovansko filologijo Univerze v Bukarešti v sodelovanju z Združenjem slavistov Romunije letos organizira Mednarodno znanstveno srečanje Romunska slavistika in dialog kultur 2019 ob praznovanju 70-letnice romunske slavistike na Univerzi v Bukarešti.

začeli v okviru Filološke fakultete delovati lektorati bolgarskega, češkega, poljskega, srbohrvaškega in slovaškega jezika, ki se jim je kasneje pridružil še ukrajinski. Leta 1952 je bil ustanovljen Inštitut za tuje jezike in književnosti, ki je vključeval štiri katedre: katedro za nemški, angleški, srbski in francoski jezik. Jeseni leta 1952 postane predstojnik katedre za srbski jezik v Bukarešti izjemni strokovnjak prof. dr. Mirko Živković, ki aktivno prispeva k vzpostavitvi in razvoju katedre in pušča vidne sledi tako na predavateljskem kot znanstvenem področju, predvsem na področju proučevanja kulturnih, zgodovinskih in literarnih romunsko-jugoslovanskih vezi vse do leta 1986, ko se je upokojil. Dve leti kasneje (1954) so omenjene katedre združene s Filološko fakulteto v okviru Univerze v Bukarešti. Hkrati sta katedra za slavistiko in katedra za ruski jezik na Filološki fakulteti začeli s skupnim delom za kasnejšo združitve v katedro za slavistiko leta 1955. Po ustanovitvi Fakultete za slovanske jezike v okviru Inštituta za tuje jezike in književnosti (1963) se študij slovanskih in drugih tujih jezikov na Univerzi v Bukarešti znatno izboljša in tako je leta 1978 ustanovljena Fakulteta za tuje jezike in književnosti. V okviru katedre za slovanske jezike in književnosti so obstajali naslednji študijski programi: bolgarski, srbohrvaški, češki, slovaški, ukrajinski in poljski jezik, ruski jezik pa je imel ločeno katedro.

Leta 1990 se družbeno-politične in s tem jezikoslovne razmere začnejo spreminjati. Oddelek za srbohrvaški jezik se je leta 1996 razdelil na dve ločeni študijski smeri: srbski in hrvaški jezik. Katedro za slovanske jezike je od leta 1996 do leta 2004 vodil dr. Dorin Gămulescu, od leta 2004 do 2012 pa prof. dr. Constantin Geambașu. Z združitvijo dveh kateder (ruske in katedre za slovanske jezike) leta 2012 je nastal današnji Oddelek za rusko in slovansko filologijo, ki ga je od leta 2012 do 2015 vodila prof. dr. Antoaneta Olteanu, od 2015 naprej pa prof. dr. Octavia Nedelcu. Z zavedanjem, da študenti danes bolj pragmatično gledajo na svojo prihodnost, smo uvedli dvojno specializacijo, tj. kombinacijo dveh jezikov, ki študentom po treh letih študija na Fakulteti za tuje jezike in književnosti v Bukarešti po bolonjskem sistemu² izobraževanja nudi večje možnosti na trgu dela.

Zavest o različnih kompetencah, ki jih imajo študenti priložnost in možnost spoznati med študijem, spodbuja osredotočen in učinkovit študij, povečuje odgovornost za lasten študij in krepi samozavest mladih ljudi. Med drugim je treba filološki profil slavističnih predavanj opazovati tudi v ekonomskem, družbenem in kulturnem kontekstu. Znotraj Oddelka za rusko in slovansko filologijo imajo danes vsi omenjeni slovanski jeziki status glavnega študijskega predmeta, ki se lahko študira vzporedno s kakšnim drugim tujim jezikom ali z romunščino. Poleg filoloških smeri, kamor so vključeni vsi slovanski jeziki, na naši fakulteti obstajata še smer Uporabni moderni jeziki in smer Prevajalstvo, kamor je vključen ruski jezik. Poleg strokovnih, splošnih in izbirnih predmetov obstajajo še fakultativni ali neobvezni izbirni predmeti kot tretji jezik. Na intenzivnih predavanjih študenti z uporabo primernih priročnikov in učbenikov usvajajo osnovne obrazce govornega in pisnega izražanja v slovanskih jezikih. V različnih oblikah predavanj so zastopane različne vrste praktičnega pouka: govorne in pisne vaje, vaje iz fonetike in intonacije, vaje iz pravopisa, slovnice in leksike, jezikoslovno-kulturološke vaje, vaje iz stilistike in prevajanja. Fakulteta za tuje jezike in književnosti, in znotraj nje naš oddelek, je aktivna v mednarodnem sodelovanju. Podpisane ima sporazume z različnimi univerzami in inštituti po državi in v tujini, vključno s programi, kot so Leonardo da Vinci, Lingua, Erasmus, Socrates, Lingua pax, CEEPUS idr. Z Univerzo v Ljubljani imamo podpisan

2 Romunija je podpisnica Bolonjske deklaracije od leta 1999.

sporazum Erasmus od leta 2015 in v okviru tega programa sta že gostovali profesorici Đurđa Strsoglavac in Vesna Požgaj Hadži.

Vloga in mesto lektorata v programih univerz sta eden od ključnih znakov v napredovanju in promoviranju jezika in kulture določenega naroda. V okviru nekdanjega oddelka za srbohrvaški jezik so se po »jugoslovanskem ključu« zvrstili lektorji iz nekdanje Jugoslavije. Prvi jugoslovanski lektor je bil August Kovačec iz Zagreba. V Bukarešto je prišel jeseni leta 1961 in ostal do leta 1971, ko je obranil svojo doktorsko disertacijo o opisu istroromunskega jezika z naslovom *Descrerea istroromânei actuale*. Od 1972 do 1990 so na podlagi programa o kulturnem sodelovanju delovali naslednji lektorji: Petar Kolundžija, Karmen Milačić (Zagreb), Bogdan Dabić (Sarajevo), Jovo Rašković (Zagreb), Radmila Šofranac (Novi Sad), Davorka Rinčić-Pranjić (Zagreb), Milica Veselinov (Novi Sad) in Elbisa Ustamujić (Sarajevo).

Od 1991 do 1996 je delo lektorja za srbohrvaški jezik in književnost opravljal Miljurko Vukadinović (Beograd), ki je kasneje nadaljeval s predavanji srbskega jezika in književnosti ter tako deloval do leta 2005, od 2006 do danes pa je lektorica za srbski jezik in književnost Lidija Čolević (Novi Sad), ki je leta 2017 tudi doktorirala iz poetike Danila Kiša.³ Po ustanovitvi oddelka za hrvaški jezik leta 1996 so delo hrvaškega lektorja opravljali: Ružica Šušnjara, Marija Lackić, Peter Hacegan in Vesna Podgorac. Poleg navedenih študijskih programov sta med slovanskimi jeziki še dva lektorata: za makedonski in slovenski jezik. Odločitev takratnega predstojnika oddelka Dorina Gamuleska, da se oddelek za srbohrvaški jezik razdeli na dva samostojna oddelka, je pomenila pomemben preobrat v razvoju romunske slavistike; proračunsko povečanje za večje število študentov in profesorjev. Po razpadu nekdanje Jugoslavije smo se med prvimi evropskimi univerzami razmeroma hitro odločili za razdelitev (administrativnega in vsebinskega značaja) in priznali novo jezikoslovno stanje.

V okviru nekdanje Katedre za slovanske jezike in književnosti na Univerzi v Bukarešti je leta 1978 začel delovati lektorat za slovenski jezik. Slovenski jezik ima status fakultativnega oz. neobveznega izbirnega predmeta (kot tretji jezik) na filoloških smereh osnovnih študijev, kar pomeni učenje jezika, kulture in civilizacije v okviru štirih semestrov po dve uri tedensko, ki se zaključí z izpitom in pridobitvijo potrdila o znanju jezika. Od leta 2016 se v okviru Oddelka za rusko in slovansko filologijo slovenščine lahko učijo tudi študenti prevajalskih smeri v sklopu obveznega izbirnega predmeta (tretji jezik), prav tako štiri semestre po dve uri tedensko, le da je ta uvrščen v dodatek diplomi, ki je, kot je znano, podrobno prikazan pri vsakem posameznem predmetu. Ob vsem tem se, če se sestavi skupina, slovenski jezik poučuje tudi v okviru magistrskega študija balkanistike kot izbirni predmet po štiri ure tedensko.

Prvi lektor za slovenski jezik v Bukarešti je bil Peter Pal, ki je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, v Bukarešto pa je prišel leta 1978. Ostal je samo leto dni, nato pa je sledil premor do leta 1984. Po vztrajnih prošnjah, ki jih je spodbujala in usmerjala Katedra za slovanske jezike in književnosti, je prišla nova lektorica, Vida Rus, ki je na katedri ostala do leta 1996 in s svojim vztrajnim delom oživila lektorat za slovenski jezik. Vida Rus je svoje delovanje v Bukarešti usmerila na predavanja slovenskega jezika, kulture in civilizacije ter tudi na okrepitev kulturnih odnosov med tema

³ Lidija Čolević, *(De)construcții identitare în proza lui Danilo Kiș*, (teza de doctorat), București, EUB, 2017.

dvema državama. Tako študenti kot predavateljski kader so imeli priložnost, da s posredovanjem lektorata za slovenščino dobijo štipendije iz Slovenije. Poletnih seminarjev so se leta udeleževali priznani slavisti Gheorghe Mihăilă, Mirko Živković, Dorin Gămulescu, Mile Tomić, Octavia Nedelcu, Mihai Mitu, Sorin Paliga idr. Vida Rus je objavila dela, namenjena tako študentom kot drugi romunski publikli: *Curs introductiv de civilizația, literatura și limba slovenă* (Uvodni kurs iz civilizacije, kulture i slovenač kog jezika), *Ghid de conversație român-sloven* (Priručnik za konverz aciju rumunsko-slovenač k) in številne članke, objavljene v strokovnih revijah, npr. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, *Filologul sloven Bartolomeu Kopitar, conducătorul științific al lui Vuk Stefanović Karadžić* (Slovenač ki filolog Bartolomeu Kopitar, nauč ni mentor Vuka Stefanovič a Karadžić a), *Literatura slovenă în România* (Slovenač ka književnost u Rumuniji). V Bukareš ti je obranila tudi doktorat *Convergențe lexico-semantică sud-slave. Evoluția semantică a cuvintelor de origine slavă în limba română comparativ cu cele din limba slovenă* pod mentorstvom slovitega slavista akademika Gheorgheja Mihăile. Etimološka primerjalna tematika, obravnavana v tezi doktorata, je objavljena v strokovnih revijah romunske in slovanske filologije, delo v celoti pa žal ni objavljeno.

Vido Rus je leta 1996 nadomestila Irena Santoro in predavala slovenski jezik do leta 2002. V tem času je nadaljevala dejavnost, ki jo je začela Vida Rus, tako da je lektorat slovenskega jezika pritegnil veliko število študentov, željnih spoznavanja jezika in kulture države, o kateri se zadnje čase vse več govori. Bolj intenzivna je bila tudi izmenjava študentov. Mladi Romuni so se udeleževali poletnih seminarjev, ki jih organizira Univerza v Ljubljani, in mladi iz Slovenije so prihajali na poletne šole romunskega jezika v Bukarešto in Sinaio.⁴ Irena Santoro je avtorica dveh člankov (Santoro 1999, 2000), posvečenih učenju slovenskega jezika v Romuniji, in avtorica zelo uporabnega dvojezičnega slovarja.

Od leta 2002 do 2004 je slovenski jezik v Bukareš ti predavala Mojca Šoš tarko. Nato je prav tako za dve leti (2004–2006) prišla Irena Oder. Od leta 2006 do 2008 je kot lektorica slovenskega jezika delovala Aleksandra Boj, ki je zaključila študij na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od leta 2008 do 2017 je delo lektorja za slovenski jezik na Univerzi v Bukareš ti opravlj al Boštjan Božič. Od leta 2017 pa na lektoratu za slovenski jezik uspešno deluje mlada sodelavka Katarina Dovč.

Slovenski jezik ima status lektorata, kar pomeni tretji fakultativni jezik v obdobju štirih semestrov po dve uri tedensko. Dosegli smo, da je slovenski jezik poleg jezikoslovne smeri prisoten še na prevajalski. Dve uri tedensko smo uvrstili v obvezni del te smeri in s tem dosegli kontinuiteto in ozaveščanje o pomenu učenja slovenskega jezika.

Po prizadevnem delu lektorata za slovenski jezik, ki obstaja že 40 let,⁵ se postavlja naravno vprašanje o prihodnosti študija jezika male države v svetu globalizacije, kjer se pojavlja vtis, da je

4 Eden od njih je Aleš Mustar, bivši študent lektorata za romunski jezik z Univerze v Ljubljani, ki je leta 2000 v Bukareš ti obranil doktorat pod mentorstvom akademika Eugena Simiona z naslovom *Dramaturgia lui Teodor Mazilu și Marin Sorescu* (Dramaturgija Teodora Mazila i Marina Soreskua). Mustar je prevajalec romunske književnosti v slovenščino (prevedel je besedila Ane Blandiana, Mircee Cărtărescuja, Dumitruja Țepeneaga) in prevajalec iz slovenščine v romunščino (skupaj z Marianom Ștefănescujem je prevedel antologijo slovenske proze za mlade *Martori suverani*).

5 Na praznovanju 40. obletnice lektorata slovenskega jezika (26. 11. 2018) na naši fakulteti, ki ga je izvrstno organizirala Katarina Dovč, je gostovala delegacija iz Slovenije: red. prof. dr. Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete na Univerzi v Ljubljani, red. prof. dr. Simona Kranjc, predstojnica Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik, dr. Mojca Nidorfer-Šiš ković, vodja programa Slovenščina na tujih univerzah, in lektorica dr. Vida Rus.

dovolj znanje angleškega jezika. Čeprav je v Romuniji resnično majhno število poznavalcev in strokovnjakov za slovenski jezik, ki je še upadlo s prezgodnjo smrtjo naše drage sodelavke Eve Catrinescu, dolgoletne lektorice za romunski jezik na Univerzi v Ljubljani, ki je s svojim vztrajnim delom ogromno prispevala k zblževanju naših jezikov, kultur in narodov, zanimanje obstaja. Da bi pospremili strokovnjake na akademski nivo, moramo dvigniti status lektorata z ravni tretjega, to je izbirnega jezika, in akreditirati B študij. Čeprav je akreditacija možna zgolj pod pogojem, da imamo poleg lektorja iz Slovenije še lasten kader, se v letih, ki sledijo, to lahko uresniči. V mislih imam predvsem Alino Irimia, absolventko hrvaščine, poznavalko slovenskega jezika, ki je trenutno doktorandka s temo iz slovenske sodobne književnosti. Upam, da bomo s pomočjo Univerze v Ljubljani, Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik in drugih slovenskih in romunskih ustanov slavili 50. obletnico obstoja Oddelka za slovenski jezik.

Literatura

- GĂMULESCU, Dorin, 1983: *Influențe românești în limbile slave de sud*. Bukarešta: Editura Științifică și Enciclopedică.
- MIHĂILĂ, Gheorghe, 1962: Locul lui Fr. Miklosich în studierea elementelor slave din limba română. *Romanoslavica* VI. Bukarešta. 209–220.
- MIHĂILĂ, Gheorghe, 1973: Studiile fundamentale ale lui Fr. Miklosich. *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*. Bukarešta. 170–172.
- RUS, Vida, 1987: Ungarische Elemente im Serbokroatischen. *Studii și cercetări lingvistice* 5. 452–455.
- RUS, Vida, 1987: Slovenistika v Romuniji. *Slavistična revija* 35/2. 221–223.
- RUS, Vida, 1988: Savantul sloven Bartolomeu Kopitar, îndrumătorul științific al lui Vuk Stefanović Karadžić. *Romanoslavica* XXVI. 129–137.
- RUS, Vida, 1989: *Curs introductiv de civilizația, literatura și limba slovenă*. Bukarešta: Tipografia Universității din București.
- RUS, Vida, 1997: *Ghid de conversație român-sloven/Romunsko-slovenski vodič*. Bukarešta: Vremea.
- RUS, Vida, 2009: *Dicționar român-sloven*. Bukarešta: Paideia.
- RUS, Vida, FRÂNCU, Victoria, 1985: Slovenska književnost v Romuniji. *Slavistična revija* 33/4. 446–470.
- SANTORO, Irena, 1999: Slovenistika na Univerzi v Bukarești. *Center za slovenščino kot tuji jezik*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 53–56.
- SANTORO, Irena, 2000: Slovenščina na Univerzi v Bukarești. *Romanoslavica* XXXVI. 241–244.
- SANTORO, Irena, 2006: *Romunsko-slovenski in slovensko-romunski slovar/Dicționar român-sloven și sloven-român*. Ljubljana: Orbis.

Mojca Nidorfer Šiškovič
Filozofska fakulteta, Ljubljana
DOI: 10.4312/SSJLK.55.188-195

Razvoj slovenistik na univerzah po svetu

Prispevek osvetljuje razvoj slovenistik na univerzah po svetu od vzpostavitve prve slovenistične katedre v začetku 19. stoletja, ustanavljanje lektoratov in študijev pred in po ustanovitvi Univerze v Ljubljani leta 1919 ter začetek institucionaliziranega, načrtnega spodbujanja učenja in raziskovanja slovenskega jezika, literature in kulture na tujih univerzah od zgodnjih 60. let 20. stoletja do leta 1991. Sledi obdobje po letu 1991, ki sta ga pomembno zaznamovali samostojnost slovenske države in njena vključitev v EU leta 2004. Pregled zaporedja ustanavljanja slovenistik kaže, kako si je slovenščina utirala pot v študijske programe na univerzah po svetu in v razmeroma kratkem času sto let dosegla velik napredek tako v številu slovenistik kot njihovi razvitosti. V prispevku bo predstavljeno tudi delovanje programa Slovenščina na tujih univerzah, ki podpira slovenistike s slovenske strani že skoraj 60 let, ter mednarodno strokovno povezovanje slovenistik, ki se krepi in bo usmerjalo dejavnosti slovenistik kot dela globaliziranega univerzitetnega trga tudi v prihodnosti.

slovenistika, tuja univerza, lektorat, študij slovenščine, slovenščina kot tuji jezik

The article highlights the development of Slovene Studies at universities around the world since the establishment of the first Slovene chair at the beginning of the 19th century, the establishment of lectures and studies before and after the founding of the University of Ljubljana in 1919, and the beginning of institutionalised, planned activities for the advancement of the learning of and research into Slovene language, literature and culture at foreign universities from the early 1960s until 1991. This is followed by a post-1991 period, marked by the independence of the Slovene state and its integration into the EU in 2004. A review of the sequence of founding Slovene Studies shows how Slovene became part of study programmes at universities throughout the world, and over a relatively short time of 100 years great progress was made in both the number of universities with Slovene Studies and their development. The paper also presents the activities of the programme Slovene at Foreign Universities, which has been supporting Slovene Studies from the Slovene side for almost 60 years, and the international professional integration of Slovene which will guide the activities of Slovene Studies as a part of a globalised university market in the future.

Slovene Studies, foreign university, lectureship, degree study in Slovene, Slovene as a foreign language

1 Uvod

V študijskem letu 2018/19 program Slovenščina na tujih univerzah vključuje 62 slovenistik¹ po svetu, na katerih se izvajajo lektorati, na 29 izmed njih pa tudi dodiplomske in/ali podiplomske študijske smeri slovenskega jezika, literature in kulture. Letno se slovenščine na univerzah po svetu uči oziroma jo študira približno 2000 študentov, vsako leto na temo slovenistike nastane okrog 50 zaključnih del diplomskega in magistrskega študija ter v povprečju pet doktorskih disertacij. Na tujih univerzah poučuje predmete iz slovenskega jezika, književnosti in kulture več kot 100 učiteljev, od katerih jih je 31 zaposlenih na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in s strani Republike Slovenije napotenih na delo na tuje univerze. Med njimi ima akademske nazive 17 učiteljev, od tega osem

1 Slovenistika so znanstvene discipline, ki proučujejo in omogočajo poučevanje slovenskega jezika, književnosti in kulture (Pravilnik 2014); na univerzah po svetu je slovenistika vključena v študijske programe, tako da se slovenistične vsebine raziskujejo in posredujejo študentom v obliki lektorata, kot obvezni, obvezno izbirni ali izbirni predmeti in/ali kot študijska smer, z obštudijskimi dejavnostmi.

doktorski naziv in devet znanstveni magistrski naziv, 11 učiteljev pa je v letu 2018/19 vpisanih na doktorski študij.

Slovenistike po svetu povezuje program Slovenščina na tujih univerzah (STU), ki je začel nastajati v začetku 60. let, ko je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani poseben odbor odločal o dejavnostih, povezanih s slovenščino na univerzah po svetu: o izbiri lektorjev, gostovanjih članov oddelka in pošiljanju slovenistične literature na tuje univerze. Od 70. let naprej so vodenje odbora oziroma komisije za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah prevzeli učitelji na Oddelku za slovenistiko,² leta 1991 je bila dejavnost organizacijsko prenesena na novoustanovljeni Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik³ (Center), v katerega so se povezali vsi programi, ki so na Oddelku delovali na področju slovenščine kot tujega jezika. V okviru Centra danes deluje osem programov, vsebinsko in organizacijsko pa je Center del Oddelka za slovenistiko in ena od posebnih enot Filozofske fakultete.

Glavno poslanstvo programa STU je podpirati slovenistike na univerzah po svetu na vsebinski in organizacijski ravni, hkrati pa je ta dejavnost državnega in nacionalnega pomena, saj se preko slovenistik svetu predstavljajo slovenski jezik, književnost in kultura ter država Slovenija, program skrbi za učitelje in spodbuja učenje ter poučevanje slovenščine, vodenje o njej ter raziskovalno delo in stike na univerzitetni ravni.

Nastanki in zgodovina delovanja posameznih slovenistik so predstavljeni v *Zborniku Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik* (Zbornik 1999) ter v drugih publikacijah, npr. zbornikih Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture in simpozija Obdobja ter v zbornikih konferenc, ki so bile organizirane ob pomembnih obletnicah slovenistik (prim. Karničar 2011; *90-letnica* 2010; *Makedonsko-slovenečki* 2010; *90 anni* 2011; *Sto let* 2014; *Slovenistika 10* 2017). Večina slovenistik je doživela vsaj krajše prekinitve delovanja, bodisi ob menjavah in upokojitvah učiteljev, reorganizaciji univerz ter političnih in družbenih spremembah, nekatere pa delujejo neprekinjeno.

Vsa leta je bila za vsebinsko in organizacijsko izvedbo ter razvoj programa STU odgovorna Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, dejavnost je najprej financirala republiška Izobraževalna skupnost, kasneje pa ministrstvo, pristojno za visoko šolstvo. Ta model podpore slovenščini na tujih univerzah, ki je omogočal neposredne stike vodilnih programa STU s tujimi univerzami, je pomembno prispeval k razvoju slovenistik, razumevanju njihovih potreb in h krejitvi meduniverzitetnega sodelovanja.

2 Ustanovitev Univerze v Ljubljani leta 1919, najstarejših slovenistik ter slovenistik v prvi polovici 20. stoletja

Ob 100-letnici ustanovitve in delovanja prve slovenske univerze Univerze v Ljubljani in Filozofske fakultete kot ene izmed njenih petih ustanovnih članic obeležujemo tudi 100 let raziskovanja in pedagoškega dela na univerzitetni ravni na področju slovenistike v Sloveniji. Prvo predavanje na univerzi je v Deželnem dvorcu na Kongresnem trgu s pomembno simbolično noto izvedel v slovenščini 3. 12. 1919 profesor dr. Fran Ramovš, ki je predaval o zgodovinski slovniici slovenskega

² Do leta 2002 je bil to Oddelek za slovanske jezike in književnosti, ki se je razdelil na dva oddelka: Oddelek za slovenistiko in Oddelek za slavistiko.

³ Od ustanovitve leta 1991 do 2014 se je imenoval Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

jezika. Skupaj z dr. Rajkom Nahtigalom⁴ sta pred ustanovitvijo ljubljanske univerze poučevala na univerzi v Gradcu, z začetkom delovanja Univerze v Ljubljani pa so skupaj z dr. Ivanom Prijateljem in dr. Francetom Kidričem, ki sta prišla v Ljubljano predavat z Dunaja, kjer sta delala kot bibliotekarja v Dvorni knjižnici, ter dr. Ivanom Grafenauerjem, ki je bil habilitiran na univerzi v Zagrebu, prva leta (Grafenauer samo prvi semester) izvajali predavanja iz slovenske književnosti in jezika.

Uvodni odstavek že kaže, kako tesno je bila slovenistika od vzpostavitve kot študijskega predmeta na prvi slovenski univerzi leta 1919, v času Kraljevine Srbov, Slovencev in Hrvatov, tesno povezana s tujimi univerzami. Obenem je iz njega razvidno, da je bila že v tem času del študijskih programov na bližnjih univerzah, s proforskimi mesti na univerzah v Gradcu, na Dunaju in v Zagrebu. Najdaljšo zgodovino ima na liceju v Gradcu (univerza v Gradcu je bila ustanovljena leta 1585, v času od 1782 do 1826 pa je bila degradirana v licej), kjer je bila prva slovenistična katedra ustanovljena leta 1811. Univerza oziroma licej v Gradcu je bila blizu slovenskemu prostoru in je hkrati veljala za odprto medkulturnim vsebinam in študijem (Karničar 2011: 23). Druga najstarejša slovenistika je povezana z ustanovitvijo katedre za primerjalno slovansko jezikoslovje, ki jo je leta 1849 na Univerzi na Dunaju ustanovil Franc Miklošič,⁵ na univerzi v Zagrebu pa so bila prva predavanja iz slovenščine izvedena v letu 1874.

Slovenci, ki so poučevali in raziskovali na univerzah po svetu, so bili pogosto zaslužni za vključevanje slovenističnih vsebin v pedagoško in raziskovalno delo, saj sta njihov ugled in prepoznavnost ter raziskovalni dosežki na področju slavistike v mednarodnem prostoru utrlj pot tudi slovenistiki. V začetku 20. stoletja so izvajali lektorate in predavanja iz slovenščine še na nekaj univerzah: v Beogradu v letu 1907 in v Pragi, Padovi ter Neaplju od leta 1914 naprej (Zbornik 1999). Na vseh omenjenih univerzah jih izvajajo z nekoliko premori tudi danes, slovenščina pa ima status lektorata in študijske smeri. Na Univerzi v Nottinghamu je leta 1918 slavist in rusist Janko Lavrin⁶ ustanovil oddelek za slovanske jezike, v okviru katerega je na tej univerzi prisotna tudi slovenščina. Med drugim je na tej univerzi profesor Peter Herrity leta 2000 izdal slovnico slovenskega jezika *Slovene: A Comprehensive Grammar*, ki še danes velja za najboljše in najobsežnejšo v angleškem jeziku.

V obdobju med obema vojnama so slovenščino začeli poučevati v Münchnu po letu 1920, na Jagelonski univerzi v Krakovu leta 1926, v Hamburgu 1931 v okviru južne slavistike in na univerzi Komenskega v Bratislavi leta 1938. V Krakovu in Bratislavi sta danes visoko razviti slovenistiki z več kot 80 vpisanimi študenti letno. V tem obdobju je Matija Murko, ki je poučeval slovansko filologijo na slavistiki dunajske univerze, bil redni profesor na univerzah v Gradcu, Leipzigu in na Karlovi univerzi v Pragi, soustanovil Slovanski inštitut v Pragi in ga med letoma 1932 in 1941 tudi vodil. Ugoden položaj, ki so ga imeli Slovenci po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 kot del nove države Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in zlasti v Dravski banovini v času Kraljevine Jugoslavije (1929–1945), je omogočil velik kulturni in jezikovni razvoj ter uveljavljanje slovenščine, prinesel pa je tudi ugled Slovincem v tedanjem srednjeevropskem prostoru.

⁴ Akademik prof. dr. Rajko Nahtigal je bil tudi prvi dekan Filozofske fakultete.

⁵ Franc Miklošič je bil tri leta dekan filozofske fakultete Univerze na Dunaju, v letih od 1854 do 1855 pa tudi rektor Univerze na Dunaju.

⁶ Društvo slovenskih književnih prevajalcev od leta 2003 podeljuje *Lavrinovo diplomu* za pomembne prispevke na področju posredovanja slovenske književnosti drugim narodom.

3 Druga polovica 20. stoletja: začetek sistematične skrbi za slovenščino na tujih univerzah

Po velikih družbenih spremembah in preureditvi Evrope po drugi svetovni vojni je slovenščina do leta 1960 postala del študijskih programov na univerzah v sosednjih državah in skupni državi Jugoslaviji: v Trstu leta 1945, Zadru leta 1950, Budimpešti leta 1953, Novem Sadu leta 1958 in v Skopju leta 1959 (Zbornik 1999). Na univerzi v Budimpešti je leta 1953 »začel potekati študij slovenskega jezika za prve povojne učitelje v porabskih osnovnih šolah« (Pavičić 1999: 49), saj je v madžarskem Porabju živela velika slovenska skupnost.

Po letu 1960 se je v Sloveniji začela vzpostavljati bolj organizirana skrb za slovenščino po svetu, pri kateri je imela od začetka ključno vlogo Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Na začetku je za potrebe tujih univerz izbirala in sofinancirala lektorje slovenščine ter jim razpošiljala slovenske knjige. Fakultetna uprava je januarja leta 1964 obravnavala predlog Oddelka za slovanske jezike in književnosti, da naj bi »skušala uveljaviti princip recipročnosti pri morebitnih bodočih aranžmajih za nove lektorje tujih jezikov na naši fakulteti« in sklenila, da »naj bi oddelek za slavistiko ugotovil interesente za slovenski lektorat. Te ugotovitve naj bi fakulteta posredovala pristojnim organom, da bi lahko sklenili ustrezne ukrepe« (Zapisnik 1964). Junija 1968 je pedagoško-znanstveni svet Filozofske fakultete v Ljubljani obravnaval *Predlog oddelka za slavistiko za ureditev lektoratov slovenskega jezika v tujini*, na seji oktobra 1968 pa je bil v obravnavi osnutek *Statuta fakultete* in sprejet sklep, da se v 22. člen *Statuta* doda nov odstavek: »Pri fakulteti obstaja tudi odbor za pospeševanje slovenščine na tujih univerzah. Odbor ima poseben finančni sklad in deluje po posebnem pravilniku.« (Zapisniki sej) V dopisu Izobraževalne skupnosti Socialistične republike Slovenije iz leta 1969 je zapisano, da dodeljuje posebna namenska sredstva »Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani za širjenje slovenskega jezika in literature v tujini«, in sicer za lektorate v Rimu, Krakovu, Frankfurtu, na Dunaju in v Pragi.

V letu 1972/73 je Komisija za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah, ki je bila sestavljena iz predstavnikov oddelka, fakultete, univerze in financerja, tj. republiške izobraževalne skupnosti, začela delovati v okviru oddelka za slovanske jezike. Posebno vlogo je imel dvotedenski Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, ki so ga člani oddelka prvič organizirali leta 1965, da bi spodbudili sodelovanje na področju slovenistike na univerzah po svetu. Republika Slovenija je prisluhnila in financirala prireditve, ki se je je kmalu, tj. leta 1972 (8. seminar), udeležilo že 120 udeležencev – študentov in učiteljev, raziskovalcev, prevajalcev in kulturnih delavcev s tujih univerz ter iz slovenskega zamejstva, številka pa je ostala na enaki ravni vse do današnjih dni. Seminar je bil za mnoge udeležence s tujih univerz prvi in ključni stik s Slovenijo in slovenščino, ki jih je spodbudil, da so se začeli strokovno ukvarjati s slovenščino. Nekaterim izmed njih je uspelo ustanoviti slovenistike oziroma so lektorate nadgradili v študijske smeri, med drugim Lidija Arizankovska v Skopju, Maja Đukanović v Beogradu, Olena Džubja Pogrebniak v Kijevu, Jelena Konicka v Vilni, Aleš Kozar v Pardubicah, Istvan Lukacs v Budimpešti, Olga Plotnikova v Moskvi, Emil Tokarz v Katovicah in Bielskem Biatu.

Na oddelku so zaznali potencial in potrebe udeležencev Seminarja, da bi na področju slovenistike sodelovali na višji znanstveni ravni, zato je bilo leta 1979 v prvih dneh Seminarja organizirano še mednarodno znanstveno slovenistično srečanje simpozij Obdobja, ki je z leti postalo tradicionalno in se je uveljavilo v slovenističnih krogih kot posebna konferenca, organizirana pozno jeseni; v letu 2019 bo potekal že 38. simpozij.

Od leta 1960 do leta 1980 so bile ob novih možnostih sodelovanja ustanovljene slovenistike v Seattlu (1964), Rimu in Moskvi (1965), Sofiji (1975), Parizu (1969), Sombotelu (1970), Varšavi (1972), Celovcu (1973), Nottinghamu (1974), Vidmu in Katovicah (1976), Regensburgu in Bukarešti (1978), Bernu (1981), leta 1989 pa sta začeli delovati še slovenistiki v Tübingenu in Würzburgu (Zbornik 1999).⁷ K uveljavitvi slovenistike v ZDA je s svojim delom pomembno prispeval Rado L. Lenček na mestu profesorja za slovanske jezike na univerzi Columbia v New Yorku, ki je med drugim zaslužen za ustanovitev društva za slovenske študije Slovene Studies Society leta 1973. Društvo od leta 1977 izdaja mednarodno revijo *Slovene Studies*, in je vsa leta zelo dejavno (Rogel 2012: 203–204; Pogačar), saj ima 300 vpisanih članov. Vsako leto v društvu podelijo tudi dve nagradi za najboljši esej na področju slovenskih študij: *nagrada Joseph Velikonja* dodiplomskemu študentu/študentki in *nagrada Rada L. Lenčka* diplomiranemu študentu/študentki.

4 Po letu 1991

V študijskem letu 1989/90, tik pred osamosvojitvijo Slovenije, je na univerzah po svetu delovalo 25 slovenistik, s Filozofske fakultete je bilo na delo na tuje univerze napotenih 13 učiteljev. V letu 1991 je bil že v samostojni državi ustanovljen Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik, ki z osmimi programi nudi celovito strokovno podporo tudi slovenistikam in učiteljem STU: poleg organiziranja Seminarja in simpozija Obdobja tudi z izobraževanji učiteljev, razvojem učbenikov ter pripomočkov in priročnikov za učitelje; v vse omenjene dejavnosti se vključujejo tudi učitelji na tujih univerzah.

V 90. letih so bili vzpostavljene slovenistike na univerzah v Kansasu leta 1990 in Gentu leta 1994, v Brnu, Vilni in Trstu na prevajalskem oddelku leta 1995, v Bruslju leta 1996, v Tokiu, Londonu ter Lodžu leta 1997, ki so večinoma oz. vsaj prva leta delovale brez ali le z delno finančno pomočjo iz Slovenije. V Avstralijo je bil učitelj iz Slovenije napoten na Univerzo Macquarie v Sydneyju v letih med 1989 in 1995, potem pa je bilo sodelovanje zaradi visokih stroškov prekinjeno.

Med letoma 2000 in 2010 je bilo za program STU obdobje precejšnje nestabilnosti, saj so potekale razprave s financerjem o ključnih vprašanih umestitve in delovanja programa. Prevladalo je mnenje, da program STU ostaja združen na nacionalni ravni na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, ki mu zagotavlja celovito strokovno in organizacijsko podporo. Leta 2008 je bil program umeščen v Uredbo⁸ RS, ki ureja financiranje vseh javnih uslužbencev Republike Slovenije na delu v tujini, s čimer se je po letih prizadevanj izboljšal materialni položaj učiteljev. Leta 2014 je bil na ravni Filozofske fakultete sprejet *Pravilnik o delovanju programa STU*, s katerim so se uredile tudi zaposlitve učiteljev, ki so postali karierni lektorji, s petletnimi mandati na tujih univerzah in z možnostjo ponovnih mandatov.

Država je v desetletju po osamosvojitvi prepoznala, da program Slovenščina na tujih univerzah izvaja naloge nacionalnega pomena, tako da je bila dejavnost lektoratov oz. slovenistik je bila

⁷ Treba je zapisati, da v Zborniku 1999 niso zajete vse slovenistike, ampak velika večina tistih, ki so delovale v letu 1999. Manjkajo npr. slovenistike v Zagrebu, Sarajevu, Berlinu, Leidnu, Sankt Peterburgu, Hamburgu. Pogosto se je zgodilo, da je bila slovenistika vzpostavljena za nekaj semestrov, če je bil na razpolago učitelj, potem pa spet ukinjena (npr. v Frankfurtu, Leipzigu, Nitri itn.).

⁸ Uredba o plačah in drugih prejemkih javnih uslužbencev na delu v tujini (Ur. l. št. 14, 2009).

postopno umeščena tudi v druge pravne akte, ki urejajo področja Slovencev v zamejstvu in po svetu,⁹ v *Zakonu o visokem šolstvu* pa so lektorati opredeljeni kot »podpora visokošolskemu študiju«. Z razširitvijo Evropske unije in vstopom Slovenije vanjo leta 2004 so nastale nove razmere, ki so pomembno vplivale na delovanje in razvoj slovenistik na tujih univerzah. Evropski univerzitetni prostor se je poenotil s podpisom Bolonjske deklaracije leta 1999, s čimer so se razširile možnosti meduniverzitetnega sodelovanja in mobilnosti učiteljev ter študentov. Študiji, ovrednoteni s kreditnimi točkami, so omogočili vstop novih predmetov v študijske programe, hkrati pa se več študentov nejezikoslovnih študijev odloča za vpis na lektorat slovenščine. Prav tako po letu 2000 je RS podprla odpiranje slovenistik v državah, kjer živijo velike slovenske skupnosti, in na drugih univerzah v EU in po svetu: v Buenos Airesu leta 2003 in La Plati leta 2006, v Clevelandu, Lizboni, Lvovu, Pekingu (BFSU) leta 2008, v Granadi leta 2009. V državah, kjer je RS že financirala učitelja iz Slovenije, so druge slovenistike nastale samostojno, in sicer v Gdansku leta 2005, v Pardubicah leta 2006 in Kijevu leta 2010. Junija 2005 je Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju organiziral *Posvetovanje o študiju slovenščine v Evropi* s številno udeležbo slovenistov iz več držav in predstavnikov državnih institucij na področju izobraževanja v Avstriji in Sloveniji, med drugim tudi v luči vzpostavitve redne profesure za slovenistiko na univerzi na Dunaju, ki se še ni uresničila.

Po letu 2010 so bile s podporo slovenske strani vzpostavljene še slovenistike v Sarajevu leta 2014 (ponovno), s prenosom učiteljskega mesta iz Hamburga slovenistika v Kölnu leta 2015 (lektorat je občasno že deloval v preteklosti), v Hebeiju leta 2016, v Pekingu na Univerzi za mednarodne študije (BISU) leta 2017, v Cordobi v Argentini, Banjaluki, v Tokiu na univerzi Soka in Stanfordu leta 2018 ter na Reki leta 2019. V letu 2015 sta Nacionalni svet slovenske narodne manjšine v Srbiji in Univerza v Beogradu, Filološka fakulteta, začela izdajati *Sloveniko* – časopis za kulturo, znanost in izobraževanje (Slovenika 2015).

Na univerzah po svetu je bilo organiziranih več mednarodnih konferenc ob pomembnih obletnicah slovenistik, med drugim ob 100-letnici v Beogradu, ob 90-letnici filozofskih fakultet v Bratislavi, ob 90-letnici slovenistike v Pragi, 40-letnici v Moskvi, leta 2018 je bila organizirana slovenistična študentska konferenca *Cankar (i)n mi* v Beogradu. Slavistično društvo Slovenije je v sodelovanju z regionalnimi društvi in univerzami v sosednjih državah organiziralo kongrese v Celovcu, Trstu, Monoštru, Zagrebu in Vidmu. V okviru jubilejnega 50. seminarja je bila leta 2014 organizirana prva konferenca posebej na teme s področja slovenistike na univerzah po svetu *Prihodnost slovenščine in slovenistik po svetu*, v letu 2019 pa bo v okviru 55. seminarja potekala že druga.

Delovanje programa STU znatno prispeva k znanju in poznavanju slovenskega jezika, literature in kulture, saj za to po eni strani skrbijo učitelji slovenščine (a) z izvedbo predmetov s področja slovenske književnosti in kulture (kulturne zgodovine, filma ipd.) v tujih jezikih za širši krog študentov, tj. za študente različnih študijskih področij na tujih univerzah, (b) z izvedbo dodatnih, obštudijskih dejavnosti, kot so prevajalske dejavnosti, gostovanja umetnikov in univerzitetnih učiteljev iz Slovenije

9 *Zakon o visokem šolstvu* (ZVis), *Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja* (ZORSSZNM), *Zakon o Slovenski matici* (ZSMat), *Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu* (ReOSPS), *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* (ReNPJP14–18), *Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008–2011* (ReNPK0811), *Pravilnik o postopkih (so)financiranja in ocenjevanja ter spremljanju izvajanja raziskovalne dejavnosti* (Pravno-informacijski sistem 2019).

ter predstavnikov slovenskih organizacij po svetu, (c) z izvedbo projektov *Svetovni dnevi* in vključevanjem študentov in povezovanjem z drugimi učitelji (slovenščine pa tudi drugih slovanskih jezikov) na tujih univerzah v projekte, (č) s spodbujanjem mobilnosti študentov in učiteljev ter povezovanja s slovenskim prostorom.

Obsežne projekte *Svetovni dnevi*,¹⁰ pa tudi številne druge v okviru programa STU, pripravimo skupaj z učitelji in v sodelovanju s tujimi univerzami, slovenskimi diplomatskimi predstavništvi ter z različnimi partnerji v posameznem projektu, npr. RTV Slovenija, Javno agencijo za knjigo, Slovenskim filmskim centrom, Uradom RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter založbami. Z njimi program STU prispeva k uveljavljanju slovenskega jezika, literature in kulture in RS po svetu ter k promociji študija slovenščine.

5 Zaključek

Slovenistika je bila na univerzah v neslovenskem oziroma mednarodnem prostoru prisotna že pred ustanovitvijo prve slovenske univerze Univerze v Ljubljani leta 1919 in se je razvijala največkrat v tesni povezavi s slavistiko in primerjalnim (južno)slovanskim jezikoslovjem, najprej na univerzah v Gradcu, na Dunaju in v Zagrebu. V 60. letih je prišlo s prizadevanjem slovenistov z oddelka za slovanske jezike do načrtnega vzpostavljanja programa za podporo slovenistikam po svetu na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. V letu 1965 je bil izveden prvi Seminar ter leta 1979 organiziran prvi znanstveni simpozij Obdobja. Z leti so se krepili strokovni stiki in sodelovanje z univerzami, posebej intenzivno po nastanku samostojne slovenske države in po letu 2000. V študijskem letu 2018/19 z različnimi dejavnostmi razvežani program STU povezuje 62 slovenistik po svetu, organizacijsko, strokovno in vsebinsko je tesno vpet v delovanje Centra in Oddelka.

Literatura in viri

Arhiv programa Slovenščina na tujih univerzah.

90 anni dello sloveno a Napoli: atti del convegno international (zbornik s konference), 2011. Uredili Aleksandra Žabjek, Lucia Gaja Scuteri. Napoli: Università degli Studi di Napoli l'Orinetale, Dipartimento di Studi dell' Europa orientale.

90. výročí vzniku Univerzity Komenského v Bratislave. 90-letnica ustanovitve Univerze v Ljubljani in Univerze Komenskega v Bratislavi (zbornik prispevkov s konference 22.–23. 10. 2009), 2010. Uredila Saša Vojtech Poklač, Miloslav Vojtech.

KARNIČAR, Ludwig, 2011: 200 Jahre seit der Gründung des ersten Studentvereins Societas Slovenica durch Johann Npomuk Primitz (Janez Nepomuk Primic) und die Bedeutung der Stadt Graz für die Slowenen. Ludwig Karničar, Vincenc Rajšp (ur.): *Graz und Slowenen – Gradec in Slovenci*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 23–37.

Makedonsko-slovenečki jazični, književni i kulturni vrski – Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze (Makedonsko-slovenečka naučna konferencija 3. Ohrid, 2007), 2010. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij.

Pravilnik programa Slovenščina na tujih univerzah, 2014, spremenjen 2016. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/pravilnik-stu.pdf> (dostop 30. 5. 2019)

Pravno-informacijski sistem. <http://pisrs.si/Pis.web/> (dostop 11. 4. 2019)

ROGEL, Carole, 2012: A brief history of the SSS's forty years. *Slovene Studies* 34/1–2. 203–209. file:///C:/Users/CSLO/Downloads/15326-17769-1-PB.pdf (dostop 4. 5. 2019)

¹⁰ Primer projekta v številkah: *Svetovni dnevi slovenskega dokumentarnega filma*. 9 dokumentarnih filmov so študenti na tujih univerzah (250) pod mentorstvom 40 učiteljev prevedli v 22 jezikov. Nastalo je 99 prevodov podnaslovov filmov, ki jih je pregledalo 60 domačih govorcev jezikov, filme je podnaslovila RTV Slovenija. Učitelji so na tujih univerzah organizirali dogodke skupaj z diplomatskimi predstavništvi, ki se jih je udeležilo okoli 3 do 5 tisoč obiskovalcev.

- Slovenika* – časopis za kulturo, znanost in izobraževanje. Beograd: Nacionalni svet slovenske narodne manjšine. <http://slovenci.rs/> (dostop 4. 5. 2019)
- Slovenistika 10* (zbornik predavanj, Budimpešta, 26. oktober 2016), 2017. Uredila Mária Lukácsné Bajzek. Budapest: ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék.
- Sto let slovenistiki na univerziti Karlově v Praze*, 2014. Urdili Alenka Jensterle-Doležalová, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Zapisnik seje fakultetne uprave filozofske fakultete v Ljubljani*, 15. 1. 1964.
- Zapisniki sej pedagoško znanstvenega sveta filozofske fakultete v Ljubljani*, 26. 4. 1968, 18. 6. 1968 in 8. 10. 1968.

Anita Peti-Stantić

Filozofska fakulteta, Zagreb

DOI: 10.4312/SSJLK.55.196-201

Tako blizu in tako daleč: od Celestina do sodobnosti

V prispevku bo govora o slavistiki, južni slavistiki in študiju slovenskega jezika in književnosti v kontekstu dveh tradicionalnih domnev: *slovanska (in južnoslovanska) vzajemnost* ter *politika skrbi o večjezičnosti in jezikovni raznolikosti*. Kritično se obravnava status študija danes in se ponuja možnost za njegovo redefiniranje v luči vse manjšega interesa družbe in študentov za tradicionalni tip študija, ki ga še vedno ponujamo.

slavistika, južna slavistika, slovanska vzajemnost, večjezičnost, jezikovna raznolikost

The author analyses Slavic, South Slavic and Slovene Studies in the context of two traditional concepts. One of them is *Slavic (and South Slavic) reciprocity*, and the other is the *policy of care for language diversity and multilingualism*. A critical analysis of the status of South Slavic Studies today is offered alongside some directions for a redefinition of the field in the light of diminished social interest, especially for the traditional courses of studies that are still being offered in most universities.

Slavic Studies, South Slavic Studies, Slavic reciprocity, multilingualism, language diversity

Ko govorimo o slavistiki v kontekstu humanističnega študija, je jasno, da gre za koncept, ki v neslovanskih državah obstaja predvsem zaradi tradicionalnih razlogov, ki so po eni strani povezani z razsvetljskim in postrevolucionarnim prepričanjem, da so humanistični študiji, posebej študiji jezika in književnosti, vrata v svetove, ki nam omogočajo, da prestopimo meje svoje umeščenosti v lokalno in postanemo »državljeni sveta«. Ta idealizirana domneva devetnajstega stoletja je motivacijsko delovala še nekaj časa na začetku dvajsetega stoletja, do razcveta slavističnih študijev na svetovnih univerzah pa je prišlo v obdobju, ko so bolj praktične, vendar manj humanistične zadeve, postale primarne, in sicer v obdobju hladne vojne. To velja tako za Združene države Amerike kot tudi za Nemčijo, torej ne glede na to, koliko je katera država teritorialno blizu ali daleč od slovansko govorečih narodov. V tem smislu dominirajo ruski jezik, književnost in kultura, vsi drugi pa so se razvili tam, kjer je obstajal praktičen namen učenja nekega drugega slovanskega jezika in književnosti zaradi slovansko govoreče nacionalne manjšine ali samo kot okrasek v smislu skrbi za jezikovno raznolikost. V Evropi, v kateri je slovansko govorečih več kot 270 milijonov, se je zdelo smiselno organizirati slavistiko kot študijsko smer.

Študij slavistike v slovanskih deželah, še posebej (študij) južne slavistike, temelji na dveh neizrečenih domnevah, ki se vse do danes prepletata v načinu organizacije študijskih programov in tudi v razumevanju tega, zakaj se učimo sosednji, sorodni jezik, kulturo in književnost. Na obeh ravneh gre za odnose, ki so se v modernem smislu prvič pojavili na začetku 19. stoletja, četudi njihove korenine segajo v 16. stoletje. Po eni strani gre za *slovansko (in južnoslovansko) vzajemnost* in po drugi strani za *politiko skrbi o večjezičnosti in jezikovni raznolikosti*, ki je bila v praksi promovirana v velikih cesarstvih, v katerih so slovansko govoreči živeli skozi zgodovino, habsburškem kot tudi ruskem imperiju.

Slavistiko v južnoslovanskih državah v zadnjih treh desetletjih zaznamuje še ena posebnost, ki izhaja iz političnega razpada Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) in Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Razpad ZSSR je skupaj s padcem interesa za učenje ruskega jezika v osnovnih in srednjih šolah na državni ravni in z usmerjanjem proti angleščini vplival na interes za visokošolski študij ruskega jezika, književnosti in kulture. Razpad SFRJ pa je vplival na to, da so jeziki in književnosti, ki so bili *domači*, čez noč postali *tuji* in ne več toliko zaželeni.

V tem smislu ni vseeno, ali govorimo o južni slavistiki v južnoslovanskih, drugih slovanskih ali neslovanskih okoljih. Namreč, južna slavistika je na redkih univerzah po svetu bila organizirana kot del širšega študija slavistike, ki je do nedavnega obstajal povsod po svetu. Na številnih univerzah ni bila organizirana niti kot posebna veja študija, ampak so se predavali samo nekateri južnoslovanski jeziki kot dodatek »večjim« slovanskim jezikom. Danes, ko se pospešeno zapirajo slavistični študiji, kot tudi študiji drugih jezikov, in se humanistični študiji krčijo ali vključujejo v študije sodobnih jezikov in študije kulturologije, ni več samoumevnih pozicij, ki smo si jih prislužili z zgodovinskim statusom slavistike od Kopitarja ali Jagića naprej.

Zato želim v tem prispevku predstaviti lastno razumevanje statusa slavistike, znotraj nje južne slavistike in še posebej študija slovenskega jezika, književnosti in kulture na Univerzi v Zagrebu, ter statusa južnoslovanskega tematskega sklopa v sodobni hrvaški družbi. Kontest, o katerem govorim, izhaja neposredno iz dveh domnev: ena je *politika skrbi za jezikovno raznolikost*, ki gre nazaj v čas Avstro-Ogrske, druga pa je (*južno*)*slovanska vzajemnost*. V nadaljevanju bom govorila o teh dveh domnevah, ki sta bistveno vplivali ne le na organizacijo študija južne slavistike v Zagrebu, ampak tudi na percepcijo južnoslovanskega in slovenskega v sodobni hrvaški družbi.

V prispevku skušam prikazati izzive, s katerimi se spopadamo iz leta v leto zaradi upadanja števila zainteresiranih za študij južnoslovanskih jezikov in književnosti, in možne rešitve te situacije. Po mojem mnenju to ne kaže samo na spremembo statusa študija sodobnih jezikov in književnosti v primerjavi z »bolj profitabilnimi« študiji v STEM področju, ampak tudi na izgubo veljavnosti vrednot, vgrajenih v temelje študija, kot je bil zasnovan v 19. stoletju in se je kljub organizacijskim ter drugim spremembam obdržal skozi celo 20. stoletje in v prvih dveh desetletjih 21. stoletja.

V zvezi s prvo domnevo, *politiko skrbi za jezikovno raznolikost*, je treba pojasniti, da je bil status slavistike, še posebej študija južnoslovanskih jezikov in književnosti, skozi zgodovino zelo odvisen od politične situacije. V nekdanjih avstro-ogrskih deželah se je na študijski ravni od druge polovice 19. stoletja začela politika ohranjanja jezikovne raznolikosti in možnosti učenja velikega števila jezikov ter spoznavanja z velikim številom kultur. Med temi jeziki in kulturami so bili tudi južnoslovanski. Enaka politika je bila značilna za Habsburško in Avstro-ogrsko monarhijo od vladanja Marije Terezije in Jožefa II. V monarhiji so živeli Nemci, Italijani, Furlani, Ladini, Hrvati, Madžari, Bošnjaki, Poljaki, Romuni, Rusini, Slovaki, Čehi, Srbi, Slovenci, Ukrajinci, ki so se šolali v svojem jeziku, ker pa so živeli v skupni državi, so imeli potrebo po medsebojnem sporazumevanju, tako da je bilo učenje jezika drugega, predvsem s pojavom modernih univerzitetnih študijev, normalno, zaželeno in načrtovano.

Tako je bilo tudi na Hrvaškem, kjer se je moderni univerzitetni študij začel 19. 10. 1874.¹ Že leta 1878 se je začelo predavati slovenski jezik in leta 1880 slovensko književnost. Kot pravi

¹ To je 45 let pred Ljubljano.

Nemec (2011: 181) v svojem prispevku o razvoju slovenistike na Hrvaškem, gre za nekakšno simboliko, saj se je univerzitetni študij slovenistike začel prej v Zagrebu kot v Ljubljani. Prvi profesor slavistike v Zagrebu je bil Fran Celestin (1843–1895), ne le zato, ker je bil slovenski filolog, pripovedovalec in esejist, ampak tudi zaradi drugih okoliščin, predaval je namreč slovenski in ruski jezik. Oba jezika je predaval kot slavist, po izobrazbi je bil sicer tudi klasični filolog, vzporedno, primerjalno, kontrastivno, kot integralni in tudi formativni del celovitega slavističnega študija. To je nedvomno jasno iz njegovega nastopnega predavanja na Univerzi Franja Josipa 25. 10. 1878. Celestin začne govoriti o tem, kako je njegova naloga, da bo učitelj slovanskih jezikov, ampak po tem posebno poudari pomembnost poznavanja »slavenoznanja«, kot ga tudi sam poimenuje. Iz njegove razlage je povsem jasno, da njegovo stališče temelji na povezovanju znanstvenega interesa za razumevanje slavistike in slovanskih jezikov in književnosti ter na zavesti o slovanski vzajemnosti na drugi strani.² Celestin ob utemeljevanju slavistike kot moderne znanstvene discipline pri nas še posebej izpostavlja pomen spoznavanja tistega, kar nam je blizu, ker je v istem času domače in tuje, kar nas oblikuje, ne glede na to, ali se tega zavedamo ali ne:

Dosedanji zgodovinski razvoj slovanskih narodov je bil takšen, da so se razvijali ali zatirali oziroma so od zunaj prihajale razne značilnosti v nacionalnem značaju in razvoju, tako da noben slovanski narod nima vseh značilnosti vseh slovanskih narodov. Medtem ko preučujemo tuje narode, preučujemo tudi sami sebe. Enako velja za slovanske narode, ki so nam večkrat tuji/neznanzi [poudarila A. P. S.]. Znano je namreč, da človek za tisto, kar mu je pred očmi, ponavadi manj skrbi, kajti misli, da mu je to že dovolj znano. Tako je vse, dokler ne naleti na tuje odnose, ki so mu neznani, potem pa jih nehote primerja s svojimi in tako spozna veliko stvari, ki jih prej ni opazil. Lahko torej rečemo, da se s tem, ko pozna samega sebe, razvija in najbolj napreduje oz. se izpopolnjuje ravno na ta način. Vedenje o slovanstvu bi nam tako pokazalo, kaj je slovansko, kaj tuje, kaj koristno, kaj škodljivo, kaj ima prihodnost in kaj je nima, kaj prispeva k zdravemu razvoju, kaj pa ga ustavlja ali bi ga celo lahko zapostavilo za daljši ali krajši čas [poudarila A. P. S.]. Na podlagi tega vedenja bi se lahko razvijal vsak slovanski narod, ki ima splošne pogoje lastnega obstanka in to z večjo verjetnostjo in uspešnejše kot doslej, s čimer bi se izognili številnim različnim stranskim potem in zgodovinskim napakam, ki jih je precej v zgodovini posameznih slovanskih narodov. (Celestin 1878: 5)³

Kot beremo v Celestinovem prispevku, avtor slovanske narode, kulture in književnosti očitno vidi kot eno deblo, kar je dediščina gledanja na razvoj in medsebojne zveze jezikov, značilnega za

2 Kot rečeno, Celestin je bil po izobrazbi slavist in klasični filolog, ki se je izobraževal na Dunaju, potem pa živel v Rusiji.

3 »Dosedanji poviestnički razvitak slavenskih naroda bijaše takav, da su se razvijale ili zatirale, ili dolazile izvana gdje gdje one crte u narodnom značenju i razvitku tako, da nijedan slavenski narod ne obseže svih skupa. Izučavajući pako tudje narode izučavamo ujedno i sami sebe, a ovo valja takodjer glede slavenskih, u mnogom obziru nam tudjih naroda (poudarek APS). Jer poznata je stvar, da se čovjek za ono, što imade pred očima, običava manje brinuti, misleć da mu je već dosta poznato i to sve dok ne naleti na tudje nepoznate mu odnošaje, te i nehotice prispodobljajuć ih sa svojimi sigurno nalazi mnogo toga, česa prije opažao nije. I može se kazati, da se samospoznaja razvija i napreduje najobičnije i najviše baš ovim putem. Slaveno-znanje imalo bi nam dakle pokazivati, što je slavensko, što tudje, što korisno, što štetno što imade budućnost, a što je nema, što zdravi razvitak pospješuje, a što ga zadržava ili bi ga moglo dapače obustaviti na dulje ili kraće vrijeme (poudarek APS). Na temelju takvog znanja mogao bi se razvijati svaki slavenski narod, koji imade u obće uvjete samobitnog obstanka i to sigurnije i uspješnije nego do sada te bi izbjegnulo mnogim kojekakvim stranputicam, povjestničkim pogreškam, kojima je dosta bogata poviest pojedinih slavenskih naroda.«

devetnajsto stoletje. Te zveze po eni strani izhajajo iz genetskih odnosov slovanskih jezikov, med katerimi sta si slovenščina in hrvaščina morda najbližji, po drugi strani pa tudi iz teritorialne in zgodovinske bližine, ki ju še bolj približa, kot stoletne sosede in brate. Celestinovo razumevanje in razlaga nista novost v njegovem času, predvsem pa dobro sovpadata z duhom časa. Tisto, kar je takrat in tudi danes predstavljalo velik intelektualni izziv, je Celestinova misel o sosednjem, bližnjem, o tistem, kar ni »naše« in »domače«, vendar je dovolj blizu, da se zdi, kot da o tem vemo veliko več, kot vemo v resnici. Avtor v tem kontekstu zelo jasno poudarja dejstvo, da se, ko proučujemo tuje narode, naučimo veliko tudi o sebi, še posebej ko gre za slovanske narode, katerih del smo sami. Govori tudi o tem, kako v situaciji, ko opazimo nekaj novega in neznanega v tujem, to samodejno primerjamo s tistim, kar nam je znano iz lastne situacije, ampak se do tistega trenutka nismo niti zavedali, da obstaja ali da je zanimivo. Podobnega mnenja je tudi Katičič, ki skoraj stoletje po tem (1971) v svojih *Jezikoslovnih ogledih* govori o pomenu primerjalnega jezikoslovja in o tem, da se lastnih posebnosti velikokrat zavedamo šele v času, ko svoj jezik, kulturo in književnost primerjamo z drugo. V tem pomenu je mnogokrat najbolj zanimivo primerjati prav tiste jezike, v katerih najdemo veliko istega, ampak tudi veliko različnega, saj je zanimivo prav zato, ker v enem jeziku obstaja in v drugem ne ali pa je izraženo z različnimi sredstvi.

V sodobnem jezikoslovju – ko so se tudi v slovanskem jezikoslovju uveljavili psiholingvistični eksperimenti in raba velikih enojezičnih ali vzporednih korpusov, kot sta hrWaC in slWaC, zgrajena v okvirjih *Natural language processing group*⁴ in evropske raziskovalne infrastrukture CLARIN⁵ – je povezovanje sorodnih jezikov zelo koristno z znanstvene, predvsem tipološke ravni, ter tudi s praktičnega vidika.

Praktični vidik je opazen najmanj na treh ravneh, (1) kot vrednotenje funkcionalne jezikovne politike, še posebej politike poučevanja jezika v izobraževalnem sistemu slovenščine in hrvaščine kot prvega, tudi drugega in tujega jezika za govorce slovanskih jezikov, (2) kot pomoč pri prevajanju, še posebej strojnem ali polavtomatiziranem, ki bo v prihodnosti vse bolj potrebno, in (3) kot sodelovanje med Hrvaško in Slovenijo pri obmejnih in sosedskih projektih, ki vključujejo poznavanje jezika kot tudi skupno kulturno zgodovino. V tem smislu je treba poudariti, da sta si Slovenija in Hrvaška v marsičem podobni. Njuna zgodovina se v veliki meri prepleta in jima je deloma skupna. Ne samo novejša zgodovina, ko sta obstajali kot samostojni republiki v večji skupni državi, temveč tudi zgodovina v smislu oblikovanja nacije in nacionalnih jezikov v 19. stoletju.

V tem kontekstu si je po mojem mnenju tudi danes treba ogledati položaj slavistike, še posebej južne slavistike, ki ima v nasprotju z anglistiko, germanistiko, romanistiko in drugimi znanostmi, ki se poučujejo na naših univerzah, že desetletja drugačen status. Slavistika kot znanost o kulturah, jezikih in literaturah slovanskih dežel se je kot študijska smer obdržala najdlje. Status južne slavistike v Zagrebu, ki se je v začetku predavala v okvirjih slavistike, potem pa kot del jugoslovanskega študija in na koncu v zadnjih desetletjih kot samostojen študij, je *zgrajen na ideji južnoslovanske vzajemnosti, regionalne relevantnosti in sosedskosti*, ki se v današnjih družbah zaradi različnih razlogov, po eni strani političnih, po drugi pa ekonomskih, zdijo bolj kot obremenitev in manj kot

⁴ <http://nlp.ffzg.hr/>

⁵ <http://www.clarin.si/info/o-projektu/>

prednost. Sama *skrb za jezikovno raznolikost* – kljub dokumentom o enakopravnosti jezikov in številnosti prevajalcev v prevajalskih uradih povsod po Evropi, posebej pa v Bruslju in Luksemburgu – zunaj specializiranih krogov tistih, ki se uradno ukvarjajo z jeziki, ne prinese veliko več interesa za učenje tujih jezikov. Ob poznavanju dejstva, da se južnoslovanski jeziki tradicionalno zdijo manj koristni v sporazumevanju v sodobni Evropi, je jasno, da samo *skrb za jezikovno raznolikost* ne more biti zadostna motivacija za študij. Ta težava ne obstaja za angleščino, ki je že zdavnaj postala globalni jezik, tudi v EU. Ne obstaja niti za nemščino, saj jo mladi vidijo kot možnost za zaposlitev v Nemčiji. Ne obstaja niti za švedščino niti nizozemščino (vsaj v Zagrebu ne), ker gre za jezika držav, ki se zdita dovolj bogati in privlačni za veliko mladih, hkrati pa sta jezika dovolj »eksotična«, da se ju je vredno naučiti.

Glede na predstavljena dejstva se danes in v prihodnosti zelo očitno ne bo dovolj zanesti samo na (*južno*)*slovansko vzajemnost* in na *skrb za jezikovno raznolikost*, ker to ne bo dovolj vplivalo na interes za sodobni študij južne slavistike ter slovenskega jezika in književnosti na Hrvaškem, kot tudi za študij hrvaščine in hrvaške književnosti na Slovenskem.

Na podlagi znanstvenega tipološkega interesa, kot tudi praktičnega vidika, o katerem sem že govorila, v nadaljevanju ponujam razmišljanje o prihodnosti južne slavistike na Hrvaškem in slovenistike kot sodobne študijske smeri. Takšni južna slavistika in slovenistika naj bi po eni strani predvsem izobraževali hrvaško družbo za resnično razumevanje drugega, sosednjega, bližnjega, podobnega ali drugačnega, potencialnega sodelavca in podpiralca. Hkrati naj bi tudi izobraževali zainteresirane, da bi se bolj zavedali potrebe po redefiniranju teritorialno-zgodovinske regionalne osnove kot vrednote in ki bi bili bolj zainteresirani za razumevanje pojavov sodobne kulture, politike in možnosti gospodarskega sodelovanja, na primer na področju ohranjanja tradicionalne kulture ali obojestranskega izboljšanja turistične ponudbe.

Navedeno po eni strani pomeni, da moramo visokošolski učitelji izstopiti iz svojih akademskih okvirjev in biti angažirani intelektualci ter izkoriščati vsako možnost, da tudi javno govorimo o vsem, kar nam je skupno. Moramo si prizadevati, da naša družba ovrednoti *skupno* domnevo ter da drug drugega prenehamo tretirati kot vse ostale, ker Slovenci Hrvatom in Hrvati Slovincem, enako kot Srbi Hrvatom in Hrvati Srbom, niso enaki kot vsi ostali, ne glede na to, kako objektivni želimo biti v svoji znanosti. V tem kontekstu je zanimivo za primerjavo vzeti glavni mesti, Ljubljano in Zagreb, ampak potem se je treba ozreti in izkoristiti tudi potencial drugih mest, kot so Maribor in Celje v Sloveniji in Reka, Čakovec in Varaždin na Hrvaškem. Tukaj naj dodam, da je na Reki leta 2018 na Oddelku za kroatistiko začel delovati lektorat slovenščine, ki omogoča učenje slovenskega jezika kot izbirnega predmeta. V Međimurju se slovenščina kot izbirni predmet že leta izvaja v srednji šoli v Čakovcu, v letu 2017 pa je bilo dogovorjeno uvajanje slovenskega jezika v štirih osnovnih šolah, v Štrigovi, Selnici, Svetem Martinu na Muri in Murskem Središču. Iz tega je razvidno, da interes v skupnostih, v katerih obstaja lokalni praktični namen takega študija, izhaja iz razumevanja študija slovenskega jezika kot *domačega* in *bližnjega* jezika, ki lahko postane koristen. Če pa želimo, da slovenistika in južna slavistika delujeta kot humanistični študiji, ki niso samo pozitivistični študiji jezika in književnosti, ampak, kot pravi Marta Nussbaum (2012: 23), študiji, ki razvijajo »sposobnost preseči lokalno privrženost«, je treba premisliti, kako to inicialno motivacijo usmeriti v študij, ki bo relevanten kot simptom odnosa med interesom in informiranjem družb, v katerih se izvaja, še

posebej »nacionalnih« študijev, kot so nacionalne filologije, slovenistika v Sloveniji in kroatistika na Hrvaškem ali, širše, zgodovina, sociologija in etnologija, ki so po eni strani nacionalno, po drugi pa internacionalno naravnane discipline.

Literatura

- BORŠNIK, Marja, 1951: *Fran Celestin*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- CELESTIN, Fran, 1878: *Uvodno predavanje što ga je imao na hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I. dne 25. listopada god. 1878. učitelj slavenskih jezika Dr. Fr. J. Celestin*. Zagreb: Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta.
- KATIČIĆ, Radoslav, 1971: *Jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- KOMELJ, Milček, 2012: Bezbrojne kulturne sličnosti i kontakti. *Vijenac* 482. <http://www.matica.hr/vijenac/482/bezbrojne-kulturne-slicnosti-i-kontakti-18958/> (dostop 20. 4. 2019)
- KOVAČ, Zvonko, 2007: Zagrebačka slovenistika. *Nova Croatica* 1/1. 141–158.
- LATKOVIĆ, Ivana, 2014: Kako premostiti vrzel med znanostjo in trgom ali o dodani vrednosti študija (zagrebške) slovenistike. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 171–177.
- NEMEC, Krešimir, 2011: Slavenstvo, novoilirstvo, slovenstvo (iz povijesti zagrebačke slovenistike). *Croatica et Slavica lader-tina*. 181–192.
- NUSSBAUM, Martha C., 2012: *Ne profitu: zašto demokracija treba humanistiku*. Zagreb: AGM.

Nadežda Starikova

Inštitut za slavistiko RAN; Filološka fakulteta, Moskva

DOI: 10.4312/SSJLK.55.202-207

Slovenska literarna zgodovina na Moskovski državni univerzi M. V. Lomonosova – nove ruske izdaje za potrebe visokošolskega izobraževanja

V prispevku je predstavljen pregled novih knjig o zgodovini slovenske književnosti za študente slavistike Filološke fakultete Moskovske državne univerze M. V. Lomonosova. Gre za skupinski monografiji *Slovenska književnost od začetkov do preloma 19. in 20. stoletja* (2010) in *Slovenska književnost 20. stoletja* (2014), ki podajata celovit pogled na paradigmo razvoja nacionalne literature, referenčno enciklopedijsko zbirko *Leksikon južnoslovanskih književnosti* (2012) in avtorsko monografijo *Literatura v sociokulturnem prostoru samostojne Slovenije* (2018), ki se osredotoči na literarni proces po letu 1991. Prvi dve knjigi sta skupni rusko-slovenski projekt ob podpori Javne agencije Republike Slovenije za knjigo. Vsa omejena dela so izšla pri moskovski založbi Indrik, eni najboljših v Rusiji, ki izdaja knjige s področja humanističnih ved.

MDU, nove izdaje za slovensko literaturo

New books on the history of Slovene literature for students of Slavic Studies at the philological faculty of Lomonosov Moscow State University are presented. These are the collective monographs *Slovene Literature from the Beginnings to the End of the 19th Century* (2010) and *Slovene Literature of the 20th Century* (2014), which give a comprehensive view of the development of the national literature; the reference book *Lexicon of South Slavic Literatures* (2012) and the monograph *Literature in the Sociocultural Space of Independent Slovenia* (2018), which examines the literary process after 1991. The first two books are a joint Russian-Slovene project and their publication was supported by Slovene Book Agency. All the works were published by the Moscow publishing house *Indrik*, one of the best humanities publishers in Russia.

Moscow State University, new books on Slovene literature

Na oddelku za slavistiko Filološke fakultete Moskovske državne univerze M. V. Lomonosova se v okviru prvostopenjskega izobraževanja slavistov predavata dva osnovna vsebinska predmeta zgodovine slovanskih literatur. Predmet Literarna zgodovina države izbranega slovanskega jezika (4 semestre) je ena najpomembnejših sestavin slavističnega sklopa vsebin in je namenjena študentom slovenistike. Literarna veda kot disciplina je tudi izhodišče za seminarje, ki predstavljajo lokalno problematiko literarne zgodovine. Znanja, pridobljena po obravnavi navedene teme, so pogoj za sodelovanje pri seminarjih iz specializacije in pripravo seminarskih ter diplomskih nalog. Predmet Zgodovina slovanskih literatur (2 semestra) je del sklopa slavističnih disciplin in je namenjen študentom slavistike, ki študirajo filologijo. Namen predavanj je pomoč študentom pri razumevanju glavnih mejnikov literarnega razvoja in najpomembnejših obdobj zgodovine, osnovnih značilnosti kulture in miselnosti sorodnih slovanskih narodov. Gre za povezavo med disciplinama Zgodovina ruske literature in Zgodovina tujih literatur, ki prispevata k celovitosti obravnave evropskega literarnega procesa. Na podlagi tega študenti slavistike opravijo državni izpit iz zgodovine slovanskih literatur. Tako je vsebinski sklop zgodovine slovenske literature ena temeljnih disciplin na področju literarne zgodovine Slovanov. V preteklosti so se študenti slavističnega oddelka pogosto soočali s težavami zaradi

pomanjkanja učbenikov in priročnikov na temo literarne zgodovine Slovenije, zdaj pa teh težav načeloma ni več, saj je izšlo več knjig, potrebnih za študij. Gre za dve skupinski monografiji na temo zgodovine slovenske literature, in sicer *Slovenska književnost od začetkov do preloma 19. in 20. stoletja* (2010) in *Slovenska književnost 20. stoletja* (2014), ki podajata celovit pogled na razvojno paradigmo nacionalne literature; izšla je tudi referenčna enciklopedijska zbirka *Leksikon južnoslovanskih književnosti* (2012) in monografija *Literatura v sociokulturnem prostoru samostojne Slovenije* (2018), ki se osredotoči na literarni proces po letu 1991. Prvi dve knjigi sta skupni rusko-slovenski projekt ob podpori Javne agencije za knjigo Republike Slovenije. Vsa omenjena dela so izšla pri moskovski založbi *Indrik*, eni najboljših v Rusiji, ki izdaja knjige s področja humanističnih ved.

Pri pisanju knjige *Slovenska književnost od začetkov do preloma 19. in 20. stoletja* (uredila N. N. Starikova) so sodelovali slovenski znanstveniki S. Granda, M. Golež Kaučič, J. Faganel, L. Vidmar pa tudi ruske strokovnjakinje s področja literarne zgodovine Slovenije M. L. Beršadskaia, M. I. Rižova, N. N. Starikova in T. I. Čepelevskaja. V knjigi je opisana zgodovina slovenske literature od njenega nastanka do preloma 19. in 20. stoletja. V ruskih slovanskih študijah je predstavljen prvi samostojen opis in analiza slovenske literature, ki je odigrala pomembno vlogo pri oblikovanju narodne identitete slovenskega naroda ter v številnih pogledih prispevala k osamosvojitvi leta 1991. Po uvodu in poglavjih o slovenski zgodovini in folklori so predstavljene faze literarnega procesa ob upoštevanju njegove specifičnosti, izpostavljena so najpomembnejša imena (P. Trubar, F. Prešeren, I. Cankar) in umetniška dela. Glede na zaporedje zgodovinskih in družbenokulturnih obdobj ter literarnih smeri je gradivo v knjigi razdeljeno na tri dele. Prvi del *Od srednjega veka do novega časa. 10. stoletje–prva polovica 18. stoletja* vsebuje poglavja o obdobju najstarejših pisnih virov in literaturi reformacije ter baroka. Drugi del *Literatura novega časa. Druga polovica 18. stoletja. osemdeseta leta 19. stoletja* vsebuje poglavja o razsvetljenstvu, romantiki in oblikovanju realizma. Tretji del *Literatura na prelomu 19. in 20. stoletja (1890–1918)* predstavlja vstop literature v dvajseto stoletje. V prilogi so gradiva, ki v obliki tabel vsebujejo podatke o prvih rokopisih, protestantskih knjigah, delih baročnega obdobja in literarno-kritičnih izdajah, sledijo še izbrana bibliografija, kazalo imen in podatki o avtorjih. Praktično vsi avtorji poglavij poudarjajo posebnosti nacionalnega literarnega razvoja.

Slovenska književnost je v procesu evolucije od svojega začetka do oblikovanja žanrskega sistema ob koncu 19. stoletja preživela več faz, povezanih s potekom evropske zgodovine in primerljivih z usodo drugih evropskih (tudi slovanskih) literatur. [...] Več stoletij je bilo najpomembnejše za slovensko literaturo vprašanje ohranjanja in celovitosti maternega jezika. (Starikova 2010: 9)

Slovenska narodna tradicija izvira predvsem iz zavesti jezikovne identitete. »Ob razmeroma omejenih gospodarskih odnosih znotraj etnične družbe [...] in etnični enotnosti ozemlja je skupni literarni jezik pridobil izjemen pomen« (Frejdzon 1981: 41). Zgodovinska usoda slovenskega naroda je postala temelj posebnega poslanstva, ki ga je začela izvajati nacionalna literatura, in sicer ozaveščanje o enotnosti slovenskega naroda skozi umetniško besedo. Več stoletij je bila vodilna funkcija slovenske literature ohranitev obstoja naroda, to pomeni, da je bila prav v literaturi skoncentrirana vsa moč nacionalne eksistence. Literatura je varovala narodne interese, branila in gojila nacionalne vrednote ter na eni strani polagala v javno zavest v različnih obdobjih slovenske

zgodovine, še posebej na prelomnicah, različne programe nacionalnega preporoda, na drugi strani pa si je prizadevala za vključitev v vseevropski literarni proces. Poseben položaj literature je v veliki meri prispeval k zmanjševanju kulturnega in ideološkega pritiska s strani oblasti držav, del katerih je bila Slovenija tekom zgodovine.

Tudi pri nastajanju *Slovenske literature 20. stoletja* (uredila N. N. Starikova) so sodelovali tako ruski kot slovenski znanstveniki, in sicer J. Žitnik-Serafin, T. Virk, M. Kos, M. Pezdirc Bartol, D. Poniž, K. J. Kozak, T. Toporišič in N. S. Pilko, V. V. Sonkin, N. N. Starikova, T. I. Čepelevskaja. V uvodu je kratka predstavitev sodobne zgodovine Slovenije, na koncu pa so informacije o literaturi, ki je nastala po letu 2000. Osrednji del knjige sestavljata dva dela. Prvi del opisuje obdobje od leta 1918 do petdesetih let prejšnjega stoletja in vsebuje dve poglavji, ki obravnavata literaturo med obema vojnama ter dela, nastala v času druge svetovne vojne in v prvih letih socializma. Drugi del vsebuje tri poglavja, posvečena literaturi v obdobju med leti 1950–1960 in 1970–1980 ter po letu 1990. Vsako poglavje tvorijo trije razdelki, ki so posvečeni pripovedi, poeziji in drami, njihovo zaporedje pa ustreza pomembnosti zvrsti znotraj obdobja. Več pozornosti je namenjene bolj pomembnim avtorjem, kot so E. Kocbek, A. Hieng, V. Zupan, D. Jančar. Gradivo, ki se nanaša na poezijo, vsebuje več ilustrativnih besedil, kar je bilo omogočeno z izidom novih pesniških prevodov v Rusiji. V posebnem poglavju je prvič predstavljena literatura slovenskega izseljenstva. Publikacija vsebuje številne priloge z aktualnimi podatki o takih elementih literarne infrastrukture, kot so periodika in nacionalne literarne nagrade. Monografijo dopolnjuje izbrana bibliografija s seznamom ruskih prevodov slovenskih avtorjev, ki so omenjeni v publikaciji, seznam imen in kratke informacije o avtorjih. Avtorji knjige posvetijo veliko pozornosti zgodovinskemu in političnemu kontekstu, kar je pogojeno s samo naravo obravnavanega obdobja. V 20. stoletju so Slovenijo (kot tudi Evropo) doleteli večji pretresi, in sicer prva in druga svetovna vojna, dramatičen boj proti fašizmu ter državljanska vojna in tudi poskus izgradnje socializma, ki se je končal z razpadom – vse to je prišlo do izraza v marsikaterih umetniških delih različne ideološke in estetske usmerjenosti. Preteklo stoletje je bilo skoraj v celoti obdobje boja ideologij, ko se je Slovenija soočila z izbiro med fašizmom in komunizmom, med komunizmom in demokracijo. Literatura je bila ujeta v samem žarišču tega boja in tako izpostavljena večjim pritiskom, ki so lahko bili bolj ali manj zaznavni, ampak vedno prisotni in so pogosto imeli tudi nasilne represivne oblike, kar je pripeljalo do bistvene ideologizacije umetnosti. V obdobju gradnje socializma je bila literatura še prav posebej podvržena nadzoru oblasti. Ampak tudi v tistem času je umetnost uspela ohraniti določeno avtonomijo. Najbolj učinkovita in intenzivna faza slovenskega literarnega procesa 20. stoletja sta najbrž dve medvojni desetletji, ki ju lahko štejemo za obdobje »vzdušja svobodnega umetniškega iskanja, ideoloških in filozofskih razprav ter večjega umetniškega pluralizma« (Starikova 2006: 217) in obdobje »odjuge« iz šestdesetih let. V času političnega in ideološkega pritiska je literatura premogla specifične oblike upora, ki so zamajale ideološke in umetniške stereotipe in mite ter preprečile nazadovanje procesa emancipacije besede od ideologije. V 20. stoletju se je pojmovanje cilja, funkcije in oblik kulture in literature spreminjalo. Na ta proces so pomembno vplivali tudi znanstvena odkritja, tehnični napredek in novi filozofski sistemi (npr. eksistencializem), ki so radikalno spremenili pojmovanje osebnosti in njene vloge v svetu. Zanimanje za psihoanalizo je spodbudilo razvoj novih oblik samospoznavanja in samoizražanja. Vse to je pustilo pečat v slovenskem kulturnem prostoru. »V 20. stoletju so

se v slovenski literaturi pokazali številni vodilni umetniški trendi, med katerimi lahko izpostavimo ekspresionizem, socialni realizem, modernizem in postmodernizem« (Starikova 2014: 9).

Leksikon južnoslovanskih književnosti (uredila G. J. Iljina) je prvi ruski tezaver, ki predstavlja umetniške dosežke verbalne ustvarjalnosti ene od geopolitičnih, etničnih in jezikovnih evropskih skupin, ki združuje osem južnoslovanskih narodov, in sicer Bolgare, Bosance, Hercegovce, Makedonce, Srbe, Slovence, Hrvate in Črnogorce. Avtorska skupina, ki vključuje tudi strokovnjakinje za slovensko literaturo M. L. Beršadsko, Ž. V. Perkovsko, M. I. Ryžovo, J. A. Sozino, N. N. Starikovo, T. I. Čepelevsko, si sklicujoč na izkušnje domačih in tujih literarnih zgodovinarjev ter na lastne izkušnje pri preučevanju umetnosti in kulture Slovanov prizadeva slediti sodobnemu pojmovanju literarnega razvoja teh narodov od starejših obdobjih do zadnjega desetletja 20. stoletja. Leksikon »omogoča vpogled v osnovne faze zgodovinske in literarne evolucije obravnavanih literatur in posebnosti njihove nacionalne umetniške vsebine, predstavlja pa tudi najvišje dosežke vsake od njih preko ustvarjalnosti njenih najpomembnejših predstavnikov« (Iljina 2012: 13). V skladu z zastavljenimi znanstvenimi cilji vsebuje gradivo v knjigi splošne informacije in podobe pisateljev. Deset teoretičnih člankov obravnava osnovne faze literarnega razvoja: folkloro, srednjeveško literaturo, narodni preporod, romantiko, realizem, moderno, avantgardo, socialistični (socialni ali novi) realizem, modernizem in postmodernizem. Razmerje med splošnim in nacionalnim, univerzalnim in lokalnim, ki ga razkrivajo teoretska poglavja, se podkrepi in opredeli v člankih, posvečenih posameznim avtorjem (slovenska literatura je zastopana s 54 imeni od P. Trubarja do A. Blatnika). Gesla o pisateljih vsebujejo poleg omembe pisateljeve pripadnosti določeni nacionalni literaturi tudi biografske podatke, informacije o njegovi vključenosti v to ali drugo literarno smer ter kratko analizo najpomembnejših del z oceno njegovega prispevka k nacionalni literaturi. Posebej pomembna je predstavitev širšemu občinstvu dosegljive umetnostne in znanstvene literature na to temo v ruskem jeziku. Zaradi boljše preglednosti je knjiga zgrajena po abecednem redu. Zaključuje jo izbrana bibliografija slovanskih literarnih zgodovin, zgodovine ene ali več literatur ter najpomembnejših monografskih študij, ki se nanašajo na posamezna obdobja in literarne trende, vse to v izvirnem jeziku in ruščini. Priložena je tudi bibliografija antologij in zbirk prevodov del južnoslovanskih pisateljev v ruščino. Knjiga vsebuje kazalo imen, seznam najpogostejših okrajšav in razlago političnih, etnografskih in literarnih izrazov.

Monografija N. N. Starikove *Literatura v sociokulturnem prostoru samostojne Slovenije* vsebuje predstavitev najnovejše slovenske literature – proze, poezije in literarne kritike po letu 1991. »Uveljavljanje načela pluralizma v javnem življenju je pripeljalo do sožitja različnih estetskih sistemov v slovenski kulturi. Rezultat je bil izjemen eklekticizem literarne prakse, kombinacija najrazličnejših smernic, poetik in diskurzov« (Starikova 2018: 13). Narava analiziranih umetniških in sociokulturnih pojavov je v določenem smislu določila strukturo knjige, ki jo tvori osem poglavij, v katerih se v problemsko-tipološki in/ali sociokulturni perspektivi kronološko obravnava eden od pojavov, ki so značilni za literarni proces po letu 1991, s čimer se oblikuje njena celovita podoba. Specifičnost trenutnega stanja nacionalne literature, njeni viri, ohranjanje zgodovinske kontinuitete in hkrati odprtost za inovacije so v veliki meri odvisni od tega, kakšna je bila njena usoda v multinacionalni Titovi Jugoslaviji, zato se knjiga začne s poglavjem *Namesto preambule: poetika nesoglasja – literarne razmere v času socializma*. Tukaj gre ob upoštevanju zgodovinskega in kulturnega konteksta za

analizo literarnega življenja Slovenije v času Socialistične federativne republike Jugoslavije. Drugo poglavje *Paradoksi postmodernizma* obravnava mehanizem uvajanja postmodernističnih trendov v slovensko literaturo in vpliv, ki sta ga imeli teorija in praksa postmodernizma na nacionalno literarno paradigmo in umetniško zavest številnih slovenskih avtorjev. Tretje poglavje *Predstavniki ustvarjalne inteligence in »žametna« revolucija: D. Rupel, T. Pavček, T. Pretnar* je posvečeno prispevku slovenskih pisateljev in prevajalcev k demokratičnim dosežkom Slovenije. To so podobe treh uglednih literatov, predstavnikov različnih ustvarjalnih »industrij« – proze in drame, poezije, literarne kritike in prevajanja. Njihovo aktivno državljansko stališče je v veliki meri prispevalo k liberalizaciji razvoja slovenske politične scene. Podrobna analiza literarnega življenja v prvem, »prehodnem« desetletju neodvisnosti v kontekstu zgodovinskih in političnih transformacij, ki so se zgodile, ko je literatura poskušala določiti svoj novi ontološki status, njeni avtorji pa svojo identiteto, je predstavljena v četrtem poglavju *V iskanju identitete. »Tranzicijska« devetdeseta*. Reprezentativna »ženska« smer sodobne slovenske proze je predmet refleksije v petem poglavju *Vox femini. Narativni model »ženskega pisanja«*. Odseva enega od aktualnih trendov sedanjosti: spolna sestava slovenskih pisateljev se je v zadnjih letih bistveno spremenila, dela, ki so jih napisale avtorice, pa vzbujajo veliko zanimanje bralcev, dobivajo visoke ocene kritikov in so redno nominirana za nacionalne literarne nagrade. Dejstvo, da se slovenski avtorji čedalje bolj obračajo k novim, aktualnim temam, ki se nanašajo na družbeno pomembne dogodke, resonančne odmeve nedavne preteklosti (obdobje socializma in razpada Titovega imperija) in sodobnost (rast ksenofobičnih odnosov v slovenski družbi, problemi narodnih manjšin in priseljencev), etična revizija in ponovno ocenjevanje zgodovinskih in nacionalnih izkušenj iz perspektive umetnika pa je bilo podlaga za šesto poglavje *Roman kot odraz političnih in sociokulturnih transformacij – po sledih »jugoslovanske Atlantide«*. Sedmo poglavje *O posebnostih nacionalne pesniške zavesti: od antologije Orfejev spev do epa Vrata nepovrata* se ukvarja s posebnostmi sodobne slovenske poezije, njenimi dosežki in zunanjimi vplivi na nacionalno umetniško zavest. Osmo poglavje *Horizonti alternativ: aktualne literarne študije* najavlja smeri razvoja sodobne literarne vede v Sloveniji. Poglavje *Namesto zaključka* vsebuje kratke zaključke, nato pa sledijo *Priloge*, vključno z referenčnim gradivom o najpomembnejših revijah in zbirkah literarne kritike, literarnih festivalih in nagradah. Monografijo dopolnjujejo bibliografski podatki (seznam slovenskih romanov 2009–2012, izbrana znanstvena bibliografija) in kazalo imen.

Predstavljene knjige imajo pomembno kognitivno, estetsko in informacijsko funkcijo, ker seznanjajo ruske (tudi rusko govoreče) študente in druge bralce tako z literarnimi dosežki slovenskih avtorjev kot s »celovitim literarnim sistemom« (Hladnik 2009: 45) slovenskega kulturnega prostora.

Viri in literatura

ФРЕЙДЗОН, Владимир, 1981: Некоторые черты формирования наций в Австрийской империи. Илья Миллер, Владимир Фрейдзон (отв.ред.): *Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе*. Москва: Наука. 28–50.

HLADNIK, Miran, 2009: Slovenska književnost na Filozofski fakulteti 1919–1979–2009. Jerca Vogel (ur.): *Slovenistika: pogledi na eno od ustanovnih strok Univerze v Ljubljani ob njeni 90-letnici*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 29–47.

ИЛЬИНА, Галина, 2012: *Предисловие: Лексикон южнославянских литератур*. Москва: Индрик. 7–14.

Лексикон южнославянских литератур, 2012. Галина Ильина (отв.ред.). Москва: Индрик.

- Словенская литература XX века*, 2014. Надежда Старикова (отв.ред.). Москва: Индрик.
- Словенская литература от истоков до рубежа XIX-XX вв.*, 2010. Надежда Старикова (отв.ред.). Москва: Индрик.
- СТАРИКОВА, Надежда, 2006: Словенский исторический роман в XX в.: национальное и универсальное. Юрий Богданов (отв. ред): *Итоги литературного развития в XX веке в проблемно-типологическом освещении. Центральная и Юго-Восточная Европа*. Москва: Индрик. 216–243.
- СТАРИКОВА, Надежда, 2010: *Введение // Словенская литература от истоков до рубежа XIX-XX вв.* Москва: Индрик. 7–14.
- СТАРИКОВА, Надежда, 2014: *Введение: Словенская литература XX века*. Москва: Индрик. 7–13.
- СТАРИКОВА, Надежда, 2018: *Литература в социокультурном пространстве независимой Словении*. Москва: Индрик.

Anna Stefan

Filološka fakulteta, Lodž

DOI: 10.4312/SSJLK.55.208-217

O težavah pri sklanjanju v slovenščini (na primeru poljskih govorcev slovenščine)

Pri poučevanju tujega jezika razvijamo sporazumevalne jezikovne zmožnosti (slovnico, besedišče ...) in vse štiri sporazumevalne dejavnosti (govorjenje, poslušanje, branje in pisanje). Študenti hkrati pridobivajo teoretično in praktično znanje na vseh omenjenih področjih. Med njimi ima posebno vlogo sklanjanje, ki lahko vpliva na razumljivost v procesu komunikacije. Napake in težave so sestavni del učenja tujega jezika na vseh stopnjah. Namen prispevka je prikazati nekatere težave, ki jih imajo poljski govorniki slovenščine s sklanjanjem samostalnikov moškega spola. Prvi del prispevka je namenjen kratkemu teoretičnemu opisu kategorije sklona, drugi del pa predstavitvi izbranih težav ali napak, ki jih delajo poljski študenti.

morfologija, sklanjanje, samostalniki moškega spola, slovenščina, poljščina

Teaching foreign languages encompasses various activities in areas like grammar, vocabulary, speaking, listening, reading and writing; in all these areas students gain both theoretical and practical knowledge. Among them, a particular role belongs to declension, which aids understandability in the communication process. Errors and problems are an integral part of learning a foreign language. The purpose of the paper is to show the selected problems that Polish speakers of Slovene have with the proper form of male nouns. The first part of the paper outlines a short theoretical description of the category of case. The second part presents selected problems or mistakes made by Polish students.

morphology, declension, masculine noun, Slovene language, Polish language

1 Uvod

Poučevanje tujega jezika je kompleksna dejavnost, ki vključuje poučevanje besedišča in slovničnih pravil, hkrati pa tudi vedenja, kako pridobljeno jezikovno znanje uporabljati v različnih sporazumevalnih dejavnostih, npr. pri govorjenju in pisanju ali poslušanju in branju. Študenti hkrati pridobivajo teoretično in praktično znanje na vseh omenjenih ravneh. Mednje spada tudi sklanjanje kot del oblikoslovja, ki kaže na razmerje med besedami. V procesu učenja tujega jezika je osrednja komunikacijska funkcija, saj želimo, da bi se govorniki lahko čim prej sporazumevali. Pomembno vlogo pri tem igrajo motivacija, individualne značilnosti učečih se ter kulturološke značilnosti. V skladu s praktično naravnostjo učečim se predstavljamo jezikovni sistem tujega jezika in jih učimo uporabljati pridobljeno znanje v sporazumevalnem procesu, poleg tega pa jih seznanimo z veščinami, ki jim bodo pomagale pri učenju tujega jezika (Frank 2015).

Napake in težave so sestavni del učenja tujega jezika na vseh stopnjah. To so odstopanja od pričakovanega, ustreznega in pravičnega ter pomenijo določeno vrsto neuspešnosti v jezikovni produkciji (Pirih Svetina 2003: 18). Gre za oblike in strukture, ki jih v enakem kontekstu in v enakih pogojih govorniki prvega jezika ne bi tvorili. Delanje napak je neločljiv in naraven element pri učenju tujega jezika, kar kažejo različne študije (Arizankovska 2009; Kobos, Pirih Svetina 2009; Tanaš 2008).

Slovenski in poljski jezik, ki spadata v slovansko jezikovno skupino, sta si podobna, vendar je pri poučevanju slovenščine za govorce poljščine¹ moč opaziti ponavljajoče se slovnične napake, ki so zanimive tako z vidika primerjalnega jezikoslovja kot jezikovne didaktike (Będkowska-Kopczyk 2009: 75). Namen prispevka je pokazati nekatere težave, ki jih imajo poljski govorci slovenščine s sklanjanjem samostalnikov. Prvi del prispevka je namenjen kratkemu teoretičnemu opisu kategorije sklona ter paradigmam sklanjanja. Drugi del pa je predstavitev nekaterih napak poljskih govorcev, ki se učijo slovenščino kot tuji jezik. Vsi navedeni primeri v nadaljevanju izhajajo iz praktičnih izkušenj² pri poučevanju slovenščine v okviru študija slavistike na Filološki fakulteti Univerze v Lodžu. Ker je tema zelo široka in se z njo lahko ukvarjamo na različnih teoretičnih izhodiščih, je v tem prispevku omejena samo na izbrane oblikoslovne težave, ki se nanašajo predvsem na samostalniške (ter pridevniške) besede moškega spola. Primerjava obeh jezikov pokaže, da sta si slovenščina in poljščina glede sklanjanja precej podobni, toda napake so vseeno prisotne in se ponavljajo ne glede na stopnjo znanja jezika.

2 Kategorija sklona

2.1

Kategorija sklona je temeljna oblikoslovna kategorija samostalnikov, zaimkov, pridevnikov in nekaterih vrst števnikov in kaže na odnos do drugih delov v stavku, npr. polj. *czytam książkę, cieszę się książką, okładka książki*, sln. *berem knjigo, veselim se knjige, platnica knjige* (Stefan 2018: 263).

V poljščini in slovenščini skoraj vse samostalniške ter pridevniške besede tvorijo paradigmo različnih oblik, ki se razlikujejo glede na sklon. Seveda obstajajo besede, predvsem tujke (npr. polj. samostalniška *jury*, sln. pridevnik *roza*), ki se sklanjajo z ničtim obrazilom,³ vendar na podlagi konteksta lahko določimo, za kateri sklon gre.

Slovenščina ima šest sklonov (izjemoma v stilni rabi še sedmega): imenovalnik (I) ali nominativ, rodilnik (R) ali genitiv, dajalnik (D) ali dativ, tožilnik (T) ali akuzativ, mestnik (M) ali lokativ, orodnik (O) ali instrumental, izjemoma še zvalnik (Z) ali vokativ (Toporišič 2004: 267). Poleg kategorije sklona slovenski samostalniki izkazujejo še kategorijo spola, in sicer moški (maskulinum), ženski (femininum) in srednji (neutrum), ter števila, in sicer ednino (ed./singular), dvojino (dv./dual) in množino (mn./plural). Poljščina ima sedem sklonov in dve števili, v ednini pozna tri spole (in sicer moškega, ženskega, srednjega), v množini pa t. i. moškoosebnega (polj. *męskoosobowy*) in moškoneosebnega (polj. *męskonieosobowy*) (Nagórko 2010: 229).

2.2

Vsak sklon ima v stavku svojo vlogo. V prispevku bomo predstavili glavne vloge po Toporišču (1992, 2004: 268–270). V slovenščini in poljščini so vloge sklonov podobne, zato jih lahko posplošimo. *Imenovalnik* izraža med drugimi osebek, povedkovo določilo, prisamostalniški ujemalni prilastek ali desni neujemalni prilastek, npr.:

¹ V nadaljevanju se osredotočamo na poučevanje poljščine v okviru študija slavistike.

² Vsi navedeni primeri so vzeti iz pisne produkcije študentov Univerze v Lodžu v okviru vaj, testov, kolokvijev oz. izpitov. Gre za zelo pogoste napake.

³ V poljščini se te besede ne sklanjajo.

- (1) Marija piše pismo.
Mari pisze list.
- (2) Čudni časi so prišli.
Nadeszły dziwne czasy.
- (3) Hrast je drevo.
Dąb jest drzewem.
- (4) ptica pevka;
ptak śpiewak;
- (5) hotel Turist;
hotel Turist.

Rodilnik v stavku izraža predvsem različne vrste predmeta, in sicer prvi premi, zanikani, delni predmet, ali pa tudi osebek, npr.:

- (6) Kdo se boji Virginije Woolf?
Kto się boi Virgini Woolf?
- (7) Ko zaspal bom, ne kopljite jame.
Kiedy umrę, nie kopcie grobu.
- (8) narezati kruha in slanine;
nakroić chleba i wędliny;
- (9) Marije ni doma.
Marii nie ma w domu.

V primerjavi z drugimi praindoevropskimi sklanjatvenimi sistemi je *rodilnik* zelo težaven in se še posebej razlikuje od ostalih sklonov, predvsem zaradi večpomenskosti ter številnih vlog, ki jih opravlja v skladenjskem sistemu. V poljščini je oblika *rodilnika* tudi najpogostejše sredstvo za izražanje svojine, npr.:

- (10) dom ojca;
očetova hiša;⁴

Rodilnik je, poleg imenovalnika in tožilnika, imenovan slovnčni sklon, saj ima primarno skladenjsko vlogo. Njegova osnovna vloga je samostalniški prilastek in izražanje različnih tipov razmerij, ki so sploh možni med dvema poimenovanjema stvari (Stefan 2018: 265).

Dajalnik v stavku izraža med drugimi edini predmet, nosilca stanja ali poteka pa tudi čustveno zavzetost, npr.:

- (9) Slabo mi je.
Źle się czuję.
- (10) Bodi domovini in jeziku zvest.
Bądź wierny ojczyźnie i językowi.

⁴ V knjižni slovenščini svojino pogosteje izražajo svojilni pridevniki (primer 10). V pogovorni slovenščini je možna oblika z *rodilnikom*, in sicer *hiša od očeta*.

- (11) Iti nam bo domov.
Trzeba nam do domu.
- (12) So črni lasje mi in črne oči.
Moje oczy i włosy są czarne.⁵
- (13) Da si mi zdrav.
Bądź mi zdrow.

S *tožilnikom* se izraža predvsem predmet, nosilec stanja, prislovno določilo časa, mere itn., npr.:

- (14) Poklical si me k sebi.
Zawołaleś mnie do siebie.
- (15) Ivanko je bilo strah.
Ivanka się bała.⁶
- (16) Cele dneve se uči.
Całe dnie się uczy.

Mestnik in *orodnik* se uporabljata predvsem predložno. Poleg tega, da mestnik označuje okoliščino, pa se uporablja kot logični osebek, npr.:

- (17) Hodi po hribih.
Chodzi po górach.
- (18) Pri sosedovih pa danes ni miru.
U sąsiadów dziś nie ma spokoju.

Orodnik je poleg predložne rabe redko predmeten ali dopolnilen, npr.:

- (19) Ukvarja se s književnostjo.
Zajmuje się literaturą.

2.3

Pregibne besede so sestavljene iz dveh delov, to je osnove in končnice. Osnova, ki je nosilka predmetnega pomena, se s pregibanjem ne spreminja, končnica, nosilka slovničnega pomena, pa se spreminja. Posamezne pregibne besedne vrste se delijo po oblikoslovnih vzorcih ali paradigmah. V obeh jezikih so samostalniške besede razvrščene v sklanjatve glede na spol. Posamezne pregibne besedne vrste se delijo po oblikoslovnih vzorcih ali paradigmah. Samostalniške besede poznajo štiri sklanjatve za vsak spol (Toporišič 2004: 257).

	moška		ženska		srednja	
1. sklanjatev	korak	-a -u	postava	-e -i	jezero	-a -u
2. sklanjatev	vojvoda	-e -i	perut	-i -i	jaz mene	-i
3. sklanjatev	a	– –	mami	– –	vremja	– –
4. sklanjatev	Koseski	-ega -emu	dežurna	-e -i	Krško	-ega -emu

⁵ Pripadnost v poljščini izražamo z drugim sklonom, in sicer z roditelnikom.

⁶ V poljščini z imenovalnikom.

Po pravilih *Slovenskega pravopisa* (SP: §758) v prvo moško sklanjatev spadajo:

a) samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine končnice -a, -u, -e, npr.:

(20) korak -a, pes psa, grad -a/-ú, dan dne/dneva;

krok -u; pies psa, dzień dnia;

b) samo množinski samostalniki, ki imajo v imenovalniku končnico -i, v rodilniku pa -ov/-ev, npr.:

(21) možgani -ov, starši -ev;

mózg -u; rodzice -ów;

c) kratični samostalniki, ki se ne končujejo na nenaglašeni -a, npr.:

(22) Tam -a;

Tam -a;

č) tuja lastna imena iz neslovanskih jezikov, ki se v izgovoru končajo na -ski, npr.:

(23) Tedeschi -ja, McClosky -ja, Kreisky -ja;

Tedeschi -ego; McClosky -ego; Kreisky -ego.

Prva moška sklanjatev ima tudi nekaj posebnosti, med njimi je podaljšanje osnove z -j. Samostalniki, katerih osnova se končuje na govorni samoglasnik -i/-í, -u/-ú, -a/-â, -o/-ó, -e/-é ali (pogosto) na -r v sklonih z neničto končnico, osnovo podaljšujejo z -j (Toporišič 2004: 280), npr.:

a) občna imena:

(24) kolar -ja, gliser -ja, abonma -ja, apartma -ja, taksi -ja, debi -ja, intervju -ja, iglu -ja, rolo -ja, metro -ja;

kołodziej -ja, motorówka -i, apartament -u, taksi -, debiut -u, wywiad -u, iglo -, roleta -y, metro -a;

b) lastna imena:

(25) Sever -ja, Mostar -ja, Schiller -ja;

Sever -a, Mostar -u, Schiller -a;

(26) Zola -ja, Galilei -ja [galileja], Curie -ja [kurija], Nehru -ja, Rousseau -ja [rusoja], Crusoe -ja [kruzoja];

Zola -i, Galileusz -a, Curie -, Nehru - Rousseau -, Crusoe -.

Tuja občna in tuja lastna imena so lahko zelo težavna, in sicer ne samo za Poljake, temveč tudi za rojene govorce. Pri prevodu v poljščino lahko vidimo razlike v spolu že na nekaterih naslednjih primerih, npr. *gliser* je v poljščini ženskega spola in tudi na splošno velja, da se v poljščini več tujk ne sklanja, npr. *taksi*, *iglo*.

2.4

Čeprav se poljski jezikoslovci trudijo poenotiti sklanjatvene vzorce v poljščini, so ti še vedno precej raznoliki in pestri. Poglejmo najbolj popularne vzorce sklanjatev samostalnikov v poljščini (Nagórko 2010: 233–236):

moška sklanjatev	dar -u, harcerz -a, zlepek -a
ženska sklanjatev	mama -y, ciocia -i, przyjaźń -i
srednja sklanjatev	tło -a, cięłę, cięłęcia, wzgórze -a

Tako v slovenščini kot tudi v poljščini imajo v rodilniku ednine nekateri samostalniki moškega spola dve končnici, in sicer -a ali -u; v poljščini pravilo izbora končnice ni jasno (Jadacka 2013: 21–22). Končnico -a imajo predvsem poimenovanja oseb, živali, orodja, mer, mesecev, sadja itn., npr.:

- (27) lekarz -a, krokodyl -a, garnek -a, kilometr -a, marzec -a, ananas -a;
zdravnik -a, krokodil -a, lonec -a, kilometer -a, marec -a, ananas -a.

Končnica -u je značilna za abstraktna, materialna in druga poimenovanja, pa tudi za izposojenke, npr.:

- (28) czar -u, bursztyn -u, tłum -u, parkiet -u, tort -u;
čar -a, jantar -a, množica -e, parket -a, torta -e.

V poljskem jeziku lahko opazimo več novih oz. prevzetih besed, ki se ne sklanjajo in so pogosto srednjega spola, npr.:

- (29) curry –, disco –; euro –, graffiti –; party –; tabu –; itn.

Sem spadajo tudi nekatere tujke, ki se končujejo s samoglasnikom. V slovenščini so te besede pogostejše moškega spola in se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, pri čemer pogosto prihaja do podaljšave z -j, npr.:

- (30) kari -ja; disko -a; evro -a; grafit -a; party ali parti -ja; tabu -ja.

3 Nekateri težave s slovenskimi skloni

3.1

Pri sklanjatvah v obeh jezikih lahko opazimo t. i. sklonski sinkretizem. To pomeni, da so oblike slovnično enake, prihaja pa do razvidne skladenjske razlike. K primerom sklonskega sinkretizma spadajo iste oblike rodilnika in tožilnika samostalnikov moškega spola v ednini, kar je značilno za kategorijo živosti. Podspol živosti je nastal že v praslovanščini in se je nanašal na tožilnik ednine samostalnikov moškega spola, ki so se razdelili na žive in nežive samostalnike. Samostalniki moškega spola s kategorijo živosti imajo ne glede na sklanjatveni vzorec tožilniško končnico -a, ki je enaka rodilniški, npr.:

- (31) vidim človeka, psa, duha;
widzę człowieka, psa, ducha.

Neživi samostalniki pa imajo tožilniško končnico enako imenovalniku, npr.:

- (32) vidim zvezek, avto, grad;
widzę zeszyt, samochód, zamek.

V obeh jezikih obstaja nekaj skupin samostalnikov, ki imajo kljub neživosti v tožilniku ednine končnico -a. Sem spadajo poimenovanja avtomobilov, kart, bolezni, nagrad itn.

- (33) Ima golfa / mercedesa.
Ma golfa / mercedesa.
(34) Daj asa / kralja.
Daj asa / króla.
(35) Ima tumor / alzheimerja.
Ma guza / Alzheimera.

Kategorija živosti ni natančno opisana v slovenskem jeziku; poleg tega pri realizaciji kategorije živosti obstaja velika razlika med pisnim in govornim jezikom in tudi rojeni govorci imajo nemalo-krat težave z izbiro končnice (Weiss 2013). Pokazalo se je, da tudi poljski študenti pogosto izbira-jo napačno končnico, npr.:

- (36) *Ponoči lahko vidimo Mars / Merkur.⁷
W nocy możemy zobaczyć Marsa / Merkurego.
- (37) *Pije vipavec / teran.
Pije vipavca / terana.
- (38) *Sosedu so odkrili tumor / alzheimer.
Sąsiadce zdiagnozowali guza / Alzhaimera.

Težave z rabo tožilnika in roditelja so nastale zaradi sorodnosti teh sklonov, kar se vidi že pri vprašalnicah za roditelja, in sicer *koga*, *česa*, ter vprašalnicah za tožilnik *koga*, *kaj*. Tožilnik ednine, ki je enak roditelju, imajo predvsem samostalniki s kategorijo živosti, toda v poljščini narašča število moških neživih imen, ki imajo tožilnik enak roditelju. Roditeljska končnica *-a* je zelo pogosta v poljščini v pogovornem jeziku, npr.:

- (39) piše maila, wysyła smsa, kupuje laptopa;
piše mejla, pošilja sms (sporočilo), kupuje tablico.

Verjetno se po podobni analogiji ta roditeljska končnica širi in namesto:

- (40) podaj but, ma tablet;
daj čevelj, ima tablico;
veliko Poljakov reče:
- (41) *podaj buta, ma tableta.

Poljski jezikoslovci to tendenco včasih imenujejo »roditeljska moda«, ki se zelo širi pri najnovej-šem besedišču. Prvotna oblika tožilnika (enaka imenovalniku) se uporabnikom poljščine ne zdi dovolj izrazita. Verjetno bi radi poudarili, da ne gre za samostalnik v imenovalniku. Študenti prena-šajo to tendenco iz poljščine v slovenščino. Poglejmo nekaj primerov:

- (42) *Kupil sem najnovšega appla / najnovejšega applea.⁸
Kupiłem najnowsze Apple'a.
- (43) *Ima huaweja / huaweia.
Ma Huawei'a.
- (44) *Tone piše mejla.
Tone pisze mejla.
- (45) *Gre v Špara / Merkatorja.⁹
Idzie do Interspara / Lidla.

V poljščini je tožilnik enak roditelju pri t. i. moškoosebnih samostalnikih tudi v množini, npr.:

- (46) widzę chłopców, nauczycieli.

⁷ Zvezdica pred stavkom oz. povedjo pomeni napačno rabo sklonov.

⁸ Oblike z roditeljem kot v primeru 42 so možne tudi v slovenskem pogovornem jeziku.

⁹ Glagoli premikanja potrebujejo tožilnik, ki bi moral biti v tem primeru enak imenovalniku. V govornem jeziku lahko sliši-mo tudi to obliko, kar povzroča težave tujim govorcem.

Slovenščina pa ima tudi v množini obliko tožilnika, in sicer:

(47) vidim fante, učitelje.

To je zelo pogosta napaka, ki se v različnih variantah pojavlja pri poljskih študentih, npr.:

(48) *Imam slovenskih prijateljev.

Mam słoweńskich przyjaciół.

(49) *Na potovanjih spoznavam novih ljudi / novih ljudeh.

W podróży poznaję nowych ludzi.

(50) *Slovenci navijajo za svojih odbojkarjev / svojih odbojkarov?

Słoweńcy kibicują swoim siatkarzom.

Poleg nepravilne končnice tožilnika so prisotne tudi druge napake, kot npr. umanjkanje preme-ne glasov ali pa so študenti uporabili čisto drugi sklon.

3.2

Posebno skupino samostalnikov tvorijo nekatere prevzete samostalniške besede v slovenščini (Stefan 2019). Kot primer pogledajmo samostalnike, katerih osnova se končuje na samoglasnik. Vse te besede se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi s podaljšavo osnove z *-j*. Besede so z različnih področij, med drugimi s področja kulinarike, novih tehnologij, povezanih zlasti z računalništvom in elektroniko, umetnosti, športnih dejavnosti in podobno, npr.

(51) curry / kari -ja, PC / pisi -ja, reggae/regi -ja, vegi -ja;

curry -, PC -, reggae -, wegetarianin -a.

Do podaljšanja osnove z *-j* pride tudi pri samostalniki moškega spola, ki se končujejo z *-r*, npr. pri poimenovanjih poklicev oz. vršilcev dejanja, pa tudi poimenovanjih naprav, strojev in drugih predmetov ter slogovno zaznamovanih besedah (pozitivno ali negativno). Takega podaljšanja poljščina ne pozna, ampak so zanjo značilne različne premene glasov, npr.:

(52) blogger -ja, sommelier/somelje -ja, frajer -ja, toner -ja;

blogger -a, sommelier -a, frajer -a, toner -a / -u.

Pri številnih prevzetih besedah lahko nastanejo dvomi in dileme npr. zaradi dvojnega zapisa ali izgovarjave, kar potem bistveno vpliva na sklanjatveni vzorec. Poljski študenti imajo različne težave s sklonskimi oblikami. Pogledajmo nekaj primerov:

(53) *Nekateri ljudje imajo grozne tate.

Niektórzy ludzie mają brzydkie tatuaże.

(54) *Ne maram tiramisa / tiramisu.

Nie lubię tiramisu.

(55) *Naročili so torto z maskarponom / mascarpone / maskarponetom.

Zamówiliśmy tort z (serkiem) mascaropone.

(56) *Najraje počiva v jacuzzi / jaccuzi.

Najchętniej odpoczywa w jaccuzi.

(57) *Ne pije smoothie / smuta.

Nie lubi pić smoothie.

3.3

Naslednja težava je sklanjanje *domačih in tujih lastnih imen* v slovenščini. Kot je bilo že rečeno, samostalniki, katerih osnova se končuje na govorjeni samoglasnik *-i/-í, -u/-ú, -a/-â, -o/-ô, -e/-é* ali (pogosto) na *-r*, v sklonih z neničto končnico osnovo podaljšujejo z *-j*. V tej skupini najdemo tako domača kot tuja lastna imena, in sicer:

- (58) Kette -ja, Nehru -ja, Epir -ja, Singapur -ja;
Kette -ego, Nehru —, Epir -a, Singapur -ru.

Pri domačih imenih na *-e* osnovo podaljšujemo s *-t*:

- (59) Tone -eta, France -eta;
Tone -ego, Franc -a.

Študenti so sicer seznanjeni s pravili,¹⁰ vendar pri tvorjenju prihaja do napak. Nastajajo precej različni primeri, npr.:

- (60) *Poznam Vojko / Vojkota.
Znam Vojka.
(61) *Pozdravil je Smoleja¹¹ / Jura.
Pozdrowił Smola / Jura.
(62) *Rada imam Gregora / Severa / Pahora.
Kocham Gregora / Severa / Pahora.
(63) *Išče Vika / Fabiana¹².
Szuka Vika / Fabianiego.
(64) Ali si že kdaj bil v Peru / Mostaru¹³ / Tivolih?
Czy byłeś już kiedyś w Peru / Mostarze / Tivoli?
(65) Svetovno prvenstvo bo v Čilah / Čileju.
Mistrzostwa świata będą w Chile.
(66) Ne pozna Videma / Kopera / Mariborja.
Nie zna Vidma / Kopra / Mariboru.

Slovenske in poljske sklanjatvene paradigme so si sicer precej podobne, vendar študentom vseeno povzročajo težave, predvsem pri tvorjenju. Študenti sami potrjujejo, da imajo največ težav prav pri pravilni rabi roditelja.

4 Zaključek

Napaka se kaže kot odklon od jezikovne norme in je kazalec trenutne nezmožnosti pravilne uporabe tujega jezika (Pirih Svetina 2003). Ampak v procesu učenja tujega jezika so jezikovne napake sestaven in neizogiben pojav. Neizogibna narava jezikovnih napak ne pomeni, da jih je treba dopuščati in da je mogoče pričakovati spontano izločanje. Mogoče in nujno je uporabiti takšne

¹⁰ Pogosta praksa je, da samostalnikom pripisujemo roditelja, ker njihova oblika določa paradigmo.

¹¹ Gre za priimek Smole, obstaja pa tudi priimek Smolej in takrat je ta oblika pravilna.

¹² V tem primeru je mišljeno ime Fabiani in ne Fabian.

¹³ Tukaj je mogoč vpliv srbsčine/hrvaščine.

ukrepe, s katerimi preprečujemo pretirano pojavljanje jezikovnih napak. Mednje spadajo upoštevanje različnih konkretnih nalog in pogojev učnega procesa ter oblikovanje praktičnih navad in veščin pri učenju tujega jezika.

Kratka primerjava slovenskega in poljskega jezika je pokazala, da sta si slovenščina in poljščina glede sklanjanja precej podobni, toda napake so vseeno prisotne in se ponavljajo ne glede na stopnjo znanja jezika. Pri sorodnih jezikih, kot sta slovenščina in poljščina, moramo študentom pokazati čim več skupnih točk, da bi lahko na tej podlagi gradili svoj individualni sistem učenja tujega jezika. Vendar se morajo študenti zavedati številnih razlik, ki so prisotne in nujne ter delajo posamezni jezik svojevrsten, drugačen od drugih. V slovenščini obstaja veliko izjem pri samostalniških sklanjatvah, veliko jih je že samo pri samostalnikih moškega spola. Vse to otežuje učenje jezika in od študentov zahteva posebno pozornost.

Literatura

- ARIZANKOVSKA, Lidija, 2009: Slovenščina kot tuji jezik – težave, s katerimi se srečujejo govorniki makedonščine. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–32. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Arizanovska.pdf>
- BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2009: Poučevanje slovenskega jezika za Poljake v kognitivnem pristopu: (izbrani vidiki). *Slavia Centralis* 2/2. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 75–88. <https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/7304/SC.2009.2.75-88.pdf;sequence=1>
- FRANK, Meta, 2015: Poučevanje ruščine kot tujega jezika v slovenskem prostoru. *Vestnik za tuje jezike* 7/1. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 229–253. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-KI1KP622/b32f362b-b9f6-44f9-8c8a-6a3dd7a05b06/PDF>
- JADACKA, Hanna, 2013: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KOBOS, Zuzanna, PIRIH SVETINA, Nataša, 2009: Učenje in poučevanje slovenščine kot neprvega jezika v Sloveniji. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 203–209. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Kobos_Pirih.pdf
- NAGÓRKÓ, Alicja, 2010: *Podręczna gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2003: Napaka v ogledalu procesa učenja tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 48/2. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 17–26.
- Slovenski pravopis*. https://fran.si/134/slovenski-pravopis/datoteke/Pravopis_Pravila.pdf (dostop 28. 3. 2019)
- STEFAN, Anna, 2018: Raba rodnika in tožilnika v poljščini in slovenščini. *Die Welt der Slaven Sammelbande* 64. 263–271.
- STEFAN, Anna, 2019: Sklanjanje novejšega besedja v slovenščini (v tisku).
- TANAŚ, Danuta, 2008: O profilaktyce i korekcje błędów językowych. *Roczniki Humanistyczne* LVI/7. Lublin Towarzystwo Naukowe KUL. 121–129.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- WIESS, Peter, 2013: Kategorija živosti v govorih spodnje Zadrebke doline. *Jezikoslovni zapiski* 19/2. Ljubljana: ZRC SAZU. 193–206.

Jasmina Šuler Galos

Filozofska fakulteta, Ljubljana; Inštitut za zahodno in južno slavistiko, Varšava

DOI: 10.4312/SSJLK.55.218-224

Pripovedna dela kot učno gradivo pri pouku slovenščine kot tujega jezika

V prispevku je predstavljena ena od metod za obravnavanje literarne pripovedi pri pouku slovenščine kot tujega jezika. Ponuja splošni okvir za pripravo učnega načrta na nadaljevalni in izpopolnjevalni stopnji. Delo z besedilom je razdeljeno na tri sklope. V prvem so poudarjeni izkušnje in zanimanja študentov, v drugem je v ospredju fikijski svet kot avtonomna celota, tretji pa je posvečen analizi besedila glede na izbrano pripovedno prvinu, ki je hkrati kulturno pomenljiva. V teoretičnem delu se prispevek opira na dva, zdaj že klasična, teoretična preobrata: komunikacijsko teorijo pri učenju tujih jezikov in recepcijsko estetiko. V članku je uporabljena Ingardnova teza o shematičnosti in nedoločenosti literarnega dela. Primarni cilj predlaganega didaktičnega vzorca ni razvijanje jezikovnega znanja, temveč priprava študentov na dialog z besedilom, v ospredju sta torej kulturni in osebnostnorazvojni vidik.

literarno delo, komunikacijska zmožnost, konkretizacija, vrzel, literarna prвина

The article presents one of the possible methods of incorporating literary prose into teaching the Slovene language. It proposes a general framework for preparing lecture plans at the advanced and proficiency levels. Work with texts is divided into three parts. The first emphasises students' experiences and interests, the second focuses on the fictional world as an autonomous whole, and the third is dedicated to text analysis based on a chosen culturally significant storytelling element. The article starts from two classic theoretical turning points: communication theory as used in learning foreign languages, and reception theory. The article uses Ingarden's thesis of the schematic and undefined nature of a literary work. The major goal of the proposed didactic framework is not to develop linguistic knowledge, but to prepare the students for a dialogue with the text. For this reason, the work focuses on the perspective of culture and self-development.

work of literature, communicative competence, concretisation, gap, narrative element

Srečanje z literarnimi besedili je drugim jezikovnim srečanjem podobno po tem, da njegov cilj ni gola izmenjava informacij, temveč vzpostavitev dialoga, v katerem se na presečišču govornih aktov poraja smisel. Besedilo tako postane del bralčeve individualne izkušnje, prej tuja kultura pa, vsaj delno, »bližnja« kultura.

Po drugi strani pa tako glotodidaktiki¹ kot literarni zgodovinarji svariijo pred nepremišljeno uporabo (izrabo) literarnih besedil pri pouku tujih jezikov.² Zadržki literarnih zgodovinarjev – ne samo tistih, ki razumejo literarno delo kot samozadostno celoto, ki jo velja interpretirati, torej poiskati v njej imanentno prisotni smisel – so povezani s strahom pred instrumentalnim obravnavanjem literarnega gradiva in nujnimi poenostavitvami, ki povzročajo izgubo ali okrnitev estetske funkcije. Pomisleki, ki jih navajajo učitelji tujih jezikov, pa se ponavadi nanašajo na leksikalno in stilistično zapletenost literarnih besedil, ki je posledica različnih potujitvenih strategij. Komunikacijski pristop, ki že skoraj

1 Glotodidaktika se posveča učenju in poučevanju tujih jezikov. Je izrazito interdisciplinarno zasnovana veja uporabnega jezikoslovja, upošteva torej dognanja številnih znanstvenih disciplin, predvsem psihologije, antropologije in pedagogike.

2 Pozitivne in negativne plati obravnavanja umetnostnih besedil pri pouku tujega jezika so pregledno predstavljene v Pezdirc Bartol 1998: 211–226.

petdeset let prevladuje v jezikovnih učilnicah, daje prednost opisu slovničnih struktur in govornih položajev, za katere predpostavlja, da so značilni za določeno kulturo. Pri tem je komunikacijska zmožnost pogosto interpretirana kot razumevanje tujega sporočila, odziv nanj in tvorjenje novega sporočila v ideološko nevtralnih govornih položajih. Uporaba literarnih besedil pri pouku tujega jezika je v tem primeru podrejena načelu uporabnosti, zato se pojavlja kot:

- a) ponazoritev izbranega slovničnega problema (npr. sklanjatvenega vzorca kot v pesmi *Hiša* Nika Grafenauerja),
- b) kot svojevrsten premor pred obdelavo »prave« snovi ali po njej,
- c) kot dodatek za ambiciozne študente ali
- č) kot ponazoritev konkretnega fenomena iz kataloga izumljene tradicije³ (npr. pripovedka *Kurenti*).

Na višjih stopnjah jezikovnega znanja učitelji opisana izhodišča nadgrajujejo z različnimi literarnozgodovinskimi metodami. V prispevku je predstavljen hermenevtični pristop, katerega temeljno določilo pravi, da mora bralec dovoliti literarnemu delu, da ga nagovori.

Pri tem se moramo zavedati, da se tak idealni komunikacijski model včasih navidezno prekriva s spremembami, ki so posledica popularizacije sodobnih družb. Hermenevtično vpletanje bralca in njegovih predispozicij ter vednosti (t. i. predsodbe) v razumevanje literarnega dela v praksi včasih težko ločujemo od realne zavezanosti individualiziranemu užitku. Prav individualizirani užitek – in ne več nezahtevna zabava – je, kot dokazuje Marek Krajewski, najopaznejša sestavina popkulture, ki od znotraj določa vsa področja sodobnega družbenega življenja, torej tudi jezikovno didaktiko. Prav zato aktualizacija literarnih del (primerjava Batmana in Martina Krpana, Cankarjeva pripoved v obliki stripa) danes za večino učiteljev ni vprašljiva.

Popularizacija resničnosti temelji na tem, da so posamezna družbena področja (politike, religije, znanosti, umetnosti, vsakdanjega življenja) pomembna toliko, kolikor jih določa kategorija užitka, in sicer raznovrstnega užitka, prilagojenega neponovljivi osebnostni strukturi vsakega posameznika. Z razvojem tega procesa postaja popularna kultura, ki je bila na začetku razumljena kot obroben pojav, prevladujoča, načela, na katera se opira, pa začenjajo obvezovati na vseh področjih našega življenja. (Krajewski 2005: 39)

V prispevku so literarno-jezikovne učne ure (množina je tu žal nujna) predstavljene v obliki tristo-penjske sheme s številnimi prostimi vezmi, na katere bralec veže svoje izkušnje (prav zato je prilagoditev literarnega besedila študentom ključna). Izhodišče za obravnavo so neliterarna besedila in krajši odlomki iz literarnih del, katerih tematika je študentom blizu, ter jezikovne strukture, ki jih ti vsaj delno poznajo. Matej Klemen⁴ na tej stopnji svetuje uporabo neliterarnih avtentičnih besedil, ki so tematsko ali kako drugače povezana z literarnim delom. Druga stopnja je posvečena delu s kratkimi, skrbno izbranimi proznimi odlomki, njen cilj pa je spoznavanje in interpretacija imanentnih zakonitosti besedila. Delo na tretji, najzahtevnejši, stopnji je bližje bralnemu krožku kot klasičnemu jezikovnemu pouku. Cilj je razvijanje ustvarjalnih zmožnosti in razumevanje literarnega dela v širšem kulturnem kontekstu.

³ Gre za tradicijo kot sklop ponavljajočih se vedenjskih vzorcev, katerih ritualna in simbolna narava vzbuja vtis pradednosti in esencialne povezanosti z dano kulturo. Njihov namen je krepiti vezi znotraj skupnosti (Hobsbawm, Ranger 2008).

⁴ Ta prispevek se navezuje na literaturo in metodološke prijeme, ki jih je predstavil Matej Klemen na izobraževanju lektorjev.

1. stopnja

Dejstvo, da so na prvi stopnji (ki je lahko tudi zadnja) poleg neliterarnih prisotna tudi literarna besedila, ne vpliva odločilno na strukturo učne ure. Ohranjena je tradicionalna delitev gradiva glede na vrsto jezikovnih zmožnosti. Razumevanje zapisanega besedila navadno lektorji preverjamo z vajami za splošno razumevanje:

- a) resnica/laž,
- b) razvrščanje informacij po vrstnem redu,
- c) smiselno dopolnjevanje besedila,
- č) dopisovanje naslovov ipd.

Sledijo vaje za natančno razumevanje besedila:

- a) odgovori na vprašanja,
- b) zapolnjevanje vrzeli,
- c) parafraziranje,
- č) iskanje sinonimov in antonimov ipd.

Če v uvodnem delu uporabljamo odlomke iz literarnih pripovednih besedil, je pozornost študentov smiselno usmeriti na jezikovno strukturo odlomka. (Kakšen je delež pridevnikov glede na samostalnike? Ali so si pridevniki po čem podobni? Kakšna je njihova vloga v besedilu? Ali tvorijo dinamično podobo celote? Ali so prisotne čutne zaznave in kako so izražene? Ali je podoba fikcijskega sveta v besedilu dinamična? S kakšnimi sredstvi je ponazorjeno gibanje?) Za razvijanje govorne zmožnosti lahko lektor pripravi:

- a) vaje za razvijanje fluentnosti (asociacije, naštevane idej),
- b) besedotvorne vaje (pomanjševalnice, neologizmi, npr.: trg – tržišče, na stran – stranišče, študent –, bosti – bodalo, strgati – strgalo, pometati –,),
- c) seznam iztočnic za debato,
- č) vprašanja za hitre zmenke,
- d) slikovno gradivo (memi, ali »govoreči predmeti«),
- e) seznam besed in besednih zvez, ki opisujejo mimiko ali gestikulacijo, in podobno.

Pri slušnem razumevanju so poleg že navedenih vaj za natančno in splošno razumevanje besedila učinkovite vaje in metode, oprte na tehnikah aktivnega poslušanja:

- a) parafraziranje,
- b) razporejanje sličic ali povedi, ki povzemajo govorjeno besedilo,
- c) simbolna predstavitev govorjenega besedila ali njegovega dela v sliki ali besedi,
- č) pojasnjevanje izbranih delov govorjenega besedila (Na kaj je mislil govorec, ko je rekel ...),
- d) povzemanje posameznih odlomkov v obliki tez,
- e) formuliranje mnenja o vsebini in jezikovni podobi govorjenega besedila,
- f) konsektivno prevajanje omejenih delov (po predhodni pripravi) ipd.

Razgibanost vnašajo v učni proces vaje, ki opisujejo govorni položaj (Ali je bil govorec živčen? Kje je bil posnet govor?). Ko želi lektor preveriti zmožnost pisanja, se spet lahko odloči za vaje, ki usmerjajo pozornost na rabo jezika in tvorjenje besednih svetov. Tako bodo študenti bolje pripravljeni na

delo z literarnimi besedili. Na nižjih stopnjah za razvijanje zmožnosti pisanja učitelji pogosto uporabljajo vodene vaje (pisanje po vzorcu, razrezano besedilo, pisanje besedila z uporabo vnaprej danih elementov), na višjih stopnjah pa učne ure popestrijo leksikalno-literarne vaje (pomensko polje izraza sol je lahko uvod k obravnavanju Levstikovega Martina Krpana) in pisanje samostojnih besedil na znano temo.

2. stopnja

Opisane in mnoge druge glotodidaktične metode ter vaje lahko uporabljamo tudi pri obravnavi literarnih besedil na drugi stopnji, vendar tokrat primarni cilj ni obvladanje konkretnega učnega gradiva na vnaprej določeni stopnji, temveč postopna menjava vlog. Učenec v neposrednem stiku z literarnim delom, ki vsakega posameznika nagovarja drugače, postopoma prevzema vlogo bralca. Tak dialog omogočata načeli shematičnosti in nedoločenosti literarne umetnine, ki sta vpisani v samo strukturo literarnega dela (Ingarden 2006). Umetniško delo je shematično v tem smislu, da mnoga mesta v njegovi strukturi ostajajo nezapolnjena, zato lahko bralec na te »proste vezi« veže svoje znanje, izkušnje, privajene načine razumevanja sveta, osebno občutljivost ipd. Gre za izjemno pomembno sestavino bralnega procesa, ki jo Ingarden imenuje konkretizacija. Poteka na meji med ontološko nepopolnim in hkrati zelo stabilnim fikcijskim svetom ter svetom realne izkušnje. Njen rezultat je objektivizacija, to je subjektivna, celostna, čeprav ontološko nepopolna, podoba fikcijskega sveta. Objektivizacij je vsaj toliko, kolikor je bralcev, saj vsako ponovno branje izzove novo. Pri učenju tujega jezika izpostavljamo semantično odprta mesta in opazujemo, kako jih zapolnjujejo bralci, ki prihajajo iz različnih kulturnih okolij. Obstaja pa tudi nabor didaktičnih pristopov,⁵ s katerim lahko učitelj vpliva na proces konkretizacije in posledično objektivizacije izbranega literarnega dela.

Narava praznih vezi, na katere bralec veže lastne izkušnje, je trojna. Nekatera mesta naj bi vsaj modelni bralec zapolnjeval v skladu z namenom avtorja, druga vsakdo zapolnjuje nezavedno, tretja pa sploh ne potrebujejo konkretizacije, čeprav jo omogočajo. Najbolj zahtevna oblika takega dialoga med avtorjem (natančneje: intenco literarnega dela) in bralcem poteka na ravni intelektualne in kulturne sorodnosti med njima. V literarno delo so namreč pogosto vpisane misli, metafore, asociativni nizi, navedki ali znaki, katerih pomen se razodeva samo modelnemu bralcu. Taki »napotki« in »skriti napotki« so posebej značilni za postmodernistična besedila, vendar je sam prijem ahistoričen. Odprta struktura »modelnih« vrzeli omogoča aktualizacije, zato je njihovo obstajanje pogoj za dolgo in mnogoznačno življenje literarnih del ter hkrati kriterij za njihovo vrednotenje. Seveda je naloga za tujca veliko večji izziv kot za rojenega govorca, saj je zapolnjevanje vrzeli neposredno povezano s kulturnimi kompetencami. Tujci imajo lahko težave tudi z razumevanjem ustaljenih stilnih figur, kot so frazemi, reki, citati, osebna imena, metafore in simboli. Poznavanje takih kulturno pogojenih šifriranih sporočil lahko preverjamo s kvizi ali vajami, v katerih študenti povezujejo avtorja in navedek oziroma začetek in konec pregovora ali reka ipd. V bolj zapletenih primerih je navezovanje na stilno figuro lahko iztočnica za debato ali kar frontalno razlago, npr. *Kakšna je razlika med stavkoma: Ivan, skuhaj si že to kavo in Ivan, skuhaj si že ta čaj?* Nadgrajevanje temelji na vnašanju sprememb v ustaljene in zato okostenele pomene, torej tvorjenje besedil ali povedi na osnovi zamenjave: npr.:

⁵ Mnoge med njimi so pregledno predstavljene v publikaciji Milene Mileve Blažić (2003).

- a) napiši zgodbo, ki se bo končala s povedjo *Najlepše je pometati pred tujim pragom*,
- b) napiši kratko besedilo z naslovom *Žamet je boljši kot pamet*,
- c) končaj poved *Rana ura težka ura*.

Enak pristop, torej igro med ustaljeno in inovativno rabo leksemov in njihovih zvez, lahko uporabimo tudi pri obravnavi retoričnih figur:

- a) ustaljeni in neustaljeni epiteti: *vroče sonce* : *črno sonce*,
- b) ustaljene in neustaljene primerjave: *zvit kot lisica* : *zvit kot kača*,
- c) ustaljena metafora: *vizualizacija dobesečnega pomena*,
- č) personifikacija: *Krpanova kobila pripoveduje* ...

Tudi druga skupina prostih mest v strukturi besedne umetnine je povezana z zapletenimi vezmi, ki vežejo realni in fikijski svet. Tokrat gre za univerzalno zmožnost ustvarjanja celostnih mentalnih podob na osnovi iztočnic, ki jih ponuja besedilo. Pogosto so take zapolnitve vsaj za pripadnike iste kulture samoumevne. Učno gradivo, ki je oprto na zapolnjevanju vrzeli tega tipa, se sicer opira na gradivo, ki ga je uporabil avtor, vendar ga problematizira. Učitelj umetno ustvari vrzeli ter nato primerja načine njihove izpolnitve pri različnih govornic in predstavnikih različnih kultur. Ko na koncu študenti dobijo v roke neokrnjeno besedilo, imajo že izoblikovan osebni odnos do njega.

Primer:

- a. Pred branjem besedila: Študenti dobijo informacijo, da so policisti na klopi v parku našli truplo starejše ženske. Njihova naloga je, da (pisno ali ustno) dopolnijo informacijo, ki se nanaša na park, npr.: Kakšna je klop? Kakšne glasove bi slišali, če bi sedli nanjo in zaprli oči? Kakšni so vonji? Kaj obdaja park? Ali so tam igrala, kolesarske steze, spomeniki ipd.? Kako se park imenuje in po kom/čem je dobil ime? Zakaj se imenuje tako?
- b. Branje besedila: *Leninov park?*
»Tisti trikotnik zelenega med Župančičevo in tisto malo ulico ob tem robu, ki gleda sem, in med Figovcem. Bil je že park Ajdovščina, zdaj mislim, da se imenuje Argentinski ali tako nekako.« (Golob 2018: 13)
- c. Komentar po branju: Kako so vrzeli zapolnili posamezni študenti? Kakšne so razlike med posameznimi objektivizacijami? Ali je avtorjeva realizacija nenavadna? Zakaj (ne)? Kakšne informacije o literarni osebi nam ponuja avtor? Ali izvemo iz odlomka kaj o govornem položaju literarnih oseb? Katere kulturne informacije nudi besedilo?

Take objektivizacije lahko spet nadgrajujemo tako, da uporabimo načelo potujitve. Študente prosimo, da se odpovejo privajenemu načinu recepcije in skušajo opazovati dogajanje v proznem delu z nove perspektive (*Krpanove kobile*) ali literarne osebe iz kakega drugega romana (*Krjavelj in Ujaš Mirga na Titovi ladji Galeb*). Sem sodijo tudi vaje, ki so povezane z modifikacijo izvirnega besedila in se nanašajo na:

- a) spremembo jezikovnega registra ali idiolekta katerega od junakov,
- b) vpeljavo junaka z govorno napako,
- c) aktualizacijo teme ali ideologema (Črtomir v Ogleju piše blog),
- č) širitev vloge katere od stranskih oseb (bolezen in smrt Krpanove žene),

- d) razširjeni opis prostora,
- e) širjenje ali oženje perspektive ipd.

Na koncu analiziramo rešitve, ki jih je uporabil avtor.

Namen tretje kategorije vaj, ki metodološko izhajajo iz načel konkretizacije in objektivizacije literarnega dela, je uzaveščanje dejstva, da načelo selekcije in konstruiranosti večino informacij o fikcijskem svetu v literarni umetnini preprosto zanemari. Naloga študentov je, da tvorijo »apokrifna« besedila, za katera so v literarnem delu našli samo iztočnico.

Primer naloge: Preberite odlomek iz Jančarjevega romana *In ljubezen tudi*, v katerem Sonja zapušča Ludvikovo stanovanje: »In slišala je, da se je za vrati, ki so bila nasproti vhodu v stanovanje, nekaj premikalo, potem je razločno slišala ženski glas, ki je za zaprtimi vrati rekel v mariborski nemščini: Je obisk že odšel?« (Jančar 2017: 94) *Kaj se je dogajalo v stanovanju Mischkolnigovih, ko je Sonja zapustila stanovanje?*

3. stopnja

Tretji, interpretacijsko in jezikovno najzahtevnejši, del didaktičnega sklopa zahteva poznavanje celotnega besedila in temeljnih informacij o literarnem delu, zato je primeren za študente z zelo dobrim znanjem tujega jezika. Najbolj mamljiva plat takega pristopa je hkrati njegova slabost, raznolikost in bogastvo literarnega gradiva namreč omogočata interpretacijsko svobodo in odpirata nove jezikovne svetove, vendar hkrati ovirata sistematično in celostno obravnavo. V nadaljevanju bo zelo shematično prikazan eden od mogočih načinov ureditve in sistematizacije literarnega gradiva na tretji stopnji.

Poglobljeno obravnavanje posameznih literarnih prvin zahteva dobro poznavanje celote, zato sta nujna poznavanje sekundarnega besedila⁶ in poteka zgodbe. Frontalna metoda velja za zastarelo, vendar ima to prednost, da omogoča prenos številnih podatkov v razmeroma kratkem času. Če je na voljo dovolj časa in zgodba ni zapletena, vsebino lahko povzamemo z metodo, ki jo je v znamenitem prizoru v parku uporabil Robert Zemeckis. Forrest Gump sedi na klopci v parku in naključnim poslušalcem pripoveduje svojo življenjsko zgodbo. Učitelj obnavlja zgodbo tako, da ohranja časovno in vzročno zaporedje dogodkov, učenci »na klopci« pa se menjavajo, pri čemer zgodbo vsakokrat posluša samo ena oseba. Razumevanje preverjamo tako, da študenti skupaj še enkrat obnovijo zgodbo, učitelj pa preverja, ali so prisotne ponovljive sestavine zgodbe. Prednost tega pristopa v primerjavi s frontalnim je, da je iz njega razvidno tudi razlikovanje med zgodbo in pripovedjo.

V nadaljevanju se lahko posvetimo analizi izbrane pripovedne prvine,⁷ pri čemer se je smiselno odločiti za tiste, ki so povezane z najmočnejšimi bralnim spominom. Pri delu se lahko opremo na metode, opisane v razdelku 2. stopnja, kot iztočnice za konverzacijo pa uporabimo vprašanja, ki se nanašajo npr. na analizo literarne osebe:

- a) Koliko informacij o literarni osebi dobi bralec ob prvem srečanju z njo?
- b) Na kaj se te informacije nanašajo?

⁶ O oblikah in pomenu t. i. sekundarnega besedila Zupan Sosič 2017: 141–144.

⁷ Tudi zato model ni primeren za obravnavo lirike in dramatike.

- c) Ali je v predstavitvi literarne osebe izražen njen odnos do položaja, v katerem se je znašla?
- č) Ali je iz nje razviden pripovedovalčev odnos do junaka?
- d) Kaj bralec izve o prostoru in času, ki sodoločata literarno osebo?

Vprašanja za konverzacijo nato zlahka pretvorimo v naloge, npr.:

- a) uvedi literarno osebo tako, da bo hkrati viden njen odnos do položaja, v katerem se je znašla (*Dolgo se je veselila tega dne. Nerada se je vračala v rojstno vas*),
- b) predstavi literarno osebo tako, da bosta v eni povedi vsaj dve informaciji,
- c) v uvodnem delu besedila predstavi psihično ali fizično stanje literarne osebe (*Tokrat res ni vedela, kaj naj stori*),
- č) primerjaj uvajanje literarnih oseb v izbranih proznih delih.

Veliko možnosti za glotodidaktično interpretacijo literarnega dela nudi tudi kategorija kronotopa, ker opisuje »umetniško celovitost literarnega dela glede na resničnost. Zato kronotop v delu vedno vsebuje tudi element vrednotenja« (Bahtin 1982: 469). Kategorija prostora in časa odraža fascinantno soodvisnost med literarnim in fikcijskim svetom ter izvorno dvojnost literarnih svetov, njihovo hkratno avtonomnost in prepustnost. Literarna čas in prostor lahko pri pouku razdelimo na posamezne plasti:

- a) kako je predstavljen biografski čas (npr. notranja preobrazba junaka),
- b) ali je iz besedila viden potek biološkega časa (npr. spremembe zunanosti med razvojem pripovedi),
- c) kako je predstavljen zgodovinski čas in kakšen je njegov pomen za fikcijski svet,
- č) kako so v literarnem delu semantizirane prostorske in časovne kategorije ipd.

Analiza časa in prostora je lahko razumljena tudi kot priprava na tvorjenje novega (literarnega) besedila, ki že sodi na področje kreativnega pisanja.

Literatura

- BAHTIN, Mihail, 1982: *Problemy literatury i estetyki*. Varšava: Czytelnik.
- BLAŽIČ, Milena Mileva, 2003: *Kreativno pisanje: vaje za razvijanje sposobnosti kreativnega pisanja*. Ljubljana: GV Izobraževanje.
- ECO, Umberto, 2007: *Sześć przechadzek po lesie fikcji*. Krakov: Znak.
- GOLOB, Tadej, 2018: *Leninov park*. Novo mesto: Založba Goga.
- INGARDEN, Roman, 2006: *Z teorii dzieła literackiego*. Anna Burzyńska, Michał Paweł Markowski (ur.): *Teorie literatury XX. wieku*. Krakov: Znak, 43–72.
- HOBSBAWM, Eric, RANGER, Terence, 2008: *Tradycja wynaleziona*. Krakov: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- JANČAR, Drago, 2017: *In ljubezen tudi*. Ljubljana: Beletrina.
- KLEMEN, Matej, 2017: *Cankarjeva besedila v razredu*. Gradivo seminarja za lektorje, 22. 12. 2017.
- LAINŠČEK, Feri, 2007: *Nedotakljivi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KRAJEWSKI, Marek, 2005: *Kultury kultury popularnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 1998: Umetnostna besedila pri pouku slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 43/5. 211–226.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2017: *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera.

Miloslav Vojtech

Filozofska fakulteta, Bratislava

DOI: 10.4312/SSJLK.55.225-232

Slovaška slovenistika in recepcija slovenske kulture na Slovaškem v letih od 1919 do 1942

V prispevku se ukvarjamo z genezo oblikovanja moderne slovaške slovenistike, katere temelji so bili postavljeni po letu 1918, hkrati pa prikazujemo proces postopne poglobitve zanimanja za slovensko kulturo na Slovaškem v letih 1919–1942. Pri razvoju slovenistike in slovaško-slovenskih odnosov lahko opazimo dve razvojni etapi. Za prvo etapo, ki sega v 20. leta 20. stoletja, je značilen razvoj institucionalnega zaledja (Univerza Komenskega v Bratislavi, Slovaško narodno gledališče, nova kulturna in literarna periodika), ki je postopoma izoblikovalo okvire za intenzivnejše zanimanje za slovensko kulturo in umetnost na Slovaškem. Drugo razvojno etapo lahko datiramo v obdobje 30. let in na začetek 40. let 20. stoletja, ko je prišlo po eni strani do izrazitega kvantitativnega in kvalitativnega naraščanja recepcije slovenske kulture v slovaškem prostoru (povečanje števila prevodov iz slovenske književnosti, uprizoritev slovenske drame v Slovaškem narodnem gledališču, članki o slovenski kulturi in literaturi v slovaških revijah) in do ustanovitve samostojnega lektorata slovenskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi.

slovenistika, slovenska kultura in književnost, Univerza Komenskega v Bratislavi, umetniški prevod, literarni in kulturni odnosi

The paper discusses the initial period of Slovene Studies in Slovakia after 1918, as well as the gradual rise of interest in Slovene culture in Slovakia between 1919 and 1942. Slovene Studies in Slovakia and Slovak-Slovene relations developed in two stages. In the first, in the 1920s, the institutional background was created (Comenius University, the Slovak National Theatre and a new cultural and literary periodical were founded), and this institutional background also facilitated the promotion of Slovene culture and arts in Slovakia. In the second stage, in the 1930s and early 1940s, there was a significant rise in the reception of Slovene culture in Slovakia (the number of translations from Slovene literature, articles on Slovene culture and literature in Slovak periodicals, staging Slovene drama in the Slovak National Theatre, and so on). In this period, Slovene language studies (lectureship) at the Faculty of Arts at Comenius University in Bratislava were established.

Slovene Studies, Slovene culture and literature, Comenius University, literary translation, literary and cultural relations

Slovaško-slovenski odnosi so se v različnih obdobjih razvijali z nesorazmerno intenzivnostjo. Čeprav zgodovina skupnih odnosov sega globoko v preteklost,¹ pa predstavlja leto 1918 pomembnejši mejnik pri zblizjevanju obeh slovanskih narodov. Takrat začneta oba naroda novo zgodovinsko etapo svojega obstoja v okviru novih geopolitičnih razmer povojne Evrope: Slovaška postane del Češkoslovaške republike, Slovenija pa del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in kasneje Jugoslavije.

V prispevku želimo približati razvoj oblikovanja moderne slovenske slovenistike, katere temelji so bili na Slovaškem postavljeni prav po letu 1918. Obravnavali bomo proces poglobitve zanimanja za slovensko kulturo na Slovaškem v 20. in 30. letih ter na začetku 40. let 20. stoletja.

1 Študenti z ozemlja današnje Slovenije so v 2. polovici 15. stoletja študirali na najstarejši srednjeveški univerzi na ozemlju današnje Slovaške, imenovani Univerza Istropolitana v Bratislavi, v 17. in 18. stoletju pa na Trnavski univerzi, bratislavskem liceju in Rudarski akademiji v Banjski Štavnici (Rozman 1996: 85–87).

Problemатiko razvoja slovenistike in slovaško-slovenskih odnosov v obdobju med obema vojnama lahko razdelimo na dve razvojni etapi. Prva etapa je potekala v 20. letih 20. stoletja in bi jo lahko označili kot obdobje oblikovanja institucionalnega zaledja, ki je postopoma izoblikovalo okvire za povečanje zanimanja za slovensko kulturo in umetnost na Slovaškem. Drugo razvojno etapo lahko datiramo v 30. leta in začetek 40. let 20. stoletja, ko je prišlo po eni strani do izrazitega kvantitativnega in kvalitativnega razmaha recepcije slovenske kulture v slovaškem prostoru, po drugi strani pa se lahko ob koncu tega obdobja, tj. v prvih letih 2. svetovne vojne, srečamo s prvo prekinitvijo slovaško-slovenskih odnosov, ki so jo povzročili vojni dogodki, predvsem nemška okupacija Jugoslavije leta 1941.

Leto 1918 predstavlja mejnik v razvoju slovaške slovenistike in védenja o slovenski kulturi, literaturi in umetnosti na Slovaškem. Nastanek Češkoslovaške republike je omogočil ustanovitev novih izobraževalnih ustanov (univerza, oblikovanje nove mreže gimnazij, srednjih in osnovnih šol), kulturnih institucij (Slovaško narodno gledališče, Slovaški radio, obnovitev Slovaške matice), prav tako pa je pripomogel, da so nastale nove založbe ter kulturne in literarne revije. Ti institucionalni okviri so skupaj z novim programskim trudom slovaške kulture, da je treba odpirati okna v Evropo, pripomogli, da je prišlo tudi do intenzivnejšega zanimanja za Slovenijo, slovenski jezik in kulturo.

Pri procesu odkrivanja Slovenije je ključno vlogo odigrala Univerza Komenskega v Bratislavi, ki je bila ustanovljena leta 1919, kasneje pa tudi Filozofska fakulteta Univerze Komenskega v Bratislavi, ki je nastala leta 1921. Eden izmed najstarejših študijev na fakulteti je prav slavistika, ki je bila ustanovljena v okviru Seminarja za slovansko filologijo. Ta organizacijska struktura je do neke mere določila celovit karakter slavističnega jezikoslovnega in literarnovednega preučevanja, v okviru katerega so se medsebojno prekrivali nastajajoča slovistikata, bohemistika in raziskovanje jezikov in kultur slovanskih narodov. V okviru primerjalno naravnane raziskovanja slovanskih književnosti in primerjalnega slovanskega jezikoslovja so se postopoma začele pojavljati tudi slovenistične teme. Prvi, ki se je na bratislavski Filozofski fakulteti ukvarjal s slovenističnimi temami, je bil češki slavist in profesor Frank Wollman. Na fakulteti je deloval v letih od 1923 do 1941, glavni predmet njegovega znanstvenega in pedagoškega zanimanja sta bili slovanska folkloristika in dramatika (Zelenková 2006: 5–17). Wollman se je v 20. letih v okviru preučevanja problematike literarnih žanrov in zvrsti, njihovih genetičnih povezav in tipoloških analogij sistematično ukvarjal predvsem z južnoslovansko dramo. Po monografiji *Srbochorvatské drama. Přehled vývoje do války* (1924) je leta 1925 izdal nekaj razprav, v katerih je pisal o zgodovini slovenske dramatike in njenih primerjalnih povezavah,² ki so bile izhodišče za njegovo monografijo *Slovinské drama* (1925),³ napisano v češčini. Njegovo metodološko zanimanje za preučevanje genetične povezanosti tem in motivov z zgodovinskim ozadjem je razvidno tudi v delu, ki ga Wollman (1925: 5) predstavlja kot »prvo sintezo motivov in idej v slovenski dramatik«. V monografiji piše o zgodovini slovenske dramatike od najstarejšega obdobja (cerkvene in šolske igre) naprej, predstavi proces oblikovanja novodobne

2 *Dramaturg Župančič* (1925), *Počátky slovinské dramatiky a Anton Tomáš Linhart* (1925), *První dramatisace zrady Tugomirovy a Gerovy* (1925), *Slovinský dramatik Ivan Cankar. K vývoji slovinského dramatu* (1925).

3 Monografija je izšla v slovenskem prevodu Adrijana Laha šele leta 2004. Prevod je dopolnjen s prevajalčevo razpravo o F. Wollmanu in z registrom vseh slovenskih dramskih iger, dramatizacij in libretoev, ki jih je v svojem delu obravnaval Wollman.

slovenske dramatike na prelomu 18. in 19. stoletja, podrobneje se ukvarja s preoblikovanjem dramatike, dramskih žanrov in gledališkega življenja v 19. stoletju, pri čemer navaja tudi prevodni repertoar slovenskih gledaliških hiš. Po njegovem mnenju je v slovenskem gledališkem življenju prišlo do prelomnega trenutka leta 1892, ko je bilo ustanovljeno novo gledališče v Ljubljani. Svojo monografijo zaključí s podrobno rekonstrukcijo žanrskih oblik in literarnih smeri v slovenski dramatiki na prelomu 19. in 20. stoletja, v zadnjem poglavju pa povzema razvoj »motivov in idej« v slovenski dramatiki ter premislek o njenem zgodovinskem bistvu in perspektivah. Pri pisanju monografije je Wollman tesno sodeloval predvsem s profesorji z ljubljanske univerze Rajkom Nahtigalom, Ivanom Prijateljem in Francetom Kidričem ter arhivom Narodnega gledališča v Ljubljani. Svojo raziskovalno dejavnost s področja zgodovine slovenske dramatike je Wollman uporabil tudi pri pedagoškem delu na fakulteti. Slovensko dramatiko je obravnaval v ciklu predavanj z naslovom *Čítanie a výklad slovinskej dramatiky* (Branje in razlaga slovenske dramatike).⁴

Poleg bratislavske Filozofske fakultete je vplivala na razvoj slovaško-slovenskih odnosov tudi Češkoslovaško-jugoslovanska liga, ki je nastala leta 1921. V takratni Jugoslaviji je bila njena partnerica Jugoslavensko-Češkoslovaška liga (Kačirek 2017: 245). Največjo vlogo pri postopni širitvi slovaško-slovenskih odnosov je imela predvsem bratislavska podružnica omenjene lige, ki je bila ustanovljena med prvimi. Eden izmed članov le-te je bil znan slikar slovenskega rodu Ivan Žabota (1878–1939), ki je deloval v Bratislavi (Kregar 1997: 514–551). Dejavnosti lige, ki so bile tesno povezane tudi s programsko usmeritvijo tedanje češkoslovaške zunanje politike, je podpirala tudi češkoslovaška vlada, ki je imela v Jugoslaviji zaveznico v politično-obrambni zvezi Mala antanta. Bratislavska podružnica lige je že od 20. let naprej skrbela za ohranjanje tradicionalnega dogodka, ko je 1. decembra, na predvečer državnega praznika Jugoslavije, organizirala akademije in kulturne prireditve, med katere je zagotovo sodila tudi tradicija igranja gledaliških iger jugoslovanskih dramatikov na odru Slovaškega narodnega gledališča.

Slovaško-slovenski odnosi so postali intenzivnejši v 30. letih 20. stoletja, kar lahko z vidika razvoja odnosov med obema narodoma štejeemo za prelomno obdobje. Živahnější odnosi v tem času so povezani predvsem z delovanjem katoliških študentskih združenj v Evropi, ki so leta 1921 ustanovila mednarodno organizacijo Pax romana. Članici le-te sta postali tudi Zveza slovaških katoliških študentov in Slovenska dijaška zveza. Leta 1931 je potekal III. kongres slovanskih katoliških akademikov, na katerem so sprejeli dogovor o ustanovitvi stalne komisije, ki bo skrbela za izmenjavo slovanskih katoliških študentov med slovanskimi univerzami. Na podlagi tega dogovora je v letih 1931–1937 na Univerzi Komenskega v Bratislavi študiralo osem Slovencev (med njimi tudi slovenski slovaki Viktor Smolej), na takratni Aleksandrovi univerzi v Ljubljani pa osem Slovakov. Med njimi so bile pomembne osebnosti, npr. Jozef Ambruš, Koloman K. Geraldini, Ján Kostiha, Stanislav Mečiar, Melichar Václav in Ján Irmier. Poleg omenjenih so se s slovenščino na različne načine seznanili tudi Mikuláš Čollák, Ján Stanislav in Vítazoslav Hečko. Iz te skupine so se postopoma izoblikovali številni pomembni prevajalci slovenske književnosti, literarni zgodovinarji, jezikoslovci in pedagogi, ki so se od 30. let naprej programsko ukvarjali s pisanjem o slovenski

⁴ Niz monografij, posvečenih južnoslovanski drami, je dopolnil s knjigo *Bulharské drama* (1926). S problematiko južnoslovanske dramatike se je ukvarjal tudi v monografiji *Dramatika slovanského jihu* (1930).

kulturi. Po njihovi zaslugi so se prav v tem obdobju na straneh slovaških revij začeli redno pojavljati članki o Sloveniji, slovenski kulturi, umetnosti in književnosti, hkrati pa je izrazito naraslo število prevodov iz slovenske književnosti. Na odrih Slovaškega narodnega gledališča je v tem času našla svoj prostor tudi slovenska dramatika, na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi pa si je slovenščina začela utrjevati svoj položaj.

Med časopisnimi članki, ki so v 30. letih slovaškim bralcem približali Slovence in slovensko kulturo, je treba izpostaviti predvsem članek Ambruša *Naše spojivá so Slovincami* (Naše vezi s Slovenci), ki ga je leta 1938 objavil v reviji *Elán*.

Ambrušev članek je napisan kot kulturološka sonda, s katero želi slovaškim bralcem približati osnovne koordinate slovenske kulture. Prav tako analizira raven slovenskega literarnega in kulturnega življenja, obenem pa tudi stanje tedanjih slovaško-slovenskih literarnih in kulturnih odnosov. Po uvodnem delu, v katerem približa geografske značilnosti Slovenije in idejne črte slovenske kulture, Ambruš v nadaljevanju kot katoliško naravnani intelektualci poudarja religiozno dimenzijo slovenske kulture. Hkrati pa Ambruš slovenske književnosti ne dojema kot nekaj izolacionističnega ali kot neko kulturo, ki je zaprta vase, pač pa ravno nasprotno. Poudarja njeno odprtost do drugih kultur, zmožnost, da lahko kritično reflektira zunanje kulture dražljaje in jih ustvarjalno prilagoditi za lastne narodne potrebe. Po opisu osnovnih povzemajočih informacij o značaju in posebnostih slovenske kulture Ambruš v članku postopoma obravnava problematiko slovensko-slovaških odnosov. Do prelomne oživitve le-teh je po njegovem mnenju prišlo po zaslugi študentskih izmenjav med slovanskimi deželami v 20. letih, ki jih je organiziralo združenje slovaških katoliških študentov. Po Ambruševem mnenju te izmenjave niso prinesle zelenih rezultatov pri razvoju odnosov med Poljaki in Hrvati, kar ne velja za odnose do Slovencev, kjer lahko po njegovem mnenju opazimo »takšne rezultate, ki jih ni nihče pričakoval« (Ambruš 1938: 7). V povezavi s tem celo piše, da so prav po zaslugi teh izmenjav »Slovenci dobro seznanjeni z vsemi vprašanji, povezani z našim življenjem, in ne mine niti mesec, ko slovenski časopisi, revije, radio posredujejo novice o Slovaški« (Ambruš 1938: 7). Posebno pozornost je Ambruš namenil nestorju slovensko-slovaških odnosov Viktorju Smoleju, katerega ime je sinonim za skupno medkulturno spoznavanje Slovencev in Slovakov.⁵ Poleg povzetka aktualnega stanja umetniškega prevoda iz slovaške književnosti v Sloveniji opazuje tudi splošno raven recepcije prevodne literature v Sloveniji v obdobju med obema vojnama. V povezavi s tem v članku navaja zanimiva opažanja o prevodni literaturi v Sloveniji:

Potrebno je opozoriti, da Slovenci živijo zelo živahno kulturno življenje. In pri tem ne gre za običajno frazo. Kdor je imel priložnost bolj ali manj prepotovati Jugoslavijo in se pogovarjati z resnimi ljudmi prav o kulturnih vprašanjih, se je lahko prepričal, da vsak Srb ali Hrvat brez sramu prizna Slovencem kulturno prvenstvo v Jugoslaviji. Konec koncev si samo oglejte letno literarno produkcijo v Sloveniji, najsibo izvirno ali prevodno, in se boste čudili, kako je mogoče, da je ob relativno visoki ceni knjig in relativno majhnem

5 Viktor Smolej, ki je po zaključku študija na Aleksandrovi univerzi v Ljubljani pridobil štipendijo organizacije katoliških študentov Pax romana, je šel v študijskem letu 1933/34 na študijsko izmenjavo na Univerzo Komenskega v Bratislavi. V članku Ambruš navaja Smolejeve prevode Martina Kukučina *Dom v stráni* (prevod je pod naslovom *Hiša v bregu* izšel v dveh delih leta 1935), prevod drame Ivana Stodola *Kralj Svätopluk* (prevod iz leta 1936 z naslovom *Kralj Svetopolk*), piše pa tudi o pripravi prevoda romana Janka Jesenskega *Demokrati* (leta 1943 je izšel samo prvi del romana, drugi del pa je ostal v rokopisu).

kolektivu tako velika potrošnja književnosti. V tem bi verjetno lahko Slovenijo primerjali samo s Čehi. In prav zaradi tega tudi slovaški prevodi v Sloveniji ne ostajajo neopaženi. (Ambruš 1938: 7)

Zaključek Ambruševega članka je izrazito programski. Po kritiki nezadovoljivega kvantitativnega in kvalitativnega stanja prevodov iz slovenske književnosti na Slovaškem izraža prepričanje o potrebi intenzivnejšega prevajalskega zanimanja za slovensko književnost.

Ambruševe besede o večji potrebi prevajanja slovenske književnosti so se v 30. letih in na začetku 40. let 20. stoletja postopoma uresničevale tudi v praksi. V primerjavi z razmerami na področju prevajanja literarnih besedil iz slovenske književnosti v 20. letih, ko so prevode objavljali na straneh slovaških revij bolj sporadično, samostojne knjižne izdaje pa so bile redkost,⁶ se je na začetku 30. let položaj bistveno spremenil prav zaradi prihoda nove generacije jezikovno pripravljenih prevajalcev. V središču zanimanja mlade prevajalske generacije je bil predvsem Ivan Cankar. Lahko bi celo govorili o fascinaciji nad Cankarjem, ki so ga takratni prevajalci dojemali kot izjemno in navdihujočo osebnost slovenske književnosti (Kulihová 2010: 79–85). Tudi Ambruš je v svojem programskem članku *Naše vezi s Slovenci* povzdignil dejstvo, da je treba slovaškim bralcem približati prav delo Ivana Cankarja, ki ga je tudi sam zelo občudoval (Vojtechová Poklač, Vojtech 2015: 13–29). O njegovem posebnem odnosu do Cankarja pričajo številni prevodi njegovih pesmi ob koncu 30. let⁷ in predvsem prevod obseženega romana *Na závoze* (Na klancu, 1902), ki je izšel šele po letu 1947.

Poleg J. Ambruša je Cankarjeva dela prevajal predvsem Mikuláš Čollák (1906–1965),⁸ ki je v 30. letih v revijah *Elán* in *Kultúra* objavil kar nekaj člankov, v katerih je razpravljal o slovenski književnosti.⁹ V reviji *Zemplínske noviny* je objavil več prevodov Cankarjevih del, leta 1932 pa je za potrebe Slovaškega narodnega gledališča prevedel njegovo igro *Pohoršenie v svätófloriánskom údolí* (Pohujšanje v dolini šentflorjanski). Poleg Cankarja je večjo pozornost posvetil tudi Franu Saleškemu Finžgarju. Leta 1935 je izdal prevod njegovega romana *Pod slobodným slnkom* (Pod svobodnim soncem).¹⁰

K ustvarjalnim prevajalcem iz slovenske književnosti, ki so prevajali v 30. in 40. letih, se uvršča tudi Koloman K. Geraldini (1908–1994). Leta 1936 je bil na študentski izmenjavi na Pravni fakulteti Aleksandrove univerze v Ljubljani. V drugi polovici 30. let je objavil več prevodov v revijah *Prameň*, *Elán* in *Slovenské pohľady* (Jankovič 2005: 78–79). Prevajal je avtorje, kot so Alojz Gradnik, Srečko Kosovel, Oton Župančič, Edvard Kocbek, Miško Kranjec, Ivan Pregelj, Anton Vodnik.

6 V 20. letih beležimo revijske prevode poezije Otona Župančiča, ki jih je za revijo *Slovenské pohľady* (1923) pripravil Štefan Krčméry, v letih 1925–1930 se pojavijo revijski prevodi pesmi Otona Župančiča, Ivana Cankarja, Antona Aškercarja in Alojza Gradnika, in sicer v revijah *Slovenský svet*, *Slovenská politika* in *Slovenský východ*. Edina knjižna zbirka, ki je izšla v tem obdobju, je slovaški prevod Cankarjeve zbirke *Erotika* (1925), ki jo je prevedel Vojtech Mierka. Isti prevajalec je leta 1926 pripravil tudi knjižni izbor Cankarjeve proze z naslovom *Mladost a iné rozprávky* (Mladost in druge pripovedke).

7 Gre za tri prevode Cankarjevih del v ilustriranem tedniku *Nová žena*, ki so bili objavljeni leta 1938: *Jej obraz*, *Večerná modlitba*, *Z môjho života* (Njena podoba, Večerna molitev, Iz mojega življenja).

8 Mikuláš Čollák se je naučil slovensko na študijski izmenjavi v Brnu, kjer je stanoval skupaj s študenti iz Slovenije.

9 Zanimiv je predvsem članek, ki ga je leta 1936 objavil v reviji *Elán* pod naslovom *Ivan Cankar a Slovenci* (Ivan Cankar in Slovenci). Cankarjeva dela sta v tem času prevajala tudi Henrich Kurtha (revijalni prevodi v periodikah *Slovenský denník*, *Slovenská politika*, *Vesna*, *Prameň*, *Rozvoj*) in Andrej Mráz (prevodi v reviji *Slovenské pohľady*).

10 Prevod romana je leta 1948 izšel tudi v drugi izdaji.

Njegovi najpomembnejši knjižni prevodi so izšli na začetku 40. let. Bistvenega pomena za poznavanje slovenske poezije na Slovaškem je bil izid antologije sodobne slovenske poezije *Piesne zpod Triglava* (Pesmi izpod Triglava) s podnaslovom *Výber zo súčasnej slovinskej lyriky* (Izbor iz sodobne slovenske lirike), ki je izšla leta 1940. Antologijo je uredil Geraldini, ki je tudi prevedel nekaj pesmi. Obsežno spremno besedo z naslovom *Súčasná slovinská literatúra* (Sodobna slovenska književnost) je napisal slovenski pesnik, prevajalec in zgodovinar Tine Debeljak. Zanimivo je, da je istega leta izšla zelo podobna antologija v češčini z naslovom *Hvězdy nad Triglavem. Moderní poesie slovinská* (Zvezde nad Triglavom. Moderna slovenska poezija), ki sta jo uredila Oton Berkopec in Josef Hora.¹¹ Antologiji se razlikujeta pri izboru nekaterih pesmi in po proporcionalnosti predstavitve posameznih pesnikov. Izhodišče Geraldinijevega izbora je bila antologija *Slovenska sodobna lirika* iz leta 1933,¹² ki jo je pri Alojzu Gradniku in Edvardu Kocbeku dopolnil s prevodi pesmi iz njenih najnovejših pesniških zbirk.

Leta 1940 je Geraldini izdal prevod romana Pavla Sedmaka¹³ *Kaplan Martin Čedermac*. Izdaja prevoda se zdi z vidika položaja v 40. letih z različnih vidikov zelo zanimiva: slovaški prevod romana je izšel relativno kmalu, približno dve leti po izdaji slovenskega izvirnika, zanimiva pa je tudi njegova takratna literarnokritična refleksija. Geraldinijev prevod ne približa slovaškemu bralcu zgolj sugestivne zgodbe duhovnika, čigar usode ustvarjajo v romanu celostno metaforo posameznikovega boja s človeškim dostojanstvom, temveč predvsem temo življenja slovenske etnije v Beneški Sloveniji, ki jo je v 30. letih okupirala fašistična Italija. In prav to tematsko linijo romana je izpostavila tudi takratna literarna kritika. Pomembno recenzijo Geraldinijevega prevoda je leta 1940 v reviji *Slovenské pohľady* izdal Ambruš. Če beremo njegovo oceno z vidika političnih razmer v vojnih 40. letih, potem se zdita zanimiva predvsem odprtost in pogum, s katero je Ambruš slovaškemu bralcu kritično približal roman, ki obravnava občutljivo temo narodnostne politike na s strani Italije okupiranem ozemlju, še posebej če upoštevamo dejstvo, da je bila Mussolinijeva Italija ena izmed ključnih zunanjepolitičnih partneric tedanje Slovaške republike. Recenzentu Ambrušu, ki je s to oceno dokazal, da je bil velik poznavalec slovenskih razmer, se ni posrečilo ujeti samo globoke psihološke dimenzije romana, temveč tudi bistvo početja glavnega junaka. Na koncu recenzije se Ambruš ni mogel izogniti aktualizaciji problematike, ki je bila tema romana: »Če je Sedmakov roman doživel uspeh v Sloveniji, ga lahko doživi tudi pri nas, saj se nam je enaka problematika pojavila na jugu, kjer lahko, predvidevam, v kratkem času pride do istih tragičnih dogodkov« (Ambruš 1940: 420). S temi besedami je pokazal na povezavo s položajem slovaške etnije na južnem Slovaškem, ki jo je po dunajski arbitraži okupirala Horthyovska Madžarska.

Tretji knjižni prevod Geraldinija, ki je izšel leta 1942, je antologija slovenske proze *Za križom* (Za križem), v kateri so objavljeni prevodi izbrane slovenske proze od moderne pa vse do tedanje aktualne sodobnosti. V antologiji najdemo kar osem Cankarjevih novel, kar znova kaže na to, da je bil Cankar na Slovaškem priljubljen. Poleg Cankarjevih novel najdemo v antologiji tudi prevode

¹¹ Pesmi so prevedli Kamil Bednář, Josef Hora, František Nechvátal in Karel Nový.

¹² *Slovenska sodobna lirika*. Uvod je napisal Rajko Ložar, pesmi je izbral in uredil Anton Vodnik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1933.

¹³ Pavle Sedmak je eden izmed psevdonimov slovenskega pesnika, prozaika, dramatika, prevajalca, politika in urednika Franceta Bevka (1890–1970).

del Ksaverja Meška, Ivana Preglja, Frana Saleškega Finžgarja, Franceta Bevka, Juša Kozaka, Miška Kranjca, Prežihovega Voranca in Janeza Jalna.

V 30. letih je prišlo do večjega zanimanja za slovensko dramatiko, ki se je prvič znašla tudi na sceni Slovaškega narodnega gledališča (SNG). Edina uprizorjena slovenska gledališka igra je bila v tem obdobju Cankarjeva farsa *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*, ki je imela premiero 1. 12. 1932. Postavitev Cankarjeve igre v SNG je povezana s programskimi prizadevanji bratislavskega dramskega gledališča v 30. letih 20. stoletja, da se osredotoči na igre slovanskih avtorjev. Tedanji ravnatelj slovaške drame in slovanofilski navdušenec Janko Borodáč je – poleg iger ruskih in sovjetskih avtorjev – v repertoar uvrstil tudi igre poljskih dramatikov, srbskih in hrvaških avtorjev, pa tudi eno igro slovenskega avtorja. V repertoarju slovaškega gledališča lahko relativno veliko prisotnost avtorjev, ki so povezani s kulturami narodov tedanje Jugoslavije, povezujemo s tradicijo rednega umeščanja teh iger na program ob jugoslovanskem državnem prazniku. »Pri tej ponavljanju se akciji je Borodáč iskal vsaj zunanje razloge za svoj programski izbor, globljega namena njegov jugoslovanski repertoar ni imel« (Mistrik idr. 1999: 100). Cankarjevo igro je za potrebe te uprizoritve prevedel Čollák. Njegov prevod je hkrati tudi prvi uprizorjeni prevod slovenske drame v slovaškem poklicnem gledališču. Igro je režiral eden izmed najbolj znanih slovaških režiserjev in igralcev obdobja med obema vojnama in eden izmed utemeljiteljev modernega slovaškega gledališča Andrej Bagar. Glavne vloge je zaupal znanim igralkam in igralcem takratnega slovaškega gledališča, kot so bili: Ján Jamnický (v vlogi Petra), Hana Meličková (v vlogi Jacinte), Ján Sýkora (v vlogi župana), Emília Wagnerová (v vlogi županje), Jozef Kello (v vlogi učitelja Šviligoja), Svetozár Hurban (v vlogi zlodeja) in drugi (Vojtech Poklač, Vojtech 2018: 149–159). Uprizoritev igre je gledališka kritika ocenila pozitivno, izpostavila pa je predvsem vlogo Petra, ki jo je odigral Jamnický. V slovaški dramski tradiciji je bila uprizoritev Cankarjevega *Pohujšanja v dolini šentflorjanski* iz leta 1932 dolgo časa edina uprizorjena Cankarjeva igra.

Na prelomu 30. in 40. let je prišlo do utrditve položaja lektorata slovenskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi. Od sporadične vključitve izbranih slovenističnih literarnozgodovinskih in jezikoslovnih tem znotraj študija slavistike je prišlo postopoma do sistematičnega učenja slovenskega jezika. V študijskem letu 1939/40 so potekali prvi seminarji iz slovenskega jezika, vodil jih je Ambruš, ki je bil v tistem času asistent Slovanskega seminarja. Ambruš je tako postal prvi lektor slovenskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi. V času njegovega poučevanja so imeli študenti praktične vaje iz slovenskega jezika dve uri tedensko, študenti slovistik pa so morali obvezno tri semestre poslušati enega izmed slovanskih jezikov (Kmecová 2017: 470). V študijskem letu 1941/42 ne najdemo navedenih slovenističnih predmetov, kar povezujemo s tem, da so predmete ukinili zaradi nemške okupacije Jugoslavije aprila 1941 in razdelitve tedanjega slovenskega ozemlja med Nemčijo, Italijo in Madžarsko.

V letih 1941/42 lahko opazimo prekinitve obetavno razvijajočih se slovaško-slovenskih odnosov. Do njihove obnovitve je prišlo šele po letu 1945, pa še to samo za kratek čas, saj jih je leta 1949 znova prekinila neugodna politična situacija, do katere je prišlo zaradi izključitve tedanje Jugoslavije, ki jo je vodil Josip Broz Tito, iz t. i. socialističnega tabora. Do ponovne oživitve slovaškoslovenskih kulturnih in literarnih odnosov je prišlo šele ob koncu 50. let, ko je prišlo do postopne normalizacije odnosov med tedanjo Češkoslovaško, ki je bila del sovjetskega bloka, in Jugoslavijo.

Literatura

- AMBRUŠ, Jozef, 1938: Naše spojivá so Slovincami. *Elán* 8/8. 7.
- AMBRUŠ, Jozef, 1940: Pavle Sedmak: Kaplán Martin Čedermac. Zo slovinčiny preložil Koloman K. Geraldini, vydala Spoločnosť priateľov klasických kníh v Bratislave 1940. *Slovenské pohľady* 56/6–7. 419–421.
- JANKOVIČ, Ján, 2005: *Slovník prekladatelův s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny*. Bratislava: Veda.
- KAČÍREK, Ľuboš, 2017: Rozvíjanie slovensko-slovinských vzťahov v prvej polovici 20. storočia prostredníctvom Československo-juhoslovanskej ligy. Špela Sevršek Šramel, Jozef Pally (ur.): *Sedemdeset let slovistiky v Ljubljani. Posvečeno Andreju Rozmanu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 244–255.
- KMECOVÁ, Svetlana, 2017: Melichar Václav a jeho miesto v dejinách slovenskej slovenistiky. Marta Glossová, Martin Slobodník (ur.): *95 rokov Filozofickej fakulty UK. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského. 468–485.
- KREGAR, Tone, 1998: Ivan Žabota – Slovenec in Slovak, umetník in bohem. *Zgodovinský časopis* 52/4. 541–551.
- KULIHOVÁ, Alica, 2010: Ivan Cankar v slovenských prekladoch. Saša Vojtechová Poklač, Miloslav Vojtech (ur.): *90. výročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Lubľane. 90. letnica ustanovítve Univerze v Ljubljani in Univerze Komenskega v Bratislavi*. Bratislava: Univerzita Komenského. 79–85.
- MISTRIK, Miloš idr., 1999: *Slovenské divadlo v 20. storočí*. Bratislava: Veda.
- ROZMAN, Andrej, 1996: Niekoľko poznámok o slovinistike. Jozef Hvišč (ur.): *Štúdium slovanských filológií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: T.R.I. Médium. 85–87.
- SMOLEJ, Viktor, 1969: Cankarjeva proza na Slovaškom. *Slavistična revija* 17/1. 291–307.
- VOJTECH POKLAČ, Saša, 2014: Recepčia slovenskej kniževnosti na Slovaškom. Alenka Žbogar (ur.): *Recepčia slovenskej kniževnosti. Obdobja* 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 513–519.
- VOJTECH POKLAČ, Saša, 2014: Slovaško-slovenski odnosi na področju kultúry in zobrazovania ter vloga slovenistiky na Filozofskej fakulteti Univerze Komenského v Bratislavi pri šírení slovenskeho jazyka in slovenskej kultúry na Slovaškom. Alenka Jensterle Doležalová, Jasna Honzak Jahić, Andrej Šurla (ur.): *Sto let slovenistiky na Univerzite Karlově v Praze: pedagogové a vědci ve stínu dějin*. Praha: Univerzita Karlova. 394–404.
- VOJTECHOVÁ POKLAČ, Saša, VOJTECH, Miloslav, 2015: Jozef Ambuš a slovinská literatúra. Erika Brtáňová, Oľga Vaneková (ur.): *Pamäť literárnej vedy. Jozef Ambuš*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV. 13–29.
- VOJTECH POKLAČ, Saša, VOJTECH, Miloslav, 2018: Dramatika Ivana Cankarja v slovaških prevodih in na odrskih deskah slovaških gledališč. Jožica Čeh Steger, Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes (ur.): *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru: ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 149–159.
- WOLLMAN, Frank, 1925: *Slovenské drama. Spisy Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě VI*. Bratislava: Filozofická fakulta UK.
- ZELENKOVÁ, Anna, 2006: Osobnosť a dielo Franka Wollmana. Hana Hlôšková, Anna Zelenková (ur.): *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru I*. Bratislava: Ústav etnológie SAV. 5–17.

Predstavitev avtoric in avtorjev

Dr. Matjaž Barbo (1965) je od 1991 zaposlen na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, od leta 2010 kot redni profesor. Več kot desetletje je bil glavni urednik revije *Muzikološki zbornik/Musicological Annual*, poleg tega je v uredništvu več drugih strokovnih periodičnih publikacij ter je vključen v različne domače in mednarodne znanstvene projekte. Je predstojnik muzikološkega oddelka, en mandat pa je vodil Slovensko muzikološko društvo. Raziskovalno se osredotoča na glasbo od 18. stoletja do danes, posebej na Slovenskem. Poleg tega je del njegovih raziskav posvečen glasbenoestetskim temam, zlasti v povezavi z definiranjem glasbenih referenčnih sistemov, analizo njene interpretacijske in recepcijske zgodovine ter konceptom glasbenega dela in improvizacijskih principov. Objavljal je več knjižnih del, znanstvenih in strokovnih člankov, dve njegovi knjigi pa sta izšli tudi v angleškem in nemškem prevodu.

matjaz.barbo@ff.uni-lj.si

Dr. Katarzyna Bednarska je profesorica na Katedri za strokovne jezike in medkulturno komuniciranje Filološke fakultete Univerze v Lodžu ter absolventka loške slavistike in hispanistike, znanje slovenščine je izboljševala na različnih izmenjavah na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Njena glavna področja pedagoškega in raziskovalnega dela so analiza diskurza, pragmalingvistika, metodika poučevanja tujih jezikov in sociolingvistika. S prispevki redno sodeluje na znanstvenih konferencah na Poljskem in v tujini ter ima več kot 40 objav v poljskih in mednarodnih publikacijah.

katarzyna.bednarska@uni.lodz.pl

Dr. Marta Cmiel-Bażant je doktorirala leta 2017 z naslovom disertacije *Słoweńska krytyka literacka w okresie międzywojennym (1918–1941)* na Univerzi v Varšavi pod mentorstvom prof. Zdzisława Darasza. Od leta 2011 predava na Inštitutu za zahodno in južno slavistiko na matični univerzi predmete s področja slovenske kulture, literature, zgodovine, antropologije politike ter umetnosti. V letih 2017–2018 je sodelovala pri raziskovalnem projektu Poljske akademije znanosti *Idee wędrówne na słowiańskich Bałkanach*, katerega cilj je bil nastanek leksikona zgodovine idej. Je soavtorica knjige *Poljaki v Sloveniji*, ki je nastala na podlagi študentskega etnološkega projekta (Varšava 2008). V znanstvenih prispevkih največ pozornosti posveča slovenski literaturi.

marta_cmiel@interia.pl

Dr. Maja Đukanović je redna profesorica in predava slovenski jezik in kulturo na Filološki fakulteti univerze v Beogradu, kjer je tudi diplomirala, magistrirala s področja teorije prevajanja in doktorirala s temo *Sistem zaimenskih besed v srbskem in slovenskem jeziku*. Sodelovala je na vrsti znanstvenih srečanj doma in v tujini, večkrat pa je bila tudi na strokovnih izpopolnjevanjih na Univerzi v Ljubljani. Svoje strokovno zanimanje usmerja predvsem v slovenščino kot drugi ali tuji jezik, v prevajalsko teorijo in prakso ter primerjalno slovensko-srbsko slovnico. Je avtorica in soavtorica

več priročnikov, strokovnih člankov in znanstvenih razprav. Na Filološki fakulteti v Beogradu je ustanovila štiriletni vzporedni študij slovenščine.

maja.djukanovic@fil.bg.ac.rs

Katarina Ferk (1992, Ljubljana) je magistrica primerjalne književnosti in študentka doktorskega študija Humanistike in družboslovja na Univerzi v Ljubljani. Leta 2015 je diplomirala z nalogo *Primerjava partizanske zgodbe in analiza ženskih likov v Črni Orhideji in Opoldne zaplešejo skor-nji* in tri leta kasneje magistrirala z nalogo *Primerjalna analiza klasičnega in digitalnega branja: digitalna (d)evolucija*. Objavlja v različnih tiskanih in spletnih revijah, tako v slovenskem kot v angleškem jeziku, trenutno pa dela v uredništvu Mladinske knjige Založbe. Živi in ustvarja v Ljubljani.

katarina.ferk@gmail.com

Alina Irimia je od leta 2017 doktorska študentka Doktorske šole za literarne in kulturne študije na Univerzi v Bukarešti, teza njenega doktorskega dela je *Postmodernizem v slovenski prozi*. Dela tudi kot sodna in literarna prevajalka za slovenski jezik.

alina.irimia@gmail.com

Dr. Elizabeta Jenko je diplomirala iz slovenščine in matematike na Univerzi na Dunaju. Slovenščino je poučevala na različnih ustanovah, dve desetletji je vodila jezikovne tečaje slovenščine na Inštitutu za slavistiko Univerze na Dunaju, preden se je habilitirala za didaktiko. Pedagoško in znanstveno se v prvi vrsti ukvarja s poučevanjem slovenske slovnice, izdala je več učbenikov in učnih pripomočkov.

elizabeta.jenko@univie.ac.at

Dr. Alenka Jensterle-Doležal od leta 2002 predava slovensko in slovanske književnosti ter literarno teorijo na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi. Leta 1983 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomirala iz slovenščine, primerjalne književnosti in filozofije, leta 1989 magistrirala iz slovenske književnosti in leta 2000 doktorirala z disertacijo o *Antigoni v zahodno- in južnoslovanskih dramatikah sredi 20. stoletja*. Habilitirala se je leta 2008 na FF MU v Brnu. Raziskovalno se osredotoča na a) slovensko književnost 19. in 20. stoletja, b) na slovenske avtorice in pisanje o njih, c) na slovensko-češke stike in medliterarne vezi, č) na slovensko moderno v kontekstu srednjeevropskih povezav. Izdala je štiri znanstvene monografije in več kot osemdeset strokovnih člankov. Na Filozofski fakulteti UK v Pragi organizira znanstvena srečanja in je urednica dveh zbornikov in dveh večavtorskih monografij, trenutno pripravlja večavtorsko monografijo o Cankarju. Je tudi pesnica in pisateljica.

alenka.dolezalova@ff.cuni.cz

Tina Jugović je zaključila študij slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od študijskega leta 2011/12 dela kot učiteljica slovenskega jezika na Filološki fakulteti Šlezijske univerze v Katowicah. Na delo v tujino jo napotuje Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Na Inštitutu za slovansko filologijo izvaja jezikovne vaje in druge slovenistične predmete, poleg tega pa s študenti pripravlja prireditve, ki popularizirajo slovenski jezik in kulturo na Poljskem. Je doktorska študentka na Filozofski fakulteti v Ljubljani, področji njenega zanimanja sta poučevanje slovenščine kot tujega jezika ter kulturni vidiki jezika.

tinajugovic1@gmail.com

Mgr. Svetlana Kmecová, PhD. je študirala slovaški in angleški jezik na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi, kjer se je v okviru lektorskih vaj začela ukvarjati s slovenščino. Po zagovoru doktorske disertacije *Podoba ženske v slovaški in slovenski frazeologiji (Obraz ženy v slovenskej a slovinskej frazeológii)*, (2016) se je zaposlila na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete v Bratislavi, kjer vodi tečaje slovenskega jezika in kulture. Poleg tega se posveča tudi znanstvenemu delu, zlasti na področju frazeologije. Iz slovenščine je prevedla knjigi Draga Jančarja *Graditelj* (Staviteľ, 2007) in Evalda Flisarja *Opazovalec* (Pozorovateľ, 2018).

kmecova35@uniba.sk

Felix Oliver Kohl (1989) je asistent za slovensko književnost na Inštitutu za slavistiko Univerze v Gradcu. V svoji magistrski nalogi je proučeval slovenski generacijski roman. Od 2016 do 2018 je sodeloval pri raziskovalnem projektu »Dvojezična literarna praksa na Koroškem po ukinitvi literarne revije *mladje* (1991) in njen položaj v nadregionalnem interakcijskem literarnem prostoru«. Njegova raziskovalna področja so slovenski roman, (avto-)biografsko pisanje in slovenska književnost v Avstriji.

felix.kohl@hotmail.de

Dr. Jelena Konickaja je docentka Katedre ruske filologije na Inštitutu baltskih jezikov in kultur Filološke fakultete Univerze v Vilni. Od leta 1995 je vodja pouka slovenščine na UV. S podporo Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik je izdala knjigo *Skaitykime slověniškai* (Vilnius 2002), ki vsebuje slovensko-litovski slovar (več kot 4000 gesel); je avtorica prve slovenske slovnice v litovščini (*Praktinė slovenų kalbos gramatika*, Vilnius 2012). Njeno znanstveno-raziskovalno področje zajema kontrastivno primerjavo slovenske, litovske, ruske frazeologije, časovnih in prostorskih predlogov, metaforike vremenskih pojavov idr. Leta 2010 je bila odlikovana z redom za zasluge pri uveljavljanju in poučevanju slovenščine ter slovenske književnosti in kulture v Litvi, krepitev slovensko-litovskih odnosov na področju kulture ter prepoznavnosti Slovenije.

jelena.konickaja@flf.vu.lt; jelkon@gmail.com

Dr. Jernej Kosi je raziskovalec in docent za novejšo in sodobno zgodovino na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter podoktorski raziskovalec v okviru ERC projekta *Negotiating post-imperial transitions* na Inštitutu za politično zgodovino v Budimpešti. Bil je tudi podoktorski raziskovalec v okviru projekta *Postcarding Lower Styria* na Univerzi v Gradcu. Je avtor knjige *Kako je nastal slovenski narod* (2012) in vrste člankov v znanstvenih časopisih in zbornikih.

jerne.j.kosi@ff.uni-lj.si

Dr. Octavia Nedelcu je redna profesorica na Univerzi v Bukarešti, Fakulteti za tuje jezike in književnosti, predstojnica Oddelka za rusko in slovansko filologijo. Diplomirala je leta 1980 na Filološki fakulteti Univerze v Bukarešti, na Katedri za slavistiko, smer srbohrvaščina in francoščina. Doktorirala je leta 1999 s tezo *Miloš Crnjanski med tradicijo in modernizmom*. Poučuje srbsko književnost 19. in 20. stoletja, Teorijo in prakso prevajanja na oddelku za srbski jezik na dodiplomski ravni in Balkanske književnosti na magistrskem študiju. Je avtorica več strokovnih knjig, monografij, slovarjev, učbenikov, prevodov iz srbske in hrvaške književnosti. Njeno znanstveno raziskovanje je predvsem usmerjeno k teoriji recepcije, postmodernizmu, komparativistiki in tudi h kulturno-

-literarnim romunsko-srbskim odnosom. Sodelovala je na številnih znanstvenih (domaćih in mednarodnih) srečanjih, je sourednica časopisa *Romanoslavica* in podpredsednica Zveze slavistov v Romuniji ter članica Zveze pisateljev v Romuniji.

octavia.nedelcu@lils.unibuc.ro

Dr. Mojca Nidorfer Šiškovič je vodja programa Slovenščina na tujih univerzah (STU) na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik, ki deluje v okviru Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V okviru programa STU sodeluje z 62 slovenistikami na univerzah po svetu, na katerih poučuje tudi 31 učiteljev, ki so s strani Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani napoteni na delo iz RS. Med drugim skrbi za promocijo slovenistične znanosti in slovenske kulture po svetu, zlasti odmevni so mednarodni kulturnopromocijski projekti *Svetovni dnevi* vseh slovenistik programa STU. Ukvarja pa se tudi s pragmatičnim jezikoslovjem, teorijo diskurza, žanrsko analizo in poslovno komunikacijo, zlasti e-pismi. S prispevki sodeluje na znanstvenih konferencah doma in v tujini ter ima več objav v slovenskih in mednarodnih publikacijah, predavala je na univerzah v Pragi, Katovicah, Beogradu, Clevelandu, Tokiu, Lizboni, Lvovu itn. Za učitelje slovenščine je izvedla več izobraževanj na temo digitalne komunikacije in sporazumevanja po e-pošti. Kot vodja sekcije Znanost mladini Zveze društev Slavistično društvo Slovenije je v letu 2012 zasnovala državno tekmovanje iz slovenščine za osnovne in srednje šole Slovenščina ima dolg jezik, Književnost na filmu in vodila prvih pet tekmovanj do leta 2017/18.

mojca.nidorfer-siskovic@ff.uni-lj.si

Dr. Irena Orel je redna profesorica za zgodovino slovenskega jezika na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Osrednje področje njenega jezikoslovnega dela je zgodovina slovenskega jezika: oblikoslovja, besedoslovja in slovaropisja, skladnje, slovenistike in jezikovna analiza besedil od 10. do 19. stoletja. Kot asistentka je v zim. semestru 1993/94 delovala na Univerzi v Tübingenu, kot gostujoča profesorica pa v zim. semestru 2009/10 predavala na Univerzi na Dunaju. V letih 2000 in 2001 je bila predsednica SSJLK, leta 2005 pa predsednica simpozija Obdobja 24 in urednica zbornika *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Je članica uredniškega odbora *Slavistične revije*.

irena.orel@ff.uni-lj.si

Suzana Panker je profesorica slovenščine in nemščine, absolventka doktorskega študija pedagogike, zaposlena pa je kot učiteljica slovenščine na Osnovni šoli Fokovci. Kot evalvatorica gradiv sodeluje z Založbo Rokus Klett pri evalvaciji samostojnega delovnega zvezka *Slovenščina v oblaku* (6–9). V soavtorstvu z Dragom Megličem je napisala samostojni delovni zvezek *Slovenščina je moj jezik 6*. Zadnji dve leti je aktivna v Prekmurskem društvu general Maister, zlasti kot vodja odbora za izobraževalno dejavnost, je članica Raziskovalne in strokovne skupine za Projekt »Prekmurski jezik in kultura« in je napisala letno pripravo za interesno dejavnost prekmurščina. Leta 2014 sta jo Državni izpitni center in Zavod RS za šolstvo imenovala za pomočnico glavnega ocenjevalca pri predmetu slovenščina. Od leta 1998 je voditeljica na Radiu Murski val.

suzana.panker@guest.arnes.si

Dr. Anita Peti-Stantić je redna profesorica slovenščine in primerjalnega slovanskega jezika na Univerzi v Zagrebu ter predstojnica Katedre za slovenski jezik in književnost. Veliko prevaja iz slovenščine v hrvaščino, leposlovje in znanstvene knjige. Napisala je *Veliki slovensko-hrvaški in hrvaško-slovenski slovar*.

anita.peti-stantic@ffzg.hr

Dr. Mateja Pezdirc Bartol je redna profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Objavila je številne razprave v domačih in tujih znanstvenih revijah, je avtorica znanstvenih monografij *Najdeni pomeni: empirične raziskave recepcije literarnega dela* (2010) in *Navzkrižja svetov: študije o slovenski dramatik* (2016) ter urednica treh zbornikov in (so)avtorica učbenikov in priročnikov za pouk književnosti. Bila je gostujoča profesorica na Filozofski fakulteti v Zagrebu, vabljen predavatelj pa je imela še na številnih tujih univerzah. Njena raziskovalna težišča so: slovenska dramatika in gledališče, teorija drame, mladinska književnost, vloga sprejemnika v literarni in gledališki komunikaciji, medmedijski pristopi k literaturi, primerjalni in medkulturni stiki. Bila je članica Predmetne komisije za slovenščino za nacionalno preverjanje znanja ter predsednica žirije za Grumovo nagrado.

mateja.pezdirc-bartol@guest.arnes.si

Dr. Vera Smole je redna profesorica za dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pred tem je bila kot raziskovalka in vodja dialektološke sekcije zaposlena na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Njeno raziskovalno delo je usmerjeno v geolingvistiko (avtorica in soavtorica kart za *Slovenski in slovanski lingvistični atlas*), narečno leksikologijo in frazeologijo, tonematiko in v opis posameznih narečnih govorov in narečij ter položaja narečij v današnji jezikovni situaciji.

vera.smole@ff.uni-lj.si; vera.smole@guest.arnes.si

Dr. Tone Smolej je redni profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskuje slovensko-francoske literarne odnose, imagologijo, tematologijo in zgodovino primerjalne književnosti. Uredil je priročnika *Podoba tujega v slovenski književnosti*, *Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti*, *Imagološko berilo* (2002) in *Tematologija. Izbrana poglavja* (2007) ter štiri zbornike Društva slovenskih književnih prevajalcev. Skupaj z Matejem Hriberškom je sestavil učbenik *Retorične figure* (2006), skupaj z Majdo Stanovnik pa je napisal knjigo *Anton Ocvirk* (2007). Pri založbi ZRC SAZU so izšle tri njegove monografije, in sicer *Slovenska recepcija Emila Zolaja (1880–1945)* (2007), *Iz francoskega poslovenjeno. Prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda* (2008) ter »Kaj večega poskusiti in postati«. *Slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926)* (2015), in ena pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete – *Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma* (2018). Komentiral je tudi več slovenskih izdaj francoskih klasikov (Baudelaire: *Rože zla*, Zola: *Beznica*, *Umetnina*, Rousseau: *Julija ali nova Heloiza*, Corneille: *Polievkt*, *Sofoniba*, *Cina*, *Ojdp*).

tone.smolej@guest.arnes.si

Dr. Marko Stabej (1965) je redni profesor za slovenski jezik na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, od 2018 do 2020 tudi oddelčni predstojnik. Bil je dolgoletni

predstojnik Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Kot lektor je deloval na Univerzi v Tübingenu, kot gostujoči profesor na Univerzi na Dunaju, v Mariboru, Celovcu, Zagrebu in na Univerzi na Primorskem. Raziskuje na področju sodobne in zgodovinske sociolingvistike slovenske jezikovne skupnosti, strokovno deluje na področju uporabnega jezikoslovja. Objavljal je knjigi *V družbi z jezikom* (2010) in *Naj gre za jezik* (2017). Že skoraj štirideset let poje in igra klaviature pri bendu Melanholiki in zanje tudi piše pesmi. Na otvoritvi letošnjega seminarja pa prvič javno nastopi samostojno s klavirjem.

marko.stabej@ff.uni-lj.si

Dr. Nadežda N. Starikova je predstojnica Oddelka za sodobne literature srednje in jugovzhodne Evrope (Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti, Moskva), redna profesorica na Oddelku za slovansko filologijo Filološke fakultete Moskovske državne univerze M. V. Lomonosova in prevajalka. Vodi tečaje slovenske zgodovine, književnosti in kulture. Je avtorica monografij *Slovenski zgodovinski roman 1920–1930. Tipologija, genealogija, poetika* (2006) in *Literatura v sociokulturnem prostoru samostojne Slovenije* (2018), urednica in soavtorica večavtorskih monografij *Slovenska književnost od začetkov do preloma 19. in 20. stoletja* (2010), *Slovenska književnost 20. stoletja* (2014), *Vektor non-fiction v sodobnih literaturah srednje in jugovzhodne Evrope* (2018) in drugih.

nstarikova@mail.ru

Dr. Anna Stefan je jezikoslovka, slovenistka ter logopedinja. Slovenščino je študirala med letoma 2002 in 2007 na Univerzi v Lodžu. Doktorirala je leta 2012 na Filološki fakulteti s temo *Posesivne in partitivne zgradbe v poljščini in slovenščini*. Med diplomskim in doktorskim študijem se je udeležila več izmenjav v Sloveniji. Od leta 2014 je zaposlena na Oddelku za slovansko filologijo Univerze v Lodžu. Vodi predvsem lektorske vaje in predavanja iz opisne slovnice slovenščine. Znanstveno se ukvarja zlasti s sodobnimi morfološkimi pojavi v slovenščini, in sicer primerjalno s poljščino. Zanimajo jo nove tendence in procesi, ki se dogajajo v sodobnih jezikih. Ti se nanašajo predvsem na slovnične kategorije samostalniške besede, rabo sklonov in sklanjanje novejšega besedja.

anna.stefan@uni.lodz.pl

Dr. Alen Albin Širca je zaposlen kot asistent na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z zgodovino zahodnega mističnega pesništva, s starejšo slovensko literaturo in sodobno metodologijo literarne vede. Je avtor treh znanstvenih monografij, nazadnje je izdal delo *Slovenska baročna literatura v evropskem kontekstu* (2016, KUD Logos). Poleg tega se posveča tudi prevajanju leposlovja in strokovne literature iz francoščine, italijanščine, nemščine in angleščine v slovenščino. Od leta 2018 je predsednik slovenskega društva za primerjalno književnost (SDPK) in član uredniškega odbora znanstvene revije *Primerjalna književnost*.

alen.albin.sirca@ff.uni-lj.si

Dr. Alenka Šivic-Dular, redna in zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani ter nagrajenka ustanove patra Stanislava Škrabca, je dolga leta poučevala predmete s področja primerjalnega slovanskega jezikoslovja na Oddelku za slavistiko (prej na Oddelku za slovanske jezike in književnosti) in splošni Uvod v slovansko jezikoslovje za vse slavistične smeri. Raziskovalno se posveča študiju

etimoloških, besedotvornih, pomenoslovnih in normativnih vprašanj besedja v slovanskih jezikih, kontrastivnemu študiju besedja istega tematskega polja v enem/več slovanskih jezikih (npr. mak. in sln. nomina loci, slovansko besedje za »prometnice«), tipologiji razvoja znotraj iste slovnice kategorije v sorodnih jezikih (npr. razvoj slovanskih kratkih pridevnikov) in teoretičnim vprašanjem (npr. jezikoslovna določitev trenutka onimizacije, sinhrona in diahrona funkcija analogije, slovanska kontrakcija v luči južnoslovanskega gradiva).

alenka.sivic@guest.arnes.si

Dr. Jasmina Šuler Galos je lektorica slovenskega jezika na Inštitutu za zahodno in južno slavistiko Univerze v Varšavi. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je najprej končala študij slovenistike in rusistike in nato doktorski študij. Naslov njene doktorske disertacije je *Poljski in slovenski roman po letu 1989*. Je tudi soavtorica slovenskih gesel v obsežnem leksikonu idej *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach* (prva knjiga 2018), ki je nastal kot projekt Poljske akademije znanosti. V člankih, ki so izšli na Poljskem, je predstavila izbrana poglavja iz slovenske kulture, prispevki, ki so napisani v slovenščini, pa so posvečeni slovenskemu romanu ali poljski kulturi. V njenem prevodu so v slovenščini izšli romani: *Pravek in drugi časi* Olge Tokarczuk (2005), *Castorp* Pawła Huelleja (2007) in *Tovarna muholovk* Andrzeja Barta (2008), skupaj z Jano Unuk je prevedla tudi zbirko esejev Zbigniewa Herberta z naslovom *Barbar v vrtu* (2003).

jasmina.galos@gmail.com

Dr. Hotimir Tivadar je od leta 1998 zaposlen na Filozofski fakulteti UL. Ukvarja se s pravopisno-pravorečno problematiko, z raziskovanjem govorjenega jezika in fonetično-fonološkimi vprašanji slovenskega jezika glede na druge jezike. Sodeluje predvsem s fonetiki v slovanskem svetu (Torun, Krakov, Praga, Košice, Zagreb, Skopje ...) in je član Mednarodne komisije za fonetiko in fonologijo slovanskih jezikov pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Leta 2012 je v Ljubljani organiziral mednarodno fonetično konferenco te komisije in uredil monografijo *Aktualna vprašanja slovanske fonetike* (2012). Stalno sodeluje s Pedagoško fakulteto, Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, od pisanja diplomskega dela 1997 pa tudi z nacionalno RTV-hišo. V letih 2012–2013 je vodil in zaključil slovensko-makedonski bilateralni projekt s kolegico prof. dr. Veselinko Labrosko. Na SSJLK je od leta 1999 do 2014, z enoletnim premorom, vodil fonetične vaje.

hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si

Dr. Miloslav Vojtech je kot redni profesor zaposlen na Oddelku za slovaško književnost in literarno vedo Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi. Ukvarja se s problematiko zgodovine slovaške književnosti ob koncu 18. in 19. stoletja, metodologijo literarne zgodovine in zgodovino slovaške literarne historiografije. Je avtor monografij *Od baroka do romantike. Literarne smeri in tendence v slovaški književnosti v letih 1780–1840* (2003), *Literatura, literarna zgodovina in medliterarnost* (2004), različnih visokošolskih učbenikov, slovarjev, priročnikov in izvirnih znanstvenih člankov. Ukvarja se tudi s preučevanjem slovensko-slovaških kulturnih in literarnih odnosov. V soavtorstvu s Sašo Vojtech Poklač je napisal visokošolski učbenik *Poglavja iz slovaško-slovenske konverzacije* (2014) in *Slovaško-slovenski konverzijski priročnik* (2008). Prav tako je avtor primerjalnih študij o odnosu slovaške in slovenske literature in kulture v 19. in 20. stoletju.

miloslav.vojtech@uniba.sk

Dr. Janez Vrečko je bil od 1978–2018 zaposlen na Filozofski fakulteti v Ljubljani na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo, od leta 2002 kot redni profesor. Študiral je na Filozofski fakulteti v Ljubljani in na Akademiji za gledališče v Ljubljani, magisterij pa je nadaljeval na Univerzi v Münchnu pri prof. Ernestu Grassiju. Več let je bil študijsko in kot gostujoči profesor na tujih univerzah (v Münchnu, Salzburgu, Bruslju, Katowicah in na Dunaju). 19 let je vzporedno predaval na mariborski Pedagoški fakulteti, več let tudi na univerzah v Kopru in Novi Gorici. Objavil je več samostojnih knjig z analizami slovenske zgodovinske avantgarde, grškega epa in tragedije ter temeljnih pojmov literarne teorije, kot so mimesis, katarza in inspiracija. 2011 je izdal obsežno monografijo o slovenskem avantgardistu Srečku Kosovelu z novimi odkritji o neposrednih vplivih ruskega konstruktivizma na Kosovela. V domačem in tujem znanstvenem in strokovnem tisku je objavil več kot 300 prispevkov in sodeloval na številnih domačih in tujih simpozijih. Za svoje delo je prejel Zlato plaketo Univerze v Ljubljani, Veliko nagrado Filozofske fakultete, Nagrado Študentskega sveta FF za nadpovprečno uspešno pedagoško delo, nagrado Javne agencije za raziskovanje Republike Slovenije za najboljše znanstveno knjigo leta 2011 ter leta 2014 Zoisovo priznanje za svoje raziskovalno delo.

janez.vrecko@guest.arnes.si

Dr. Alojzija Zupan Sosič je redna profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Objavila je veliko razprav v slovenščini in drugih jezikih ter pet monografij, med njimi je zadnja *Teorija pripovedi*. Kot gostujoča profesorica je predavala na univerzah doma in v tujini. Dvanajst let je bila članica Državne maturitetne komisije za slovenski jezik in ji je eno leto tudi predsedovala, šest let pa je opravljala funkcijo predsednice programa Slovenščina na tujih univerzah (STU) v okviru Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik na Filozofski fakulteti. Sodelovala je v številnih uredniških odborih in literarnih komisijah, vodila je projekt z naslovom *Drugi v slovenski in bosanski književnosti*. Področja njenega znanstvenega raziskovanja so: sodobni slovenski roman v 20. in 21. stoletju, slovenska ljubezenska in erotična literatura, teorija pripovednega besedila in pripovednih žanrov, teorija spolov in spolne identitete ter literarna interpretacija.

alozija.zupan-sosic@guest.arnes.si

55. seminar slovenskega jezika, literature in kulture so omogočili:

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

REPUBLIKA SLOVENIJA
URAD VLADE RS ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU

Mestna občina
Ljubljana

Ustanova
p a t r a
Stanislava
Š k r a b e c a

Univerza v Ljubljani

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA
1 0 0

DELO

CENTER ZA SLOVENŠČINO
KOT DRUGI IN TUJI JEZIK

Oddelek za slovenistiko